

WOJSKOWA AKADEMIA TECHNICZNA
im. Jarosława Dąbrowskiego

ROZPRAWA DOKTORSKA

Temat: **ROLA SŁUŻBY WIĘZIENNEJ W REALIZACJI
ZADAŃ W SYSTEMIE BEZPIECZEŃSTWA
NARODOWEGO RP**

Autor:

mgr Mateusz LEWANDOWSKI

Promotor:

dr hab. Adam KOŁODZIEJCZYK

Promotor pomocniczy:

dr Marcin STRZELEC

Warszawa 2022

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt. *Rola Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP* napisanej przez mgr Mateusza Lewandowskiego w Szkole Doktorskiej WAT pod kierunkiem dr hab. Adama Kołodziejczyka, prof. WAT i promotora pomocniczego dr Marcina Strzelca

Celem głównym przeprowadzonych badań było określenie roli Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP. Służba Więzienna stanowi jeden z podstawowych elementów systemu bezpieczeństwa narodowego. Wykonuje szereg istotnych zadań w Rzeczypospolitej Polskiej, których sposób realizacji nie został w przeszłości zweryfikowany. Podjęto się realizacji tego zadania w ramach projektu naukowego, którego rezultatem jest niniejsza dysertacja.

Praca ma charakter teoretyczno-badawczy. Zastosowano teoretyczne (analiza, wnioskowanie, porównywanie, uogólnianie, synteza i stosowanie analogii) i empiryczne metody badawcze: ilościowe (sondaż diagnostyczny przeprowadzony wśród funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej pełniących służbę w jednostkach penitencjarnych podległych wszystkim Dyrektorom Okręgowym Służby Więziennej) i jakościowe (wywiady z ekspertami z zakresu więziennictwa na poziomie menedżerskim).

Z przyjętej metodologii badań wynika układ pracy. Dysertacja składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz aneksu. Aneks zawiera: wykaz tabel, wykaz wykresów, wykaz rysunków, narzędzia badawcze zastosowane w badaniach empirycznych (kwestionariusz ankiety i scenariusz wywiadu).

Rozdział pierwszy dotyczy Służby Więziennej jako elementu systemu bezpieczeństwa państwa (narodowego). Zawiera dwa podrozdziały, które zostały poświęcone: (1) systemowi bezpieczeństwa narodowego RP i składającym się na niego elementom (definiowanie i klasyfikowanie kategorii pojęciowej *bezpieczeństwo*, definiowanie pojęcia *bezpieczeństwo narodowe*, charakterystyka systemu bezpieczeństwa narodowego RP); (2) Służbie Więziennej jako instytucji bezpieczeństwa narodowego (cechy charakterystyczne polskiego więziennictwa, struktura organizacyjna Służby Więziennej).

W rozdziale drugim zaprezentowano funkcje i zadania Służby Więziennej. Składa się on z trzech podrozdziałów, omówiono w nich: (1) funkcje Służby Więziennej; (2) podstawowe zadania ustawowe Służby Więziennej; (3) zadania ochronne Służby Więziennej.

Rozdział trzeci ukazuje podstawy metodologiczne zrealizowanych badań. Zawiera: (1) przegląd dotychczasowych badań; (2) główny problem badawczy i problemy szczegółowe; (3) główny cel badań i cele szczegółowe; (4) hipotezę główną i hipotezy szczegółowe; (5) omówienie perspektywy badawczej; (6) metody badawcze; (7) metody doboru próby do badań; (8) zmienne niezależne i zależne; (9) model badań, ich organizację i przebieg; (10) charakterystykę jednostek penitencjarnych uwzględnionych w badaniach; (11) charakterystykę społeczno-demograficzną badanych oraz częstotliwość ich kontaktu z osadzonymi.

W rozdziale czwartym zaprezentowano jednostkę penitencjarną jako miejsce realizacji zadań przez Służbę Więzienną. Składa się on z czterech podrozdziałów, obejmujących deskrypcję: (1) więzienia jako organizacji i instytucji (jednostka penitencjarna jako organizacja o strukturze hierarchicznej, jednostka penitencjarna jako instytucja totalna); (2) typów, rodzajów i kategorii jednostek penitencjarnych (areszty śledcze, typy zakładów karnych, rodzaje zakładów karnych, kategorie jednostek penitencjarnych); (3) personelu jednostek penitencjarnych (wzór społeczny więziennika według koncepcji grup dyspozycyjnych, Służba Więzienna w kontekście koncepcji grup odniesienia, służba i praca więziennika jako *brudna robota (dirty work)*, praca i służba w Służbie Więziennej jako zawód stresogenny); (4) populacji osadzonych w jednostkach penitencjarnych (formalna klasyfikacja osadzonych, nieformalna stratyfikacja osadzonych).

W rozdziale piątym przedstawiono wyniki badań empirycznych personelu jednostek penitencjarnych Służby Więziennej. Składa się on z sześciu podrozdziałów, w których zaprezentowano: (1) realizację zadań przez Służbę Więzienną w ujęciu ogólnym; (2) realizację zadań przez Służbę Więzienną w kontekście zmiennych społeczno-demograficznych; (3) realizację zadań przez Służbę Więzienną w odniesieniu do zmiennych strukturalno-organizacyjnych; (4) realizację zadań przez Służbę Więzienną w kontekście zmiennych sytuacyjnych; (5) podsumowanie, wnioski i rekomendacje wyprowadzone z badań ilościowych, (6) prezentację ustaleń z badań jakościowych.

W wyniku przeprowadzonych badań zweryfikowano hipotezę główną, która brzmiała *Służba Więzienna odgrywa ważną rolę w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP, ponieważ wskazują na to struktura systemu oraz normatywnie określone funkcje i zadania Służby Więziennej*. Egzegeza literatury przedmiotu oraz aktów prawnych, a także rezultaty przeprowadzonych badań empirycznych świadczą o tym, że Służba Więzienna odgrywa ważną rolę w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, zwłaszcza w części ochronnej

podsystemów wykonawczych. Rola związana jest z wykonywaniem funkcji: izolacyjnej, poprawczej, gospodarczej, socjalno-bytowej i prewencyjnej. Większość z nich znajduje odzwierciedlenie w normatywnie określonych zadaniach więziennictwa realizowanych w jednostkach penitencjarnych, które są w praktyce (generalnie) dobrze realizowane w aresztach śledczych i zakładach karnych. Dowodzą tego wyniki przeprowadzonych badań empirycznych. Ich właściwa realizacja wpływa na zapewnienie bezpieczeństwa społeczeństwu oraz utrzymanie porządku w jednostkach penitencjarnych.

Słowa kluczowe: Służba Więzienna, system bezpieczeństwa narodowego, funkcje Służby Więziennej, zadania Służby Więziennej, instytucja totalna.

The summary of the doctoral dissertation titled *The Prison Service's role in the implementation of tasks in the Republic of Poland's national security system* written by Mateusz Lewandowski, MA, at the MUT Doctoral School under the supervision of Associate Professor Adam Kołodziejczyk, PhD with habilitation, and the assistant supervisor Marcin Strzelec, PhD

The main aim of the conducted research was to determine the Prison Service's role in the implementation of tasks in the Republic of Poland's national security system. The Prison Service is one of the basic elements of the national security system. In the Republic of Poland, it performs a number of tasks whose manner of implementation has not been verified. This task was undertaken as part of a scientific project which resulted in the creation of this dissertation.

This paper is theoretical-empirical in character. The research methods used were theoretical (analysis, reasoning, comparison, generalisation, synthesis, and the use of analogy) and empirical – both quantitative (a diagnostic survey conducted among the Prison Service officers and employees serving in penitentiary units subordinate to all District Directors of the Prison Service) and qualitative (interviews with experts in the field of the prison system at managerial level).

The layout of the paper results from the adopted research methodology. The dissertation consists of an introduction, five chapters, a conclusion, a bibliography and appendices: a list of tables, a list of figures, a list of images, and research tools used for the empirical research (i.e. a questionnaire and a plan of an interview).

Chapter 1 deals with the Prison Service as part of the Republic of Poland's national security system. It consists of two sections that are devoted to: (1) the Republic of Poland's national security system and its elements (the definition and classification of the conceptual category of "security", the definition of "national security", a description of the Republic of Poland's national security system); (2) the Prison Service as a national security institution (characteristic traits of the Polish prison system and the Prison Service's organizational structure).

Chapter 2 describes the Prison Service's functions and tasks. It consists of three sections which discuss: (1) the Prison Service's functions; (2) the Prison Service's essential statutory tasks; (3) the Prison Service's security tasks.

Chapter 3 presents the methodological basis of the conducted research. It comprises: (1) an overview of previous research; (2) the main research problem and specific problems; (3) the main research aim and specific aims; (4) the main hypothesis and specific hypotheses; (5) the description of the research perspective; (6) research methods; (7) sampling methodology; (8) dependent and independent variables; (9) research model, organization and course; (10) the characteristics of the penitentiary units included in the research; (11) the socio-demographic characteristics of the respondents and the frequency of their contact with inmates.

Chapter 4 presents a penitentiary unit as a place where the tasks of the Prison Service are implemented. It is divided into four sections which discuss the following issues: (1) a prison as an organization and an institution (a penitentiary unit as an organization with a hierarchical structure, a penitentiary unit as a total institution); (2) categorization of penitentiary units (detention centres, types of correctional facilities (which are divided according to their security levels (i.e. levels of rigour) as well as for whom they are intended), categories of penitentiary units); (3) the personnel of penitentiary facilities (a prison officer's social model according to the concept of dispositional groups, the Prison Service in the context of the reference groups concept, a prison officer's service and work as 'dirty work', a prison officer's work as a stressful occupation); (4) inmate population (formal classification of inmates, informal stratification of inmates).

Chapter 5 presents the results of the empirical research of the Prison Service's personnel. It consists of six sections which are devoted to: (1) the implementation of tasks by the Prison Service in general terms; (2) the implementation of tasks by the Prison Service in the context of the socio-demographic variables; (3) the implementation of tasks by the Prison Service with regard to the structural-organizational variables; (4) the implementation of tasks by the Prison Service in the context of situational variables; (5) the summary, conclusions and recommendations derived from the quantitative studies; (6) the presentation of the conclusions from the qualitative studies.

The research resulted in the verification of the main hypothesis which was as follows: *The Prison Service plays an important role in the implementation of tasks in the Republic of Poland's national security system because it is indicated by the structure of the system as well as the normatively defined functions and tasks of the Prison Service.* The exegesis of the literature on the subject and legal acts as well as the research results prove that the Prison Service plays an important role in the implementation of tasks in the Republic of Poland's national security system, particularly in the protective part of the implementing subsystems.

Its role is associated with fulfilling the following functions: isolating, correctional, economic, social, and preventive. Most of them are reflected in normatively defined tasks implemented in penitentiary units. The tasks are, in general, well-implemented in detention centres and correctional facilities. This is demonstrated by the results of the empirical research. Proper implementation of the tasks affects the provision of public security and maintaining order in penitentiary units.

Keywords: Prison Service, national security system, Prison Service functions, Prison Service tasks, total institution.

SPIS TREŚCI

SPIS UŻYTYCH OZNACZEŃ I SKRÓTÓW	13
WSTĘP	14
ROZDZIAŁ I.	
SŁUŻBA WIĘZIENNA JAKO ELEMENT SYSTEMU	
BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA (NARODOWEGO).....	
18	
1.1 System bezpieczeństwa narodowego RP i jego elementy.....	18
1.1.1 Definiowanie i klasyfikowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwo.....	19
1.1.2 Definiowanie pojęcia bezpieczeństwo narodowe.....	29
1.1.3 Charakterystyka systemu bezpieczeństwa narodowego RP	33
1.2 Służba Więzienna jako instytucja bezpieczeństwa narodowego.....	41
1.2.1 Cechy charakterystyczne polskiego więziennictwa	42
1.2.2 Struktura organizacyjna Służby Więziennej.....	46
Podsumowanie rozdziału 1.....	57
ROZDZIAŁ II.	
FUNKCJE I ZADANIA SŁUŻBY WIĘZIENNEJ.....	
61	
2.1 Funkcje Służby Więziennej.....	61
2.2 Podstawowe zadania ustawowe Służby Więziennej	63
2.3 Zadania ochronne Służby Więziennej	84
Podsumowanie rozdziału 2.....	101
ROZDZIAŁ III.	
METODOLOGICZNE PODSTAWY ZREALIZOWANYCH BADAŃ	
..... 105	
3.1 Przegląd dotychczasowych badań	105
3.2 Główny problem badawczy i problemy szczegółowe	110
3.3 Główny cel badań i cele szczegółowe	111
3.4 Hipoteza główna i hipotezy szczegółowe.....	112
3.5 Perspektywa badawcza	113
3.6 Metody badawcze	114
3.7 Metody doboru próby do badań.....	117
3.8 Zmienne niezależne i zależne	125
3.9 Model badań, ich organizacja i przebieg.....	127
3.10 Charakterystyka jednostek penitencjarnych uwzględnionych w badaniach.....	130
3.11 Charakterystyka społeczno-demograficzna badanych oraz częstotliwość ich kontaktu z osadzonymi.....	132

ROZDZIAŁ IV.**JEDNOSTKA PENITENCJARNA JAKO MIEJSCE REALIZACJI
ZADAŃ PRZEZ SŁUŻBĘ WIĘZIENNĄ..... 137**

4.1	Więzienie jako organizacja i instytucja	137
4.1.1	Jednostka penitencjarna jako organizacja o strukturze hierarchicznej....	139
4.1.2	Jednostka penitencjarna jako instytucja totalna	145
4.2	Typy, rodzaje i kategorie jednostek penitencjarnych.....	152
4.2.1.	Areszty śledcze.....	153
4.2.2.	Typy zakładów karnych	154
4.2.3	Rodzaje zakładów karnych.....	159
4.2.4	Kategorie jednostek penitencjarnych	161
4.3	Personel jednostek penitencjarnych	162
4.3.1	Wzór społeczny więziennika według koncepcji grup dyspozycyjnych..	164
4.3.2	Służba Więzienna w kontekście koncepcji grup odniesienia.....	166
4.3.3	Służba i praca więziennika jako brudna robota (dirty work)	169
4.3.4	Praca i służba w Służbie Więziennej jako zawód stresogenny	171
4.4	Populacje osadzonych w jednostkach penitencjarnych	173
4.4.1	Formalna klasyfikacja osadzonych	173
4.4.2	Nieformalna stratyfikacja osadzonych	176
	Podsumowanie rozdziału 4.....	178

ROZDZIAŁ V.**WYNIKI BADAŃ EMPIRYCZNYCH PERSONELU JEDNOSTEK
PENITENCJARNYCH..... 183**

5.1	Realizacja zadań przez Służbę Więzienną w ujęciu ogólnym.....	183
5.1.1	Znaczenie funkcji przypisanych do realizacji Służbie Więziennej na poziomie jednostek penitencjarnych.....	184
5.1.2	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją izolacyjną Służby Więziennej.....	185
5.1.3	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją poprawczą Służby Więziennej.....	190
5.1.4	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją socjalno-bytową Służby Więziennej.....	193
5.1.5	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej	194
5.1.6	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją prewencyjną Służby Więziennej.....	196
5.1.7	Zmiany jakie należałoby wprowadzić w jednostkach penitencjarnych, aby lepiej wykonywać zadania w opinii personelu Służby Więziennej.....	196
5.2	Realizacja zadań przez Służbę Więzienną a zmienne społeczno-demograficzne.	203

5.2.1	Znaczenie ustawowo określonych funkcji przypisanych do realizacji Służbie Więziennej na poziomie jednostek penitencjarnych	203
5.2.2	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją izolacyjną Służby Więziennej	209
5.2.3	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją poprawczą Służby Więziennej	211
5.2.4	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej.....	214
5.2.5	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją prewencyjną Służby Więziennej	216
5.3	Realizacja zadań przez Służbę Więzienną a zmienne strukturalno-organizacyjne.....	216
5.3.1	Znaczenie ustawowo określonych funkcji przypisanych do realizacji Służbie Więziennej na poziomie jednostek penitencjarnych	217
5.3.2	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją izolacyjną Służby Więziennej	218
5.3.3	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją poprawczą Służby Więziennej	227
5.3.4	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją socjalno-bytową Służby Więziennej	235
5.3.5	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej.....	237
5.3.6	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją prewencyjną Służby Więziennej	241
5.4	Realizacja zadań przez Służbę Więzienną a zmienne sytuacyjne.....	242
5.4.1	Znaczenie ustawowo określonych funkcji przypisanych do realizacji Służbie Więziennej na poziomie jednostek penitencjarnych	242
5.4.2	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją izolacyjną Służby Więziennej	243
5.4.3	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją poprawczą Służby Więziennej	247
5.4.4	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją socjalno-bytową Służby Więziennej	248
5.4.5	Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej.....	248
5.4.6	Wpływ pandemii COVID-19 na spełnianie funkcji przez Służby Więziennej	251
5.5	Podsumowanie, wnioski i rekomendacje wyprowadzone z badań ilościowych.....	252
5.6	Prezentacja ustaleń z badań jakościowych.....	262
	ZAKOŃCZENIE.....	282
	BIBLIOGRAFIA.....	289
	WYKAZ TABEL	312

WYKAZ WYKRESÓW	319
WYKAZ RYSUNKÓW	320

SPIS UŻYTYCH OZNACZEŃ I SKRÓTÓW

SW	– Służba Więzienna
CZSW	– Centralny Zarząd Służby Więziennej
DGSW	– Dyrektor Generalny Służby Więziennej
OISW	– Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej
DOSW	– Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej
COSSW	– Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej
OSSW	– Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej
ODKSW	– Ośrodek Doskonalenia Kadr Służby Więziennej
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
RP	– Rzeczypospolita Polska
SBN	– system bezpieczeństwa narodowego
n	– liczebność
Funkcjonariusz	– funkcjonariusz Służby Więziennej obu płci
Pracownik	– pracownik Służby Więziennej obu płci
ds.	– do spraw

WSTĘP

Działalność służb mundurowych stanowi współcześnie przedmiot licznych analiz naukowych¹, które w głównej mierze są prowadzone w ramach nauk o bezpieczeństwie. Jednak jeszcze do niedawna zdecydowana większość z nich dotyczyła wojska. Wynikało to z tradycyjnego rozumienia bezpieczeństwa narodowego, rozpatrywanego przede wszystkim przez pryzmat zagrożeń militarnych. Dopiero koncepcja bezpieczeństwa sektorowego Barry Buzana² z lat 80. XX w. sprawiła, że zaczęto zajmować się innymi niż militarnymi obszarami bezpieczeństwa. Zapoczątkowanie tej gruntownej zmiany w sposobie myślenia o bezpieczeństwie implikuje podejmowanie badań w znacznie szerszej perspektywie poznawczej, w tym także uwzględniającej Służbę Więzienną (SW). Jest to niewątpliwie obszar wymagający ciągłego pogłębiania i aktualizowania wiedzy.

Część analiz naukowych przeprowadzanych w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie jest poświęcona próbie umiejscowienia poszczególnych służb mundurowych w szerszej perspektywie dziedzinowej i wskazania ich miejsca oraz roli w systemie bezpieczeństwa narodowego RP³. Takie próby są podejmowane także względem SW⁴. Występują dwa skrajnie różne podejścia do tego problemu. W pierwszym z nich pomija się miejsce i rolę SW w SBN RP. Podejście to jest charakterystyczne dla znacznej części naukowców

¹ Zob. J. Stogner, B.L. Miller, K. McLean, *Police Stress, Mental Health, and Resiliency during the COVID-19 Pandemic*, „American Journal of Criminal Justice” 2020, no 4(45), p. 718-730; T. Grier, E. Dinkeloo, M. Reynolds, B.H. Jones, *Sleep duration and musculoskeletal injury incidence in physically active men and women: A study of U.S. Army Special Operation Forces soldiers* 2020, no 3(6), p. 344-349; J. Wagner, *Border Management in Transformation. Transnational Threats and Security Policies of European States*, Springer Publishing, Cham 2021; M. Maycock, K. McGuckin, K. Morrison, *‘We are “free range” prison officers’, the experiences of Scottish Prison Service throughcare support officers working in custody and the community*, „Probation Journal” 2020, no 4(67), p. 358-374; A. Allonneau, S. Mercier, O. Maurin, F. Robardet, A. Menguy-Fleuriot, S.C. Luu, C. Louyot, N. Jacques, R. Jouffroy, B. Śliwka, *Lead contamination among Paris Fire Brigade firefighters who fought the Notre Dame Cathedral fire in Paris*, „International Journal of Hygiene and Environmental Health” 2021, no. 233.

² Zob. B. Buzan, *People, states and fear. The national security problem in international relations*, Harvester Wheatsheaf Publisher, Brighton 1983.

³ Zob. Z. Polcikiewicz, *Wojska Obrony Terytorialnej w systemie bezpieczeństwa narodowego Polski*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki humanistyczne, społeczne i techniczne” 2016, nr 1(7), s. 399-413; T. Cylkowski, *Rola Policji w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” 2015, nr 20, s. 127-143; S. Ręclawowicz, J.A. Wrzesiński, *Krajowy system ratowniczo-gaśniczy w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2016, nr 106, s. 331-343; M. Lisiecki, *Okoliczności utworzenia Straży Granicznej. Miejsce i rola Straży Granicznej w systemie bezpieczeństwa narodowego po zmianach ustrojowych w Polsce*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2012-2013, nr 1(8-9), s. 213-234; P. Swoboda, *Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego w systemie bezpieczeństwa państwa*, [w:] M. Śliwa, A. Zebrowski, R. Kłaczyński (red.), *Bezpieczeństwo RP. Wczoraj i dziś. Studia z zakresu bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2014, s. 303-328.

⁴ Wskazana problematyka została szczegółowo omówiona w podrozdziale 3.1 niniejszego opracowania.

wywodzących się ze środowiska wojskowego. W polskich warunkach głównym podłożem, z którego wyłoniły się nauki o bezpieczeństwie, były nauki wojskowe⁵, a zatem czymś naturalnym jest podejmowanie przez środowisko wojskowe badań dotyczących w głównej mierze Sił Zbrojnych RP. Natomiast w drugim podejściu SW jest uznawana za ważny element SBN RP. Autor w sposób zdecydowany opowiada się za drugim podejściem⁶ i proponuje nieco odmienną, w stosunku do spotykanych, perspektywę badawczą, która dotychczas nie była podejmowana w naukach o bezpieczeństwie. Tematem niniejszej rozprawy doktorskiej jest bowiem *Rola Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP*.

Celem głównym badań jest określenie roli Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP.

Główny problem badawczy brzmi: Jaka jest rola Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP?

Mając na uwadze realizację zadania wynikającego z tak sformułowanego tematu pracy, głównego problemu badawczego oraz głównego celu badań, konieczne było dokonanie analizy unormowań prawnych oraz przeprowadzenie wnikliwej analizy literatury z zakresu penitencjarystyki i bezpieczeństwa, w tym szczególnie dotyczącej miejsca SW jako organizacji (grupy zorganizowanej) i instytucji w SBN RP oraz czynników warunkujących jej rolę w zakresie zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w państwie. Należy też podkreślić, iż szczególną wartość dla powstania tej pracy stanowiły opinie kadry penitencjarnej.

Praca ma charakter teoretyczno-badawczy. Oprócz teoretycznych metod badawczych tj. przede wszystkim: analiza, wnioskowanie, porównywanie, uogólnianie, synteza i stosowanie analogii, zastosowano także ilościowe (sondaż diagnostyczny) i jakościowe (wywiad ekspercki) metody badawcze.

Badania empiryczne przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego z zastosowaniem autorskiego kwestionariusza ankiety wśród funkcjonariuszy i pracowników SW pełniących służbę w jednostkach penitencjarnych podległych wszystkim Dyrektorom Okręgowym Służby Więziennej (DOSW w Bydgoszczy, DOSW w Katowicach, DOSW w Koszalinie, DOSW w Krakowie, DOSW w Lublinie, DOSW

⁵ J. Gierszewski, A. Pieczywok, *Metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2020, s. 24.

⁶ Zob. M. Lewandowski, A. Kołodziejczyk, *Służba Więzienna w systemie bezpieczeństwa narodowego RP. Wnioski z badań systemowych*, „The Prison Systems Review” 2021, nr 4(113), s. 171-188.

w Łodzi, DOSW w Olsztynie, DOSW w Opolu, DOSW w Poznaniu, DOSW w Rzeszowie, DOSW w Warszawie). W celu weryfikacji i pogłębienia wyników badań sondażowych przeprowadzono wywiady indywidualne ustrukturyzowane z ekspertami z zakresu więziennictwa na poziomie menedżerskim. Wszystkie badania miały charakter dobrowolny, poufny i anonimowy. Analiza wyników badań empirycznych została poprzedzona rozdziałami teoretycznymi, w których ukazano teoretyczno-konceptualne podstawy badań empirycznych, bazując na literaturze przedmiotu oraz obowiązujących aktach prawnych. Z przyjętej metodologii badań wynika układ pracy, składający się z następujących rozdziałów:

Rozdział pierwszy dotyczy Służby Więziennej jako elementu systemu bezpieczeństwa państwa (narodowego). Zawiera dwa podrozdziały, które zostały poświęcone: (1) systemowi bezpieczeństwa narodowego RP i składającym się na niego elementom (definiowanie i klasyfikowanie kategorii pojęciowej *bezpieczeństwo*, definiowanie pojęcia *bezpieczeństwo narodowe*, charakterystyka systemu bezpieczeństwa narodowego RP); (2) Służbie Więziennej jako instytucji bezpieczeństwa narodowego (cechy charakterystyczne polskiego więziennictwa, struktura organizacyjna Służby Więziennej).

W rozdziale drugim zaprezentowano funkcje i zadania Służby Więziennej. Składa się on z trzech podrozdziałów, omówiono w nich: (1) funkcje Służby Więziennej; (2) podstawowe zadania ustawowe Służby Więziennej; (3) zadania ochronne Służby Więziennej.

Rozdział trzeci ukazuje podstawy metodologiczne zrealizowanych badań. Zawiera: (1) przegląd dotychczasowych badań; (2) główny problem badawczy i problemy szczegółowe; (3) główny cel badań i cele szczegółowe; (4) hipotezę główną i hipotezy szczegółowe; (5) perspektywę badawczą; (6) metody badawcze; (7) metody doboru próby do badań; (8) zmienne niezależne i zależne; (9) model badań, ich organizację i przebieg; (10) charakterystykę jednostek penitencjarnych uwzględnionych w badaniach; (11) charakterystykę społeczno-demograficzną badanych oraz częstotliwość ich kontaktu z osadzonymi.

W rozdziale czwartym zaprezentowano jednostkę penitencjarną jako miejsce realizacji zadań przez Służbę Więzienną. Składa się on z czterech podrozdziałów obejmujących deskrypcję: (1) więzienia jako organizacji i instytucji (jednostka penitencjarna jako organizacja o strukturze hierarchicznej, jednostka penitencjarna jako instytucja totalna); (2) typów, rodzajów i kategorii jednostek penitencjarnych (areszty śledcze, typy zakładów karnych, rodzaje zakładów karnych, kategorie jednostek

penitencjarnych); (3) personelu jednostek penitencjarnych (wzór społeczny więziennika według koncepcji grup dyspozycyjnych, Służba Więzienna w kontekście koncepcji grup odniesienia, służba i praca więziennika jako *brudna robota (dirty work)*, praca i służba w Służbie Więziennej jako zawód stresogenny); (4) populacji osadzonych w jednostkach penitencjarnych (formalna klasyfikacja osadzonych, nieformalna stratyfikacja osadzonych).

W rozdziale piątym przedstawiono wyniki badań empirycznych personelu jednostek penitencjarnych Służby Więziennej. Składa się on z sześciu podrozdziałów, w których zaprezentowano: (1) realizację zadań przez Służbę Więzienną w ujęciu ogólnym; (2) realizację zadań przez Służbę Więzienną w kontekście zmiennych społeczno-demograficznych; (3) realizację zadań przez Służbę Więzienną w odniesieniu do zmiennych strukturalno-organizacyjnych; (4) realizację zadań przez Służbę Więzienną w kontekście zmiennych sytuacyjnych; (5) podsumowanie, wnioski i rekomendacje wyprowadzone z badań ilościowych, (6) prezentację ustaleń z badań jakościowych.

Opracowanie ma charakter interdyscyplinarny. W celu dokonania opisu wybranych zjawisk wykorzystano przede wszystkim elementy nauk o bezpieczeństwie, ale również nauk socjologicznych, pedagogiki (pedagogika resocjalizacyjna) oraz nauk o zarządzaniu i jakości. Takie ujęcie pozwala na przedstawienie problematyki w sposób oddający wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej oraz złożoność problemu bezpieczeństwa narodowego.

W tym miejscu pragnę podziękować kadrze kierowniczej jednostek organizacyjnych SW, w których badania miały miejsce za wyrażenie zgody na ich przeprowadzenie oraz pomoc w ich sprawnej realizacji. Dziękuję również wszystkim ekspertom, funkcjonariuszom i pracownikom SW za udział w badaniach. Dziękuję także Pani Joannie Łatacz za udzieloną konsultację statystyczną. W szczególności, dziękuję jednak Panu dr hab. prof. WAT Adamowi Kołodziejczykowi – promotorowi niniejszej pracy doktorskiej, za inspirację, wszelką pomoc i wsparcie w jej realizacji.

Rozdział I

SŁUŻBA WIĘZIENNA JAKO ELEMENT SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA (NARODOWEGO)

Umieszczenie Służby Więziennej jako organizacji i instytucji w systemie bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej wymaga wcześniejszego scharakteryzowania pojęcia *system bezpieczeństwa narodowego*, poprzedzonego konceptualizacją pojęć *bezpieczeństwo* oraz *bezpieczeństwo narodowe*. Studiowanie zbioru literatury dotyczącej bezpieczeństwa wskazuje, iż niedawno wyodrębniona dyscyplina *nauki o bezpieczeństwie* zajmująca się tą problematyką jest na etapie dość żywiołowego rozwoju⁷, zatem przed przeprowadzeniem badań empirycznych konieczne jest usystematyzowanie kluczowych dla realizowanego projektu kwestii terminologicznych. Trzeba jednak, już na wstępie, wziąć pod uwagę fakt, iż bezpieczeństwo należy do kategorii teoretycznych w naukach społecznych i nie posiada jednej spójnej definicji⁸. Autor w tym rozdziale pracy nie postawił sobie za cel stworzenie, czy też znalezienie doskonałej definicji bezpieczeństwa, co raczej przeprowadzenie operacji myślowych, które pozwolą na zrozumienie tego pojęcia a następnie jego zoperacjonalizowanie pod kątem badań empirycznych.

Rozdział pierwszy zawiera dwa podrozdziały, które zostały poświęcone: (1) systemowi bezpieczeństwa narodowego RP i składającym się na niego elementom (definiowanie i klasyfikowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwo, definiowanie pojęcia bezpieczeństwo narodowe, charakterystyka systemu bezpieczeństwa narodowego RP); (2) Służbie Więziennej jako instytucji bezpieczeństwa narodowego (cechy charakterystyczne polskiego więziennictwa, struktura organizacyjna Służby Więziennej).

1.1 System bezpieczeństwa narodowego RP i jego elementy

Analizując literaturę poświęconą problematyce bezpieczeństwa wydawać się może, że na temat bezpieczeństwa powiedziano tak wiele, że powiedziano już wszystko.

⁷ Porusza ten problem i przedstawia dylematy towarzyszące rozwojowi badań nad bezpieczeństwem A. Kołodziejczyk, *O użyteczności perspektywy socjologicznej w badaniu problemów bezpieczeństwa życia zbiorowego*, [w:] M. Fałdowska, A. Filipek, J. Ważniewska (red.), *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa*, Tom V. *Jedność i różnorodność w naukach o bezpieczeństwie i obronności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2017, s. 89-116.

⁸ M. Lutostański, *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Studium problemów teoretycznych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 80.

W związku z tym w trakcie pisania niniejszego rozdziału pojawiły się problemy natury poznawczej sformułowane nader trafnie przez Helgę Haftendorf⁹: *co można jeszcze powiedzieć na temat tego, co nie zostało dotąd powiedziane? oraz czego można jeszcze spróbować, co nie było dotychczas przedsięwzięte?* Dylematy Haftendorf zdają się być obecne w refleksji nad bezpieczeństwem i nakładają obowiązek wnikliwej egzegezy literatury przedmiotu, w celu sprostania tak sformułowanym wyzwaniom. Niemniej jednak trudno takim wyzwaniom sprostać, choćby ze względu na rozległość i złożoność problematyki bezpieczeństwa a także wielość pozycji literaturowych na ten temat, które ukazały się po zmianie ustrojowej w RP. Mimo tych trudności autor stara się w dysertacji zaprezentować pewien fragment swoich przemyśleń dotyczących pojmowania i konceptualizacji pojęcia *bezpieczeństwo* i pojęć pokrewnych.

1.1.1 Definiowanie i klasyfikowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwo

Pojęcie *bezpieczeństwo* jest znane od XV w., wywodzi się z łaciny, od słów *sine cura*, oznaczających *bez konieczności opieki*. Rozważania na temat tego co współcześnie nazywa się bezpieczeństwem powstawały jednak już kilka wieków wcześniej np. dzieło Platona zatytułowane *Państwo* oraz dzieło Arystotelesa zatytułowane *Etyka nikomachejska*¹⁰. Początkowo *bezpieczeństwo* było używane w znaczeniu *beztroski*, stąd też wykształciło się znaczenie *nieostrożny, lekkomyślny, niedbały i pewny siebie, odważny*. Jego znaczenie stopniowo się rozszerzało do *niczym nie zagrożony, nie zagrażający*, co było determinowane ekspansją jego antonimu – *niebezpieczny*. W efekcie tego procesu i w opozycji do pojęcia *niebezpieczny* przymiotnik *bezpieczny* zaczął być używany w znaczeniu *wolny od niebezpieczeństwa*¹¹.

W początkowej fazie istnienia pojęcie *bezpieczeństwo* odnosiło się wyłącznie do kwestii politycznych i militarnych, jednak wraz z rozwojem nauki jego zakres znaczeniowy się poszerzył i objął inne sektory ludzkiej aktywności. Stało się to za sprawą ewolucji jego teleologii, wzrostu zależności między bezpieczeństwem narodowym i międzynarodowym oraz rozwoju cywilizacyjnego, który determinuje pojawianie się coraz to nowych, wcześniej nieznanych wyzwań i zagrożeń oraz środków ich eliminowania¹². Współcześnie pojęcie

⁹ H. Haftendorf, *The security puzzle: theory-building and discipline-building in international security*, „International Studies Quarterly” 1991, no 1(35), p. 3.

¹⁰ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2011, s. 12.

¹¹ K. Kumaniecki, *Słownik łacińsko-polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 451.

¹² A. Wawrzusiszyn, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*, Centrum Szkolenia Straży Granicznej w Kętrzynie, Kętrzyn 2010, s. 50.

bezpieczeństwo jest zaliczane do pojęć o charakterze polisemantycznym¹³. Definiuje się je i używa w różnych kontekstach. Nie dotyczy już wyłącznie kwestii politycznych i militarnych, ale także ekonomicznych, ekologicznych, demograficznych, społecznych, humanitarnych oraz innych. Do tego stopnia wzrosło znaczenie bezpieczeństwa w wymienionych sektorach, że w środowisku naukowym nie ma zgody co do tego, które są najważniejsze – tradycyjnie polityczne i militarne, czy też gospodarcze, ekologiczne, demograficzne i dotyczące innych stosunkowo nowych problemów współczesnego świata. Doprowadziło to również do tego, że zdaniem Jerzego Stańczyka skonstruowanie poprawnej definicji *bezpieczeństwa* w ujęciu rozszerzającym staje się praktycznie nierealne¹⁴.

Istnieje wiele definicji pojęcia *bezpieczeństwo*, a próby jego wyjaśnienia stanowią nawet przedmiot odrębnych wydawnictw książkowych, czego przykładem są publikacje Jerzego Stańczyka *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*¹⁵ oraz *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*¹⁶. W literaturze przedmiotu można wyróżnić ponad 600 definicji *bezpieczeństwa*, w zależności od różnych kryteriów (podmiotowe, przedmiotowe, procesualne, przestrzenne, czasowe, według sposobu zorganizowania) dotyczących bezpieczeństwa¹⁷. Wielość oraz różnorodność definicyjna wynika z wykorzystywania tego terminu przez naukowców, reprezentujących różne dziedziny, dyscypliny i subdyscypliny naukowe¹⁸.

Próbę wyjaśnienia trudności związanych z definiowaniem pojęcia *bezpieczeństwo* przedstawia Adam Kołodziejczyk w artykule *Bezpieczeństwo jako <wędrujące> pojęcie*¹⁹. Jego zdaniem problem ten wynika z inter- i transdyscyplinarnej natury fenomenu bezpieczeństwa co sprawia że jest ono *wędrującym pojęciem* pomiędzy dyscyplinami. Nauki społeczne, jak zauważa cytowany autor, i w ich ramach lokowane szczegółowe dyscypliny

¹³ Polisemantyczność pojęcia *bezpieczeństwo* wynika ze szczególnych warunków, w jakich ono występuje. Jednakże analiza różnych definiendum wskazuje na pewne stałe elementy dla różnych jego postaci, co implikuje możliwość jego ontologicznego i fenomenologicznego ujęcia osadzonego w analizie ejdetycznej. Tym samym racjonalizm rozważań implikuje wniosek o braku możliwości szczegółowego opracowania jednorodnej definicji uwzględniającej wszystkie jego określenia. [w:] J. Świniarski, *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Departament Społeczno-Wychowawczy Ministerstwa Obrony Narodowej, Agencja Wydawnicza Egros, Warszawa 1999, s. 13.

¹⁴ J. Stańczyk, *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, FNCE Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2017, s. 103.

¹⁵ Zob. J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996.

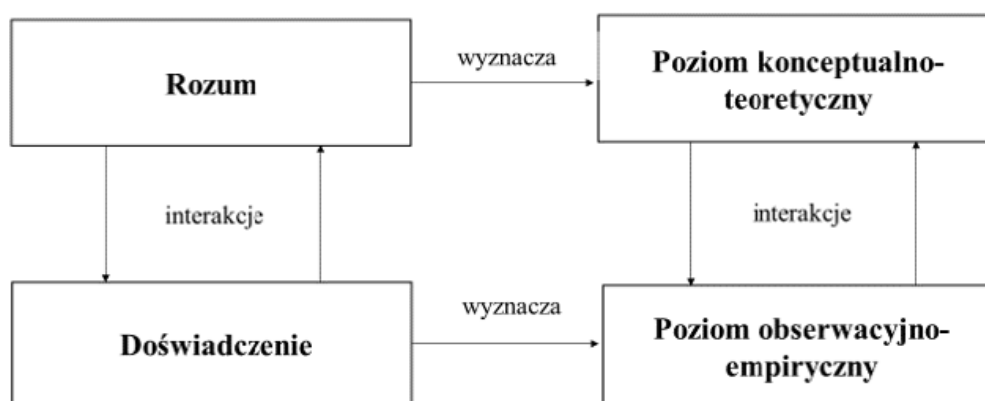
¹⁶ Zob. J. Stańczyk, *Formułowanie...*

¹⁷ M. Kozub, *Strategiczne środowisko bezpieczeństwa*, [w:] A. Brzozowski, M. Kozub, R. Niedźwiecki (red.), *Wprowadzenie do strategii bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Łódź 2010, s. 93.

¹⁸ A. Wawrzusiszyn, op. cit., s. 50.

¹⁹ A. Kołodziejczyk, *Bezpieczeństwo jako „wędrujące” pojęcie*, [w:] B. Jagusiak, A. Jagiełło-Tondera (red.), *Język w dyskursie o bezpieczeństwie*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2020, s. 192-210.

naukowe, opierają się na dwóch podstawowych elementach: 1) teoriach i 2) badaniach empirycznych. Badacze w naukach społecznych działają w obrębie dwóch światów: w świecie idei, teorii oraz modeli i w świecie obserwacji i doświadczenia. Tworzenie racjonalnych połączeń między tymi dwoma światami pozwala realizować cel nauk społecznych, czyli wyjaśniać zjawiska i dokonywać probabilistycznych predykcji. W związku z tym zgadzając się z ideą przemieszczania pojęć między dyscyplinami można, bez szkody dla tej idei przyjąć, że istnieją dwie strategie badawcze w naukach społecznych²⁰: (1) strategia *teoria przed badaniami* i (2) strategia *badania przed teorią*. Rysunek 1.1 ilustruje dwa poziomy badań w naukach społecznych i relacje między nimi wg. Adama Kołodziejczyka.

Rysunek 1.1. Dwa poziomy badań w naukach społecznych według Adama Kołodziejczyka (opracowanie własne)

Przede wszystkim bezpieczeństwo jest potrzebą wszystkich podmiotów życia społecznego, zarówno jednostkowych jak i zbiorowych. Abraham Maslow w swoim modelu hierarchii potrzeb²¹ umieścił bezpieczeństwo na drugim miejscu zaraz za potrzebami fizjologicznymi. Zgodnie z założeniami tego modelu potrzeby bezpieczeństwa dotyczą środowiska emocjonalnego oraz psychologicznego i obejmują zapewnienie bezpieczeństwa i życia wolnego od trosk materialnych, osiągnięcie stabilności, ochronę porządku, sprawiedliwości oraz wyeliminowanie zagrożeń²². Potwierdzeniem szczególnego znaczenia bezpieczeństwa jako potrzeby są badania prowadzone w różnych kontekstach politycznych i szerokościach geograficznych. Projekt naukowy prowadzony w dwudziestu krajach, w tym

²⁰ Ibidem, s. 202.

²¹ A.H. Maslow, *A Theory of Human Motivation*, „Originally Published in Psychological Review” 1943, no 4(50), p. 370-396.

²² R. Zarzycka, *Teoria i piramida potrzeb ludzkich według Maslowa*, http://zarzyccy.pl/p_piramida-potrzeb-maslowa.html (dostęp 14.03.2020).

w Polsce, który jednoznacznie wskazuje na to, że bezpieczeństwo jest powszechnie traktowane jako wartość naczelną został omówiony przez Bogdana Wojciszke w książce *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*²³.

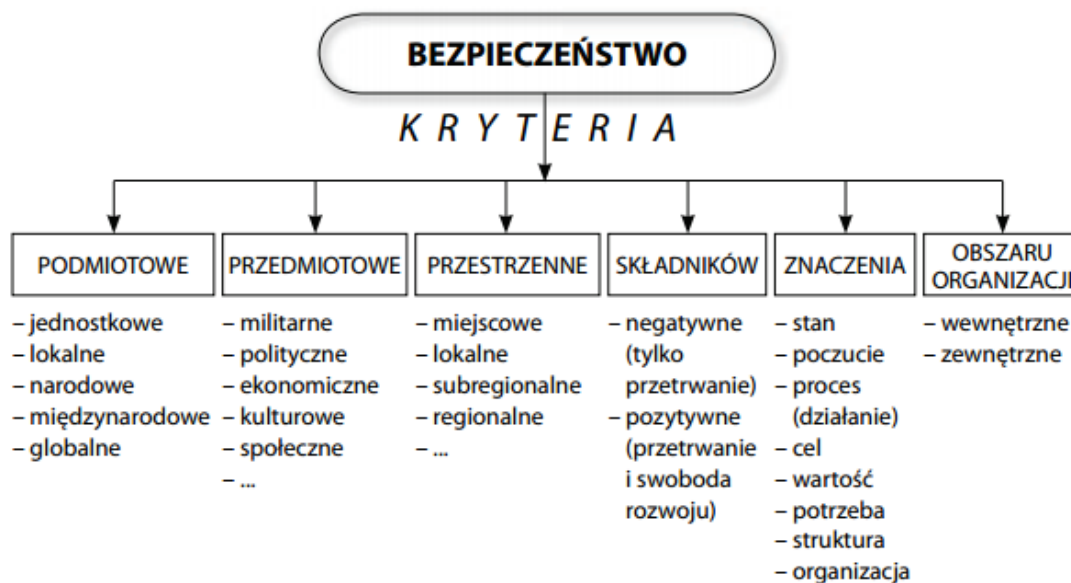

Rysunek 1.2. Piramida potrzeb według Abrahama Masłowa (M. Czerska, *Motywacja*, [w:] A. Czermiński, M. Czerska, D. Nogalski, R. Rutka (red.), *Organizacja i zarządzanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994, s. 96.)

Bezpieczeństwo jest potrzebą wszystkich podmiotów życia społecznego, co zostało omówione powyżej, ale także podjęte w innych publikacjach²⁴. Aby dokonać poprawnej jego analizy należy uwzględnić również inne kryteria, takie jak: przedmiotowe, przestrzenne, składników, znaczenia oraz obszaru organizacji. Dookreślenie jest konieczne, ponieważ, jak zauważono wcześniej, bezpieczeństwo ma charakter interdyscyplinarny, transdyscyplinarny i utylitarny i nie można od tego abstrahować.

²³ B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002, s. 178-179.

²⁴ Zob. zwłaszcza A. Kołodziejczyk, *Bezpieczeństwo jako fenomen społeczny. Pojęcie bezpieczeństwa, jego interpretacje i odmiany*, „Seculum Christianum: pismo historyczno-społeczne” 2007, nr 1(14), s. 230.

Rysunek 1.3. Ogólna typologia pojęcia bezpieczeństwo (R. Jakubczak, J. Marczak, K. Gąsiorek, W. Jakubczak, *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 244.)

Podmiotem bezpieczeństwa jest *ten ktoś* kogo to bezpieczeństwo dotyczy. Może być to dowolna jednostka posiadająca własne interesy oraz wyrażająca ambicję ich realizacji. Zatem może to być pojedyncza osoba, grupa społeczna, naród, społeczność międzynarodowa, czy też cała ludzkość²⁵. Jednak nie zawsze tak postrzegano podmiot bezpieczeństwa, w ujęciu klasycznym były nimi wyłącznie państwa. Dopiero stanowisko *szkoły kopenhaskiej*, na czele z Barrym Buzanem zakładające potrzebę uwzględniania w analizach bezpieczeństwa, obok suwerennych państw, różnego rodzaju niepaństwowych zbiorowości ludzkich²⁶ zmieniło podejście świata nauki do podmiotowości w bezpieczeństwie. Do jeszcze bardziej radykalnych wniosków doszedł Ken Booth, zwolennik *szkoły społeczności światowej*. W reprezentowanym przez niego podejściu bezpieczeństwo opiera się na emancypacji jednostek²⁷, przy jednoczesnym odrzuceniu państwowocentrycznego pojmowania bezpieczeństwa. Poglądy te chociaż współcześnie mają grono swoich zwolenników, również na gruncie polskim w osobie m.in. Waldemara

²⁵ S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Kwartalnik Biura Bezpieczeństwa Narodowego” 2011, nr 18, s. 20.

²⁶ B. Buzan, *People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*, Harvester Wheatsheaf Publisher, Hemel Hempstead 1991, p. 19.

²⁷ K. Booth, *War, Security and Strategy: Towards a Doctrine for a Stable Peace*, [w:] K. Booth (red.), *New Thinking About Strategy and International Security*, Harper Collins, Londyn 1991, s. 341 -344.

Kitlera²⁸ były w latach 90. XX w. kontrowersyjne i stanowiły zarzewie do powstania w Kopenhaskim Instytucie Badań na Pokojem pojęcia *societal security*, które należy rozumieć jako *bezpieczeństwo społecznościowe*. W tym nowym myśleniu o bezpieczeństwie nie państwo jest jego najważniejszym podmiotem, lecz jednostki, grupy społeczne, etniczne i narodowe oraz całe społeczeństwa²⁹. Bardziej szczegółowo kwestię klasyfikacji podmiotów bezpieczeństwa przedstawia Adam Kołodziejczyk w artykule *Bezpieczeństwo jako fenomen społeczny: pojęcie bezpieczeństwa, jego interpretacje i odmiany*³⁰.

Przedmiot bezpieczeństwa definiuje rodzaj bezpieczeństwa i wskazuje jakiego przedmiotowego wymiaru (aspektu) bezpieczeństwa ono dotyczy³¹. Samo słowo bezpieczeństwo jest kategorią względnie abstrakcyjną i dopiero dopełnienie przymiotnikiem, czego lub kogo dotyczy, sprawia, że staje się ono bardziej czytelne i zrozumiałe³². Rozpatrując kategorie bezpieczeństwa poprzez pryzmat kryterium przedmiotowego można wyróżnić bezpieczeństwo: polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, ideologiczne, ekologiczne oraz inne, ponieważ katalog ten nie jest zamknięty. Wyodrębnianie coraz to nowych płaszczyzn bezpieczeństwa, wpisujących się w tendencję do odmilitaryzowywania jego pojmowania świadczy o konceptualizacji bezpieczeństwa w jego wymiarze przedmiotowym³³. Kryterium to ma jednak charakter pomocniczy względem kryterium podmiotowego³⁴. Podstawę dla formułowania typologii bezpieczeństwa, zwłaszcza o charakterze przedmiotowym stanowią najczęściej typologie przeciwstawianych mu wyzwań i zagrożeń. Jest ich wiele, jednak szczególnie interesująca wydaje się być typologia zagrożeń dla bezpieczeństwa psychospołecznego zaproponowana przez Krzysztofa Kicińskiego. Zgodnie z nią zagrożenia dzielimy ze względu na takie kryteria jak: trwałość, dynamika rozwoju, stadium rozwoju, stopień kontroli, intencjonalność, stopień przewidywalności oraz stopień dostępności poznawczej, tj.³⁵:

²⁸ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 24.

²⁹ J. Stańczyk, *Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2010/2011, nr 5, s. 25.

³⁰ Klasyfikację podmiotów bezpieczeństwa zawiera artykuł A. Kołodziejczyka, *Bezpieczeństwo jako fenomen...*, (Tabela 3) s. 230.

³¹ A. Wawrzusiszyn, op. cit., s. 53.

³² A. Chmielewski, *Bezpieczeństwo energetyczne państwa. Geopolityczne uwarunkowania*, Wydawnictwo MM, Warszawa 2009, s. 7. Niemniej jednak A. Kołodziejczyk wskazuje na istnienie poza podmiotowego „uogólnionego” pojęcia bezpieczeństwa, zob. *Bezpieczeństwo jako fenomen...*, s. 227.

³³ J. Stańczyk, *Istota...*, s. 19.

³⁴ R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1997, s. 6-7.

³⁵ K. Kiciński, *Bezpieczeństwo psychospołeczne. System bezpieczeństwa Polski*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 1993, s. 131-132.

1. *Podział zagrożeń ze względu na ich trwałość na osi: od zagrożeń przejściowych, nietrwałych, incydentalnych - do: zagrożeń trwałych, względnie stabilnych, działających w długich odcinkach czasu.*
2. *Podział ze względu na dynamikę rozwoju na osi: od zjawisk nie wykazujących tendencji wzrostu, np. pozostających w stanie względnej równowagi z czynnikami je stabilizującymi - do zjawisk rozwijających się i pogłębiających w tempie stałym lub przyspieszonym.*
3. *Podział ze względu na stadium: od zjawisk, których postać aktualną można uznać za wczesne stadium rozwoju - do zjawisk, które osiągnęły zaawansowane stadium rozwoju.*
4. *Ze względu na stopień kontroli przez społeczeństwo, państwo i jego agendy: od zjawisk, na które można wywierać znaczny wpływ, kontrolować ich przebieg dzięki posiadanym środkom - do zjawisk, które wymykają się kontroli, są trudno sterowalne.*
5. *Ze względu na intencjonalność: od zjawisk, które powstają i rozwijają się jako efekt świadomego działania, ze strony tych, którzy pragną je kreować (w warunkach wojny, np. efekty propagandy wojennej przeciwnika) - do zjawisk rozwijających się w wyniku oddziaływania innych czynników, niż czyjeś ukierunkowane, intencjonalne działanie.*
6. *Ze względu na stopień przewidywalności: od zjawisk, których występowanie i ewentualna dynamika, na gruncie posiadanej wiedzy i zdolności diagnozy są łatwo przewidywalne - do zjawisk, których wystąpienie i dynamika rozwoju stanowią zaskoczenie, są trudne do przewidzenia i oszacowania prawdopodobieństwa wystąpienia.*
7. *Ze względu na stopień dostępności poznawczej: od zjawisk, które są łatwo zauważalne i na gruncie posiadanej wiedzy dają się dobrze opisać, diagnozować, analizować - do zjawisk, które mają postać mniej lub bardziej ukrytą, wymykającą się społecznej lub naukowej percepcji, dających się uchwycić jedynie dzięki zastosowaniu właściwej perspektywy poznawczej, odpowiedniej teorii, wyjściu poza powszechnie przyjmowane stereotypy poznawcze.*

Zgodnie z kryterium przestrzennym wyróżnia się bezpieczeństwo³⁶: lokalne (podmiot i jego sąsiedzi), subregionalne (np. obszaru państw Grupy Wyszehradzkiej), regionalne (np. europejskie), ponadregionalne (np. obszar transatlantycki), globalne (skala całego świata). Bardziej złożone podmiotowo-przedmiotowo-przestrzenne ujęcie bezpieczeństwa zawiera cytowane opracowanie Adama Kołodziejczyka³⁷.

Bezpieczeństwo składa się z dwóch zasadniczych składników³⁸: gwarancji nienaruszalnego przetrwania (definicje negatywne) oraz swobody rozwoju danego podmiotu (definicje pozytywne).

Definicje antonimiczne, inaczej nazywane negatywnymi, zawężają bezpieczeństwo do antonimów wobec zagrożeń³⁹. Taką definicję bezpieczeństwa zaproponował Daniel Lerner, według którego bezpieczeństwo oznacza *brak zagrożenia fizycznego albo ochronę przed nim*⁴⁰. Definicję negatywną lecz o charakterystycznym dla swojego stylu naukowego filozoficznym zabarwieniu zaproponował na gruncie polskim Janusz Świniarski. Według niego *bezpieczeństwo jest formą istnienia danego stanu rzeczy osiąganą przez eliminowanie, unikanie i przeciwstawianie się zagrożeniom w celu prolongaty tego istnienia*⁴¹.

W opozycji do definicji antonimicznych są definicje horyzontalne, czyli dopełniające, które są w swej istocie wtórne, rozszerzające bezpieczeństwo o jego synonimy i podporządkowujące mu związane z nim pojęcia. Tym samym są to definicje pozytywne⁴². W taki sposób definiuje bezpieczeństwo m.in. Waldemar Kitler, według którego *bezpieczeństwo jest wewnętrzną ufnością, spokojem ducha i pewnością, właściwie lub fałszywie uzasadnioną w okolicznościach rodzących podstawy do obaw. Jest też przekonaniem, lepiej lub gorzej uzasadnionym, że w obliczu różnych trudności, słabości, wyzwania i zagrożeń, lub przynajmniej ich symptomów, stan rzeczy – w jakim się znajduje określony podmiot – pozwala mu czuć się bezpiecznie. Bezpiecznie, tzn. wolnym i zabezpieczonym przed potencjalnymi lub realnymi zagrożeniami, pewnym niezakłóconego bytu i rozwoju, z pomocą wszelkich dostępnych środków, a także działającym twórczo na rzecz osiągnięcia takiego stanu*⁴³.

³⁶ M. Lasoń, *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych*, [w:] E. Cziomer (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2010, s. 12.

³⁷ A. Kołodziejczyk, *Bezpieczeństwo jako fenomen...* (Tabela 3), s. 230.

³⁸ A. Wawrzusiszyn, op. cit., s. 54.

³⁹ J. Stańczyk, *Formułowanie...*, s. 90.

⁴⁰ J. Gould, W.L. Kolb (red.), *A Dictionary of the Social Sciences*, Tavistock, London 1964, p. 629.

⁴¹ J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa*, Ulmak, Warszawa - Pruszków 1997, s. 173.

⁴² J. Stańczyk, *Formułowanie...*, s. 99.

⁴³ W. Kitler, *Bezpieczeństwo...*, s. 22-23.

Jeszcze inne podejście do problemu bezpieczeństwa przedstawił Adam Kołodziejczyk, który oprócz negatywnego i pozytywnego ujęcia bezpieczeństwa wprowadził - za Denisem Bobrowem - do języka nauk o bezpieczeństwie pojęcie *braku bezpieczeństwa*⁴⁴.

Bezpieczeństwo jest jednocześnie stanem i procesem. Mówiąc o stanie mamy na względzie jego trwałość czasową. Według Daniela Freia analiza obiektywnych oraz subiektywnych aspektów zagrożenia umożliwia określenie stanu bezpieczeństwa, który przybiera w zależności od nich następujące formy⁴⁵:

- *stan bezpieczeństwa – charakteryzuje się małym zagrożeniem zewnętrznym, które jest prawidłowo postrzegane;*
- *stan fałszywego bezpieczeństwa – charakteryzuje się dużym zagrożeniem, które jest postrzegane jako małe;*
- *stan obsesji – charakteryzuje się małym zagrożeniem, które jest postrzegane jako duże;*
- *stan braku bezpieczeństwa – charakteryzuje się dużym zagrożeniem, które jest prawidłowo postrzegane.*

Bezpieczeństwo może być także rozpatrywane jako proces, charakteryzujący się zmienną dynamiką i intensywnością. Wiąże się ze zmiennością warunków otoczenia, postępem cywilizacyjnym i zakresem potrzeb poszczególnych podmiotów⁴⁶. Znamienne jest w tym kontekście podejście prezentowane przez krytyczną teorię bezpieczeństwa w ujęciu Kena Booth'a, według którego bezpieczeństwo nie może dotyczyć wyłącznie przetrwania: *przetrwanie oznacza jedynie pozostanie przy życiu, a bezpieczeństwo oznacza życie*⁴⁷. Wynika z tego, że bezpieczeństwo powinno być czymś więcej niż tylko fizycznym przetrwaniem⁴⁸. Takie podejście na gruncie polskim było reprezentowane m.in. przez Józefa Kukulkę, zdaniem którego *bezpieczeństwo jest nie tyle określonym stanem rzeczy, ile ciągłym procesem społecznym*⁴⁹. Dopełnienie tej definicji może stanowić podejście reprezentowane przez Stanisława Jarmoszko. Według niego w perspektywie antropologicznej bezpieczeństwo jawi się jako przestrzeń kreacji a zarazem rezultat owej

⁴⁴ A. Kołodziejczyk, *Bezpieczeństwo jako fenomen...*, s. 237-241.

⁴⁵ A. Wawrzusiszyn, op. cit., s. 52.

⁴⁶ M. Kozub, op. cit., s. 93.

⁴⁷ K. Booth, *Theory of World Security*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 106-107.

⁴⁸ J. Stańczyk, *Formułowanie...*, s. 98-99.

⁴⁹ J. Kukulka, *Nowe uwarunkowania i wymiary bezpieczeństwa narodowego Polski*, „Więś i Państwo” 1995, nr 1, s. 198-199.

kreacji, ponieważ jest efektem działań podejmowanych przez człowieka a nie wyłącznie zjawisk naturalnych⁵⁰.

Ze względu na obszar organizacji bezpieczeństwo dzieli się na bezpieczeństwo wewnętrzne i bezpieczeństwo zewnętrzne⁵¹:

- *Bezpieczeństwo wewnętrzne dotyczy zagrożeń i przeciwdziałaniu im, które występują wewnątrz państwa. Stanowi więc domenę polityki wewnętrznej państwa. Można zatem taki stan polityczny i administracyjny kraju określić jako ten, który zapewnia jego obywatelom wyeliminowanie zagrożeń wynikających ze złego funkcjonowania państwa, jednocześnie zapewniając im odpowiedni poziom spokoju i ochrony przed negatywnymi skutkami naruszenia porządku i interesu publicznego*⁵².
- *Bezpieczeństwo zewnętrzne dotyczy zagrożeń oraz sposobów przeciwdziałania im, które występują na zewnątrz państwa. W przeszłości zagrożenia dla tej odmiany bezpieczeństwa utożsamiano przede wszystkim z zagrożeniami o charakterze militarnym. Koncentrowano się więc na wielkiej armii. Dzisiaj jednak równie ważne są sojusze wojskowe i polityczne. Obecnie przywiązuje się wagę do dobrego wykształcenia zaawansowanej technicznie armii, posiadającej dostęp do wiarygodnych informacji wywiadowczych, aniżeli w jej liczebnych rozmiarach*⁵³.

Stworzenie jednej, legalnej definicji *bezpieczeństwa*, która byłaby respektowana przez ogół uczestników życia społecznego jest trudne ze względu na wiele aspektów omówionych powyżej, jednakże możliwe jest wyprowadzenie za Adamem Kołodziejczykiem ogólnych wniosków dotyczących definiowania tego pojęcia⁵⁴:

(1) Bezpieczeństwo jest atrybutem (immanentną cechą) istnienia różnych podmiotów (jednostki ludzkiej, grupy społecznej oraz innych, pozaludzkich form istnienia). (2) Bezpieczeństwo jest najczęściej ujmowane jako określony stan obiektywny wyrażający się w braku fizycznego zagrożenia dla tych podmiotów. (3) Bezpieczeństwo jest także definiowane jako określony stan wewnętrzny podmiotów oraz subiektywny (psychiczny), tj. poczucie zagrożenia lub jego braku. (4) Bezpieczeństwo jest także ujmowane jako potrzeba i wartość zarazem stymulująca działanie podmiotów indywidualnych i zbiorowych

⁵⁰ S. Jarmoszko, *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo – Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2015, s. 35.

⁵¹ E. Kołodziński, *Wprowadzenie do zarządzania bezpieczeństwem*, <http://uwm.edu.pl/mkzk/download/wprowadzenie.pdf> (dostęp 27.05.2020).

⁵² M. Ciszek, *Teoretyczne podstawy bezpieczeństwa państwa*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2012, nr 9, s. 44-45.

⁵³ Ibidem, s. 44.

⁵⁴ A. Kołodziejczyk, *Bezpieczeństwo jako fenomen...*, s. 227-228.

(społecznych). (5) Bezpieczeństwo jest implicite traktowane jako element ludzkiej praktyki (ludzkiej działalności), jako ważny cel działania, którym jest zapewnienie (ochrona) bezpieczeństwa przed jakimś zagrożeniem zewnętrznym (np. od wrogów).

1.1.2 Definiowanie pojęcia bezpieczeństwo narodowe

Pojęcie *bezpieczeństwo narodowe* jest znacznie młodsze od pojęcia *bezpieczeństwo*. Po raz pierwszy zostało użyte przez amerykańskiego politologa Waltera Lippmanna w latach 40. XX wieku⁵⁵, a w polskim prawodawstwie i publikacjach naukowych pojawiło się dopiero w latach 90. XX wieku⁵⁶. Początkowo akcentowano jego związek z zagrożeniami zewnętrznymi⁵⁷ o czym może świadczyć chociażby definicja skonstruowana w połowie lat 60. XX w. przez Marca Berkowitza, zgodnie z którą *bezpieczeństwo narodowe może być definiowane jako zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zagrożeniami zewnętrznymi*⁵⁸. Stanowisko to jest aktualne do dzisiaj, współcześnie reprezentuje je m.in. Ryszard Zięba, który uważa, że *bezpieczeństwo narodowe to układ okoliczności, który sprawia, że państwo nie będzie przedmiotem żadnego ataku, a przynajmniej, że atak skierowany przeciwko niemu nie będzie miał żadnych szans powodzenia*⁵⁹. W tradycyjnym ujęciu bezpieczeństwo narodowe oprócz tego, że odnosiło się do zagrożeń zewnętrznych, dotyczyło wyłącznie płaszczyzny militarnej⁶⁰. Jednak przez okres kilkudziesięciu lat pojęcie to podobnie jak pojęcie *bezpieczeństwo* ulegało stopniowej ewolucji. Konieczność redefinicji pojęcia *bezpieczeństwo*, poprzez jego odmilitaryzowanie jako pierwszy zauważył już na początku lat 80. XX w. Richard Ullman. Zwrócił uwagę, że oprócz zagrożeń militarnych należy postrzegać szeroki zakres czynników niemilitarnych mogących negatywnie wpływać na poziom bezpieczeństwa obywateli⁶¹. W okresie pozimnowojennym przedstawiciele *szkoły kopenhaskiej* na czele z Barrym Buzanem wskazali na pięć zasadniczych obszarów bezpieczeństwa⁶²: wojskowy, polityczny, społeczny, ekonomiczny i ekologiczny. Współcześnie ten katalog poszerzył się o kolejne obszary bezpieczeństwa tj. demograficzny, kulturowy, informacyjny oraz wiele innych⁶³.

⁵⁵ M. Kozub, op. cit., s. 94.

⁵⁶ Ibidem, s. 95.

⁵⁷ R. Zięba, op. cit., s. 8.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem, s. 11.

⁶⁰ Ibidem, s. 12.

⁶¹ Ibidem, s. 14.

⁶² B. Buzan, O. Wæver, J. De Wilde, *Security: a new framework for analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1998, p. 32.

⁶³ Zob.: R. Zięba, op. cit., s. 6-7; M. Cieślarczyk, *Metody i techniki badawcze stosowane w badaniach problemów bezpieczeństwa*, [w:] A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina (red.), *Bezpieczeństwo. Teoria –*

W opozycji do zaprezentowanych definicji negatywnych stoi definicja pojęcia *bezpieczeństwo narodowe* o horyzontalnym charakterze zaproponowana przez Waldemara Kitlera. Jego zdaniem *bezpieczeństwo narodowe to najważniejsza wartość, potrzeba narodowa i priorytetowy cel działalności państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, gwarantujące trwałość, wolny od zakłóceń byt i rozwój narodowy (państwa), w tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w dobra podlegające szczególnej ochronie*⁶⁴. Według cytowanego autora bezpieczeństwo narodowe ma zapewniać bezpieczeństwo dwóm kluczowym podmiotom, czyli jednostce i grupie społecznej oraz państwu - jego suwerenności, integralności oraz nienaruszalności jego granic⁶⁵.

Z przedstawionego poniżej rysunku (rysunek 1.4) wynika, iż dla Waldemara Kitlera fundamentalne wartości, które składają się na bezpieczeństwo narodowe to: *integralność terytorialna, niezależność polityczna, przetrwanie narodu, tożsamość państwowa i narodowa, ład wewnętrzny, porządek prawny, wysoka pozycja międzynarodowa, siła moralna i materialna, prawa i wolności człowieka i obywatela, kultura i zwyczaje, środowisko naturalne, styl i jakość życia, a także życie i zdrowie*⁶⁶.

badania – praktyka, Centrum Naukowo-Badawcze Ochrony Przeciwpożarowej im. Józefa Tuliszkowskiego - Państwowy Instytut Badawczy, Józefów 2015, s. 59; J. Zając, *Bezpieczeństwo państwa*, [w:] K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska (red.), *Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009, s. 19; Z. Nowakowski, M. Pomykała, J. Rajchel, K. Rajchel, H. Tokarski, *Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Wydawnictwo TNP, Warszawa 2009, s. 38-39; M. Paździor, B. Szmulik (red.), *Instytucje bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2012, s. 7.

⁶⁴ W. Kitler, *Bezpieczeństwo...*, s. 31.

⁶⁵ Ibidem, s. 28.

⁶⁶ Ibidem.

Rysunek 1.4. Dwa kluczowe podmioty bezpieczeństwa narodowego i ich wzajemnie powiązane, często współzależne wartości (W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 28.)

Z kolei Ryszarda Zięba za podstawowe wartości, które składają się na bezpieczeństwo narodowe uznał: *gwarancję przetrwania, integralność terytorialną, niezależność polityczną oraz jakość życia*⁶⁷. Nieco inne wartości wchodzące w skład bezpieczeństwa narodowego są wymieniane przez teoretyków amerykańskich. Zazwyczaj są to⁶⁸: *suwerenność i niezawisłość państwa, przeżycie ludności, istniejący system społeczno-gospodarczy, ideologia, międzynarodowy prestiż państwa i narodu, interesy własnych obywateli za granicą, dobrobyt, postęp gospodarczy, standard życia, rozwój handlu*. Przy czym katalog ten nie jest zamknięty.

Bezpieczeństwo narodowe jest wartością nadrzędną względem pozostałych celów państwa i zarazem gwarantem ich osiągnięcia. Odnosi się do celów obejmujących wartości⁶⁹:

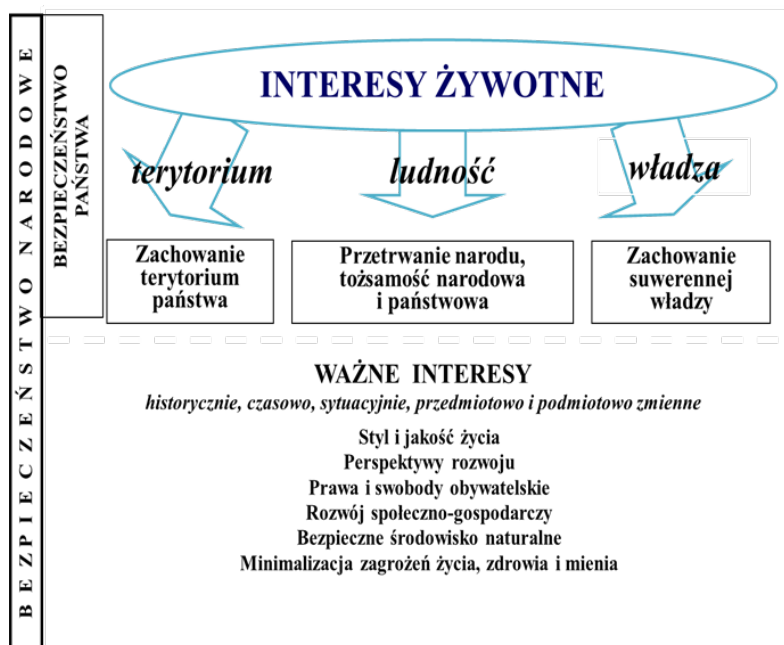
- *życiowe – wartości mające bezpośredni wpływ na losy państwa i narodu jako całości, decydują o trwałości państwa, dobrobycie narodowym i rozwoju, jego tożsamości narodowej i poczuciu pewności (bezpieczeństwa) przetrwania;*

⁶⁷ R. Zięba, op. cit., s. 10.

⁶⁸ Ibidem, s. 9.

⁶⁹ Ibidem.

- *ważne* - wartości niemające bezpośredniego wpływu na losy państwa i narodu, historycznie, sytuacyjnie, przedmiotowo i podmiotowo zmienne, których realizacja wpływa na bezpieczny byt narodowy i rozwój państwa;
- *inne (drugorzędne)* – wartości, które z punktu widzenia bytu narodowego i rozwoju państwa nie mają na nie większego wpływu.

Rysunek 1.5. Bezpieczeństwo narodowe a tradycyjne pojmowanie bezpieczeństwa państwa (W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie.*

Uwarunkowania. System, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 29.)

W środowisku naukowym występują różnorodne poglądy na temat kwestii związanych z postrzeganiem bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa narodowego. Nawet w zakresie podstawowych kwestii terminologicznych istnieją znaczne rozbieżności. Przez część naukowców pojęcia *bezpieczeństwo narodowe* oraz *bezpieczeństwo państwa* są uznawane za tożsame i stawiany jest między nimi znak równości. Tak czyni na przykład Stanisław Koziej⁷⁰. Natomiast inni znawcy problematyki utożsamienie bezpieczeństwa narodowego z bezpieczeństwem państwa uważają za błędne. Według Waldemara Kitlera, który opowiada się za drugim z przedstawionych stanowisk bezpieczeństwo narodowe jest pojęciem szerszym niż bezpieczeństwo państwa. Oprócz potrzeb państwa, obejmuje również poszerzone potrzeby jednostek i grup społecznych, takie jak: stworzenie warunków do

⁷⁰ S. Koziej, op. cit., s. 22.

godnego życia oraz zapewnienia opieki zdrowotnej, zachowanie tożsamości narodowej, przestrzeganie praw oraz wolności człowieka i obywatela, umożliwienie rozwoju, poszanowania dla kultury i zwyczajów, czyste środowisko naturalne oraz wysoka jakość życia⁷¹.

1.1.3 Charakterystyka systemu bezpieczeństwa narodowego RP

System bezpieczeństwa narodowego ma charakter dystrybutywny⁷², jest zjawiskiem istniejącym wyłącznie na gruncie rozważań teoretycznych, został skonstruowany w wyniku operacji myślowej. W świecie rzeczywistym nie można jednoznacznie go określić⁷³, nie istnieje legalna definicja respektowana przez ogół uczestników życia społecznego. W kilku aktach normatywnych pojawiają się informacje na jego temat, jednakże dotychczas nie została podana oficjalna definicja, określająca w sposób jednoznaczny jego elementy składowe oraz charakter powiązań między nimi. SBN nie został również jak dotychczas kompleksowo omówiony w żadnym akcie prawnym, tak więc funkcjonuje w oparciu o rozproszone prawodawstwo⁷⁴. Bez wątplenia jednak jest on systemem społecznym⁷⁵. Można go zdefiniować jako *wyodrębniony ze struktury państwowej, wewnętrznie skoordynowany zbiór elementów organizacyjnych, ukierunkowanych na ochronę bytu i rozwoju narodowego, a także przeciwdziałanie wszelkim zagrożeniom godzącym w wartości, cele i interesy narodowe*⁷⁶. Jego nadrzędną misją jest zapewnienie istnienia w nienaruszalnych granicach suwerennego niepodległego i demokratycznego narodu zorganizowanego w państwo, rozumiane jako rzeczywisty stan stabilności wewnętrznej zapewniony poprzez posiadanie i wykorzystywanie realnych zdolności do ochrony i obrony terytorium, społeczeństwa, władzy politycznej, utrzymywania i kreowania warunków rozwoju oraz układu stosunków zewnętrznych gwarantujących trwanie i przetrwanie w środowisku międzynarodowym⁷⁷. SBN wyznacza, a następnie zmierza do osiągnięcia określonych celów⁷⁸, czy bardziej szczegółowo realizacji zadań, które przybliżają go do

⁷¹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo...*, s. 28.

⁷² W. Kitler, *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 408.

⁷³ B. Wiśniewski, *System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2013, s. 121.

⁷⁴ *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022* przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r., s. 15.

⁷⁵ P. Sienkiewicz, *Teoria efektywności systemów kierowania*, Wydawnictwo Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, Warszawa 1979, s. 263.

⁷⁶ W. Kitler, *Organizacja...*, s. 16.

⁷⁷ W. Kitler, *Bezpieczeństwo...*, s. 316.

⁷⁸ P. Sienkiewicz, op. cit., s. 263.

osiągnięcia tych celów. Służy państwu do realizacji zadań w dziedzinie bezpieczeństwa, przeciwdziałania wszystkim potencjalnym zagrożeniom bezpieczeństwa, szybkiego i sprawnego działania w każdych warunkach oraz reakcji na wszelkiego typu zagrożenia i kryzysy⁷⁹.

SBN RP ma charakter wielopłaszczyznowy i wielowymiarowy⁸⁰. Jego struktura terytorialna pozwala na wyróżnienie wojewódzkich, powiatowych oraz gminnych podsystemów bezpieczeństwa terytorialnego, natomiast struktura funkcjonalna państwa na wyodrębnienie resortowych systemów bezpieczeństwa⁸¹. SBN jest bardzo złożony. Tworzą go wszystkie odpowiedzialne za bezpieczeństwo w świetle Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁸² i właściwych ustaw organy oraz instytucje należące do władz ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, w tym Parlament, Prezydent RP, Prezes Rady Ministrów, Rada Ministrów, centralne organy administracji rządowej oraz inne państwowe urzędy centralne i instytucje państwowe.

Istotnymi elementami tego systemu są siły zbrojne oraz służby i instytucje rządowe zobowiązane do zapobiegania i przeciwdziałania zagrożeniom zewnętrznym, zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, prowadzenia działań ratowniczych oraz ochrony ludności i mienia w sytuacjach nadzwyczajnych, a także władze samorządowe oraz inne podmioty prawne, w tym przedsiębiorcy tworzący przemysłowy potencjał obronny oraz realizujący zadania z zakresu obronności państwa⁸³. Oprócz wymienionych podmiotów, które tworzą aparat kierujący oraz aparat wykonawczy w skład systemu bezpieczeństwa narodowego wchodzi również inne elementy, takie jak powiązania niezbędne do realizacji procesu kierowania bezpieczeństwem oraz zbiór metod i działań regulujących sposób, a także zasady funkcjonowania systemu bezpieczeństwa w warunkach zagrożeń⁸⁴.

⁷⁹ *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022* przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r., s. 3.

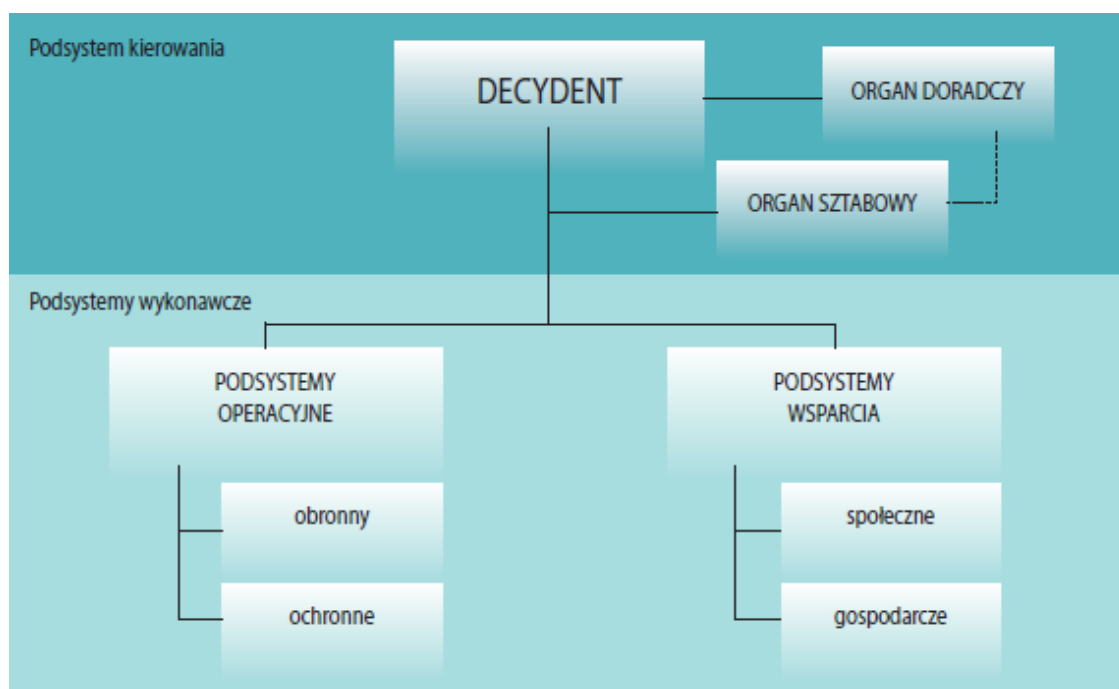
⁸⁰ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013, s. 36-37.

⁸¹ W. Kitler, *Organizacja...*, s. 197.

⁸² Dz.U. Nr 78, poz. 483.

⁸³ *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022* przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r., s. 14.

⁸⁴ B. Wiśniewski, *System...*, s. 137.

Rysunek 1.6. Uniwersalny model systemu bezpieczeństwa narodowego (*Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013, s. 36.)

Jednym z czterech zasadniczych obszarów, decydujących o sprawnym funkcjonowaniu SBN są powiązania występujące pomiędzy podmiotami, wchodzącymi w skład aparatu kierującego oraz wykonawczego. Dzielą się one na⁸⁵: normatywne, informacyjne, współdziałania oraz materialne.

Relacje normatywne pomiędzy podmiotami SBN wynikają z aktów prawnych, w szczególności ustaw i rozporządzeń oraz porozumień zawieranych pomiędzy współdziałającymi podmiotami⁸⁶.

Relacje informacyjne dotyczą sytuacji na zewnątrz systemu i przebiegają z zewnątrz do jego wnętrza. Relacje współdziałania łączą podsystemy wykonawcze z podsystemem kierowania i dotyczą ich permanentnej wymiany informacji na temat działania poszczególnych podmiotów⁸⁷.

Jeżeli chodzi o powiązania materialne, to wyróżniamy trzy ich rodzaje: finansowe, usługowe oraz usługowe i produkcyjne. Pierwsze z nich charakteryzują budżetowanie

⁸⁵ Ibidem, s. 123.

⁸⁶ Ibidem, s. 298-299.

⁸⁷ P. Górski, *Aspekty niemilitarne systemu obronnego państwa*, [w:] R. Kulczycki, B. Wiśniewski (red.), *Współdziałanie struktur organizacyjnych resortu spraw wewnętrznych i administracji z pozostałymi elementami systemu obronnego*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2005, s. 33-34.

wydatków przeznaczonych na zapewnienie bezpieczeństwa i przebiegają od podsystemu kierowania do podsystemów wykonawczych. Drugie z nich przebiegają od podsystemów wykonawczych do podsystemu kierowania i dotyczą realizacji określonych zadań. Natomiast powiązania materialne o charakterze usługowym i produkcyjnym dotyczą zaspokojenia potrzeb wszystkich elementów SBN w zakresie wyrobów oraz usług materialnych i niematerialnych⁸⁸.

Podsystem kierowania bezpieczeństwem narodowym jest kluczowym elementem SBN. Jego rolą jest uzyskiwanie wiedzy o zagrożeniach, dokonywanie ich analizy⁸⁹ oraz kierowanie aparatem wykonawczym, na który składają się liczne podsystemy wykonawcze. Podsystem kierowania tworzą organy władzy publicznej i kierownicy jednostek organizacyjnych, którzy wykonują zadania związane z bezpieczeństwem narodowym oraz organy dowodzenia Sił Zbrojnych RP⁹⁰. Jego struktura wedle zapisów wynikających z *Białej Księgi Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, powinna być zgodna z uniwersalnym modelem kierowania, obejmującym trzy elementy składowe: decydenta, kolegiálny organ doradczy oraz stały (etatowy) organ sztabowy⁹¹. Zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁹² funkcję decydenta politycznego w sprawach bezpieczeństwa narodowego pełnią wspólnie – jako organy władzy wykonawczej – Prezydent RP i Rada Ministrów. Prezydent dysponuje zarówno organem doradczym: Radą Bezpieczeństwa Narodowego, jak i sztabowym: Biurem Bezpieczeństwa Narodowego. Natomiast Rada Ministrów nie ma ani organu doradczego, ani sztabowego w sprawach zintegrowanego bezpieczeństwa narodowego. Najbliższe tym funkcjom są Rządowy Zespół Zarządzania Kryzysowego i Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, których obecne kompetencje obejmują jedynie kwestie zarządzania kryzysowego, a nie całościowo ujmowane bezpieczeństwo narodowe⁹³.

Jednoznaczne zdefiniowanie czym jest podsystem wykonawczy nastrocza wielu problemów, ponieważ nawet w aktach normatywnych, tak samo jak cały system, jest różnie definiowany. Zgodnie z *Białą Księgą Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej: Podsystemy (w tym ogniwa) wykonawcze systemu bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) to siły i środki przewidziane do realizacji ustawowo określonych*

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ W. Kitler, *Organizacja...*, s. 200.

⁹⁰ *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022* przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r., s. 15.

⁹¹ W. Kitler, *Organizacja...*, s. 200.

⁹² Dz.U. Nr 78, poz. 483.

⁹³ W. Kitler, *Organizacja...*, s. 200.

zadań w dziedzinie bezpieczeństwa, pozostające w dyspozycji organów kierowania bezpieczeństwem. Wyróżnia się ich dwa rodzaje: operacyjne oraz wsparcia⁹⁴.

Z kolei zgodnie ze *Strategią Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* podsystemy wykonawcze nieco inaczej niż w *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* tworzą siły i środki pozostające we właściwościach ministrów kierujących działami administracji rządowej, centralnych organów administracji rządowej, wojewodów, organów samorządu terytorialnego oraz innych instytucji państwowych i podmiotów odpowiedzialnych za realizację ustawowo określonych zadań w zakresie bezpieczeństwa narodowego⁹⁵.

Podsystemy wykonawcze SBN dzielą się na podsystemy operacyjne (ochronne i obronne) oraz wsparcia (społeczne i gospodarcze)⁹⁶. SBN składa się z wielu (pod)systemów operacyjnych, takich jak⁹⁷: system obronny RP, system ochrony granicy państwowej, system zarządzania kryzysowego, Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy, system ochrony bezpieczeństwa państwa i jego porządku konstytucyjnego, system bezpieczeństwa i porządku publicznego, system ochrony informacji niejawnych, system ochrony danych osobowych, system ochrony przeciwpożarowej, system ochrony przeciwpowodziowej oraz przeciwdziałania skutkom suszy na obszarze państwa oraz inne.

Podsystem obronny jest uporządkowanym i wewnątrznie skoordynowanym zbiorem podmiotów, odpowiedzialnych za ochronę i obronę państwa jako instytucji o charakterze politycznym i terytorialnym przed zagrożeniami, które godzą w żywotne interesy narodowe oraz dobra chronione takie jak⁹⁸: suwerenność, integralność, nienaruszalność granic i porządek konstytucyjny, we wszystkich stanach funkcjonowania państwa. System obronny RP ma charakter wiodący względem innych systemów. Zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku⁹⁹ oraz innymi aktami prawnymi niższego rzędu organami wiodącymi w materii obrony narodowej są: Prezydent RP, Rada Ministrów na czele z Prezesem Rady Ministrów oraz Minister Obrony Narodowej, jako minister właściwy w dziale administracji obrona narodowa. Za realizację zadań tego systemu są współodpowiedzialni również¹⁰⁰: ministrowie wszystkich działów, Agencja

⁹⁴ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013, s. 37.

⁹⁵ *Strategia rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022* przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r., s. 14.

⁹⁶ W. Kitler, *Organizacja...*, s. 197.

⁹⁷ *Ibidem*, s. 21.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 238-239.

⁹⁹ Dz.U. Nr 78, poz. 483.

¹⁰⁰ W. Kitler, *Organizacja...*, s. 21.

Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu, Siły Zbrojne RP, inne organy państwowe, organy i urzędy centralne podporządkowane lub nadzorowane przez kierowników działów administracji rządowej, terenowe organy administracji rządowej, organy samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe i przedsiębiorcy.

Obok podsystemu obronnego wśród podsystemów operacyjnych wymienia się podsystemy ochronne. Są one zbiorem podsystemów przewidzianych do ochrony państwa jako instytucji politycznej oraz ochrony jego obywateli, dóbr materialnych i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, w znaczący sposób ograniczającymi funkcjonowanie państwa i społeczeństwa lub godzącymi w dobra narodowe podlegające szczególnej ochronie, we wszystkich stanach funkcjonowania państwa¹⁰¹.

Pierwszym z nich jest system ochrony granicy państwowej. Kieruje nim minister właściwy ds. wewnętrznych za pośrednictwem Komendanta Głównego Straży Granicznej. Organy wykonawcze tego systemu są zlokalizowane w działach administracji: gospodarka, gospodarka morską, rynki rolne, transport, środowisko, sprawy zagraniczne, zdrowie, finanse publiczne i Skarb Państwa. Wspomagają je Siły Zbrojne RP, niektóre organy i urzędy centralne podporządkowane lub nadzorowane przez kierowników działów administracji rządowej, terenowe organy administracji rządowej i organy samorządu terytorialnego w strefie przygranicznej¹⁰².

System zarządzania kryzysowego jest drugim co do złożoności po systemie obronnym RP podsystemem SBN RP. We właściwości tego podsystemu pozostają kwestie dotyczące ochrony życia i zdrowia ludzi, mienia w znacznych rozmiarach i środowiska. Organami nadrzędnymi w tym systemie są Rada Ministrów na czele z Prezesem, który jest zarazem przewodniczącym Rządowego Zespołu Zarządzania Kryzysowego oraz Minister właściwy ds. wewnętrznych w przypadkach niecierpiących zwłoki. Organy właściwe w zakresie zarządzania kryzysowego to w głównej mierze ministrowie: obrony narodowej, do spraw wewnętrznych i ds. zagranicznych, a także inni oraz Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencja Wywiadu. Inne organy i instytucje kompetentne w tym obszarze to: organy dowodzenia Sił Zbrojnych RP, organy i urzędy centralne podporządkowane lub nadzorowane przez kierowników działów administracji rządowej, organy samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe i przedsiębiorcy¹⁰³.

¹⁰¹ Ibidem, s. 239.

¹⁰² Ibidem, s. 22.

¹⁰³ Ibidem, s. 22-23.

Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy oraz system powiadamiania ratunkowego są nadzorowane przez ministra właściwego ds. wewnętrznych, który kieruje tymi systemami za pośrednictwem Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej. Organy właściwe w działaniach administracji w tym obszarze to minister obrony narodowej wraz z Wojskową Ochroną Przeciwpożarową i minister właściwy ds. zdrowia w zakresie dotyczącym ratownictwa medycznego. Inne organy i instytucje wykonujące zadania w systemie to Państwowa Straż Pożarna, szpitale, wytypowane jednostki ochotnicze i zakładowe straże pożarne, organizacje pozarządowe oraz inne służby, straże i inspekcje wspomagające funkcjonowanie systemu w drodze porozumień¹⁰⁴.

System ochrony bezpieczeństwa państwa i jego porządku konstytucyjnego znajduje się w gestii władzy Prezesa Rady Ministrów, który sprawuje ją za pośrednictwem Kolegium ds. Służb Specjalnych, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu wraz z Ministrem Koordynatorem tychże służb jeżeli został powołany. Organy właściwe w tym zakresie podporządkowane Prezesowi Rady Ministrów to ministrowie właściwi do spraw: obrony narodowej, wewnętrznych, zagranicznych, finansów publicznych, sprawiedliwości oraz szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego, które są wspomagane przez m.in.: Żandarmerię Wojskową, Policję, Straż Graniczną, Służbę Ochrony Państwa, Służbę Więzienną, Służbę Celno-Skarbową, instytucje państwowe, organy administracji rządowej, organy samorządu terytorialnego oraz przedsiębiorców prowadzących działalność w zakresie użyteczności publicznej, zobowiązanych do udzielania nieodpłatnej pomocy¹⁰⁵.

Organami nadrzędnymi w systemie bezpieczeństwa i porządku publicznego są Prezydent RP oraz Prezes Rady Ministrów, którzy w świetle Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o *Policji*¹⁰⁶ i Ustawy z dnia 21 czerwca 2002 r. o *stanie wyjątkowym*¹⁰⁷, posiadają kompetencje władcze na najwyższym szczeblu władzy wykonawczej. Wykonują zadania systemu za pośrednictwem Komendanta Głównego Policji, będącego centralnym organem administracji rządowej właściwym w sprawach ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego. Organami właściwymi w działach administracji oraz urzędami centralnymi podporządkowanymi Prezesowi Rady Ministrów kompetentnymi w sferze funkcjonowania systemu są ministrowie właściwi ds.: (1) obrony narodowej w zakresie działania Żandarmerii Wojskowej, wojskowych organów

¹⁰⁴ Ibidem, s. 23.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 23-24.

¹⁰⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 1882.

¹⁰⁷ Dz.U. z 2017 r. poz. 1928.

porządkowych oraz pododdziałów i oddziałów Sił Zbrojnych, (2) sprawiedliwości w zakresie działania Policji Sądowej, (3) transportu w sprawach związanych z nadzorem nad ochroną kolei. Funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa i porządku publicznego jest dodatkowo wspierane przez wojewodów i terenowe organy administracji rządowej zespolonej oraz podległe im straże, służby i inspekcje; organy samorządu terytorialnego, straże gminne i organizacje pozarządowe¹⁰⁸.

Systemem ochrony informacji niejawnych kieruje Prezes Rady Ministrów w zakresie określonym w Ustawie z dnia 5 sierpnia 2010 r. *o ochronie informacji niejawnych*¹⁰⁹. Do jego dyspozycji pozostają wyspecjalizowane służby: Służba Kontrwywiadu Wojskowego i Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, które nadzorują funkcjonowanie systemu w jednostkach organizacyjnych zgodnie ze swoją właściwością. Organami właściwymi w działach administracji rządowej odpowiedzialnymi za prawidłowe funkcjonowanie systemu są wszyscy ministrowie, a w sposób szczególny Minister Obrony Narodowej, który określa w drodze rozporządzenia zasady ochrony informacji w jednostkach podległych lub nadzorowanych wg art. 18 ust. 1 Ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. *o ochronie informacji niejawnych*. Innymi organami wchodzącymi w skład systemu ochrony informacji niejawnych są wszystkie organy i instytucje oraz terenowe organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz przedsiębiorcy¹¹⁰.

Koordinację działania systemu ochrony danych osobowych zapewnia Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych. Elementami systemu są wszyscy ministrowie oraz organy administracji publicznej, inne organy państwowe i instytucje oraz przedsiębiorcy jako administratorzy danych osobowych¹¹¹.

System ochrony przeciwpożarowej jest kierowany przez ministra właściwego ds. wewnętrznych, który sprawuje swoje funkcje za pośrednictwem Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej. Najważniejszymi elementami systemu są ministrowie właściwi ds.: środowiska, zdrowia, budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej, gospodarki oraz obrony narodowej. Ponadto elementami systemu są wojewodowie, starostowie, wójtowie, oraz osoby fizyczne i prawne, które korzystają ze środowiska, obiektu lub terenu¹¹².

¹⁰⁸ W. Kitler, *Organizacja...*, s. 24.

¹⁰⁹ Dz.U. z 2019 r. poz. 742.

¹¹⁰ W. Kitler, *Organizacja...*, s. 24-25.

¹¹¹ *Ibidem*, s. 25.

¹¹² *Ibidem*.

System ochrony przeciwpowodziowej oraz przeciwdziałania skutkom suszy na obszarze państwa jest kierowany przez Radę Ministrów, a w szczególności przez ministra właściwego ds. gospodarki wodnej, który deleguje zadania związane z funkcjonowaniem systemu na Prezesa Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej. Organami właściwymi w działach administracji rządowej w ramach tego systemu są ministrowie właściwi ds.: środowiska, gospodarki morskiej, rolnictwa, rozwoju wsi oraz zdrowia, którzy są wspomagani przez terenowe organy administracji rządowej i samorządowej oraz użytkowników wód¹¹³.

SBN jest przystosowany do normalnych warunków funkcjonowania państwa, ale również do funkcjonowania państwa podczas stanów nadzwyczajnych. Wówczas to w jego strukturze pojawia się nowa wartość dotycząca podsystemów operacyjnych. Podsystem obronny oraz podsystemy ochronne tworzą wspólnie system reagowania kryzysowego¹¹⁴.

Podsystemy wsparcia SBN, co zostało już wskazane powyżej, dzielą się na podsystemy społeczne i gospodarcze. Podsystemy społeczne stanowią zbiór różnorodnych podmiotów (rządowych, samorządowych, pozarządowych, rynkowych), tworzących możliwe do wyróżnienia podsystemy, zaangażowane w tworzenie podstaw społecznych i kulturowych bezpieczeństwa narodowego, jak: wszechstronnie przygotowane zasoby osobowe; wiedza; nauka i technika; prawo; edukacja; morale narodowe, patriotyzm, kultura władzy, umiejętności przywódcze i inne. Podsystemy społeczne to m.in.: podsystem ochrony dziedzictwa narodowego; podsystem edukacji na rzecz bezpieczeństwa; podsystem nauki i szkolnictwa wyższego¹¹⁵. Z kolei podsystemy gospodarcze są zbiorem różnorodnych podsystemów, składających się z podmiotów sfery rynkowej stanowiących zaplecze materialne i usługowe, tworzących gospodarcze i finansowe podstawy bezpieczeństwa, służących podwyższaniu warunków bytu i rozwoju społeczeństwa i pozycji międzynarodowej państwa. Podsystemy gospodarcze to m.in.¹¹⁶: podsystem rezerw strategicznych; podsystem bezpieczeństwa finansowego państwa; podsystem bezpieczeństwa energetycznego; czy podsystem ochrony zdrowia.

1.2 Służba Więzienna jako instytucja bezpieczeństwa narodowego

Niemal każde państwo na świecie posiada służbę państwową odpowiedzialną za wykonywanie tymczasowego aresztowania oraz kar skutkujących pozbawieniem wolności.

¹¹³ Ibidem, s. 25.

¹¹⁴ Ibidem, s. 241.

¹¹⁵ Ibidem, s. 239-240.

¹¹⁶ Ibidem, s. 240.

W Polsce rolę tę pełni od ponad stu lat Służba Więzienna, która została powołana na mocy Dekretu Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r. w *sprawie tymczasowych przepisów więziennych*¹¹⁷. Mimo powszechności tego rodzaju służb w różnych krajach ich charakter oraz miejsce w strukturze państwa nie są tożsame, a czasem nawet bardzo się od siebie różnią. Wpływ na to mają różne czynniki, w tym zwłaszcza¹¹⁸: ustrój państwa, obowiązująca ideologia, polityka karna, kultura narodowa, tradycja oraz zespół norm obyczajowych i moralnych funkcjonujących w społeczeństwie. Wpływ poszczególnych z tych czynników na miejsce SW w SBN RP oraz jej charakter jest oczywisty, jednakże trudny do oszacowania. Na kartach niniejszego podrozdziału wskazano podstawowe elementy stanowiące o tożsamości tej formacji w Polsce. Zgodnie z art. 1 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej*¹¹⁹, która jest podstawowym aktem prawnym normującym organizację oraz funkcjonowanie SW jako formacji, polska SW jest umundurowaną i uzbrojoną formacją apolityczną podległą Ministrowi Sprawiedliwości, posiadającą własną strukturę organizacyjną.

1.2.1 Cechy charakterystyczne polskiego więziennictwa

Funkcjonariusze Służby Więziennej zgodnie z art. 154 ust. 1 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej*¹²⁰ są zobowiązani *do noszenia w czasie pełnienia służby przepisowego umundurowania, wyposażenia polowego, dystynkcji, odznak, oznak służby i znaków identyfikacyjnych*. Wyjątki od tej reguły zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 października 2020 r. w *sprawie stanowisk służbowych, na których funkcjonariusze Służby Więziennej nie mają obowiązku noszenia umundurowania i wyposażenia polowego*¹²¹. Z obowiązku tego zwolnieni są w głównej mierze funkcjonariusze świadczący pomoc medyczną osobom pozbawionym wolności, w przypadku których umundurowanie może stanowić barierę w kontaktach z pacjentami. Szczegółowe warunki i sposób noszenia umundurowania oraz inne kwestie z tym związane zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 2018 r. w *sprawie umundurowania i wyposażenia polowego funkcjonariuszy Służby*

¹¹⁷ Dekret 202 Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r w *sprawie tymczasowych przepisów więziennych* (Dz. Pr. P. P. 1919 nr 15 poz. 202).

¹¹⁸ E. Pływaczewski i J. Pomiankiewicz, *Więziennictwo jako element systemu bezpieczeństwa wewnętrznego państwa - wariant polski i aspekty międzynarodowe*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 82, s. 95.

¹¹⁹ Dz.U z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Dz.U. z 2020 r. poz. 1855.

*Więziennej*¹²². Wynika z niego, że odzienie noszone przez funkcjonariuszy w trakcie wykonywania obowiązków służbowych dzielimy na umundurowanie (służbowe i wyjściowe) oraz wyposażenie polowe (specjalne i interwencyjne). Rodzaj noszonego przez funkcjonariusza odzienia jest zależny od zajmowanego stanowiska służbowego oraz charakteru wykonywanych przez niego zadań służbowych. Jednak bez względu na jego rodzaj niedopuszczalne jest łączenie go z elementami ubioru cywilnego, z wyjątkiem drobnych elementów ubioru cywilnego, które zostały wskazane w § 11 ust. 3 przywołanego rozporządzenia¹²³.

SW jest formacją uzbrojoną, która na mocy Ustawy z dnia 24 maja 2013 r. *o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej*¹²⁴ w określonych przypadkach może wykorzystać lub użyć broni palnej. Przypadki te zostały określone w art. 45 i art. 47 wskazanej ustawy. Zgodnie z art. 45 broni palnej można użyć, gdy zaistnieje co najmniej jeden z następujących przypadków: (1) konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na: a) życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu, b) ważne obiekty, urządzenia lub obszary albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu, e) bezpieczeństwo konwoju lub doprowadzenia; (2) konieczność przeciwstawienia się osobie: a) niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału wybuchowego lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności uprawnionego lub innej osoby, b) która usiłuje bezprawnie odebrać broń palną uprawnionemu lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania; (3) bezpośredni pościg za osobą, wobec której: a) użycie broni palnej było dopuszczalne w przypadkach określonych w pkt 1 lit. a-b i pkt 2, (5) konieczność udaremnienia ucieczki osoby pozbawionej wolności z aresztu śledczego lub zakładu karnego oraz osoby konwojowanej lub doprowadzanej, a także pościg za tą osobą. Natomiast zgodnie z art. 47 tejże ustawy, SW może wykorzystać broń palną w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań: (1) zaalarmowanie lub wezwanie pomocy; (2) oddanie strzału ostrzegawczego.

W sposób szczegółowy uzbrojenie pozostające w dyspozycji SW zostało określone w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 listopada 2010 r. w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej

¹²² Dz. U. z 2018 r. poz. 1391.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Dz. U. z 2019 r. poz. 2418.

*funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych*¹²⁵. Obejmuje ono broń, amunicję, miotacze gazu obezwładniającego oraz przedmioty i urządzenia służące do obezwładniania za pomocą ładunku elektrycznego.

SW zgodnie z art. 1 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. *o Służbie Więziennej*¹²⁶ jest apolityczna, co oznacza że jest zobowiązana do nieangażowania się w żadną działalność polityczną¹²⁷. Jej ustawowe zadania są zatem realizowane niezależnie od aktualnej sytuacji na scenie politycznej oraz podyktowanych tym wydarzeń. Oczywiście niemożliwym jest aby świadomy obywatel nie miał wyrobionych poglądów politycznych i nie tego wymaga się od funkcjonariuszy oraz pracowników SW. W apolityczności służb mundurowych chodzi przede wszystkim o to aby osoby ją tworzące nie kierowały się poglądami politycznymi w roli zawodowej, wymagającej bezstronności. Wiąże się to również z pewnymi ograniczeniami w czasie wolnym od służby. Funkcjonariusze i pracownicy SW nie powinni należeć do partii politycznych oraz publicznie demonstrować poparcia dla określonej orientacji politycznej.

Poza wymienionymi powyżej cechami charakterystycznymi SW, które wynikają bezpośrednio z zapisu art. 1 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. *o Służbie Więziennej*¹²⁸ należy wskazać co najmniej jeszcze dwie podstawowe, mianowicie dyspozycyjność oraz paramilitarność. W zglobalizowanym świecie na wszystkich szczeblach funkcjonowania społecznego istnieje wiele zróżnicowanych zagrożeń, które determinują konieczność powoływania przez rządzących państwami wyspecjalizowanych służb, funkcjonujących w sektorze bezpieczeństwa narodowego, które dysponują siłami oraz środkami, umożliwiającymi podejmowanie skutecznych działań prewencyjnych oraz przeciwdziałanie zagrożeniom, a także ich skutkom. Do tego rodzaju struktur zaliczamy grupy dyspozycyjne, które współdziałają w obszarze szeroko rozumianego bezpieczeństwa¹²⁹.

Jan Maciejewski wyróżnił militarne, paramilitarne, cywilne oraz ochotnicze grupy dyspozycyjne¹³⁰. Grupy dyspozycyjne bez względu jednak na ich rodzaj odróżniają się od innych grup za sprawą dwóch kryteriów: pozostawania ich członków w specyficznym (określonym prawem) stosunku społecznym oraz szczególnej roli, jaką spełniają

¹²⁵ Dz.U. z 2021 r. poz. 1450.

¹²⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

¹²⁷ *Apolityczność*, <https://sjp.pl/apolityczny> (dostęp 4.07.2020).

¹²⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

¹²⁹ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012, s. 49.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 51.

w społeczeństwie¹³¹. Są to m.in. wszystkie służby mundurowe. SW jest zaliczana do grup dyspozycyjnych o charakterze paramilitarnym¹³², które ze względu na swój dualistyczny *pokojowo-wojenny* charakter nazywane są również *organizacjami janusowymi*¹³³, wyprowadzając ich nazwę od imienia starorzymskiego boga Janusa. Ów paramilitaryzm *oznacza podobieństwo do wzoru wojskowego*¹³⁴, który przejawia się w¹³⁵: jednoosobowym dowodzeniu, stosunkach służbowych ułożonych według wzoru wojskowego, umundurowaniu i uzbrojeniu, wojskowym nazewnictwie stopni służbowych lub innym o podobnym znaczeniu oraz hierarchii służbowej przypominającej strukturę służbową.

Wskazanie wyspecjalizowanych grup dyspozycyjnych o charakterze paramilitarnym nie jest łatwe, dlatego że chociaż niektóre formacje są utworzone na wzór wojskowy, to jednak oficjalnie nie mają militarnego charakteru¹³⁶. Do grup paramilitarnych poza SW zazwyczaj zalicza się również Policję, Straż Graniczną, Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służbę Ochrony Państwa i inne organizacje działające w ekstremalnych warunkach, w których występuje zagrożenie lub ryzyko dla życia ich personelu oraz istnieje deficyt czasu na realizację zadań bojowych lub quasi-bojowych¹³⁷. Grupy, o których mowa nie są przewidziane do prowadzenia bezpośredniej walki zbrojonej, lecz do wspierania działań podejmowanych przez Siły Zbrojne i do zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego państwa oraz społecznego spokoju¹³⁸.

Zadania realizowane przez SW, które szczegółowo zostały omówione w rozdziale drugim sytuują ją wśród instytucji społecznych o charakterze usługowym, świadczących usługi społeczne¹³⁹. Usługowy charakter formacji nie jest jednak oczywisty. Z jednej strony więziennictwo prowadzi działalność rolniczą oraz przemysłową tylko w związku z realizacją programów resocjalizacyjnych, a skupia się przede wszystkim na świadczeniu wobec społeczeństwa szeregu usług, jednak usługi te mają specyficzny charakter

¹³¹ Z. Morawski, *Prawne determinanty pozycji, roli i statusu warstw dyspozycyjnych społeczeństwa Polski na przykładzie trzech organizacji formalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, s. 22.

¹³² J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza...*, s. 51.

¹³³ Por. A. Kołodziejczyk, *Janusowe oblicze organizacji mundurowych*, [w:] J. Maciejewski, M. Stochmal (red.), *Metodologiczne problemy w badaniach grup dyspozycyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, s. 219-236.

¹³⁴ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Arche, Gdańsk 2003, s. 92.

¹³⁵ H. Machel, *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001, s. 88.

¹³⁶ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza...*, s. 53.

¹³⁷ A. Kołodziejczyk, M. Cieślarczyk, *Czynnik X. Morale w życiu osobistym, w działalności społecznej i zawodowej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2019, s. 240.

¹³⁸ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza...*, s. 53.

¹³⁹ Z. Lasocik, *Organizacja i zasady działania więziennictwa*, [w:] T. Bulenda, R. Musidłowski (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003, s. 201.

i zakwalifikowanie ich w ten sposób nie jest oczywiste. Najważniejszą z nich jest bowiem przymusowe pozbawienie człowieka wolności, które nie wpisuje się w sposób oczywisty w sektor usług i potwierdza powyższą tezę.

1.2.2 Struktura organizacyjna Służby Więziennej

Służba Więzienna zgodnie z art. 1 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej*¹⁴⁰ posiada własną strukturę organizacyjną. Struktura ta została opracowana w oparciu o ponad stuletnie doświadczenie. W historii polskiego więziennictwa można bowiem wyróżnić dwa modele struktur organizacyjnych: dwuszczeblowy oraz trójszczeblowy. Podstawowa różnica między nimi wynika przede wszystkim ze stopnia centralizacji jednostek organizacyjnych w znaczeniu przestrzennym.

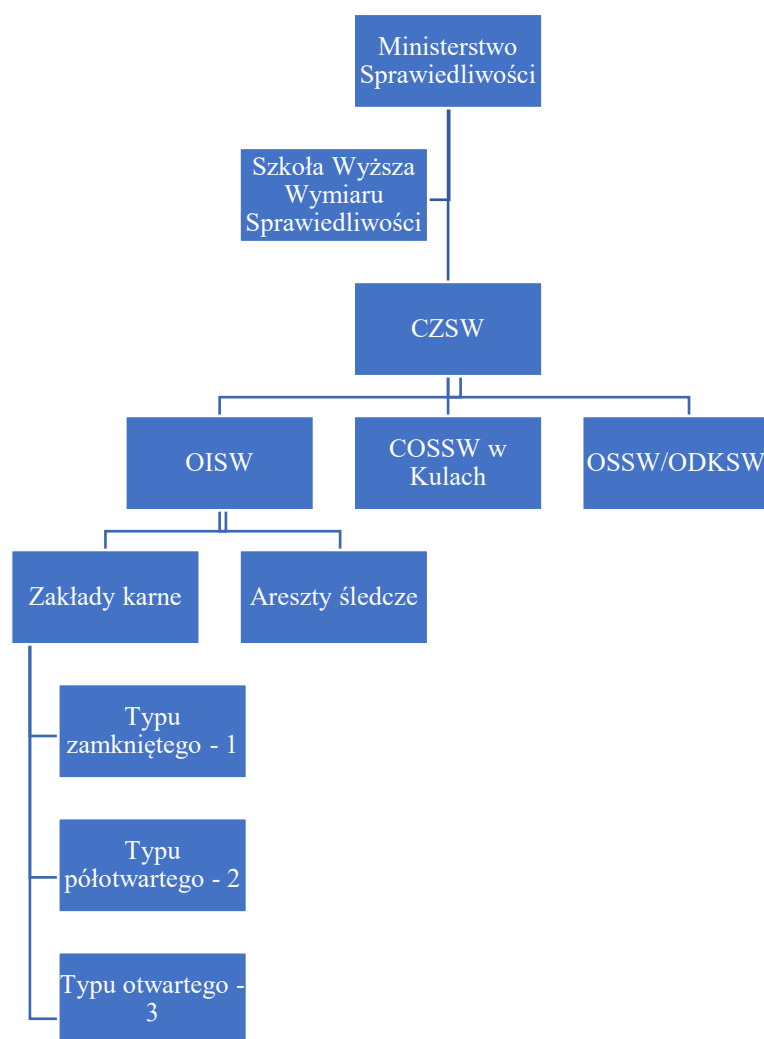
W modelu dwuszczeblowym w przeciwieństwie do trójszczeblowego nie istniały jednostki pośrednie pomiędzy jednostką centralną, a jednostkami podstawowymi. W przypadku modelu trójszczeblowego najogólniej można wyróżnić dwa warianty, mianowicie w wariacie pierwszym areszty śledcze oraz zakłady karne podlegały pod większe areszty śledcze oraz zakłady karne, które miały status centralnych, a one z kolei podlegały pod jednostkę nadrzędną nie będącą aresztem śledczym czy też zakładem karnym. Natomiast w drugim wariacie, który obecnie występuje w organizacji polskiego więziennictwa, jednostki podstawowe podlegają pod jednostki pośrednie nie będące aresztami śledczymi czy zakładami karnymi (OISW), które z kolei podlegają pod jednostkę centralną w postaci CZSW.

Na płaszczyźnie teorii organizacji i zarządzania pod kątem charakteru więzi, występujących pomiędzy jednostkami organizacyjnymi SW stanowi zhierarchizowaną strukturę liniową. Opiera się ona na zasadzie jednoosobowego kierownictwa¹⁴¹, w której każdej jednostce organizacyjnej niższego rzędu odpowiada tylko jedna jednostka organizacyjna będąca bezpośrednio nadrzędna względem niej. Opisywana struktura ma ponadto tendencje do departamentalizacji, przejawiającej się w występowaniu na poszczególnych poziomach struktury organizacyjnej zespołów ludzkich (biur, wydziałów, działów itp.), przeznaczonych do realizacji szczegółowych zadań. Na ich czele stoją kierownicy/dyrektorzy¹⁴².

¹⁴⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

¹⁴¹ H. Fayol, *Administracja przemysłowa i ogólna oraz nauka o administracji w zastosowaniu państwa*, Księgarnia Wł. Wilak, Poznań 1947, s. 61-62.

¹⁴² T. Przesławski, *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 93.

Rysunek 1.7. Model strukturalny Służby Więziennnej (opracowanie własne)

SW jest specyficzną formacją pod względem podległości organizacyjnej. Nie podlega jak większość służb mundurowych w Polsce pod ministra właściwego ds. wewnętrznych, a pod ministra właściwego ds. sprawiedliwości¹⁴³. Jest to jednak rozwiązanie w polskich realiach dobrze znane i sprawdzone, stosowane od ponad stu lat z epizodycznymi przerwami. Te przerwy miały miejsce w latach 1945-1954, kiedy to SW podlegała pod Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego oraz w latach 1954-1956, kiedy to władzę zwierzchnią nad formacją sprawowało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Współcześnie za SW w strukturze organizacyjnej Ministerstwa Sprawiedliwości odpowiada, w sposób szczególny, Wydział do spraw Służby Więziennnej, działający w Departamencie Wykonania Orzeczeń i Probacji. Do jego zadań należy ogólnie ujmując zapewnienie obsługi Ministra

¹⁴³ <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/podstawowe-informacje> (dostęp 17.07.2020).

Sprawiedliwości w zakresie wykonywania czynności związanych z podległością Ministrowi Sprawiedliwości SW¹⁴⁴.

Centralny Zarząd Służby Więziennej, na którego czele stoi DGSW zajmuje pozycję podległą względem Ministerstwa Sprawiedliwości oraz zwierzchnią względem 11 OISW, COSSW w Kulach, OSSW w Suchej i Popowie oraz ODKSW w Olszаницy. Jednostkami organizacyjnymi CZSW są¹⁴⁵: Biuro Budżetu, Biuro Dozoru Elektronicznego, Biuro DGSW, Biuro Edukacji Historycznej, Biuro Emerytalne, Biuro Informacji i Statystyki, Biuro Informatyki i Łączności, Biuro Kadr i Szkolenia, Biuro Kwatermistrzowsko-Inwestycyjne, Biuro Ochrony i Spraw Obronnych, Biuro Penitencjarne, Biuro Prawne, Biuro Służby Zdrowia, Biuro Spraw Wewnętrznych, Audytor Wewnętrzny, Zespół Służby Medycyny Pracy i Bezpieczeństwa i Higieny Pracy, Zespół Ochrony Informacji Niejawnych, Rada Duszpasterstwa Więziennego.

Ze względu na temat realizowanego projektu badawczego szczególnie ważnym elementem struktury CZSW jest Biuro Ochrony i Spraw Obronnych. Jest ono odpowiedzialne za inicjowanie i nadzorowanie działalności jednostek organizacyjnych w zakresie zapewnienia w nich porządku i bezpieczeństwa oraz realizacji przez te jednostki zadań obronnych. Do zakresu działania Biura Ochrony i Spraw Obronnych należy, w szczególności¹⁴⁶: (1) *opracowywanie projektów nowelizacji przepisów obowiązujących oraz projektów nowych aktów prawnych regulujących działalność ochronną i obronną;* (2) *wyznaczanie zakładów karnych i aresztów śledczych celem utworzenia oddziałów dla skazanych i tymczasowo aresztowanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, opiniowanie wniosków w zakresie ich transportowania między jednostkami oraz sprawowanie nadzoru i kontroli nad postępowaniem z tą kategorią osadzonych;* (3) *analizowanie postępu technicznego w zakresie zabezpieczeń techniczno-ochronnych i inicjowanie ich wdrażania w zakładach karnych i aresztach śledczych we współpracy z Biurem Kwatermistrzowsko – Inwestycyjnym i Biurem Informatyki i Łączności;* (4) *nadzorowanie i koordynowanie ochrony przeciwpożarowej w jednostkach organizacyjnych oraz przedsiębiorstwach przywięziennych;* (5) *współpraca z: (a) Komendą Główną Policji i Komendą Główną Państwowej Straży Pożarnej w organizowaniu działań ochronnych w zakładach karnych*

¹⁴⁴ <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/departament-wykonania-orzeczen-i-probacji> (dostęp 5.07.2020).

¹⁴⁵ <https://www.sw.gov.pl/okreg/centralny-Zarząd-Służby-Więziennej> (dostęp 7.07.2020).

¹⁴⁶ Zarządzenie Nr 32/15 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Centralnemu Zarządowi Służby Więziennej, § 21.

i aresztach śledczych na zasadach określonych w odrębnych przepisach, (b) Komendantem Centralnego Biura Śledczego Policji w przedmiocie ochrony osobistej świadka koronnego odbywającego karę pozbawienia wolności lub tymczasowo aresztowanego, przebywającego w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, (c) Biurem Ochrony – Centrum Zarządzania Kryzysowego Ministerstwa Sprawiedliwości w zakresie przygotowań obronnych; (6) współudział w: (a) określaniu zasad i zaleceń w zakresie ochrony osobistej świadka koronnego, o którym mowa w pkt 6 lit. b, (b) rozpoznawaniu systemów ochrony w zakładach karnych i aresztach śledczych; (7) nadzorowanie i organizowanie: (a) przedsięwzięć związanych z gospodarowaniem uzbrojeniem w jednostkach organizacyjnych, (b) wykonania zadań z zakresu obronności w Centralnym Zarządzie i jednostkach organizacyjnych, (c) wykorzystania psów służbowych w jednostkach organizacyjnych; (8) organizowanie: (a) systemu alarmowania funkcjonariuszy Centralnego Zarządu oraz sprawowanie nadzoru nad systemami alarmowania w jednostkach organizacyjnych, (b) organizowanie ochrony transportów wartości pieniężnych Centralnego Zarządu; (9) zapewnienie ochrony budynku Centralnego Zarządu w porozumieniu z Pełnomocnikiem Ochrony Informacji Niejawnych; (10) gromadzenie i przechowywanie planów ochrony jednostek organizacyjnych; (11) organizowanie i prowadzenie szkoleń obronnych dla kadry kierowniczej jednostek organizacyjnych i osób odpowiedzialnych za realizację zadań obronnych w tych jednostkach; (12) nadzór nad: (a) opracowywaniem i aktualizowaniem planów operacyjnych jednostek organizacyjnych w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i wojny, (b) organizacją szczególnej ochrony obiektów jednostek organizacyjnych jako jednostek ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa, (c) realizacją zadań związanych z militaryzacją jednostek organizacyjnych, (d) prawidłowym wykorzystaniem Grup Interwencyjnych Służby Więziennej, (e) funkcjonowaniem stanowisk dowodzenia w jednostkach organizacyjnych, (f) systemem „stałych dyżurów” w jednostkach organizacyjnych; (13) planowanie środków finansowych niezbędnych do realizacji zadań obronnych, wyposażania jednostek organizacyjnych w zabezpieczenia techniczno-ochronne oraz w sprzęt uzbrojenia.

Okręgowe Inspektoraty Służby Więziennej, których jest 11 są jednostkami organizacyjnymi podrzędnymi względem CZSW, a zwierzchnimi wobec zakładów karnych i aresztów śledczych, czyli tzw. jednostek podstawowych. Aktualnie siedziby i zasięg terytorialny działania DOSW określa Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej oraz struktury organizacyjnej okręgowych

*inspektoratów Służby Więziennej*¹⁴⁷. Siedziby OISW zlokalizowane są w: Bydgoszczy, Katowicach, Koszalinie, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Rzeszowie i Warszawie. Zatem są one w miarę równomiernie rozlokowane na terytorium całego kraju. Zostało to przedstawione na poniższym rysunku (rysunek 1.8).

Rysunek 1.8. Okręgowe Inspektoraty Służby Więziennej (<https://www.sw.gov.pl/> - dostęp 6.01.2021)

Okręg bydgoski SW obejmuje terytorialnym zasięgiem część obszaru województwa pomorskiego i część obszaru województwa kujawsko-pomorskiego¹⁴⁸. OISW w Bydgoszczy podlega dziewięć jednostek organizacyjnych¹⁴⁹: Areszt Śledczy w Gdańsku, Zakład Karny w Kwidzynie, Areszt Śledczy w Starogardzie Gdańskim, Zakład Karny w Sztumie, Areszt Śledczy w Wejherowie, Areszt Śledczy w Bydgoszczy, Zakład Karny Nr 1 w Grudziądzu, Zakład Karny w Inowrocławiu oraz Zakład Karny w Koronowie. Ich łączna

¹⁴⁷ Dz.U. MS, poz. 320.

¹⁴⁸ Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej (Dz.U. MS, poz. 320).

¹⁴⁹ Ibidem.

pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 7716 miejsc zakwaterowania¹⁵⁰. Największą jednostką penitencjarną okręgu bydgoskiego jest Areszt Śledczy w Gdańsku mogący pomieścić 1710 osadzonych¹⁵¹.

Okręg katowicki SW rozciąga się na niemal cały obszar województwa śląskiego oraz część obszaru województwa opolskiego¹⁵². OISW w Katowicach jest jednostką nadrzędną względem trzynastu jednostek penitencjarnych¹⁵³: Areszt Śledczy w Bytomiu, Areszt Śledczy w Częstochowie, Areszt Śledczy w Gliwicach, Zakład Karny w Herbach, Zakład Karny w Jastrzębiu-Zdroju, Areszt Śledczy w Katowicach, Areszt Śledczy w Mysłowicach, Areszt Śledczy w Sosnowcu, Zakład Karny w Raciborzu, Areszt Śledczy w Tarnowskich Górach, Zakład Karny w Głubczycach, Zakład Karny w Cieszynie oraz Zakład Karny Nr 1 w Strzelcach Opolskich. Ich łączna pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 6809 miejsc zakwaterowania¹⁵⁴. Największą jednostką penitencjarną okręgu katowickiego jest Zakład Karny w Jastrzębiu Zdroju mogący pomieścić 887 osadzonych¹⁵⁵.

Okręg koszaliński SW obejmuje obszar województwa zachodniopomorskiego oraz część obszaru województw pomorskiego i lubuskiego¹⁵⁶. OISW w Koszalinie podlega dziewięć jednostek organizacyjnych¹⁵⁷: Zakład Karny w Goleniowie, Zakład Karny w Gorzowie Wielkopolskim, Zakład Karny w Nowogardzie, Areszt Śledczy w Szczecinie, Zakład Karny w Czarnem, Areszt Śledczy w Koszalinie, Areszt Śledczy w Słupsku, Zakład Karny w Starem Bornem oraz Zakład Karny w Wierzchowie. Ich łączna pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 7944 miejsca zakwaterowania¹⁵⁸. Największą jednostką penitencjarną okręgu koszalińskiego jest Zakład Karny w Czarnem mogący pomieścić 1521 osadzonych¹⁵⁹.

Okręg krakowski SW rozciąga się na obszarze województwa małopolskiego oraz części obszaru województwa śląskiego¹⁶⁰. OISW w Krakowie sprawuje nadzór nad siedmioma jednostkami organizacyjnymi SW¹⁶¹: Aresztem Śledczym w Krakowie,

¹⁵⁰ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021 r.*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as> (dostęp 31.12.2021).

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib....

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib....

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib....

¹⁶¹ Ibidem.

Zakładem Karnym w Wojkowicach, Zakładem Karnym w Nowym Wiśniczu, Zakładem Karnym w Trzebini, Zakładem Karnym w Tarnowie, Zakładem Karnym w Wadowicach oraz Zakładem Karnym w Nowym Sączu. Ich łączna pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 5472 miejsca zakwaterowania¹⁶². Największą jednostką penitencjarną okręgu krakowskiego jest Zakład Karny w Tarnowie mogący pomieścić 1412 osadzonych¹⁶³.

Okręg lubelski SW obejmuje obszar województwa lubelskiego oraz część obszaru województwa mazowieckiego¹⁶⁴. OISW w Lublinie jest jednostką nadrzędną względem dziesięciu jednostek organizacyjnych SW¹⁶⁵: Zakładu Karnego w Białej Podlaskiej, Zakładu Karnego w Chełmie, Aresztu Śledczego w Krasnymstawie, Aresztu Śledczego w Lublinie, Zakładu Karnego w Opolu Lubelskim, Zakładu Karnego we Włodawie, Zakładu Karnego w Żytkowicach, Aresztu Śledczego w Radomiu, Zakładu Karnego w Zamościu, Zakładu Karnego w Hrubieszowie. Ich łączna pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 6452 miejsca zakwaterowania¹⁶⁶. Największą jednostką penitencjarną okręgu lublińskiego jest Areszt Śledczy w Radomiu mogący pomieścić 1059 osadzonych¹⁶⁷.

Okręg łódzki SW obejmuje terytorialnym zasięgiem obszar województwa łódzkiego oraz część obszarów województw¹⁶⁸: opolskiego, wielkopolskiego i kujawsko-pomorskiego. OISW w Łodzi podlega dziewięć jednostek organizacyjnych¹⁶⁹: Zakład Karny w Garbalinie, Zakład Karny w Łowiczu, Areszt Śledczy w Łodzi, Zakład Karny Nr 1 w Łodzi, Areszt Śledczy w Piotrkowie Trybunalskim, Zakład Karny w Sieradzu, Zakład Karny w Kluczborku, Areszt Śledczy w Ostrowie Wielkopolskim, Zakład Karny we Włocławku. Ich łączna pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 7448 miejsc zakwaterowania¹⁷⁰. Największą jednostką penitencjarną okręgu łódzkiego jest Zakład Karny we Włocławku mogący pomieścić 1220 osadzonych¹⁷¹.

Okręg olsztyński SW obejmuje terytorialnym zasięgiem obszar województw¹⁷²: podlaskiego i warmińsko-mazurskiego. OISW w Olsztynie sprawuje nadzór nad

¹⁶² Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib....

¹⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib.....

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib....

dziesięcioma jednostkami organizacyjnymi¹⁷³: Aresztem Śledczym w Białymstoku, Zakładem Karnym w Czerwonym Borze, Aresztem Śledczym w Hajnówce, Aresztem Śledczym w Suwałkach, Zakładem Karnym w Barczewie, Zakładem Karnym w Dublinach, Zakładem Karnym w Iławie, Zakładem Karnym w Kamińsku, Aresztem Śledczym w Olsztynie oraz Aresztem Śledczym w Elblągu. Ich łączna pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 8415 miejsc zakwaterowania¹⁷⁴. Największą jednostką penitencjarną okręgu olsztyńskiego jest Zakład Karny w Kamińsku mogący pomieścić 1305 osadzonych¹⁷⁵.

Okręg opolski SW rozciąga się na obszarze województwa dolnośląskiego i części obszaru województwa opolskiego¹⁷⁶. OISW w Opolu jest jednostką nadrzędną względem dwunastu jednostek organizacyjnych¹⁷⁷: Aresztu Śledczego w Dzierżoniowie, Aresztu Śledczego w Jeleniej Górze, Zakładu Karnego w Kłodzku, Zakładu Karnego w Strzelinie, Aresztu Śledczego w Świdnicy, Zakładu Karnego w Wołowie, Aresztu Śledczego we Wrocławiu, Zakładu Karnego Nr 1 we Wrocławiu, Zakładu Karnego w Zarębie, Zakładu Karnego w Brzegu, Zakładu Karnego w Nysie, Aresztu Śledczego w Opolu. Ich łączna pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 8755 miejsc zakwaterowania¹⁷⁸. Największą jednostką penitencjarną okręgu opolskiego jest Zakład Karny Nr 1 we Wrocławiu mogący pomieścić 1552 osadzonych¹⁷⁹.

Okręg poznański SW rozciąga się na obszarach województw¹⁸⁰: wielkopolskiego, lubuskiego, kujawsko-pomorskiego i dolnośląskiego. OISW w Poznaniu podlega dziewięć jednostek organizacyjnych¹⁸¹: Zakład Karny w Gębarzewie, Zakład Karny w Krzywańcu, Areszt Śledczy w Poznaniu, Zakład Karny w Rawiczu, Zakład Karny we Wronkach, Areszt Śledczy w Zielonej Górze, Zakład Karny w Potulicach, Zakład Karny w Głogowie, Areszt Śledczy w Międzyrzeczu. Ich łączna pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 7281 miejsc zakwaterowania¹⁸². Największą jednostką penitencjarną okręgu poznańskiego jest Areszt Śledczy w Poznaniu mogący pomieścić 1499 osadzonych¹⁸³.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib....

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib....

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁸³ Ibidem.

Okręg rzeszowski SW obejmuje terytorialnym zasięgiem obszar województw¹⁸⁴: podkarpackiego i świętokrzyskiego. OISW w Rzeszowie podlega osiem jednostek organizacyjnych¹⁸⁵: Zakład Karny w Dębicy, Zakład Karny w Jaśle, Zakład Karny w Łupkowie, Zakład Karny w Przemyślu, Zakład Karny w Rzeszowie, Zakład Karny w Uhercach Mineralnych, Areszt Śledczy w Kielcach oraz Zakład Karny w Pińczowie. Ich łączna pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 5902 miejsca zakwaterowania¹⁸⁶. Największą jednostką penitencjarną okręgu rzeszowskiego jest Zakład Karny w Rzeszowie mogący pomieścić 1508 osadzonych¹⁸⁷.

Okręg warszawski SW rozciąga się na obszarze województwa mazowieckiego¹⁸⁸. OISW w Warszawie sprawuje nadzór nad siedmioma jednostkami organizacyjnymi¹⁸⁹: Zakładem Karnym w Płocku, Aresztem Śledczym w Warszawie-Białołęce, Aresztem Śledczym w Warszawie-Grochowie, Aresztem Śledczym w Warszawie-Służewcu, Zakładem Karnym w Przytułach Starych, Aresztem Śledczym w Grójcu, Zakładem Karnym w Siedlcach. Ich łączna pojemność wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 6835 miejsc zakwaterowania¹⁹⁰. Największą jednostką penitencjarną okręgu warszawskiego jest Areszt Śledczy w Warszawie-Białołęce mogący pomieścić 1691 osadzonych¹⁹¹.

Każdemu OISW podlega od kilku do kilkunastu jednostek podstawowych. W sumie jest ich w Polsce 103, w tym 39 aresztów śledczych oraz 64 zakłady karne.

¹⁸⁴ Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib....

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ Zob. Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib....

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁹¹ Ibidem.

Rysunek 1.9. Jednostki organizacyjne Służby Więziennej (Centralny Zarząd Służby Więziennej)

Jednostki penitencjarne zostały szczegółowo omówione w rozdziale czwartym. W tym miejscu niniejszego opracowania wskazuje się jedynie, że w strukturze organizacyjnej polskiego więziennictwa przy aresztach śledczych oraz zakładach karnych są zorganizowane podmioty służące resocjalizacji osób pozbawionych wolności takie jak, hale produkcyjne, szkoły czy oddziały terapeutyczne. Obecnie zatrudnienie jest priorytetem w jednostkach penitencjarnych, o czym świadczy chociażby fakt że w latach 2016 – 2019 przy aresztach śledczych oraz zakładach karnych wybudowano 33 hale produkcyjne¹⁹², w których są zatrudnione osoby pozbawione wolności.

Praca jest najważniejszym środkiem resocjalizacji, jednak prawie tak samo istotne jest nauczanie, co bardziej szczegółowo zostało omówione w podrozdziale 2.2 niniejszego opracowania. W kontekście organizacji SW należy jednak wskazać, że przy jednostkach penitencjarnych zostało zorganizowanych aż 18 szkół kształcących osoby pozbawione wolności, które umożliwiają nauczanie na różnych poziomach i kierunkach, dostosowanych do aktualnych potrzeb rynku pracy¹⁹³.

¹⁹² <https://www.sw.gov.pl/strona/ministerialny-program-pracy-wiezniow> (dostęp 16.07.2020).

¹⁹³ <https://www.sw.gov.pl/strona/centralny-zarząd-służby-wieziennej-nauczanie-skazanych-w-zakładach-karnych-i-aresztach-sledczych> (dostęp 16.08.2021).

Ważną rolę w polskich realiach odgrywają także oddziały terapeutyczne, ponieważ jak wskazuje praktyka penitencjarna większość osób pozbawionych wolności miała przed przyjęciem do aresztu śledczego problemy z używkami. Obecnie jednostki penitencjarne dysponują 73 oddziałami terapeutycznymi, z czego 33 są przeznaczone dla osób uzależnionych od alkoholu, 17 dla osób uzależnionych od narkotyków, a 23 dla osadzonych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi. W zdecydowanej większości z nich, bo aż w 67 leczy się mężczyzn, a tylko w 6 kobiety (2 oddziały w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu, 2 oddziały w Zakładzie Karnym w Lublińcu, 1 oddział w Zakładzie Karnym w Rzeszowie oraz 1 oddział w Zakładzie Karnym w Krzywańcu)¹⁹⁴.

Podstawą funkcjonowania SW – co wielokrotnie podkreślano przy okazji obchodów 100 rocznicy jej powołania – jest kompetentna i wykształcona kadra, stawiająca na swój samorozwój. Kadra, która w sposób profesjonalny, praworządny i zgodny z trendami obowiązującymi we współczesnej myśli nauk społecznych realizuje kodeksowe cele kary pozbawienia wolności. Właściwemu przygotowaniu funkcjonariuszy i pracowników SW mają służyć występujące w systemie szkolnictwa więziennego: Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, COSSW w Kulach, OSSW w Suchej, OSSW w Popowie oraz ODKSW w Olszanicy.

Od 31 sierpnia 2018 r. w strukturze organizacyjnej polskiego więziennictwa funkcjonuje nowa jednostka organizacyjna – Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości (początkowo nosiła nazwę Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie), która została utworzona na mocy Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 lipca 2018 r. w sprawie utworzenia Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie¹⁹⁵. Jest to uczelnia zawodowa służb państwowych, której statutowym celem jest kształcenie i wychowywanie funkcjonariuszy SW, funkcjonariuszy innych służb oraz osób cywilnych¹⁹⁶. W świetle Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej¹⁹⁷ jest ona jednostką organizacyjną SW, posiadającą osobowość prawną i działającą na podstawie Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce¹⁹⁸. Zgodnie ze statutem jej jednostkami organizacyjnymi są¹⁹⁹: (1) jednostki realizujące zadania dydaktyczne, badawcze lub badawczo-dydaktyczne, tj. instytuty oraz zakłady; (2) jednostki

¹⁹⁴ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

¹⁹⁵ Dz.U. z 2018 r. poz. 1461.

¹⁹⁶ <https://wskip.edu.pl/podstawowe-informacje-o-uczelni/> (dostęp 5.07.2020).

¹⁹⁷ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

¹⁹⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 478.

¹⁹⁹ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2018 roku w sprawie nadania statutu Wyższej Szkole Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, § 11 ust. 1.

administracyjne wykonujące zadania organizacyjne i administracyjne, tj. działy oraz pododdziały szkolne; (3) Centralna Biblioteka Więziennictwa oraz archiwum.

Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kulach został utworzony na mocy Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 stycznia 1976 r., jednak w początkowej fazie swego istnienia funkcjonował jako Ośrodek Doskonalenia Kadr Służby Więziennej. Na przestrzeni lat następował jego systematyczny rozwój. W dniu 1 września 2007 r. został przekształcony w Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, 1 czerwca 2012 r. do jego struktury włączono Oddział Zamiejscowy w Sulejowie, aż w końcu, na mocy Zarządzenia nr 47/2019 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 23 września 2019 r., zmienił swą strukturę i w dniu 1 stycznia 2020 r. stał się Centralnym Ośrodkiem Szkolenia Służby Więziennej w Kulach. Jego działalność dydaktyczna skupia się w głównej mierze na prowadzeniu szkoleń zawodowych, szkoleń specjalistycznych oraz kursów dla funkcjonariuszy SW²⁰⁰.

Pozostałe OSSW oraz ODKSW zostały powołane do prowadzenia szkoleń i doskonalenia zawodowego funkcjonariuszy i pracowników cywilnych SW w ramach szkoleń organizowanych przez Centralny Zarząd Służby Więziennej oraz Okręgowe Inspektoraty Służby Więziennej, zakłady karne i areszty śledcze oraz instytucje działające na rzecz bezpieczeństwa państwa.²⁰¹.

Podsumowanie rozdziału 1

Liczne przykłady z literatury świadczą o łacińskim pochodzeniu pojęcia *bezpieczeństwo* oraz o jego co najmniej siedmiowiekowej tradycji. Jak wynika ze źródeł pisanych, początkowo odnosiło się ono wyłącznie do kwestii militarnych, ale na przestrzeni wieków jego znaczenie zmieniało się. Współcześnie pojęcie *bezpieczeństwo* jest zaliczane do pojęć polisemantycznych, stosuje się je w różnych dziedzinach oraz w odniesieniu do różnorodnych podmiotów życia społecznego. Z tego między innymi względu można przyjąć, że jest ono *wędrującym* pojęciem²⁰².

Naukowcy prowadzący badania nad bezpieczeństwem podejmowali próby stworzenia legalnej definicji *bezpieczeństwa*, respektowanej przez ogół społeczeństwa. Jednak jest to niezwykle trudne, a być może nawet niemożliwe ze względu na subiektywizm w postrzeganiu fenomenu bezpieczeństwa. Mimo braku definicji legalnej pojęcie

²⁰⁰ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-osrodek-szkolenia-sluzby-wieziennej-w-kulach> (dostęp 4.02.2022).

²⁰¹ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-osrodek-szkolenia-sluzby-wieziennej-w-sucej> (dostęp 4.02.2022).

²⁰² Zob. A. Kołodziejczyk, *Bezpieczeństwo jako „wędrujące”*....

bezpieczeństwo jest powszechnie stosowane w wielu aktach prawnych, również regulujących kwestie związane z funkcjonowaniem więziennictwa. W zapisach Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*²⁰³, która jest jednym z najważniejszych aktów prawnych dotyczących funkcjonowania SW słowo *bezpieczeństwo* występuje w 28 artykułach (od art. 73 do art. 247), a wymienione jest w różnych odmianach i kontekstach 51 razy²⁰⁴.

Pojęcie *bezpieczeństwo narodowe* nie ma tak bogatej historii jak *bezpieczeństwo*. Powstało stosunkowo niedawno, bowiem dopiero w latach 40. XX wieku, a w polskich aktach prawnych i publikacjach naukowych pojawiło się ok. 30 lat temu. Tradycyjnie pojęcie to było powiązane wyłącznie z zagrożeniami zewnętrznymi o charakterze militarnym. Jednak podobnie jak pojęcie *bezpieczeństwo* na przestrzeni lat uległo odmilitaryzowaniu i współcześnie dotyczy również innych sfer ludzkiej aktywności.

SBN jest systemem wielkim. Stanowi nadsystem dla wchodzących w jego skład systemów działalności bieżącej w obszarze bezpieczeństwa, zarządzania kryzysowego i obrony, które to z kolei mają swoje podsystemy, składające się z licznych elementów²⁰⁵. Elementy te mają różnorodny charakter, są to podmioty posiadające uprawnienia do władania narzędziami legalnej przemocy (militarne, paramilitarne i siły policyjne), instytucje, których rolą jest zarządzanie i monitorowanie systemu bezpieczeństwa (ministerstwa, parlamenty i organizacje pozarządowe) oraz organy odpowiedzialne za zapewnienie praworządności (sądownictwo, system karny, prawa człowieka; tam gdzie organy te są słabe, interwenują instytucje międzynarodowe)²⁰⁶, a także inne.

Mimo dużej liczby wchodzących w jego skład podmiotów SBN ma charakter dystrybucyjny. Funkcjonuje w oparciu o rozproszone prawodawstwo, co sprawia, że brakuje w jego ujęciu efektu systemowego. Konieczne jest podejmowanie działań, mających na celu urzeczywistnienie SBN, na co wskazują zapisy wynikające z aktów normatywnych oraz wyniki badań naukowych.

Wskazane w tym obszarze jest podejmowanie działań mających na celu lepsze ustrukturyzowanie elementów tegoż systemu poprzez przeorientowanie zadań niektórych podmiotów państwowych, utworzenie nowych podmiotów wypełniających istniejące luki

²⁰³ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²⁰⁴ E. Pływaczewski i J. Pomiankiewicz, op. cit., s. 96.

²⁰⁵ B. Wiśniewski, *System...*, s. 347.

²⁰⁶ J. Maciejewski, *Wzór społeczny funkcjonariusza Służby Więziennej w koncepcjach socjologicznych*, [w:] D. Kowalczyk, I. Mudrecka (red.), *Funkcjonowanie kadry penitencjarnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Studia i Rozprawy z Pedagogiki Resocjalizacyjnej*, t. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013, s. 65.

oraz wzmocnienie powiązań między elementami systemu. Braki w tym zakresie są widoczne już na poziomie centralnym, mianowicie Rządowy Zespół Zarządzania Kryzysowego i Rządowe Centrum Bezpieczeństwa są podmiotami, które nie mogą spełniać roli organu doradczego i sztabowego w obszarze bezpieczeństwa narodowego za sprawą przyznanych im kompetencji wyłącznie w obszarze zarządzania kryzysowego.

SW jest jedną z wielu instytucji bezpieczeństwa narodowego, które zostały powołane do realizacji zadań w SBN RP. Podobnie jak większość z nich ma apolityczny charakter, jest zorganizowana na wzór wojskowy, świadczy wobec społeczeństwa usługi, jej struktura organizacyjna ma liniowy charakter, a jej funkcjonariusze są dyspozycyjni oraz posiadają uprawnienia do stosowania uzbrojenia.

Mimo, że SW należy do służb mundurowych czy też tzw. grup dyspozycyjnych, ma pewne cechy, które w znacznym stopniu odróżniają ją od innych formacji mundurowych. Podstawową z nich jest środowisko pracy funkcjonariuszy oraz pracowników. Jednostki penitencjarne są to bowiem w terminologii Ervinga Goffmana instytucje totalne²⁰⁷, czyli instytucje posiadające bardzo specyficzny totalny charakter, co zostało szerzej omówione w podrozdziale 4.1 niniejszego opracowania.

Jeżeli chodzi o inne cechy charakterystyczne SW to, przede wszystkim należy wskazać na jej apolityczny charakter, który ma kluczowe znaczenie w kontekście realizowanych zadań, ponieważ istotne jest aby były one permanentnie realizowane bez względu na zmiany polityczne.

Inną ważną cechą SW jest jej zorganizowanie na wzór wojskowy. Ma to swoje zalety oraz wady. Z jednej strony ułatwia utrzymanie porządku w aresztach śledczych i zakładach karnych oraz zapewnienie bezpieczeństwa wszystkim podmiotom na ich terenie, a z drugiej strony utrudnia prowadzenie oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób pozbawionych wolności.

Istotny z punktu widzenia postrzegania SW zarówno na zewnątrz jak również przez osoby pozbawione wolności jest sam fakt noszenia umundurowania przez funkcjonariuszy. Dzięki temu są silnie utożsamiani z władzą państwową i wymiarem sprawiedliwości.

Dyspozycyjność służb mundurowych, w tym SW jest kluczowa w przypadku występowania zdarzeń niecodziennych, w przypadku omawianej formacji tzw. zdarzeń, których wystąpienie często wymaga wzmocnienia sposobu ochrony jednostek

²⁰⁷ E. Goffman, *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2011.

penitencjarnych poprzez skierowanie dodatkowych funkcjonariuszy do ich likwidacji. W takich sytuacjach taka cecha jak dyspozycyjność jest nie do przecenienia.

Uzbrojenie jest kolejną cechą charakterystyczną polskiego więziennictwa, która jednak nie identyfikuje tak mocno formacji jak w przeszłości. Od 2010 r. prowadzona jest reforma, polegająca na wzmacnianiu ochrony wewnętrznej jednostek penitencjarnych poprzez zwiększenie liczebności funkcjonariuszy pełniących służbę w oddziałach penitencjarnych, kosztem likwidacji zewnętrznych stanowisk uzbrojonych i zastępowanie ich systemami elektronicznymi (kamery, systemy alarmowe).

Wreszcie SW posiada charakter usługowy względem społeczeństwa, jednak taki który nie przynosi jej zysków finansowych, co stawia ją w niekorzystnej sytuacji finansowej i uzależnia od stanu finansów państwa. Profil jej działalności oraz specyficzny charakter usług sprawiają, że nie jest zdolna do pozyskiwania wystarczających środków finansowych na własne funkcjonowanie.

Charakter zadań SW, pozbawiony spektakularnych akcji w przeciwieństwie do Policji czy Państwowej Straży Pożarnej, stawia ją w niekorzystnej pozycji względem innych służb, które cieszą się większym uznaniem społecznym. Zatem SW często jest zapomniana, niedoceniana i niedofinansowana. Brakuje wyraźnego określenia wartości procentowej PKB, która corocznie byłaby przeznaczona w budżecie państwa na więziennictwo.

SW jest zorganizowana według trójszczeblowego modelu organizacyjnego, odznaczającego się zhierarchizowaną strukturą liniową. Wydaje się że jest to rozwiązanie optymalne, które pozwala szczeblowi pośredniemu być dobrze zorientowanym w sytuacji podległych jednostek, koordynować ich pracę oraz sprawować nad nimi kontrolę.

Dopełnieniem struktury więziennictwa są: Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, COSSW w Kulach oraz OSSW i ODKSW. Pozwalają one na odpowiednie przygotowanie kadry do pracy w specyficznych warunkach instytucji totalnej, jaką jest więzienie. Studia z zakresu pedagogiki, bezpieczeństwa narodowego, czy bezpieczeństwa wewnętrznego prowadzone w uczelniach cywilnych przygotowują kadrę w szerokim kontekście, natomiast uczelnia resortowa może trafniej przygotowywać kadrę do służby w jednostkach penitencjarnych.

Rozdział II

FUNKCJE I ZADANIA SŁUŻBY WIĘZIENNEJ

Służba Więzienna pełni w systemie bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej określoną rolę, która związana jest z wykonywaniem pewnych funkcji²⁰⁸. Owe funkcje mają charakter teoretyczny, natomiast ich urzeczywistnieniem na gruncie praktycznym są zadania. Jest ich dużo oraz mają różnorodny charakter, na co wskazano w innych badaniach naukowych autora²⁰⁹. Więziennictwo na przestrzeni wieków ewoluowało. Jego rola nie sprowadza się już wyłącznie do nadzorowania i karania osadzonych, a brutalne karnie charakterystyczne dla więziennictwa w przeszłości odeszły w niepamięć²¹⁰.

Opisanie funkcji i zadań realizowanych przez SW okazało się niezbędne do przeprowadzenia badań empirycznych o charakterze ewaluacyjnym. Poświęcono temu rozdział drugi opracowania. Składa się on z trzech podrozdziałów, omówiono w nich: (1) funkcje Służby Więziennej, (2) podstawowe zadania ustawowe Służby Więziennej, (3) zadania ochronne Służby Więziennej.

2.1 Funkcje Służby Więziennej

Służba Więzienna spełnia w społeczeństwie kilka istotnych funkcji. Przyjęto za Michałem Porowskim, że są to²¹¹: funkcja izolacyjna, funkcja socjalno-bytowa, funkcja ekonomiczna, funkcja gospodarcza i funkcja resocjalizacyjna. Funkcje ekonomiczną i gospodarczą potraktowano jednak łącznie, co wydaje się być uzasadnione tym, że często te pojęcia są używane zamiennie. Robi tak dla przykładu Wojciech Broniarek²¹². Biorąc także pod uwagę to, że w badaniach uwzględniono podejście badawcze charakterystyczne dla neoinstytucjonalizmu, reprezentowane przez Adrianę Mica²¹³, zakładające możliwość wystąpienia niezamierzonych konsekwencji oraz realizowania przez podmiot „ukrytych” funkcji nie wynikających bezpośrednio z ustawowych zadań, niezbędne było wnikliwe przestudiowanie oprócz aktów prawnych, również literatury i internetowych portali

²⁰⁸ M. Lesiak, *Brudna praca w zawodach medycznych. Konteksty interakcji pacjent – personel medyczny w procesie leczenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 24.

²⁰⁹ Zob. M. Lewandowski, *Zadania Służby Więziennej na rzecz bezpieczeństwa państwa – kierunki zmian*, „Wiedza Obronna” 2019, nr 1-2(266-267).

²¹⁰ Zob. M. Foucault, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2020.

²¹¹ Zob. M. Porowski, A. Rzepliński, *O granicach reformy więziennictwa*, Warszawa 1984.

²¹² Zob. W. Broniarek, *Gdy Ci słowa zabraknie. Słownik synonimów*, Haroldson Press, Warszawa 2005.

²¹³ Zob. A. Mica, *Sociology as Analysis of the Unintended. From the Problem of Ignorance to the Discovery of the Possible*, Routledge Taylor & Francis Group, Abingdon 2018.

branżowych. W wyniku tej analizy założono, że Służba Więzienna spełnia również funkcję prewencyjną.

Funkcja izolacyjna. Polega na oddzieleniu przestępców, osadzonych w aresztach śledczych i zakładach karnych, od reszty społeczeństwa²¹⁴. Realizują ją przede wszystkim funkcjonariusze działu ochrony, którzy permanentnie (zarówno w ochronie wewnętrznej, jak również zewnętrznej) zapewniają bezpieczeństwo społeczeństwu poprzez zapobieganie ucieczkom osób pozbawionych wolności z jednostek penitencjarnych.

Funkcja poprawcza (resocjalizacyjna). Zgodnie z doktryną prawa karnego wykonawczego w zakładach karnych powinno wykonywać się funkcję poprawczą (resocjalizacyjną) więźniów²¹⁵. Jest ona ściśle związana z realizacją celów wykonywania kary, o których stanowi art. 67 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²¹⁶. Wynika z niego iż *wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa*. Funkcja poprawcza jest realizowana w szczególności przez funkcjonariuszy działu penitencjarnego, którzy poprzez bogatą ofertę programów resocjalizacyjnych starają się pozytywnie oddziaływać na osadzonych.

Funkcja socjalno-bytowa. SW jest zobowiązana zapewnić godne warunki egzystencji osobom przebywającym w aresztach śledczych i zakładach karnych²¹⁷. Dotyczy to takich kwestii jak: warunki klimatyczne, objętość kubiczna i metraż cel mieszkalnych; warunki w zakresie utrzymania higieny; dopływ powietrza; oświetlenie; posiadanie w celi mieszkalnej przedmiotów osobistych itp.

Funkcja gospodarcza. Polega na zapewnianiu właściwej bazy materiałowej więziennictwa. Dotyczy polityki finansowej, inwestycyjnej, remontowej oraz zaopatrzeniowej jednostek organizacyjnych SW²¹⁸. Związana jest z zarządzaniem materialnym substratem produkcji, a także kierowaniem wysiłkiem ludzi wytwarzających

²¹⁴ M. Ciosek, *Zakład karny jako instytucja resocjalizacyjna*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 329-336.

²¹⁵ J. Warylewski, *O wybranych funkcjach i celach kary pozbawienia wolności*, [w:] H. Machel, M. Paliwoda, M. Spryszyńska (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce - w poszukiwaniu skuteczności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 19-27.

²¹⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²¹⁷ M. Porowski, *Funkcje administracji penitencjarnej*, [w:] B. Hołyst (red.), *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984, s. 138-151.

²¹⁸ M. Ciosek, *Zakład...*, s. 329-336.

dobrze materialnie w czasie wykonywania pracy²¹⁹. Jest ona szczególnie eksponowana poprzez realizację na terytorium całego kraju rządowego programu „Praca dla więźniów”.

Funkcja prewencyjna. Działalność prewencyjna więziennictwa ma dwojaki charakter. Z jednej strony przebywanie w izolacji penitencjarnej uniemożliwia przestępcy popełnianie kolejnych przestępstw (prewencja szczególna), a z drugiej strony działa odstrasżająco na osoby, które nie przebywają w jednostkach penitencjarnych, ale są potencjalnymi przestępcami (prewencja ogólna)²²⁰.

2.2 Podstawowe zadania ustawowe Służby Więziennej

Zapisy Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*²²¹, będącej obok Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. *o Służbie Więziennej*²²², najważniejszym aktem prawnym regulującym funkcjonowanie Służby Więziennej wskazują w art. 208 § 2 i art. 78 § 1, iż do jej podstawowych zadań należy wykonywanie tymczasowego aresztowania oraz kar i środków skutkujących pozbawieniem wolności.

Przytoczone zapisy zostały doprecyzowane w art. 2 ust. 2, 2b i 2c wspomnianej powyżej Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. *o Służbie Więziennej*²²³. Wskazano w nich, iż do podstawowych zadań SW należy:

1. *prowadzenie oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności, przede wszystkim przez organizowanie pracy sprzyjającej zdobywaniu kwalifikacji zawodowych, nauczania, zajęć kulturalno-oświatowych, zajęć z zakresu kultury fizycznej i sportu oraz specjalistycznych oddziaływań terapeutycznych;*
2. *wykonywanie tymczasowego aresztowania w sposób zabezpieczający prawidłowy tok postępowania karnego o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe;*
3. *zapewnienie osobom skazanym na karę pozbawienia wolności lub tymczasowo aresztowanym, a także osobom, wobec których są wykonywane kary pozbawienia wolności i środki przymusu skutkujące pozbawieniem wolności, przestrzegania ich praw, a zwłaszcza humanitarnych warunków bytowych, poszanowania godności, opieki zdrowotnej i religijnej;*
4. *humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności;*

²¹⁹ Ibidem.

²²⁰ I. Niewiadomska, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2007, s. 106.

²²¹ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²²² Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

²²³ Ibidem.

5. *ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw lub przestępstw skarbowych osadzonymi w zakładach karnych i aresztach śledczych;*
6. *zapewnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa;*
7. *wykonywanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności jeżeli mają być wykonywane w zakładach karnych i aresztach śledczych i jeżeli wynikają z realizacji orzeczenia wydanego przez właściwy organ;*
8. *prowadzenie Centralnej Bazy Danych Osób Pozbawionych Wolności;*
9. *współdziałanie z odpowiednimi formacjami innych państw oraz z organizacjami międzynarodowymi na podstawie umów i porozumień międzynarodowych;*
10. *realizacja dozoru elektronicznego;*
11. *zapewnianie porządku i bezpieczeństwa w urzędzie obsługującym Ministra Sprawiedliwości oraz w Prokuraturze Krajowej;*
12. *edukacja prawna młodzieży związana z prewencją przestępstw;*
13. *współuczestniczenie w edukacji młodzieży związanej z kształtowaniem postaw obywatelskich, proobronnych i patriotycznych.*

Ad 1. W opinii części środowiska prawniczego ważna i nieprzypadkowa²²⁴ jest kolejność w jakiej zostały wymienione zadania SW w art. 2 ust. 2 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej²²⁵. Jako pierwsze zostało wymienione *prowadzenie oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności, przede wszystkim przez organizowanie pracy sprzyjającej zdobywaniu kwalifikacji zawodowych, nauczania, zajęć kulturalno-oświatowych, zajęć z zakresu kultury fizycznej i sportu oraz specjalistycznych oddziaływań terapeutycznych.*

W Rzeczypospolitej Polskiej, w przeciwieństwie do niektórych innych państw, oprócz izolowania przestępców od reszty społeczeństwa podejmuje się próbę ich resocjalizacji, czyli *poddania procesowi wychowawczemu, który z jednostki wadliwie przystosowanej do wymogów życia społecznego czyni jednostkę ponownie zsocjalizowaną, tzn. uspołecznioną, samodzielną i twórczą*²²⁶. Takie podejście do sposobu postępowania z osobami pozbawionymi wolności ma w Polsce długoletnią tradycję, odkąd w 1630 r. zaczęły powstawać tzw. *domy poprawy*. Pełniły one funkcje jednocześnie zakładów

²²⁴ M. Mazurek, M. Zoń (red.), *Służba Więzienna. Komentarz*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 30.

²²⁵ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

²²⁶ M. Kalinowski, *Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 235.

karnych i przytułków. Byli do nich odsyłani m.in. włóczędzy, żebracy, prostytutki, ale także młodociani przestępcy, których rodzice nie mogli poradzić sobie z ich wychowaniem²²⁷.

We współczesnym systemie penitencjarnym RP tradycje resocjalizacyjne są kultywowane. Przyjmują postać oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych, które w myśl § 1 ust. 2 pkt 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych²²⁸ stanowią zespół środków i metod, zmierzających do wzbudzenia w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw. Zgodnie z § 7 ust. 1 przywołanego rozporządzenia mają one na celu zapobieganie: (1) wzajemnej demoralizacji skazanych; (2) negatywnym przejawom podkultury przestępczej; (3) występowaniu zachowań agresywnych wśród skazanych; (4) samoagresji skazanych; (5) różnym rodzajom uzależnień. Zgodnie z art. 67 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy²²⁹ nadrzędnym celem oddziaływań resocjalizacyjnych i penitencjarnych jest spowodowanie aby osoby poddane procesowi resocjalizacji po opuszczeniu zakładu karnego (w związku z końcem kary pozbawienia wolności) przestrzegały porządku prawnego i powstrzymały się od powrotu do przestępstwa. Zakres tych oddziaływań w myśl § 2 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych²³⁰ zależy od systemu wykonywania kary pozbawienia wolności oraz od rodzaju i typu zakładu karnego. Praktyka penitencjarna wskazuje na to, że w sposób szczególnie procesowi temu poddawane są osoby, odbywające karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, w zakładach karnych typu półotwartego i otwartego, dla młodocianych i odbywających karę po raz pierwszy.

W prowadzonych wobec osób skazanych oddziaływaniach penitencjarnych i resocjalizacyjnych, w tym specjalistycznych oddziaływaniach terapeutycznych uwzględnia się przede wszystkim wymagające korekcji deficyty, które stanowiły przyczyny popełnionych przestępstw²³¹. Korekcji mają służyć programy resocjalizacyjne w zakresie²³²:

²²⁷ S. Milewski, *Ciemne sprawy dawnych warszawiaków*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982, s. 144.

²²⁸ Dz.U. z 2013 r. poz. 1067.

²²⁹ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²³⁰ Dz.U. z 2013 r. poz. 1067.

²³¹ Zarządzenie nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych, § 3 ust. 1.

²³² Ibidem, § 4 ust. 1.

przeciwdziałania agresji i przemocy; przeciwdziałania uzależnieniom oraz nadużywaniu alkoholu lub używaniu narkotyków; przeciwdziałania prokryminalnym postawom; aktywizacji zawodowej i promocji zatrudnienia; kształtowania umiejętności społecznych i poznawczych; integracji rodzin oraz zapobiegania negatywnym skutkom izolacji, zwłaszcza wobec skazanych odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności. Ponadto SW prowadzi zajęcia kulturalno-oświatowe w tym kształtujące postawy obywatelskie i patriotyczne oraz zajęcia z zakresu wychowania fizycznego i sportu. Nie eliminują one co prawda deficytów, o których była mowa powyżej, jednak mogą przynieść wiele pozytywnych skutków, co zostanie omówione w dalszej części niniejszego podrozdziału.

W ramach wymienionych powyżej grup programów wyróżnić można takie jak ART czy HIOB (są realizowane we wszystkich jednostkach penitencjarnych na terenie RP), ale również programy autorskie przygotowywane w konkretnych jednostkach penitencjarnych i realizowane wyłącznie w nich. SW corocznie realizuje kilka tysięcy programów resocjalizacyjnych²³³.

W myśl art. 67 § 3 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*²³⁴ osoby pozbawione wolności poddaje się procesowi resocjalizacji wykorzystując w tym celu pracę, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne.

Zatrudnienie jest podstawowym środkiem resocjalizacji osób pozbawionych wolności, które w dobie realizowanego obecnie na terytorium całego kraju programu „Praca dla więźniów” jest rozpropagowane jak chyba nigdy dotąd. Jest ono nie do przecenienia w kontekście wywierania pozytywnego wpływu na postawy osób inkarcerowanych. Wykonywanie pracy podczas pobytu w zakładzie karnym służy utrzymaniu sprawności zawodowej oraz zapobiega utracie umiejętności zawodowych posiadanych przez osadzonych, pozwala zdobyć doświadczenie, a także nabyć nowe kwalifikacje, które będą mogły być wykorzystane po opuszczeniu zakładu karnego. Praktyka penitencyjna wskazuje na to, że osoby przebywające w zakładach karnych w zdecydowanej większości przed

²³³ Liczba programów resocjalizacji penitencjarnej realizowanych przez Służbę Więzienną w latach 2009 – październik 2019 przedstawiona chronologicznie: 2009 r. – 1941; 2010 r. – 2606; 2011 r. – 2817; 2012 r. – 3322; 2013 r. – 6332; 2014 r. – 8158; 2015 r. – 8199; 2016 r. – 6982; 2017 r. – 5913; 2018 r. – 6158; październik 2019 – 5234, S. Grzesiak, *Prewencja recydywy przestępczej jako proces zarządzania zmianą w warunkach izolacji więziennej*, [w:] T. Kośmider, L. Kołtun, *Współczesny wymiar bezpieczeństwa publicznego. Kształtowanie bezpiecznych przestrzeni. Działania profilaktyczne*, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, Warszawa 2019, s. 121.

²³⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

przyjęciem do zakładu karnego nie pracowały lub utrzymywały się z prac dorywczych. Podczas pobytu w izolacji więziennej poprzez zatrudnienie kadra penitencjarna stara się kształtować u skazanych pożądane postawy takie jak: systematyczność, sumienność, obowiązkowość, rzetelność, dokładność i umiejętność pracy w zespole. Zagospodarowanie czasu osób skazanych zapobiega ich prizonizacji i udziałowi w podkulturze przestępczej. Nie bez znaczenia jest również aspekt ekonomiczny. Zatrudnienie podczas pobytu w zakładzie karnym pozwala na utrzymanie samodzielności ekonomicznej, spłatę posiadanych zobowiązań finansowych, świadczenie pomocy finansowej członkom rodziny, nabywanie uprawnień emerytalnych, a po opuszczeniu zakładu karnego stwarza możliwość pobierania zasiłku dla bezrobotnych. Zatrudnienie zatem wpływa na poczucie bezpieczeństwa osób pozbawionych wolności, zaspokajanie ich podstawowych potrzeb, ale również potrzeb wyższego rzędu²³⁵.

W resocjalizacji penitencjarnej obok zatrudnienia ważną rolę odgrywa nauczanie, które zgodnie z art. 130 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*²³⁶ w zakresie szkoły podstawowej jest obligatoryjne, a w zakresie ponadpodstawowym (ponadgimnazjalnym) i w formie kursowej fakultatywne. Nauczanie posiada wiele walorów, m.in. pozwala na podniesienie posiadanego przez osoby inkarcerowane wykształcenia, przygotowanie do wykonywania zawodu, a w przypadku nauczania kursowego również przekwalifikowanie się. Poza korzyściami wynikającymi z nabywania przez osadzonego nowych umiejętności oraz poszerzania posiadanej wiedzy w ramach nauczania poddaje się go procesowi oddziaływań wychowawczych, w wyniku których kształtuje się w nim pożądane na rynku pracy cechy, takie jak: dyscyplina, obowiązkowość oraz odpowiedzialność. Coraz częściej administracja zakładów karnych wychodzi naprzeciw potrzebom osadzonych i umożliwia im kontynuowanie nauki poza terenem jednostek organizacyjnych. Podstawę prawną do tego stanowi art. 131 § 1 przywołanej powyżej ustawy.

Ponadto w myśl art. 135 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²³⁷ w zakładach karnych stwarza się skazanym warunki do odpowiedniego spędzania czasu wolnego, organizując w tym celu zajęcia kulturalno-oświatowe, z zakresu wychowania fizycznego i sportu, a także pobudzające ich aktywność społeczną. Odbywa się

²³⁵ M. Bielecki, *Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, nr 1(241), s. 171.

²³⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²³⁷ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

to w głównej mierze w następujących formach²³⁸: poprzez pracę twórczą, pracę w zespołach zainteresowań, pracę klubową oraz pracę z filmem. Zgodnie z art. 135 § 2 przywołanego rozporządzenia działalność kulturalno-oświatowa w jednostkach penitencjarnych może być realizowana również m.in. poprzez prowadzenie wypożyczalni książek i prasy dla skazanych oraz stworzenie możliwości korzystania z urządzeń audiowizualnych w świetlicach i w celach mieszkalnych. Zajęcia z zakresu wychowania fizycznego i sportu mogą przyjmować bardzo różnorodny charakter i polegać na uprawianiu przez osoby pozbawione wolności sportu niemal we wszystkich dyscyplinach, za wyjątkiem uprawiania sportów walki oraz wspomagania rozwoju tkanki mięśniowej w sposób sztuczny²³⁹. Zajęcia z zakresu wychowania fizycznego i sportu umożliwiają m.in. wyładowanie energii i odprężenie, co zapobiega aktom agresji i samoagresji, powodują wykształcenie nowych zainteresowań oraz uczą rywalizacji i współpracy zespołowej.

Inne ważne formy resocjalizacji są związane z utrzymywaniem kontaktu z rodziną i innymi osobami bliskimi. Zostaną one szczegółowo omówione w dalszej części tego podrozdziału w części dotyczącej prawa osób pozbawionych wolności do łączności ze światem zewnętrznym.

Obok wyżej wymienionych form oddziaływań na skazanych istotne są także środki terapeutyczne, które zgodnie z art. 81 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁴⁰ są realizowane w ramach systemu terapeutycznego. Na podstawie art. 96 § 1 przywołanej ustawy w systemie terapeutycznym odbywają karę skazani:

- z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym skazani za przestępstwo określone w art 197-203 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeksu karnego*²⁴¹, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych,
- upośledzeni umysłowo,
- uzależnieni od substancji psychoaktywnej,
- niepełnosprawni fizycznie - wymagający oddziaływania specjalistycznego, zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej.

Ad_2. Środki zapobiegawcze są to środki przeciwdziałające uchylaniu się podejrzanego od osądzenia i wykonania kary, stosowane w postępowaniu karnym w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, a wyjątkowo także zapobiegające

²³⁸ M. Kuć, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2013, s. 31.

²³⁹ Zarządzenie nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie *szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej...*, § 15 ust. 7.

²⁴⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²⁴¹ Dz.U. z 2021 r. poz. 2345.

popęlnieniu przez oskarżonego nowego przestępstwa. Środki takie to: tymczasowe aresztowanie; poręczenie majątkowe; poręczenie społeczne i osoby godnej zaufania; dozór policji; list gończy; zakaz opuszczania kraju przez oskarżonego, połączony z zatrzymaniem paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy albo zakaz wydania takiego dokumentu²⁴².

Tymczasowe aresztowanie jest najsurowszym ze wszystkich przewidzianych w polskim systemie prawnym środków zapobiegawczych i zarazem jedynym o charakterze izolacyjnym. Możliwość jego zastosowania przewidziano w dziale VI Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks postępowania karnego*²⁴³. Polega on na faktycznym pozbawieniu oskarżonego wolności²⁴⁴. Wykonanie tymczasowego aresztowania w myśl art. 207 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*²⁴⁵ służyć ma w szczególności zabezpieczeniu prawidłowego toku postępowania karnego. Tymczasowe aresztowanie zgodnie z art. 258 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks postępowania karnego*²⁴⁶ można zastosować, jeżeli zachodzi: (1) *uzasadniona obawa ucieczki lub ukrycia się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu*; (2) *uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne*. Zgodnie z art. 249 § 1 przywołanej ustawy tymczasowy areszt może być stosowany wyłącznie wówczas gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo. Tymczasowe aresztowanie zazwyczaj jest stosowane na okres trzech miesięcy, a następnie jeżeli istnieje taka konieczność przedłużane. Łączny czas tymczasowego aresztowania do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji nie może być jednak dłuższy niż dwa lata. Jednakże w sytuacjach nadzwyczajnych przedłużenia tymczasowego aresztowania na dłuższy okres może dokonać Sąd Apelacyjny na wniosek prokuratora apelacyjnego, jeżeli sprawa jest na etapie postępowania przygotowawczego lub sąd, przed którym sprawa się toczy²⁴⁷.

Na penitencjarnej mapie Polski znajduje się 39 w miarę równomiernie rozlokowanych aresztów śledczych. Ponadto powszechne jest wydzielanie oddziałów dla

²⁴² Środki zapobiegawcze, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/srodki-zapobiegawcze;3984274.html> (dostęp 13.06.2020).

²⁴³ Dz.U. z 2021 r. poz. 534.

²⁴⁴ M. Brzezińska, D. Tarnowska, *Ochrona życia i zdrowia oskarżonego w związku z tymczasowym aresztowaniem*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2013, nr 13, s. 85.

²⁴⁵ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²⁴⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 534.

²⁴⁷ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 583-584.

tymczasowo aresztowanych w zakładach karnych typu zamkniętego. Osoby tymczasowo aresztowane osadzone są w aresztach śledczych oraz oddziałach dla tymczasowo aresztowanych zakładów karnych zgodnie z rejonizacją, ustalaną na podstawie § 15 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności²⁴⁸. Dokonuje tego DOSW w porozumieniu z właściwymi prezesami sądów okręgowych oraz komendantami wojewódzkimi Policji w sposób zabezpieczający prawidłowy tok postępowania karnego. Oznacza to, że osoby powiązane, czyli tymczasowo aresztowane, które są podejrzane o wspólne popełnienie przestępstwa rozmieszczane są w taki sposób aby nie mogły się ze sobą oraz z osobami postronnymi kontaktować w celu ustalania wspólnych stanowisk oraz wpływania na zeznania świadków.

Ad_3. Potrzeba zapewnienia osobom skazanym na karę pozbawienia wolności lub tymczasowo aresztowanym, a także osobom, wobec których są wykonywane kary pozbawienia wolności i środki przymusu skutkujące pozbawieniem wolności, przestrzegania ich praw, a zwłaszcza humanitarnych warunków bytowych, poszanowania godności, opieki zdrowotnej i religijnej wynika z art. 31 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r.²⁴⁹, zgodnie z którym każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Ochrony swoich praw nie są pozbawione również osoby przebywające w aresztach śledczych i zakładach karnych. Bowiem ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw. Prawa osób pozbawionych wolności dzielą się na 5 obszarów: właściwe warunki socjalno-bytowe, łączność ze światem zewnętrznym, prawo do praworządnego wykonania wyroku, prawo do wolności religijnej, prawo do aktywności.

Na właściwe warunki socjalno-bytowe w myśl z art. 102 pkt 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*²⁵⁰ składają się w szczególności: odpowiednie ze względu na zachowanie zdrowia wyżywienie, odzież, warunki bytowe pomieszczeń, świadczenia zdrowotne i odpowiednie warunki higieny.

²⁴⁸ Dz.U. z 2020 r. poz. 869.

²⁴⁹ Dz.U. Nr 78, poz. 483.

²⁵⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

Zgodnie z art. 109 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*²⁵¹ skazany przebywający w zakładzie karnym lub areszcie śledczym otrzymuje trzy razy dziennie napój i posiłki o odpowiedniej wartości odżywczej, w tym co najmniej jeden posiłek gorący, z uwzględnieniem rodzaju wykonywanej pracy i wieku skazanego, a w miarę możliwości także wymogów religijnych i kulturowych. Skazany, którego stan zdrowia tego wymaga, otrzymuje wyżywienie według wskazań lekarza. W myśl § 35 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności²⁵² uprawnienia osadzonych dotyczące właściwego wyżywienia są realizowane przez funkcjonariuszy Działu Kwatermistrzowskiego i lekarza lub upoważnionego pracownika służby zdrowia. Szczegółowo kwestie związane z wyżywieniem osób pozbawianych wolności reguluje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych²⁵³.

Praktyka penitencjarna wskazuje na to, że większość osadzonych, mających do tego uprawnienia, korzysta: z własnej odzieży, bielizny oraz obuwia. Uprawnienia zależą od typu zakładu karnego, w którym są osadzeni. Skazani odbywający karę w zakładzie karnym typu półotwartego i otwartego zgodnie z art. 91 pkt 6 i art. 92 pkt 7 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁵⁴ mogą korzystać z własnej odzieży, bielizny i obuwia. Natomiast skazani odbywający karę w zakładzie karnym typu zamkniętego zgodnie z art. 90 pkt 5 przywołanej ustawy mogą korzystać z własnej bielizny i obuwia, a za zezwoleniem dyrektora zakładu karnego także z odzieży. Jeżeli jednak osadzony nie korzysta z własnej odzieży, obuwia oraz bielizny, to zakład karny zgodnie z art. 111 § 1 tejże ustawy jest zobligowany mu ją zapewnić.

Podczas pobytu osadzonego w warunkach izolacji penitencjarnej zapewnia się mu godne warunki mieszkalne. Dotyczą one odpowiedniego metrażu, udogodnień oraz wyposażenia. W myśl art. 110 § 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁵⁵ zagwarantowana powierzchnia celi mieszkalnej przypadająca na jednego osadzonego nie może być mniejsza niż 3 m². Odstąpić od tego można wyłącznie na okres 90 dni w trakcie stanu nadzwyczajnego, jednakże nawet wówczas metraż nie może ulec zmniejszeniu poniżej 2 m² na osadzonego. Taki metraż stanowi wartość blisko 3-krotnie

²⁵¹ Ibidem.

²⁵² Dz.U. z 2016 r. poz. 2231.

²⁵³ Dz.U. z 2016 r. poz. 302.

²⁵⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²⁵⁵ Ibidem.

niższą od standardów europejskich i plasuje Rzeczpospolitą Polskę bardzo nisko w rankingu, nawet za Bośnią i Hercegowiną, gdzie obowiązuje norma 4 m². Ponadto jest on niezgodny z rekomendacjami Komitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu (CPT)²⁵⁶. Z art. 110 § 2 przywołanej ustawy wynika ponadto, że cela mieszkalna powinna być wyposażona w sprzęt kwaterunkowy zapewniający skazanemu: (1) osobne miejsce do spania, (2) odpowiednie warunki higieny, (3) dostateczny dopływ powietrza, (4) odpowiednią do pory roku temperaturę, (5) oświetlenie, według norm określonych dla pomieszczeń mieszkalnych.

Prawo do ochrony zdrowia zagwarantowane jest każdemu obywatelowi w art. 68 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r.²⁵⁷. Niewątpliwie dotyczy to również osób pozbawionych wolności. Uszczegółowienie konstytucyjnego zapisu w odniesieniu do osób skazanych stanowi art. 115 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁵⁸. Zgodnie z nim *skazanemu zapewnia się bezpłatne świadczenia zdrowotne, leki i artykuły sanitarne*. W dużych jednostkach penitencjarnych są zlokalizowane oddziały szpitalne o charakterze ogólnym i specjalistycznym, a w mniejszych ambulatoria.

Z art. 102 pkt 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁵⁹ wynika, iż drugi obszar praw osób pozbawionych wolności dotyczy utrzymywania więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi. Są one realizowane w dwóch formach²⁶⁰: bezpośredniej oraz pośredniej. Na podstawie analizy art. 105 § 1 przywołanej ustawy można stwierdzić, że kontakt bezpośredni, to przede wszystkim widzenia z osobami bliskimi w różnej formie, czyli dozorowane, niedozorowane, niedozorowane w oddzielnym pomieszczeniu, ale również widzenia poza terenem zakładu karnego. Kontakt ze światem zewnętrznym w formie pośredniej może być realizowany poprzez korespondencję, rozmowy telefoniczne, paczki i przekazy pieniężne oraz inne środki łączności.

Trzeci obszar praw przysługujących osadzonym dotyczy praworządnego wykonania wyroku. Osoby pozbawione wolności zgodnie z art. 102 pkt 7-11 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁶¹ są uprawnione do: (1) komunikowania się z obrońcą, pełnomocnikiem, właściwym kuratorem sądowym oraz wybranym przez siebie

²⁵⁶ M. Berent, *Z rozważań nad wydolnością polskiego więziennictwa przez pryzmat kary bezwzględnej pozbawienia wolności*, „Wiedza Prawnicza” 2012, nr 4, s. 9.

²⁵⁷ Dz.U. Nr 78, poz. 483.

²⁵⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ M. Kuć, op. cit., s. 111.

²⁶¹ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

przedstawicielem; (2) komunikowania się ze stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami oraz instytucjami; (3) zapoznawania się z opiniami, sporządzonymi przez administrację zakładu karnego, stanowiącymi podstawę podejmowanych wobec nich decyzji; (4) składania wniosków, skarg i prośb organowi właściwemu do ich rozpatrzenia oraz przedstawiania ich, w nieobecności innych osób, administracji zakładu karnego, kierownikom jednostek organizacyjnych SW, sędziemu penitencjarnemu, prokuratorowi i Rzecznikowi Praw Obywatelskich; (5) prowadzenia korespondencji z organami ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innymi organami państwowymi, organami samorządu terytorialnego, Rzecznikiem Praw Obywatelskich, Rzecznikiem Praw Dziecka oraz organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polskę umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka. Osoby przebywające w zakładach karnych oprócz uprawnień wymienionych powyżej mają ponadto prawo na podstawie art. 110a § 1 i 2 przywołanej ustawy do posiadania w celi mieszkalnej dokumentów związanych z postępowaniem, którego są uczestnikami, artykułów żywnościowych o ciężarze nieprzekraczającym 6 kg, wyrobów tytoniowych, środków higieny osobistej, przedmiotów osobistego użytku, zegarka, listów oraz fotografii członków rodziny i innych osób bliskich, przedmiotów kultu religijnego, materiałów piśmiennych, notatek osobistych, książek, prasy i gier świetlicowych, a także innych przedmiotów za zgodą dyrektora zakładu karnego.

W myśl art. 102 pkt 3 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁶² czwarty obszar praw osadzonych dotyczy korzystania z wolności religijnej. Jest on bezpośrednio związany z konstytucyjnym prawem do wolności sumienia i wyznania. Zgodnie z art. 53 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.²⁶³ wolność sumienia i wyznania *obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.* Wolności religijnej nie można pozbawić nikogo, w tym również osób przebywających w jednostkach penitencjarnych, co zostało wskazane w art. 4 § 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁶⁴. W aresztach

²⁶² Ibidem.

²⁶³ Dz.U. Nr 78, poz. 483.

²⁶⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

śledczych i zakładach karnych regularnie odbywają się nabożeństwa z udziałem duchownych religii wiodącej na danym terenie, ale również spotkania z przedstawicielami innych religii, w tym również niszowych. Jest to niezwykle istotne w kontekście resocjalizacji skazanych. Rezultaty badań przeprowadzonych przez Lee Ellisa dowodzą, że religijność sprzyja respektowaniu prawa wewnątrz jednostki penitencjarnej oraz zaangażowaniu w programy korekcyjne²⁶⁵.

Piąty obszar uprawnień osób pozbawionych wolności zgodnie z art. 102 pkt 4-6 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁶⁶ dotyczy prawa do aktywności, a w szczególności: *(1) otrzymywania związanego z zatrudnieniem wynagrodzenia oraz do ubezpieczenia społecznego w zakresie przewidzianym w odrębnych przepisach, a także pomocy w uzyskiwaniu świadczeń inwalidzkich; (2) kształcenia i samokształcenia oraz wykonywania twórczości własnej, a za zgodą dyrektora zakładu karnego do wytwarzania i zbywania wykonanych przedmiotów; (3) korzystania z urządzeń i zajęć kulturowo-oświatowych i sportowych, radia, telewizji, książek i prasy.* Osoby pozbawione wolności nie tylko mają prawo do aktywności, ale są wręcz inspirowane i motywowane przez kadre penitencjarną do podejmowania aktywności w ramach różnorodnych programów resocjalizacyjnych, realizowanych na terenie zakładów karnych. We wszystkich jednostkach penitencjarnych są również prowadzone grupy i koła zainteresowań, w ramach których osoby chętne mają możliwość rozwijania swoich umiejętności oraz pasji.

Ad_4. Kolejnym zadaniem realizowanym przez SW jest humanitarne²⁶⁷ traktowanie osób pozbawionych wolności. Wynika ono z art. 2 pkt 4 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej*²⁶⁸, ale również z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku²⁶⁹. Bowiem zgodnie z art. 30 ustawy zasadniczej *przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.* Zapis ten wpisuje się w tendencje występujące w prawie międzynarodowym. Zgodnie z *Wzorcowymi Regulami Minimalnymi Organizacji Narodów Zjednoczonych tzw. Regulami Mandeli*, dotyczącymi postępowania z więźniami *wszyscy więźniowie traktowani będą*

²⁶⁵ L. Ellis, *Religiosity and Criminality from the Perspective of Around Theory*, „Journal of Research in Crime and Delinquency” 1987, no 3(24), p. 218.

²⁶⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²⁶⁷ Humanitaryzm jest to postawa, którą cechuje szacunek dla człowieka i troska o jego dobro, <https://sjp.pwn.pl/slovniki/humanitaryzm.html> (dostęp 7.06.2020).

²⁶⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

²⁶⁹ Dz.U. Nr 78, poz. 483.

z szacunkiem wynikającym z ich przyrodzonej godności i wartości jako istot ludzkich. Wobec żadnej osoby uwięzionej nie będą stosowane tortury ani też inne okrutne, niehumanitarne lub poniżające traktowanie albo karanie i wszyscy więźniowie będą przed nimi chronieni. Żadne okoliczności nie mogą stanowić usprawiedliwienia dla tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. Przez cały czas zapewnione będzie bezpieczeństwo więźniów, dostawców usług i odwiedzających²⁷⁰.

Zatem najważniejsze akty prawne dotyczące funkcjonowania państwa i SW oraz jeden z najważniejszych dokumentów o charakterze międzynarodowym regulujących sprawy więziennictwa podkreślają wagę humanitaryzmu w postępowaniu z osobami pozbawionymi wolności i prezentują zbieżne stanowiska. Problematyka ta jest regulowana szczegółowo w wielu rodzimych aktach normatywnych niższego rzędu. Zapewnienie przestrzegania praw osób pozbawionych wolności, które zostały omówione we wcześniejszej części podrozdziału wpisują się w ten nurt myślenia. Dla przykładu klasyfikowanie osadzonych w celu stworzenia warunków sprzyjających indywidualnemu postępowaniu z nimi, zapobieganie szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych na pozostałych więźniów oraz zapewnienie skazanym bezpieczeństwa osobistego, mają na celu stworzenie jak najbardziej humanitarnych warunków wykonywania kary²⁷¹.

Ad_5. Zadania wymienione w punktach od 5 do 7, czyli: *ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw lub przestępstw skarbowych osadzonymi w zakładach karnych i aresztach śledczych; zapewnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa; wykonywanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności jeżeli mają być wykonywane w zakładach karnych i aresztach śledczych i jeżeli wynikają z realizacji orzeczenia wydanego przez właściwy organ*, a także zadanie wymienione w punkcie 11 czyli zapewnianie porządku i bezpieczeństwa w urzędzie obsługującym Ministra Sprawiedliwości oraz w Prokuraturze Krajowej zdaniem autora mają stricte ochronny charakter. Trzy pierwsze różnią się od czwartego tym, że są realizowane w jednostkach penitencjarnych na terytorium całego kraju, natomiast zadanie wymienione w punkcie 11 jest realizowane wyłącznie przez jedną jednostkę organizacyjną na terenie miasta stołecznego Warszawa, a dokładniej na obszarze kilku budynków i obszaru wokół nich. **Zatem ze względu na podejmowany temat dysertacji te trzy zadania wymienione**

²⁷⁰ *Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli)*, Nowy Jork 1984, reguła 1.

²⁷¹ M. Bielecki, op. cit., s. 169-170.

w punktach od 5 do 7 są kluczowe i w związku z tym poświęcono im oddzielny podrozdział pracy 2.3.

Ad_8. Centralna Baza Danych Osób Pozbawionych Wolności jest systemem informatycznym, zawierającym szczegółowe dane dotyczące wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar skutkujących pozbawieniem wolności. Jest ona ważna z punktu widzenia funkcjonowania SW, ale również całego państwa, o czym świadczy zaliczenie jej do infrastruktury krytycznej²⁷².

Współcześnie Centralna Baza Danych Osób Pozbawionych Wolności funkcjonuje w przestrzeni intranetowej, odpowiadając potrzebom służby oraz aktualnym możliwościom technicznym instytucji państwowych. Jednak aby osiągnąć obecne możliwości techniczne konieczne było podejmowanie w przeszłości wieloletnich prac rozwojowych. Potrzebę posiadania jednolitego systemu dla całego więziennictwa dostrzeżono w latach 90. XX wieku i zainicjowano prace, których rezultatem było powstanie systemu o nazwie Noe.Avalon. Nie był to system działający online, dane dotyczące osób inkarcerowanych były przekazywane między jednostkami penitencjarnymi na dyskietkach i raz dziennie aktualizowane w centralnej bazie danych²⁷³. Wiązało się z tym wiele problemów i niedogodności, przede wszystkim nieaktualność danych, wynikająca z błędów ludzkich (np. zagubienie dyskietek, niewprowadzenie danych do systemu) i słabości technicznych (np. uszkodzenie dyskietek).

Permanente prace rozwojowe po kilku latach pozwoliły na skok techniczny, w postaci stworzenia nowszej wersji systemu o nazwie Noe.Net, który był wówczas jednym z najnowocześniejszych w Europie. Noe.Net był systemem intranetowym, działającym online. Zawierał bardzo dużo danych na temat osób tymczasowo aresztowanych oraz odbywających karę skutkującą pozbawieniem wolności, m.in. ich zdjęcia, pseudonimy, informacje o zdarzeniach z ich udziałem, aktach agresji, stosowaniu wobec nich środków przymusu bezpośredniego. W przeciwieństwie do swojego poprzednika system Noe.Net pozwalał na generowanie wydruków związanych z szeroko pojętą obsługą osób pozbawionych wolności²⁷⁴.

²⁷² Infrastruktura krytyczna to systemy oraz wchodzące w ich skład powiązane ze sobą funkcjonalnie obiekty, w tym obiekty budowlane, urządzenia, instalacje, usługi kluczowe dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli oraz służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania administracji publicznej, a także instytucji i przedsiębiorców. Zob. Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 1856).

²⁷³<https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/areszt-sledczy-w-bydgoszczy-testujemy-nowa-centralna-baze-danych-osob-pozbawionych-wolnosci> (dostęp 6.07.2020).

²⁷⁴ Ibidem.

Rozwój systemu związany z przechowywaniem ogromnej i cały czas rosnącej liczby danych, dotyczących bezpieczeństwa personalnego osadzonych, bezpieczeństwa personelu, bezpieczeństwa zakładów karnych i aresztów śledczych i całego społeczeństwa stwarza potrzebę ich szczególnej ochrony. W związku z tym w 2018 r. w CZSW powołano zespół do spraw aktualizacji i nadzoru nad planem ochrony infrastruktury krytycznej obejmującej system informatyczny Centralna Baza Danych Osób Pozbawionych Wolności, do którego zadań należy w szczególności aktualizacja i nadzór nad planem ochrony infrastruktury krytycznej obejmującej system informatyczny Centralna Baza Danych Osób Pozbawionych Wolności²⁷⁵.

Ad_9. Służba Więzienna od lat 90. XX wieku systematycznie zwiększa zaangażowanie we współpracę z formacjami zagranicznymi oraz z organizacjami międzynarodowymi odpowiedzialnymi za zapewnienie bezpieczeństwa. W ramach licznych porozumień o charakterze bilateralnym oraz multilateralnym, które od 2007 r. są koordynowane przez Biuro DGSW, prowadzi działania mające na celu kreowanie pozytywnego wizerunku formacji na arenie międzynarodowej. Podejmowane są działania promujące polską myśl resocjalizacyjną i naukowo-techniczną oraz mające na celu czerpanie z dokonań i rozwiązań zagranicznych służb penitencjarnych. Współdziałanie z odpowiednimi formacjami innych państw oraz z organizacjami międzynarodowymi ma również na celu wymianę doświadczeń dotyczących: wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kary pozbawienia wolności, nowoczesnych rozwiązań ochronnych oraz dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych, a także pracy wychowawczej i psychologicznej z osobami pozbawionymi wolności. Polska SW prowadzi wraz z partnerami zagranicznymi wspólne badania, analizy oraz programy dotyczące problemów penitencjarnych będących w polu zainteresowania stron porozumień. Obecnie w zakresie współdziałania nacisk kładzie się również na przygotowanie i podwyższanie kwalifikacji zawodowych kadr penitencjarnych, z uwzględnieniem standardów międzynarodowych w zakresie traktowania osadzonych oraz opracowywania i udziału w programach finansowanych przez Unię Europejską oraz Norweski Mechanizm Finansowy²⁷⁶.

²⁷⁵ Zarządzenie nr 41/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 7 września 2018 r. w sprawie powołania zespołu do spraw aktualizacji i nadzoru nad planem ochrony infrastruktury krytycznej obejmującej system informatyczny Centralna Baza Danych Osób Pozbawionych Wolności Noe.NET, § 1-2.

²⁷⁶ <https://www.sw.gov.pl/strona/wspolpraca-miedzynarodowa> (dostęp 4.05.2020).

Współdziałanie z odpowiednimi formacjami innych państw oraz z organizacjami międzynarodowymi jak już zostało wspomniane oparte jest zarówno na relacjach bilateralnych, jak również multilateralnych. Jeżeli chodzi o te pierwsze to współpraca odbywa się w oparciu o ustalenia wynikające z podpisanych porozumień o współpracy pomiędzy jednostkami organizacyjnymi służb na szczeblach: centralnym, okręgowym oraz podstawowym. W chwili obecnej polska SW realizuje porozumienia o współpracy międzynarodowej, zawarte przez CZSW z²⁷⁷:

1. *Wydziałem Instytucji Penitencjarnych Teksasńskiego Departamentu Prawa Kryminalnego Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej oraz Centrum Prawa Kryminalnego Uniwersytetu Stanowego Sama Houstona w Huntsville w Teksasie, w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (zawarte w 2008 r. - bezterminowo).*
2. *Komitetem ds. Systemu Karno-Wykonawczego Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Kazachstanu (zawarte w 2009 r. - bezterminowo).*
3. *Głównym Zarządem Karno-Wykonawczym Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Kirgistanu (zawarte w 2009 r. - bezterminowo).*
4. *Federalną Służbą Wykonania Kar Federacji Rosyjskiej (zawarte w 2010 r. - bezterminowo).*
5. *Państwową Służbą Penitencjarną Ukrainy (zawarte w 2011 r. - bezterminowo).*
6. *Służbą Więzienną Republiki Czeskiej (zawarte w 2012 r. - bezterminowo).*
7. *Departamentem Służby Więziennej Republiki Litewskiej przy Ministerstwie Sprawiedliwości (zawarte w 2014 r. - bezterminowo).*
8. *Departamentem Administracji Penitencjarnej Republiki Włoskiej (zawarte w 2014 r. - bezterminowo)*
9. *Centralnym Zarządem Węgierskiej Służby Więziennej (zawarte w 2014 r. - bezterminowo).*
10. *Izraelską Służbą Więzienną (zawarte w 2018 r. – bezterminowo).*

Oprócz wyżej wymienionych porozumień zawartych przez DGSW, funkcjonuje 49 podpisanych porozumień, z czego 9 zawartych jest na szczeblu okręgowym, 32 na szczeblu podstawowym i 8 przez OSSW²⁷⁸.

Polska SW jest sygnatariuszem wielu umów międzynarodowych dotyczących współpracy w zakresie szeroko pojętej penitencjarystyki. Najogólniej ze względu na charakter wiążący państwa strony możemy podzielić je na akty prawne w formie deklaracji,

²⁷⁷ Ibidem.

²⁷⁸ Ibidem.

zaleceń i rekomendacji (soft law) oraz akty prawa międzynarodowego wiążące państwa strony (hard law). Pierwsze z nich nie są wiążące dla państwa, choć posiadające istotne znaczenie o charakterze moralnym i politycznym. Wśród tego typu umów międzypaństwowych najważniejsze współcześnie znaczenie mają²⁷⁹:

1. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 10 grudnia 1948 roku;*
2. *Wzorcowe Reguły Minimalne Postępowania z Więźniami, uchwalone w Genewie w 1955 r. przez I Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przestępczości i Postępowania z Przestępcami;*
3. *Rekomendacja (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych 1 (Przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów).*

Do najważniejszych aktów prawa międzynarodowego, których Polska jest sygnatariuszem, a które mają charakter wiążący zaliczamy²⁸⁰:

1. *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1966 roku;*
2. *Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności podpisana w Rzymie 1950 r.;*
3. *Konwencja przeciwko Torturom oraz Innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1984 r.;*
4. *Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu przyjęta przez Radę Europy w 1987 r.*

Ad 10. System dozoru elektronicznego²⁸¹ jest to zgodnie z art. 43b § 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*²⁸² ogół metod postępowania i środków technicznych służących do wykonywania dozoru elektronicznego. Jego stosowanie zapoczątkowano w drugiej połowie XX wieku w Stanach Zjednoczonych Ameryki²⁸³. Do

²⁷⁹ T. Barna, *Podstawy penitencjarystyki. Zalecenia zawarte w Regułach Minimalnych ONZ i Europejskich Regułach Więziennych dotyczące warunków osadzenia więźniów*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, Warszawa 2019, s. 2.

²⁸⁰ Ibidem.

²⁸¹ Dozór elektroniczny jest to kontrola zachowania skazanego przy użyciu środków technicznych. Zob. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy* (Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.), art. 43b § 1.

²⁸² Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²⁸³ T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 141

polskiego systemu wykonywania kar został wprowadzony na mocy Ustawy z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego²⁸⁴ w celu zmniejszenia przeludnienia zakładów karnych²⁸⁵. Jednak ze względów proceduralnych oraz technicznych jego wdrożenie do praktyki penitencjarnej nastąpiło dopiero 30 września 2009 roku²⁸⁶. Możliwości techniczne systemu dozoru elektronicznego pozwalają obecnie na stosowanie go względem 6000 przestępców²⁸⁷.

W ramach systemu dozoru elektronicznego zgodnie z art. 43b § 3 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁸⁸ wyróżnia się trzy szczegółowe jego rodzaje: dozór stacjonarny, dozór mobilny oraz dozór zbliżeniowy. Dozór stacjonarny w myśl przywołanego artykułu umożliwia kontrolowanie przebywania przez skazanego w określonych dniach tygodnia i godzinach we wskazanym przez sąd albo komisję penitencjarną miejscu, a zatem służy on wykonywaniu kary pozbawienia wolności. Dozór mobilny pozwala monitorować aktualne miejsce przebywania skazanego, zatem dotyczy skazanych, wobec których sąd orzekł zakaz wstępu na imprezę masową, a także sprawców czynów zabronionych²⁸⁹. Natomiast dozór zbliżeniowy w myśl art. 43b § 3 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁹⁰ umożliwia kontrolowanie zachowywania przez skazanego określonej minimalnej odległości od osoby wskazanej przez sąd.

Dozór elektroniczny na terytorium RP jest obecnie realizowany przez SW, po tym jak przejęła to zadanie 1 października 2018 r. od podmiotu komercyjnego. Służba jest odpowiedzialna za realizację tego zadania zarówno w części dotyczącej prowadzenia centrali monitorowania, jak również podmiotu dozoruującego. Przejęcie zadań realizowanych dotychczas przez podmiot zewnętrzny to niewątpliwie korzystne rozwiązanie, ponieważ prywatna firma może odstąpić od umowy lub ogłosić bankructwo i zaprzestać realizacji zadań, a w przypadku państwowej służby takiej możliwości nie ma. Funkcjonariusze i pracownicy pełniący służbę oraz pracujący w Centrali Monitorowania na podstawie art. 43t § 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*²⁹¹ są odpowiedzialni za wykonywanie następujących czynności:

²⁸⁴ Dz.U. z 2007 r. poz. 1366.

²⁸⁵ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2020, s. 186.

²⁸⁶ Ustawa z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. z 2008 r. poz. 719).

²⁸⁷ <https://sw.gov.pl/jednostka/biuro-dozoru-elektronicznego> (dostęp 28.05.2020).

²⁸⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²⁸⁹ S. Lelental, op. cit., s. 198.

²⁹⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

²⁹¹ Ibidem.

- 1) w razie orzeczenia dozoru mobilnego nieprzerwanie kontrolują miejsce pobytu skazanego;
- 2) kontrolują przestrzeganie przez skazanego obowiązków związanych ze stosowaniem dozoru;
- 3) rejestrują każde zdarzenie polegające na przerwaniu lub nawiązaniu łączności między środkami technicznymi oraz każde nieuprawnione oddziaływanie na te środki, a także wyczerpanie się wewnętrznego źródła zasilania;
- 4) niezwłocznie zawiadamiają sądowego kuratora zawodowego oraz prezesa sądu, upoważnionego sędziego lub sędziego penitencjarnego o nieprzestrzeganiu obowiązków, o których mowa w pkt 2, oraz o każdym zdarzeniu określonym w pkt 3;
- 5) wykonują polecenia prezesa sądu, upoważnionego sędziego, sędziego penitencjarnego i sądowego kuratora zawodowego związane z przebiegiem dozoru.

W ramach Systemu Dozoru Elektronicznego funkcjonuje korpus mundurowy oraz cywilny, liczące po 125 osób. Są one podzielone na 23 zespoły terenowe, rozlokowane w miarę równomiernie na terenie całego kraju. W skład każdego zespołu terenowego wchodzi 5 funkcjonariuszy oraz 4 cywilów, którzy są podzieleni na dwuosobowe zespoły składające się z funkcjonariusza oraz cywila, nadzorowane przez koordynatora. Do wykonywanych przez nie czynności zgodnie z art. 43t § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy²⁹² należą:

- 1) niezwłocznie po zaistnieniu warunków technicznych informuje sąd albo komisję penitencjarną o możliwości rozpoczęcia wykonywania dozoru elektronicznego;
- 2) zakłada skazanemu nadajnik niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie 3 dni od dnia zgłoszenia przez skazanego gotowości;
- 3) w razie orzeczenia dozoru stacjonarnego instaluje rejestrator stacjonarny;
- 4) w razie orzeczenia dozoru mobilnego lub zbliżeniowego niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie 3 dni od dnia zgłoszenia przez skazanego gotowości przekazuje rejestrator przenośny skazanemu oraz instruuje go co do sposobu używania rejestratora;

²⁹² Ibidem.

- 5) w razie orzeczenia dozoru zbliżeniowego przekazuje rejestrator przenośny osobie chronionej zakazem zbliżania oraz instruuje tę osobę co do sposobu używania rejestratora;
- 6) kontroluje prawidłowość działania środków technicznych;
- 7) po zakończeniu dozoru, a także na polecenie sądu lub sądowego kuratora zawodowego, usuwa nadajnik, rejestrator stacjonarny lub rejestrator przenośny używany przez osobę chronioną lub skazanego.

W przypadku wszelkich systemów, a zwłaszcza systemów państwowych kluczowe jest bezpieczeństwo, a jak podaje Paweł Nasiłowski, system dozoru elektronicznego stosowany w Polsce jest systemem bezpiecznym. Od momentu jego powstania do tej pory nie odnotowano incydentów, związanych z przełamaniem jego zabezpieczeń, czy też sfabrykowaniem urządzeń monitorujących²⁹³.

Ad_11. Zapewnienie porządku i bezpieczeństwa w urzędzie obsługującym Ministra Sprawiedliwości oraz Prokuraturze Krajowej jest dla SW stosunkowo nowym zadaniem wprowadzonym na mocy Ustawy z dnia 15 grudnia 2016 r. *o zmianie ustawy o Służbie Więziennej*²⁹⁴. Jest ono realizowane od 1 stycznia 2017 r. Dotyczy budynków Ministerstwa Sprawiedliwości przy Al. Ujazdowskich 11 w Warszawie wraz z przyległym terenem, w tym obejmującym parking samochodowy Ministerstwa Sprawiedliwości oraz budynków oznaczonych jako 2 i 3 Prokuratury Krajowej przy ul. Rakowieckiej 26/30 w Warszawie wraz z przyległym terenem, w tym obejmującym parking samochodowy²⁹⁵.

W związku z realizacją tego nowego zadania 16 stycznia 2017 r. powołany został Dział Ochrony Obiektów przy Areszcie Śledczym w Warszawie-Służewcu, liczący ok. 140 funkcjonariuszy²⁹⁶. W głównej mierze pełnią oni służbę o charakterze wartowniczym²⁹⁷, ale wypełniają również obowiązki charakterystyczne dla stanowiska bramowego w jednostkach podstawowych, bowiem dokonują kontroli osób i pojazdów ubiegających się o wejście/wjazd na teren obiektu, bądź teren mu przyległy. W przypadku ubiegania się osoby o wejście na teren urzędu obsługującego Ministra Sprawiedliwości lub Prokuratury Krajowej procedury są tożsame z wykonywanymi w jednostkach podstawowych w przypadku ubiegania się o wejście na ich teren interesanta. Zgodnie z § 4-5

²⁹³ P. Nasiłowski, *System dozoru elektronicznego w praktyce*, „Na wokandzie” 2018, nr 29, s. 8.

²⁹⁴ Dz.U. z 2016 r. poz. 2149.

²⁹⁵ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lutego 2017 r. w sprawie określenia zakresu zapewniania przez Służbę Więzienną porządku i bezpieczeństwa w Ministerstwie Sprawiedliwości oraz Prokuraturze Krajowej, § 1.

²⁹⁶ A. Pilarska-Jakubczak, *Ta praca to wyróżnienie*, „Forum Penitencjarne” 2018, nr 1 (236), s. 17.

²⁹⁷ Ibidem.

Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2019 r. w sprawie szczegółowego trybu działań funkcjonariuszy Służby Więziennej podczas wykonywania czynności służbowych²⁹⁸ funkcjonariusz dokonuje kontroli, sprawdza tożsamość i deponuje dokument tożsamości osoby ubiegającej się o wejście oraz posiadane przez nią przedmioty niedozwolone w miejscu zapewniającym ich bezpieczne przechowanie. W myśl § 9 przywołanego rozporządzenia kontroli poddaje się odzież, ubranie, zawartość bagażu oraz inne przedmioty, które osoba ubiegająca się o wejście posiada przy sobie. Wykorzystuje się w tym celu urządzenia techniczne lub psa specjalnego wyszkolonego w zakresie wyszukiwania środków odurzających i substancji psychotropowych lub materiałów wybuchowych. W przypadku niewykrycia przedmiotów niedozwolonych w wyniku kontroli, o której jest mowa powyżej i wobec utrzymującego się podejrzenia, że osoba kontrolowana takie przedmioty posiada można dokonać jej kontroli osobistej.

W odniesieniu do pojazdów wjeżdżających na teren urzędu obsługującego Ministra Sprawiedliwości lub Prokuratury Krajowej albo z niego wyjeżdżających oraz ich ładunków stosuje się przepisy wynikające z § 10-11 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2019 r. w sprawie szczegółowego trybu działań funkcjonariuszy Służby Więziennej podczas wykonywania czynności służbowych²⁹⁹. Dokonuje się ich sprawdzenia wizualnego i manualnego w zakresie uzasadnionym zagrożeniem dla bezpieczeństwa tych jednostek organizacyjnych. Sprawdzenia można dokonać przy pomocy urządzeń technicznych lub psa specjalnego.

Ad_12 i Ad_13. Edukacja prawna młodzieży związana z prewencją przestępstw oraz współuczestniczenie w edukacji młodzieży związanej z kształtowaniem postaw obywatelskich, proobronnych i patriotycznych są to zadania wyznaczone do realizacji Służbie Więziennej na podstawie nowelizacji Ustawy z dnia 10 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej we wrześniu 2022 r. Pierwsze z tych zadań było realizowane w jednostkach penitencjarnych w różnej formie i zakresie już w przeszłości, mimo braku ustawowej delegacji do jego realizacji. Brakowało jednak podejścia systemowego do tego jak wydaje się bardzo ważnego zadania o charakterze prewencyjnym. Drugie z wymienionych zadań jest całkowicie nowe, dotychczas nie było realizowane. Jego deskrypcja będzie możliwa dopiero po ukazaniu się aktów prawnych o charakterze wykonawczym do ustawy. Przywoływaną ustawę znowelizowano na końcowym etapie opracowywania rozprawy doktorskiej, już po przeprowadzeniu badań empirycznych, dlatego tylko w niewielkim

²⁹⁸ Dz.U. z 2019 r. poz. 2518.

²⁹⁹ Ibidem.

stopniu kwestie związane z prewencją przestępczości i edukacją młodzieży uwzględniono w badaniach empirycznych.

2.3 Zadania ochronne Służby Więziennej

Wszystkie zadania realizowane przez Służbę Więzienną są ważne z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa. Jednak trzy z nich mają stricte ochronny charakter i na omówienie ich poświęcono niniejszy podrozdział. Za takie uznano zadania wymienione w punktach od 5 do 7 poprzedniego podrozdziału, czyli:

- *ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw lub przestępstw skarbowych osadzonymi w zakładach karnych i aresztach śledczych;*
- *zapewnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa;*
- *wykonywanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności jeżeli mają być wykonywane w zakładach karnych i aresztach śledczych i jeżeli wynikają z realizacji orzeczenia wydanego przez właściwy organ;*

W myśl § 3 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³⁰⁰ zadania ochronne wykonują funkcjonariusze i pracownicy, realizując ustalony sposób ochrony, stosując przedsięwzięcia ochronne, czynności profilaktyczne oraz działania ochronne.

Przedsięwzięcia ochronne. Zgodnie z § 22 przywołanego powyżej rozporządzenia przedsięwzięcia ochronne polegają w szczególności na: (1) wyznaczaniu stanowisk oraz ustaleniu liczby funkcjonariuszy i pracowników wykonujących zadania ochronne; (2) organizacji ruchu w jednostce organizacyjnej; (3) otwieraniu i zamykaniu wejść oraz przejść; (4) określonym postępowaniu z kluczami; (5) określaniu sposobu użytkowania przedmiotów niedozwolonych; (6) przeprowadzaniu apeli, kontroli, inspekcji i przeglądów; (7) określeniu zasad wstępu funkcjonariuszy i pracowników do jednostki organizacyjnej; (8) stosowaniu: (a) zabezpieczeń techniczno-ochronnych, (b) psów, (c) uzbrojenia.

Sposób ochrony jednostek penitencjarnych różnicuje się w zależności od ich typu. Zakłady karne mogą być typu zamkniętego, półotwartego i otwartego, co szerzej zostało omówione w rozdziale czwartym, natomiast jeżeli chodzi o areszty śledcze, to we

³⁰⁰ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

wszystkich z nich stosuje się zasady charakterystyczne dla zakładów karnych typu zamkniętego.

Ad_1. W myśl § 4 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³⁰¹ poszczególne typy zakładów karnych różnią się między sobą m.in. rodzajem i liczbą stanowisk. Zgodnie z § 2 pkt 26 tegoż rozporządzenia stanowiska należy rozumieć jako *stałą lub okresową funkcję pełnioną w związku z ochroną jednostki organizacyjnej lub konwoju*. Na podstawie § 39 omawianego rozporządzenia stanowiska występujące w służbie dzielą się na uzbrojone i nieuzbrojone. Kryterium to determinuje bardziej szczegółowe obostrzenia dotyczące ich organizacji. Zbiorcze zestawienie wszystkich stanowisk występujących w danej jednostce penitencjarnej zgodnie z § 13 ust. 2 przywoływanego rozporządzenia zawarte jest w jej instrukcji ochronnej, będącej efektem przeprowadzonego rozpoznania.

Ad_2. Organizacja ruchu po terenie jednostek organizacyjnych SW jest ściśle określona przez przepisy prawa powszechnie obowiązującego oraz doprecyzowana w porządkach wewnętrznych poszczególnych aresztów śledczych i zakładów karnych. Zgodnie z § 102 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³⁰² ruch osadzonych po terenie jednostki penitencjarnej jest zorganizowany oraz dozorowany przez funkcjonariuszy lub pracowników i podlega ewidencji. Bez względu na charakter jednostki ruch zawsze jest ograniczany do niezbędnych potrzeb. Różnice normatywne wynikają w głównej mierze z charakteru podmiotów, których funkcjonowanie jest regulowane. Funkcjonariusze i pracownicy SW poruszają się po terenie jednostki wyłącznie w rejonie pełnienia służby, wynikającego z zajmowanego stanowiska służbowego oraz w związku z realizowanymi obowiązkami służbowymi, a interesanci oraz osadzeni tylko w granicach niezbędnych potrzeb.

Organizacja ruchu może być rozpatrywana ze względu na kryterium czasu. W skali miesiąca regulowana jest np. przez plan spacerów, w skali tygodnia przez określone dni przyjęć stomatologa, a w skali dnia przez określone godziny przyjęć lekarza pierwszego kontaktu. Osadzeni mogą być doprowadzani w celu wzięcia udziału w wymienionych wyżej przykładowych przedsięwzięciach pojedynczo lub w grupie. Ich ruch jest ewidencjonowany w oddziałowej książce ruchu, a dokumenty stanowiące podstawę prawną wydania osadzonego z oddziału to np.: plan spacerów, plan kąpieli, wykazy skazanych

³⁰¹ Ibidem.

³⁰² Ibidem.

uczestniczących w zajęciach grupowych, książka zapisanych do lekarza, lista skierowanych do transportu.

Szczególne zasady dotyczą ruchu osadzonych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, czyli tzw. niebezpiecznych. Zostały one określone w art. 88b § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*³⁰³. W myśl przywołanych przepisów osadzeni należący do tej grupy zawsze poruszają się po terenie aresztu śledczego lub zakładu karnego w asyście co najmniej dwóch funkcjonariuszy, którzy wcześniej są zobowiązani do zapoznania się zaleceniami dotyczącymi przemieszczanego. Są one zawarte w karcie osadzonego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu przechowywanej na stanowisku dowodzenia oraz w dyżurce oddziałowego. Każdorazowo przed wyjściem tzw. osadzonego niebezpiecznego z celi mieszkalnej informuje się stanowisko dowodzenia, przeprowadza kontrolę osobistą osadzonego, zakłada się mu kajdanki oraz wstrzymuje ruch na trasie jego przemarszu. Po zrealizowaniu czynności służbowych i powrocie osadzonego do celi mieszkalnej ponownie dokonuje się jego kontroli osobistej oraz informuje stanowisko dowodzenia.

W przypadku interesantów podstawę prawną do wejścia do jednostki stanowi przepustka jednorazowa lub stała. W trakcie przemieszczania się interesanta po terenie jednostki obecność doprowadzającego uzależniona jest od określenia w przepustce, czy poruszanie się interesanta odbywa się w asyście czy też bez. Jeżeli chodzi o ruch pojazdów, to każdorazowo ustala się zasadność wjazdu pojazdu na teren jednostki. Dokonuje się kontroli kierowcy i pojazdu oraz ewidencjonuje jego wjazd i wyjazd w książce ewidencji pojazdów. W przypadku wywożenia przedmiotów z terenu jednostki organizacyjnej funkcjonariusz dozoruje pojazd oraz jego załadunek i jest zobligowany do wypisania protokołu załadowania pojazdu.

Ad_3. W jednostkach penitencjarnych są ściśle określone zasady, dotyczące otwierania i zamykania wejść oraz przejść. Drzwi i kraty w ciągach komunikacyjnych oraz cele mieszkalne i pomieszczenia, w których przebywają osadzeni są otwierane pojedynczo i wyłącznie na czas niezbędny do realizacji czynności służbowych. Dodatkowe obostrzenia dotyczą wykonywania tych czynności w porze nocnej. Zgodnie z § 23 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w *sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej*³⁰⁴ w zakładzie karnym typu zamkniętego

³⁰³ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

³⁰⁴ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

wejście do zakładu otwiera na polecenie dowódcy zmiany nieuzbrojony funkcjonariusz wyposażony w kamizelkę kuloodporną, ubezpieczany przez funkcjonariusza uzbrojonego w broń palną. Funkcjonariusz ubezpieczający zajmuje miejsce uniemożliwiające dokonanie na niego napaści przez osoby wchodzące do zakładu. Zasad tych można nie stosować w odniesieniu do funkcjonariuszy pełniących służbę w systemie wielozmianowym, przybywających do jednostki lub ją opuszczających.

W myśl § 24 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³⁰⁵ celę mieszkalną lub inne pomieszczenie, gdzie przebywają osadzeni w porze nocnej otwiera na polecenie dowódcy zmiany funkcjonariusz ubezpieczany przez innego funkcjonariusza. Funkcjonariusz ubezpieczający zajmuje miejsce uniemożliwiające dokonanie na niego bezpośredniej napaści przez osadzonych. Zgodnie z § 105 ust. 2 pkt 2 przywołanego rozporządzenia w przypadku wykonywania tych czynności, wyznacza się funkcjonariusza (wyposażonego w bezprzewodowe środki łączności oraz klucze do drzwi i krat wejściowych) do ubezpieczania na zewnątrz oddziału mieszkalnego lub w miejscu niedostępnym dla osadzonych. Wyjątek stanowią sytuacje, w których jest zagrożone życie osadzonych. Wówczas funkcjonariusz na podstawie § 24 ust. 4 tegoż rozporządzenia może podjąć decyzję o samodzielnym otwarciu celi mieszkalnej w porze nocnej, z zachowaniem zasad bezpieczeństwa osobistego, po uprzednim poinformowaniu dowódcy zmiany.

Ad_4. Klucze³⁰⁶ używane w jednostkach penitencjarnych zgodnie z § 25 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³⁰⁷ dzielą się na specjalne oraz zwykłe. Do pierwszej z tych kategorii zaliczane są: klucze do bram, drzwi i krat wejściowych do budynków zakwaterowania osadzonych, cel, magazynu uzbrojenia oraz innych drzwi i krat spełniających funkcje ochronne, a także inne klucze wskazane decyzją kierownika jednostki organizacyjnej. Są one wykonane w dwóch egzemplarzach. Pierwszy jest zazwyczaj przechowywany w specjalnie przeznaczony do tego szafie stalowej, natomiast drugi przechowuje się w podręcznym magazynie uzbrojenia dowódcy zmiany, za wyjątkiem klucza rezerwowego do tego magazynu, który przechowuje się odpowiednio

³⁰⁵ Ibidem.

³⁰⁶ Klucze – klucze lub nośniki informacji w postaci kart elektronicznych umożliwiających identyfikację ich użytkowników lub haseł służących do otwierania bram, drzwi lub krat. Zob. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz.U. z 2016 r. poz. 1804), § 2 pkt 10.

³⁰⁷ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

zabezpieczony w wartowni. Klucze specjalne powinny być ocechowane zgodnie ze sposobem określonym przez kierownika jednostki organizacyjnej, najczęściej wybija się na nich ciągi cyfrowo-literowe. Są one ewidencjonowane w książce kluczy specjalnych, co oznacza że są wydawane za pokwitowaniem użytkownika na czas niezbędny do realizacji czynności służbowych, w trakcie których użytkownik jest za nie odpowiedzialny i nie powinien nikomu ich przekazywać, a po wykonanej pracy zwrócić osobiście dowódcy zmiany, który kwituje ich odbiór. Klucze specjalne są zróżnicowane, czyli jeden klucz specjalny nie może umożliwiać otwarcia drzwi i krat wejściowych do budynków i oddziałów mieszkalnych oraz drzwi i krat przejściowych w ciągach komunikacyjnych, za wyjątkiem karty elektronicznej, która może umożliwiać otwarcie drzwi i krat wejściowych do budynków i oddziałów mieszkalnych oraz drzwi i krat przejściowych w ciągach komunikacyjnych tylko w zakresie niezbędnym do realizacji czynności służbowych wykonywanych przez jej użytkownika. Klucze zwykłe służą natomiast do otwierania wszystkich innych wejść oraz przejść w jednostce organizacyjnej, a sposób postępowania z nimi określa dyrektor tej jednostki.

Ad_5. W myśl § 2 pkt 24 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w *sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej*³⁰⁸ przedmioty niedozwolone są to *przedmioty, które mogą utrudniać prawidłowy tok postępowania karnego lub realizację ustalonego porządku w jednostce organizacyjnej, w tym przedmioty niebezpieczne, które mogą stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej lub osób.* Zgodnie z § 27 ust. 1 przywołanego rozporządzenia przedmioty, które są w jednostce organizacyjnej uznawane za niedozwolone określa dyrektor, a kierownik działu sprawującego nadzór nad miejscem pracy osadzonego gdzie te przedmioty się znajdują sporządza i podpisuje ich wykaz, który następnie zatwierdza dyrektor. Dyrektor ustala sposób ich ocechowania i tryb kontroli, wyznacza miejsca ich przechowywania oraz sposób postępowania z tymi przedmiotami. Ocechowane są najczęściej za pomocą wybitych na ich powierzchni ciągów liczbowo-literowych. Przedmioty niedozwolone przechowywane są w miejscach do tego przeznaczonych np. szafie stalowej wraz z jedną z kopii jednobrzmiącego ich wykazu. Pozostałe dwie kopie wykazu są przechowywane przez dowódcę zmiany oraz kierownika działu ochrony. Przedmioty niedozwolone wydawane są osadzonemu na czas niezbędny, po wcześniejszym odnotowaniu tego faktu w książce przeznaczonej do ich ewidencjonowania. W jednostkach

³⁰⁸ Ibidem.

organizacyjnych sposób użytkowania przedmiotów niedozwolonych jest kontrolowany w trakcie trwania każdej służby przez dowódcę zmiany³⁰⁹.

Ad_6. Ważnym przedsięwzięciem we wszystkich aresztach śledczych i zakładach karnych jest apel. W myśl § 105 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³¹⁰ przeprowadza się go w celu sprawdzenia zgodności stanu faktycznego osadzonych ze stanem ewidencyjnym. Sposób przeprowadzania apelu w jednostkach penitencjarnych został uregulowany w dwóch rozporządzeniach: (1) Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania³¹¹, (2) Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności³¹². Paragraf 6 pierwszego z nich oraz 5 drugiego są tożsame, za wyjątkiem grupy osadzonych, której dotyczą. Zasadą jest, iż przeprowadza się apel poranny i wieczorny, w czasie określonym w porządku wewnętrznym oraz w innym uzasadnionym przypadku. Przeprowadzenie apelu jest poprzedzane z kilkuminutowym wyprzedzeniem sygnałem określonym w porządku wewnętrznym, może to być np. sygnał dźwiękowy lub komenda podawana donośnym głosem przez funkcjonariusza. Po tym sygnale osadzeni zobowiązani są do przygotowania się do przeprowadzenia apelu poprzez założenie kompletnej odzieży oraz zasłania łóżek i uporządkowania cel mieszkalnych. Ponadto wyłączają głośniki radiowęzłowe a także inne odbiorniki RTV. Powstrzymują się od wykonywania innych czynności niezwiązanych z apelem i ustawiają się w szeregu lub dwuszeregu twarzami do drzwi. Na podstawie § 45 pkt 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³¹³ nadzór nad przeprowadzeniem apelu należy do obowiązków dowódcy zmiany.

Zgodnie z § 105 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³¹⁴ w czasie apelu stosuje się następujące przedsięwzięcia ochronne:

³⁰⁹ Zarządzenie nr 43/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 13 sierpnia 2010 r. w sprawie ustalania metod i form działalności w zakresie ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, § 19-21.

³¹⁰ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

³¹¹ Dz.U. z 2016 r. poz. 2290.

³¹² Dz.U. z 2016 r. poz. 2231.

³¹³ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

³¹⁴ Ibidem.

1) wstrzymuje się ruch osadzonych w zakładzie; 2) wyznacza się funkcjonariusza wyposażonego w bezprzewodowe środki łączności do ubezpieczenia apelu na zewnątrz oddziału mieszkalnego, który dysponuje kluczami do drzwi i krat wejściowych; 3) o rozpoczęciu i zakończeniu apelu w danym oddziale mieszkalnym, przeprowadzający apel informuje funkcjonariusza pozostającego w wartowni; 4) otwiera się kolejno drzwi tylko jednej celi lub innych pomieszczeń. Po otwarciu drzwi kolejnych cel mieszkalnych osadzony stojący najbliżej funkcjonariusza przeprowadzającego apel, składa meldunek podając numer celi i liczbę osadzonych.

W jednostkach penitencjarnych w myśl § 67 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³¹⁵ przeprowadza się następujące kontrole: (1) osobistą lub pobieżną osadzonego; (2) cel i innych pomieszczeń w oddziałach mieszkalnych; (3) pomieszczeń poza oddziałami mieszkalnymi; (4) paczek i przedmiotów; (5) pojazdów; (6) generalną.

Kontrola osobista polega na oględzinach ciała oraz sprawdzeniu odzieży, bielizny i obuwia, a także przedmiotów posiadanych przez osadzonego. Sposób jej przeprowadzania został wskazany w § 68 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³¹⁶. Zgodnie z nim: (1) osadzony opróżnia kieszenie, zdejmuje obuwie, odzież oraz bieliznę; (2) obuwie, odzież oraz bieliznę poddaje się kontroli; (3) funkcjonariusz dokonuje oględzin jamy ustnej, nosa, uszu, włosów oraz oględzin ciała; 4) oględziny ciała mogą polegać również na pochyleniu się lub przykucnięciu w celu sprawdzenia okolic odbytu i genitaliów; (5) w trakcie kontroli osadzony powinien być częściowo ubrany; funkcjonariusz najpierw kontroluje część odzieży, a przed kontrolą kolejnej części osadzony może się ubrać; (6) podczas oględzin funkcjonariusz nie powinien dotykać osadzonego. Oględziny ciała oraz sprawdzenie odzieży i obuwia przeprowadza się w pomieszczeniu podczas nieobecności osób postronnych oraz osób odmiennej płci i dokonywane są za pośrednictwem osoby tej samej płci. Funkcjonariusze działu ochrony w trakcie wykonywania zadań służbowych mają obowiązek dokonywania kontroli osobistej osadzonych powracających na teren jednostki, w szczególności z: zatrudnienia poza terenem jednostki, czynności procesowych, widzeń³¹⁷.

³¹⁵ Ibidem.

³¹⁶ Ibidem.

³¹⁷ Załącznik do Zarządzenia nr 24/2014 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 10 lipca 2014 roku w sprawie przeciwdziałania przedostawaniu się substancji odurzających i ich obrotowi na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych, część I pkt. 2-3.

Kontrola pobieżna osadzonego ma na celu ujawnienie przedmiotów niedozwolonych oraz niedopuszczenie do wystąpienia niepożądanych zdarzeń. Zgodnie z § 69 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³¹⁸ polega na powierzchownym sprawdzeniu odzieży, obuwia i przedmiotów posiadanych przez osadzonego. Kontrolę pobieżną przeprowadza się w szczególności każdorazowo po wyjściu i przy powrocie do celi oraz przed opuszczeniem miejsca zatrudnienia i po powrocie do niego.

Kontrole realizowane w ramach oddziału mieszkalnego mają na celu:

- (1) niedopuszczenia do posiadania przez osadzonych przedmiotów niedozwolonych;
- (2) ujawnienie przygotowań osadzonych do ucieczek;
- (3) sprawdzenie stanu zabezpieczeń techniczno-ochronnych;
- (4) rozpoznawanie nowych miejsc i możliwości ukrywania lub przenoszenia przez osadzonych lub inne osoby przedmiotów niedozwolonych;
- (5) ujawnianie przejawów podkultury przestępczej;
- (6) ujawnianie niedozwolonych kontaktów pomiędzy osadzonymi;
- (7) ujawnianie niedozwolonych kontaktów pomiędzy osadzonymi a osobami postronnymi.

Kontrole cel i innych pomieszczeń w oddziałach mieszkalnych przeprowadza się w sposób określony w § 70 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³¹⁹. Jest on następujący: (1) wyznaczony funkcjonariusz opracowuje plan kontroli cel i innych pomieszczeń zatwierdzany przez dyrektora lub upoważnionego funkcjonariusza; (2) opracowując plan, o którym mowa w pkt 1, należy w szczególności: (a) zachować zróżnicowaną częstotliwość kontroli, (b) objąć kontrolą wszystkie pomieszczenia, w których przebywają osadzeni bez dozoru funkcjonariusza, (c) zachować zwiększoną częstotliwość kontroli w celach i innych pomieszczeniach, których ściany stanowią część ogrodzenia ochronnego zakładu; (3) w czasie kontroli zwraca się uwagę w szczególności na: (a) stan zabezpieczeń techniczno-ochronnych, (b) stan podłóg, ścian i stropów, (c) stan i miejsce usytuowania sprzętu kwaterunkowego, (d) ilość odzieży i obuwia, (e) stan, ilość i rodzaj posiadanych przez osadzonych przedmiotów, (f) stan, ilość i rodzaj narzędzi wydanych osadzonym do użytku, (g) stan zagrożenia pożarowego; (4) funkcjonariusze zakładu mają prawo zatrzymać znajdujące się w celi przedmioty celem ustalenia zasadności ich

³¹⁸ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

³¹⁹ Ibidem.

posiadania lub poddania szczegółowej kontroli; (5) pomieszczenia, w których osadzeni przebywają czasowo, poddaje się kontroli przed ich przybyciem i po ich wyjściu.

Kontrole cel i innych pomieszczeń przeprowadza się podczas nieobecności w nich osadzonych. Dodatkowo istnieją obostrzenia dotyczące szczególnych grup osadzonych, takich jak osadzeni stwarzający poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa społeczeństwa lub bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej czy zainteresowani obrotem substancjami niedozwolonymi. W przypadku tych pierwszych zgodnie z § 95 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³²⁰ celę mieszkalną oraz miejsca i pomieszczenia, w których przebywają kontroluje się codziennie ze szczególnym uwzględnieniem stanu zabezpieczeń techniczno-ochronnych³²¹, a w przypadku tych drugich funkcjonariusz przygotowujący plan kontroli cel mieszkalnych i innych pomieszczeń powinien uwzględnić konieczność częstszego dokonywania kontroli³²². Kontrolę pomieszczeń, poza oddziałami mieszkalnymi, w których przebywają osadzeni w myśl § 71 przywołanego rozporządzenia wykonuje się przed ich przybyciem i po ich wyjściu.

Zgodnie z art. 113a § 4 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy³²³ za zgodą dyrektora osadzony może otrzymać paczkę odzieżową, higieniczną i z lekami. Wszystkie paczki, które osadzony otrzymuje z zewnątrz, mogą być dostarczane w dwojaki sposób, tzn. za pośrednictwem firm przesyłkowych lub też są osobiście przynoszone przez ich nadawców. Paczka dostarczona do zakładu karnego, przed przekazaniem jej skazanemu, podlega kontroli także przy wykorzystaniu odpowiednich środków i urządzeń technicznych, a w razie potrzeby przy wykorzystaniu specjalnie wyszkolonych psów. Kontrolę paczki przeprowadza się z zachowaniem zasad higieny, w sposób nie pozbawiający przedmiotów walorów użytkowych³²⁴. Paczki niespełniające warunków oraz zawierające artykuły, których sprawdzenie jest niemożliwe bez naruszenia w istotny sposób ich substancji, jak też artykuły w opakowaniach utrudniających kontrolę ich zawartości nie są dostarczane skazanemu. Zgodnie z § 33-34 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek

³²⁰ Ibidem.

³²¹ Zarządzenie nr 43/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej..., § 27 ust. 1.

³²² Załącznik do Zarządzenia nr 24/2014 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej..., część I pkt. 2-3.

³²³ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

³²⁴ Zarządzenie nr 43/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej..., § 27 ust. 1.

*organizacyjnych Służby Więziennej*³²⁵ zwraca się je do nadawcy na koszt skazanego, a w uzasadnionych przypadkach na koszt zakładu karnego.

Pojazdy wjeżdżające na teren jednostki oraz z niego wyjeżdżające na podstawie § 67 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w *sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej*³²⁶ podlegają kontroli, co zostało szerzej omówione powyżej w części dotyczącej ruchu pojazdów po terenie jednostki penitencjarnej.

Kontrola generalna polega, w szczególności, na przeprowadzeniu w jednym czasie kontroli terenu zakładu i przywieziennego zakładu pracy zatrudniającego osadzonych, ograniczonego zewnętrzną linią ogrodzenia ochronnego oraz kontroli osobistej lub pobieżnej wszystkich osadzonych, kontroli celi, a także pomieszczeń, w których osadzeni stale lub czasowo przebywają³²⁷. Zgodnie z § 72 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w *sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej*³²⁸ jest ona inicjowana przez dyrektora lub upoważnionego przez niego funkcjonariusza, który zarządza zbiórkę w wyznaczonym miejscu, przeprowadza odprawę i udziela instruktażu funkcjonariuszom i pracownikom, dokonując podziału na grupy, wyznaczenie ich dowódców oraz określenie zadań. W kontroli generalnej biorą udział wszyscy funkcjonariusze i pracownicy, którzy mają taki obowiązek zawarty w umowie o pracę, o ile nie wykonują w tym czasie innych zadań określonych przez kierownika jednostki organizacyjnej. Na czas kontroli generalnej ruch w jednostce ogranicza się do niezbędnych potrzeb.

Stan zabezpieczenia jednostki penitencjarnej podlega inspekcji przez dyrektora, jego zastępcę, a także funkcjonariuszy przez niego wyznaczonych. Osoby te mają obowiązek przeprowadzić inspekcję co najmniej dwa razy w miesiącu. Dyrektor określa terminy inspekcji oraz sposób jej przeprowadzania, z uwzględnieniem zasady iż inspekcje przeprowadza się w porze nocnej, po godzinach pracy administracji, a także w soboty i dni ustawowo wolne od pracy, a w przypadku stwierdzenia w trakcie inspekcji nieprawidłowości zagrażających bezpieczeństwu jednostki organizacyjnej niezwłocznie powiadamia się jej kierownika³²⁹. Ponadto DOSW, wyznaczeni funkcjonariusze lub

³²⁵ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

³²⁶ Ibidem.

³²⁷ Zarządzenie nr 43/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej..., § 29 ust. 1.

³²⁸ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

³²⁹ Zarządzenie nr 43/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej..., § 30.

pracownicy przeprowadzają inspekcje podległych jednostek organizacyjnych. Wyniki inspekcji odnotowuje się w książce przebiegu służby dowódcy zmiany.

Przeglądy w jednostkach penitencjarnych i przywieziennych zakładach pracy przeprowadza się dwa razy w ciągu roku, w kwietniu i październiku. Są przeprowadzane przez komisje, których skład wyznaczają dyrektorzy spośród podległych im funkcjonariuszy. Zazwyczaj w skład komisji wchodzi zastępca dyrektora jako przewodniczący, kierownik działu ochrony oraz inni funkcjonariusze. Przeglądy dotyczą stanu oraz potrzeb w zakresie zabezpieczeń techniczno-ochronnych. Rezultatem prac komisji są protokoły z dołączonymi do nich harmonogramami określającymi terminy realizacji wniosków oraz wskazanymi osobami odpowiedzialnymi za ich realizację, zatwierdzone przez dyrektorów³³⁰.

Ad_7. Na podstawie § 3 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2019 r. w sprawie *szczegółowego trybu działań funkcjonariuszy Służby Więziennej podczas wykonywania czynności służbowych*³³¹ funkcjonariusze i pracownicy ubiegając się o wejście do jednostki organizacyjnej są zobowiązani okazać legitymację służbową, na podstawie której funkcjonariusz pełniący służbę w rejonie bramy ustala ich tożsamość i w związku z tym prawo wstępu do jednostki. W myśl § 5 przywołanego rozporządzenia może on odstąpić od tych czynności wówczas gdy funkcjonariusz ubiegający się o wejście do jednostki jest mu znany. Funkcjonariusze i pracownicy przy wejściu deponują przedmioty niedozwolone, a następnie zgodnie z § 6 tegoż rozporządzenia poddają się kontroli odzieży i ubrania oraz przeglądania zawartości ich bagażu oraz innych przedmiotów, które posiadają przy sobie przy wykorzystaniu urządzeń technicznych lub psa specjalnego.

Ad_8a. Zabezpieczenia techniczno-ochronne to zabezpieczenia mechaniczne, elektryczne i elektroniczne oraz budowlane, stosowane w ochronie jednostki organizacyjnej³³². W myśl § 31 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie *sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej*³³³ w ochronie jednostki organizacyjnej można stosować w szczególności następujące zabezpieczenia techniczno-ochronne: (1) *linię zewnętrzną ogrodzenia ochronnego, wykonaną z materiału pełnego albo materiałów tworzących ogrodzenie ażurowe wyposażone w zabezpieczenia utrudniające jej pokonanie;* (2) *linię wewnętrzną*

³³⁰ Ibidem, § 38 ust. 1-4.

³³¹ Dz.U. z 2019 r. poz. 2518.

³³² Zarządzenie nr 43/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej..., § 2 pkt 36.

³³³ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

ogrodzenia ochronnego, którą może stanowić ogrodzenie pełne lub ażurowe, albo oznaczoną w inny sposób; (3) wygrodzienia wewnętrzne oddzielające poszczególne rejony jednostki organizacyjnej; (4) bramy, drzwi i kraty zamontowane przy wejściach do jednostki organizacyjnej, poszczególnych budynków, rejonów i cel oraz pomiędzy kondygnacjami budynków; (5) kraty okienne oraz wewnętrzne kraty koszowe instalowane za drzwiami wejściowymi i przed otworami okiennymi; (6) przesłony i siatki, zabezpieczające otwory okienne; (7) zamki i blokady do bram, drzwi i krat; (8) agregat prądotwórczy lub inne zastępcze źródła energii elektrycznej i oświetlenia; (9) zabezpieczenia studzienek, kanałów, urządzeń wentylacyjnych, rynien, instalacji odgromowych, szupów, masztów antenowych, kominów i innych punktów wysokościowych, świetlików, wejść na strychy i dachy oraz wejść do piwnic; (10) urządzenia telewizji przemysłowej i urządzenia kontroli dostępu; (11) urządzenia do kontroli osób, bagaży, pojazdów i ładunków; (12) instalację przyzywową; (13) środki łączności radiowej i przewodowej; (14) środki alarmowania; (15) sprzęt kwaterunkowy mocowany na stałe; (16) inne mechaniczne, elektryczne, elektroniczne oraz budowlane zabezpieczenia techniczno-ochronne.

Ad_8b. Psy wykorzystywane w służbie, nazywane służbowymi są szczególnym środkiem przymusu bezpośredniego, którego wykorzystanie w służbie zostało uregulowane w odrębnym akcie normatywnym. Psy służbowe służą do ochrony jednostek, a w szczególności³³⁴: 1) ochrony funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej; 2) wzmocnienia konwoju; 3) pościgu; 4) kontroli osób, ich rzeczy i bagaży, pojazdów i ich ładunków oraz pomieszczeń; 5) poszukiwania i wskazywania ukrycia środków odurzających i substancji psychotropowych; 6) poszukiwania i wskazywania materiałów wybuchowych; 7) tropienia śladów. Bardziej szczegółowo kwestie dotyczące psów służbowych zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 2021 r. w sprawie psów służbowych w Służbie Więziennej³³⁵.

Ad_8c. Broń palna będąca na wyposażeniu SW może zostać użyta, gdy zaistnieje co najmniej jeden z przypadków określonych w art. 45 Ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej³³⁶, tj.:

- 1) konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na: a) życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby albo konieczność przeciwdziałania

³³⁴ Zarządzenie nr 38/2012 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 maja 2012 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykorzystania psów do realizacji zadań Służby Więziennej, § 2 ust. 2.

³³⁵ Dz.U. z 2021 r. poz. 2360.

³³⁶ Dz.U. z 2019 r. poz. 2418.

czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu, b) ważne obiekty, urzędnicy lub obszary albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu, c) bezpieczeństwo konwoju lub doprowadzenia;

- 2) konieczność przeciwstawienia się osobie: a) niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału wybuchowego lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności uprawnionego lub innej osoby, b) która usiłuje bezprawnie odebrać broń palną uprawnionemu lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania;
- 3) bezpośredni pościg za osobą, wobec której: a) użycie broni palnej było dopuszczalne w przypadkach określonych w pkt. 1 lit. a–d i pkt 2,;
- 4) konieczność udaremnienia ucieczki osoby pozbawionej wolności z aresztu śledczego lub zakładu karnego oraz osoby konwojowanej lub doprowadzanej, a także pościg za tą osobą.

Broń palną funkcjonariusz SW może wykorzystać zgodnie z art. 47 przywołanej ustawy w przypadku, konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań:

- 1) zaalarmowania lub wezwania pomocy;
- 2) oddania strzału ostrzegawczego.

Czynności profilaktyczne. Na podstawie § 33 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³³⁷ w jednostkach organizacyjnych SW funkcjonariusze i pracownicy realizują czynności profilaktyczne zmierzające do rozpoznania środowiska osadzonych oraz ich zamiarów godzących w porządek i bezpieczeństwo, w szczególności przez: (1) obserwowanie zachowań i relacji w środowisku osadzonych; (2) rozpoznawanie struktur podkultury przestępczej; (3) rozpoznawanie atmosfery i nastrojów wśród osadzonych oraz ich zamiarów godzących w bezpieczeństwo jednostki. Czynności profilaktyczne są prowadzone permanentnie w jednostkach penitencjarnych, od momentu przyjęcia tymczasowo aresztowanego do aresztu śledczego, aż po jego wypuszczenie na wolność w wyniku uniewinnienia lub końca wymierzonej przez sąd kary pozbawienia wolności. Prawidłowo zrealizowana procedura przyjęcia tymczasowo aresztowanego do jednostki penitencjarnej w myśl art. 79b § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny

³³⁷ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

wykonawczy³³⁸ pozwala uzyskać o nim wiele wartościowych informacji, m.in. poprzez przeprowadzenie wstępnych badań osobopoznawczych. Zgodnie z § 9 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych³³⁹ polegają one w szczególności na analizie: (1) danych osobowych skazanego; (2) informacji dotyczących życia rodzinnego skazanego; (3) kontaktów społecznych skazanego; (4) przyczyn i okoliczności popełnienia przez skazanego przestępstwa; (5) uprzedniej karalności; (6) stopnia podatności skazanego na wpływy podkultury przestępczej; (7) zachowań wskazujących na możliwość występowania zaburzeń psychicznych albo uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych; (8) umiejętności przystosowania się skazanego do warunków i wymagań zakładu; (9) wyników badań psychologicznych, a także psychiatrycznych. Na podstawie takich badań można m.in. określić stosunek osadzonego do podkultury więziennej, ewentualne zainteresowanie obrotem lub zażywaniem środków odurzających, czy oszacować możliwość stania się przez osadzonego sprawcą lub ofiarą przemocy.

W celu zapobieżenia wystąpieniu zdarzeń nadzwyczajnych w jednostce penitencjarnej analizuje się dostępne informacje o osadzonych, w szczególności zawarte w aktach osobopoznawczych oraz pochodzące z rozmów z osadzonymi i obserwacji ich zachowań³⁴⁰. Funkcjonariusze działu ochrony w trakcie wykonywania zadań służbowych mają obowiązek obserwowania zachowań osadzonych oraz zwracania uwagi na treść ich rozmów w celu rozpoznania symptomów zażycia lub obrotu substancjami odurzającymi³⁴¹, stosowania agresji i autoagresji, podkultury przestępczej oraz ról pełnionych przez poszczególnych osadzonych w nielegalnej stratyfikacji osadzonych oraz powiązań między osadzonymi i nawiązywania przez nich nielegalnych kontaktów.

Nowelizując kodeks karny wykonawczy w 2009 r., ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie regulacji dotyczących działania wewnętrznych systemów urządzeń rejestrujących obraz lub dźwięk. Na podstawie art. 73a § 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy³⁴² monitorowanie, zapewniające możliwość obserwowania zachowania skazanego można stosować zwłaszcza w celach mieszkalnych wraz z częścią

³³⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

³³⁹ Dz.U. z 2013 r. poz. 1067.

³⁴⁰ Zarządzenie nr 24/2014 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 10 lipca 2014 roku w sprawie przeciwdziałania przedostawaniu się substancji odurzających i ich obrotowi na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych, § 2 ust. 1.

³⁴¹ Załącznik do Zarządzenia nr 24/2014 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej..., część I pkt 5.

³⁴² Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

przeznaczoną dla celów sanitarno-higienicznych. Monitorowaniu mogą podlegać także łaźnie, pomieszczenia wyznaczone do widzeń, miejsca zatrudnienia, ciągi komunikacyjne, place spacerowe, teren zakładu karnego na zewnątrz budynków, w tym w linii ogrodzenia zewnętrznego.

W oparciu o informacje zdobyte w wyniku prawidłowo przeprowadzonej procedury przyjęcia, analizy akt osadzonych, permanentnej obserwacji zachowania osadzonych oraz informacji pochodzących z innych źródeł SW przeciwdziała wzajemnej demoralizacji osadzonych, negatywnym przejawom podkultury przestępczej, występowaniu zachowań agresywnych i autoagresywnych poprzez³⁴³: (1) *analizowanie przyczyn atrakcyjności podkultury przestępczej dla osadzonych i ograniczanie korzyści wynikających z przynależności do grup nieformalnych; (2) stwarzanie osadzonym możliwości zaspokojenia potrzeb psychologicznych, zwłaszcza w zakresie bezpieczeństwa, przynależności i aktywności zbiorowej, konkurencyjnych wobec wynikających z przynależności do grup nieformalnych; (3) analizowanie zachowań osadzonych świadczących o związkach i przynależności do grup nieformalnych, które mogą wskazywać na pełnione role i pozycję w podkulturze przestępczej; (4) zwracanie uwagi na osadzonych, którzy z racji cech wiktywnych mogą stać się obiektem szykan, nietolerancji lub agresji, a w konsekwencji poszkodowanymi w wyniku zachowań innych osadzonych; (5) osłabianie roli i pozycji przywódców grup nieformalnych, a także osadzonych prezentujących negatywne zachowania wobec funkcjonariuszy i pracowników zakładu karnego oraz ograniczaniu ich kontaktów i wpływu na innych osadzonych; (6) wykorzystywanie wniosków z czynności wyjaśniających okoliczności zdarzeń w toku prowadzonych czynności profilaktycznych; (7) organizowanie nie rzadziej niż raz w miesiącu odprawy penitencjarno-ochronnej z udziałem dyrektora lub jego zastępcy, funkcjonariuszy działu penitencjarnego i ochrony oraz przedstawicieli pozostałych komórek organizacyjnych zakładu karnego.*

Działania ochronne. Działania ochronne to w myśl § 34 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³⁴⁴ czynności zmierzające do zapobiegania zagrożeniom bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej, w szczególności przez: (1) *użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego; (2) ogłoszenie alarmu;*

³⁴³ Zarządzenie nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej..., § 56 ust. 1.

³⁴⁴ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

(3) zorganizowanie pościgu; (4) wykorzystanie grup interwencyjnych; (5) wzmocnienie sposobu ochrony.

Ad_1. Środki przymusu bezpośredniego nie zostały dotychczas zdefiniowane w polskim ustawodawstwie. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjmuje się, że to zbiorcza nazwa dla czynności, przedmiotów i metod, za pomocą których wywierana jest presja na podmiot, powodująca konieczność działania wbrew własnej woli. Funkcjonariusze SW na podstawie art. 12 Ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej³⁴⁵ mają do dyspozycji następujące środki przymusu bezpośredniego: (1) siła fizyczna w postaci technik: (a) transportowych, (b) obrony, (c) ataku, (d) obezwładnienia; (2) kajdanki: (a) zakładane na ręce, (b) zakładane na nogi, (c) zespolone; (3) pas obezwładniający; (4) kask zabezpieczający; (5) pałka służbowa; (6) wodne środki obezwładniające; (7) pies służbowy; (8) pociski niepenetracyjne; (9) chemiczne środki obezwładniające w postaci: (a) ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, (b) granatów łzawiących, (c) innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających; (10) przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej; (11) cela zabezpieczająca.

W kontekście środków przymusu bezpośredniego ważne jest aby zdawać sobie sprawę z różnicy występującej pomiędzy ich użyciem i wykorzystaniem. Użycie środka przymusu bezpośredniego w myśl art. 4 pkt 6 Ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej³⁴⁶ oznacza zastosowanie środka przymusu bezpośredniego wobec osoby, natomiast wykorzystanie środka przymusu bezpośredniego to zgodnie z art. 4 pkt 9 przywołanej ustawy to zastosowanie środka przymusu bezpośredniego wobec zwierzęcia albo zastosowanie go w celu zatrzymania, zablokowania lub unieruchomienia pojazdu lub pokonania przeszkody. Na podstawie art. 11 tejże ustawy środków przymusu bezpośredniego funkcjonariusze SW mogą użyć lub wykorzystać w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań: (1) wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem; (2) odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; (3) przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby; (4) przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego; (5) przeciwdziałania bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez uprawnionego

³⁴⁵ Dz.U. z 2019 r. poz. 2418.

³⁴⁶ Ibidem.

obszary, obiekty lub urządzenia; (6) ochrony porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego; (7) przeciwdziałania niszczeniu mienia; (8) zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia; (9) zatrzymania osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą; (10) pokonania biernego oporu; (11) pokonania czynnego oporu; (12) przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Ad_2. Zgodnie z §13 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³⁴⁷ jednym z elementów instrukcji ochronnej, o której była mowa we wcześniejszej części podrozdziału są procedury działań ochronnych i alarmowania. Wskazuje się w nich funkcjonariuszy upoważnionych, w określonych wypadkach, do zarządzenia alarmu oraz ustala się zasady, środki i sposób alarmowania funkcjonariuszy. Ogólny sposób działania jest taki, że po ogłoszeniu alarmu funkcjonariusze będący na terenie jednostki organizacyjnej przerywają wykonywanie czynności służbowych, zabezpieczają miejsce pracy i stosują się do poleceń dowodzącego działaniami. Natomiast funkcjonariusze będący poza terenem jednostki po powzięciu informacji o alarmie w jednostce niezwłocznie do niej przybywają i stosują się do poleceń kierującego działaniami ochronnymi³⁴⁸.

Ad_3. Pościg można zorganizować w razie ucieczki osadzonego, zarówno gdy dochodzi do tego z jednostki organizacyjnej jak również w konwoju. W razie ucieczki osadzonego z konwoju, dowódca konwoju zabezpiecza pozostałych osadzonych, w miarę możliwości organizuje pościg bezpośredni oraz zawiadamia o ucieczce Policję i najbliższą jednostkę organizacyjną SW. Dowódca konwoju kontynuuje konwojowanie do miejsca przeznaczenia, jeżeli zbieg został ujęty. W razie nie ujęcia zbiega, dowódca stosuje się do poleceń przełożonego³⁴⁹. W myśl § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 lutego 2011 r. w sprawie trybu współdziałania Służby Więziennej z Policją w przypadku zagrożenia lub naruszenia bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej Służby Więziennej lub konwoju³⁵⁰ w przypadku zagrożenia lub naruszenia bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej SW lub konwoju i wobec braku możliwości poradzenia sobie siłami

³⁴⁷ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

³⁴⁸ Zarządzenie nr 43/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej..., § 10.

³⁴⁹ Ibidem, § 55.

³⁵⁰ Dz.U. Nr 31, poz. 154.

i środkami własnymi kierownik wzywa siły Policji, zwracając się w tym celu z wnioskiem do komendanta Policji.

Ad_4. Grupy interwencyjne SW to utworzone w każdym okręgu SW 16 osobowe zespoły funkcjonariuszy, przeznaczone do wykonywania szczególnych zadań. Grupy interwencyjne SW w ramach zadań zleconych przez DOSW, może być wykorzystywana w szczególności do³⁵¹: (1) *zapobiegania zdarzeniom nadzwyczajnym lub likwidowania ich skutków;* (2) *konwojowania osadzonych wymagających wzmożonych działań ochronnych;* (3) *uczestniczenia w ćwiczeniach ochronnych i obronnych organizowanych na terenie jednostek organizacyjnych podległych dyrektorowi okręgowemu;* (4) *szkolenia funkcjonariuszy działów ochrony z zakresu technik interwencyjnych.*

W przypadku nierealizowania przez grupę zadań wymienionych powyżej może zostać ona wykorzystana do doraźnej realizacji zadań ochronnych, niewpływających na dyspozycyjność i mobilność grupy, wynikających z planu ochrony jednostki organizacyjnej, do której kadrowo przynależą funkcjonariusze stanowiący jej skład, z uwzględnieniem harmonogramu wykorzystania grupy, w szczególności realizować konwoje do placówek służby zdrowia, kontrole osadzonych i miejsc, w których przebywają na stałe lub czasowo. Funkcjonariusze grupy realizują te zadania wspólnie z funkcjonariuszami działu ochrony, wyznaczonymi na poszczególne stanowiska³⁵².

Ad_5. Sposób ochrony jednostek penitencjarnych w przypadkach uzasadnionych względami bezpieczeństwa może podlegać na podstawie § 36 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej³⁵³ wzmocnieniu przez wprowadzenie dodatkowych przedsięwzięć ochronnych, a w szczególności przez: (1) *zwiększenie składu zmiany, również o funkcjonariuszy spoza działu ochrony;* (2) *wzmocnienie obsady stanowisk istniejących lub wystawienie dodatkowych;* (3) *wprowadzenie dyżurów kadry kierowniczej.*

Metody oraz formy wykonywania zadań ochronnych przez SW, wskazane oraz omówione powyżej, dotyczą aresztów śledczych oraz zakładów karnych typu zamkniętego. W przypadku jednostek penitencjarnych typu półotwartego lub otwartego dyrektor może zrezygnować z pewnych rygorów.

Podsumowanie rozdziału 2

³⁵¹ Zarządzenie nr 3/2011 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 11 stycznia 2011 r. w sprawie zasad organizacji i zakresu działania etatowych Grup Interwencyjnych Służby Więziennej, § 4 ust. 1.

³⁵² Ibidem, § 4 ust. 3.

³⁵³ Dz.U. z 2016 r. poz. 1804.

Służba Więzienna jest instytucją bezpieczeństwa państwa wyspecjalizowaną w wykonywaniu tymczasowego aresztowania oraz kar i środków skutkujących pozbawieniem wolności. SW posiada stuletnie doświadczenie w zakresie izolacji sprawców przestępstw od reszty społeczeństwa i resocjalizacji penitencjarnej i właśnie te zadania należą do jej podstawowych. Jednak wielość pojawiających się nowych wyzwań oraz eskalujących starych, już dobrze znanych, wymusza na formacji konieczność permanentnego rozwoju i dostosowywania się do nowych uwarunkowań.

Współcześnie SW realizuje wiele zadań na rzecz bezpieczeństwa państwa. Zadania te nie mają jednorodnego charakteru pod względem przedmiotowym i stopnia wykonania. Ustawodawca niektóre z nich formułuje od strony pożądanego stanu rzeczy a inne od strony czynnościowej. Do pierwszej kategorii oczekiwanych efektów funkcjonowania SW zaliczamy stan porządku i bezpieczeństwa w zakładach karnych i aresztach śledczych oraz ochronę społeczeństwa przed osadzonymi sprawcami przestępstw w powołanych jednostkach. Natomiast druga kategoria zadań dotyczy pewnego procesu, który sam w sobie stanowi skutek funkcjonowania SW: prowadzenie oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych, wykonywanie tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności³⁵⁴.

SW realizuje powierzone zadania pomimo to, że jest ich coraz więcej i są coraz bardziej różnorodne. Jednakże w obliczu dużych braków kadrowych, które doprowadziły do ponad 2 mln 80 tys. nadgodzin³⁵⁵ nakładanie obowiązku realizacji kolejnych zadań przez formację wydaje się bardzo ryzykowne. Dogodnością, ale nie rozwiązaniem wszystkich problemów, jest współpraca z coraz to większą liczbą podmiotów zewnętrznych włączających się w resocjalizację osób pozbawionych wolności. Liczne badania wskazują na utrzymujący się problem recydywy penitencjarnej, która pomimo szerokiego spektrum podejmowanych działań, również w coraz większym stopniu z udziałem partnerów zewnętrznych nie ulega zmniejszeniu. Konieczne jest wprowadzenie rozwiązań ograniczających to zjawisko poprzez jeszcze wyraźniejsze niż dotychczas zobowiązanie SW do współpracy z Policją i innymi służbami chroniącymi bezpieczeństwo i porządek publiczny³⁵⁶.

³⁵⁴ T. Przesławski, op. cit., s. 33.

³⁵⁵ <https://serwisy.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/1235661,strijk-wloski-w-sluzbie-wieziennej.html> (dostęp 3.01.2019).

³⁵⁶ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013, s. 216.

Do bardziej skutecznego radzenia sobie zarówno z tym jak również innymi wyzwaniami mogłoby przyczynić się również skorelowanie polityki karnej z nakładami na więziennictwo, postulowane od wielu lat przez środowisko więźniaków³⁵⁷. Wskazane wydaje się także stworzenie klarownych podstaw do realizacji zadań przez SW w warunkach stanów nadzwyczajnych, ponieważ mimo iż więziennictwo dysponuje dość rozbudowanym oprzyrządowaniem prawnym, to w tym zakresie występuje wyraźny brak uregulowań³⁵⁸.

Jeżeli chodzi o resocjalizację to jest ona nadal prowadzona głównie wewnątrz jednostek penitencjarnych, jednakże coraz częściej w proces resocjalizacji włącza się środowisko ludzi wolnych, co zazwyczaj przynosi obopólną korzyść. Z jednej strony zakłada się, iż proces resocjalizacji może przynosić lepsze efekty, ponieważ przywracanie osadzonego społeczeństwu, nie powinno się odbywać poprzez jego izolowanie od tego społeczeństwa. Natomiast z drugiej strony coraz większe otwieranie się na społeczeństwo ma wartość profilaktyczną. Nowoczesne podejście do procesu resocjalizacji, które jest propagowane w Polsce zakłada udział w tym procesie różnego rodzaju organizacji poza więziennych, tj. stowarzyszenia, fundacje, grupy wsparcia.

Realizacja dozoru elektronicznego oraz zapewnienie porządku i bezpieczeństwa w urzędzie obsługującym Ministra Sprawiedliwości oraz w Prokuraturze Krajowej także potwierdzają tezę, o większym zaangażowaniu formacji w realizację zadań na zewnątrz. SW posiada ponad stu letnie doświadczenie w zakresie zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w aresztach śledczych oraz zakładach karnych, jednakże specyfika służby w budynkach ministerialnych oraz w ich obrębie bez wątpienia jest odmienna i wymaga od funkcjonariuszy większej ogłady w stosunkach z interesantami. Służba wartownicza w tych obiektach wymaga również pewnego przewartościowania, mianowicie w przypadku jednostek penitencjarnych należy się skupić przede wszystkim na tym aby żaden z osadzonych bezprawnie nie opuścił terenu jednostki oraz nie wniósł przedmiotu niedozwolonego zazwyczaj bardzo niewielkich rozmiarów (narkotyki, mini telefony komórkowe, pamięć zewnętrzną typu pendrive). Natomiast w przypadku budynków obsługujących Ministra Sprawiedliwości oraz Prokuraturę Krajową główny nacisk kładzie się na to aby nikt nieuprawniony nie dostał się na ich teren oraz nie wniósł przedmiotu niedozwolonego. Oczywiście takich subtelnych różnic jest znacznie więcej.

³⁵⁷ Ibidem, s. 210.

³⁵⁸ A. Misiuk, M. Kalaman (red.), *Kierunki zmian organizacyjno-technicznych w Służbie Więziennej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016, s. 35.

Współcześnie znacznie większy nacisk niż w przeszłości kładzie się na zastosowanie nowych technologii do realizacji zadań służbowych, zarówno tych starych jak również zupełnie nowych. W przypadku starych zadań należy zwrócić uwagę na coraz to nowocześniejsze urządzenia i systemy wykorzystywane do ich realizacji np. coraz lepsze kamery, system informatyczny, systemy antywłamaniowe i urządzenia do wykrywania przedmiotów niedozwolonych.

W przypadku nowego zadania, czyli realizacji dozoru elektronicznego należy zwrócić uwagę, iż nie tylko jest to nowe zadanie, ale również zadanie realizowane głównie poza terenem jednostek penitencjarnych i w dodatku z wykorzystaniem nowoczesnych urządzeń elektronicznych. Jego realizacja wymagała od służby wzrostu mobilności funkcjonariuszy i pracowników. Przejęcie zadań związanych z systemem dozoru elektronicznego realizowanych dotychczas przez podmiot zewnętrzny to niewątpliwie korzystne rozwiązanie, ponieważ prywatna firma może odstąpić od umowy lub upaść, a w przypadku państwowej służby takiego zagrożenia nie ma.

Oprócz wzrostu znaczenia zadań realizowanych w warunkach zewnętrznych i wykorzystania elektroniki bardzo ważne jest rozwijanie współpracy z podmiotami zewnętrznymi, zarówno o charakterze państwowym jak i międzynarodowym. Różnego rodzaju instytucje i organizacje w coraz większym stopniu uczestniczą w resocjalizacji osób pozbawionych wolności oraz współdziałają ze SW w innych obszarach np. nauki, wymiany doświadczeń, szkoleń oraz inwestycji. Pewnym niedomaganiem na gruncie legislacyjnym może być brak zapisu w art. 2 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej*³⁵⁹ dotyczącego współpracy z podmiotami krajowymi. Jest obecny wyłącznie zapis dotyczący współpracy międzynarodowej.

Według autora jednym z największych wyzwań w obszarze zadań więziennictwa jest bardzo duże nimi obciążenie. Polska plasuje się na ósmym miejscu wśród czterdziestu państw europejskich, jeśli chodzi o liczbę osadzonych w jednostkach penitencjarnych, mając współczynnik 194 osadzonych na 100 tys. mieszkańców. Osadzonymi zajmuje się niewielu więźniaków. Na jednego przypada 5,2 więźnia. W Unii Europejskiej gorzej pod tym względem jest tylko w Estonii i Grecji³⁶⁰.

³⁵⁹ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

³⁶⁰ A. Słojewska, *Więzienia: Polska w europejskiej czołówce pod względem liczby osadzonych*, „Rzeczpospolita” 03.04.2019 r., <https://www.rp.pl/Prawo-karne/304039909-Wiezienia-Polska-w-europejskiej-czolowce-pod-wzglem-liczby-osadzonych.html> (dostęp 1.05.2020).

Rozdział III

METODOLOGICZNE PODSTAWY ZREALIZOWANYCH BADAŃ

Rozważania na gruncie nauk o bezpieczeństwie ogniskują się wokół służb mundurowych, w tym Służby Więziennej. Jest to niewątpliwie obszar wymagający ciągłego pogłębiania i aktualizowania wiedzy. SW stanowi bowiem jeden z podstawowych elementów SBN RP i wykonuje szereg istotnych zadań. W niniejszym projekcie proponuje się jednak nieco odmienną w stosunku do spotykanych perspektywę badawczą, która dotychczas nie była podejmowana w naukach o bezpieczeństwie. Tematem niniejszej rozprawy doktorskiej jest bowiem *rola Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP*. Badania te wnoszą istotny wkład w poznanie ważnego składnika SBN RP, obejmującego działalność SW jako swoistej grupy zorganizowanej (organizacji) i instytucji sektora bezpieczeństwa państwa, realizującej określone normatywnie zadania. Wartość realizowanego w ramach pracy doktorskiej projektu badawczego wynika nie tylko z empirycznego charakteru badań, lecz także z przyjętych założeń teoretycznych i metodologicznych. Polegają one na odniesieniu uzyskanych danych empirycznych do wymagań normatywnych i ustalenia słabych i silnych stron w realizacji zadań przez SW a także na rekomendacjach dotyczących poprawy funkcjonowania tej formacji mundurowej.

Rozdział metodologiczny składa się z jedenastu części: (1) przeglądu dotychczasowych badań; (2) głównego problemu badawczego i problemów szczegółowych; (3) głównego celu badań i celów szczegółowych; (4) hipotezy głównej i hipotez szczegółowych; (5) omówienia perspektywy badawczej; (6) metod badawczych; (7) metod doboru próby do badań; (8) zmiennych niezależnych i zależnych; (9) modelu badań, ich organizacji i przebiegu; (10) charakterystyki jednostek penitencjarnych uwzględnionych w badaniach; (11) charakterystyki społeczno-demograficznej badanych oraz częstotliwości ich kontaktu z osadzonymi.

3.1 Przegląd dotychczasowych badań

Do przygotowania niniejszej dysertacji wykorzystano: akty prawne (ustawy, rozporządzenia, zarządzenia), literaturę przedmiotu, statystykę penitencjarną, dokumenty krajowe i międzynarodowe wskazujące na standardy wykonywania zadań przez funkcjonariuszy SW. Analizowane dokumenty określić można jako pisane (literatura przedmiotu), cyfrowe (materiały i opracowania statystyczne) i zastane (pierwotnie powstałe

dla celów pozanaukowych), ale też oficjalne (usankcjonowane, o charakterze państwowym, urzędowym). Poddana analizie literatura dotyczyła: (1) miejsca SW jako organizacji (grupy zorganizowanej) i instytucji w SBN RP, (2) funkcji i zadań SW, (3) jednostki penitencjarnej jako miejsca realizacji zadań przez SW.

Próbie umiejscowienia SW w SBN RP oraz określenia jej roli podejmowali w badaniach naukowych m.in.: Waldemar Kitler³⁶¹, Jacek Pomiankiewicz³⁶², Mariusz Kuryłowicz³⁶³, Mariusz Podyma³⁶⁴, Marek Kalaman³⁶⁵, Andrzej Borowski³⁶⁶, Andrzej Misiuk³⁶⁷, Dorota Lebową³⁶⁸, Ewa Czerwińska i Janusz Sterzel³⁶⁹.

³⁶¹ Zob. W. Kitler, *System bezpieczeństwa narodowego RP – aspekty prawno-organizacyjne*, „Wiedza Obronna” 2019, nr 3(268); W. Kitler, *Organizacja...*; W. Kitler, *System bezpieczeństwa narodowego (państwa)*, [w:] J. Pawłowski (red.), *Podstawy bezpieczeństwa narodowego (państwa)*, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2017; W. Kitler, *Nowe myślenie i działania zmierzające do realizacji koncepcji Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] M. Minkina, J. Zieliński (red.), *Od nauk wojskowych do nauk o bezpieczeństwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2016; W. Kitler, *System bezpieczeństwa współczesnego państwa*, [w:] J. Pawłowski, *Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu). Implikacje*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2015; W. Kitler, *System bezpieczeństwa narodowego RP – podstawowe założenia koncepcji struktury SBN RP*, [w:] W. Kitler, K. Drabik, I. Szostek, *System bezpieczeństwa narodowego RP. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2014; W. Kitler, *Bezpieczeństwo...*; W. Kitler, *Pojęcie i struktura systemu bezpieczeństwa narodowego RP w ujęciu procesualnym i teoretycznym*, [w:] W. Kitler (red.) *Minister Obrony Narodowej i Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych w systemie kierowania bezpieczeństwem narodowym RP. Podstawowe problemy*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013.

³⁶² Zob. J. Pomiankiewicz, *Więziennictwo w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa – zarys problematyki*, [w:] A. Piędel, J. Pomiankiewicz, M. Powęska, A. Żebrowski (red.), *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Wybrane aspekty*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, Nisko 2018; E. Pływaczewski, J. Pomiankiewicz, op. cit.; J. Pomiankiewicz, *Miejsce i rola Służby Więziennej w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego oraz obronnego Rzeczypospolitej* [w:] A. Piędel, J. Pomiankiewicz, A. Żebrowski (red.), *Państwo, prawo, bezpieczeństwo, ekonomia i edukacja w obliczu zagrożeń XXI wieku*, t. 1 *Państwo – Bezpieczeństwo*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, Nisko 2014; J. Pomiankiewicz, *Więziennictwo w systemie bezpieczeństwa państwa – doświadczenia polskie od 1918 roku do dziś*, [w:] J. Pięta, B. Purski (red.), *Współczesne dylematy bezpieczeństwa – teoria i praktyka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, Warszawa 2009.

³⁶³ Zob. M. Kuryłowicz, *Zasoby systemu bezpieczeństwa państwa – służba więzienna. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] T. Kośmider, M. Strzelec (red.), *Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa publicznego. Przeciwdziałanie zagrożeniom. Rola Służb*, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, Warszawa 2019.

³⁶⁴ Zob. M. Podyma, *Służba Więzienna w systemie bezpieczeństwa państwa w kontekście zarządzania kryzysowego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Agrobiznesu” 2012, nr 48.

³⁶⁵ Zob. A. Misiuk, M. Kalaman (red.), op. cit.

³⁶⁶ Zob. A. Borowski, *Służba Więzienna a współdziałanie w systemie bezpieczeństwa*, „International Letters of Social and Humanistic Sciences” 2014, nr 2.

³⁶⁷ Zob. A. Misiuk, *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.

³⁶⁸ Zob. D. Lebową, *Państwowe służby w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego*, [w] M. Zdyb, J. Stelmasiak, K. Sikora (red.), *System bezpieczeństwa i porządku publicznego. Organy i inne podmioty administracji*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2015.

³⁶⁹ E. Czerwińska, J. Sterzel, *Miejsce Służby Więziennej w systemie bezpieczeństwa państwa*, [w:] M. Górka (red.), *Rola i zadania służb w systemie bezpieczeństwa publicznego*, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2013.

System bezpieczeństwa narodowego RP jest od wielu lat przedmiotem zainteresowań badawczych Waldemara Kitlera. W swoich licznych publikacjach naukowych dokonał on kompleksowego opisu jego podsystemów. SW umiejscowił w podsystemie ochrony bezpieczeństwa państwa i jego porządku konstytucyjnego³⁷⁰.

Jacek Pomiankiewicz w swoich opracowaniach zaprezentował SW w SBN RP w różnych kontekstach m.in. historycznym, politycznym i społecznym. Przede wszystkim skoncentrował się na rozwiązaniach krajowych, ale uwzględnił również aspekt międzynarodowy.

Mariusz Kuryłowicz, w pracy pt. *Zasoby systemu bezpieczeństwa państwa – służba więzienna. Wprowadzenie do problematyki*, opisał SW jako zasób państwa. Nie zaprezentował swojego stanowiska co do ewentualnego miejsca SW w SBN RP, jednak jego postulat o systemowe włączenie formacji do kreowania bezpiecznej rzeczywistości może dowodzić o przeświadczeniu na temat zbyt słabego wkomponowaniu służby w system. Z jego rozważań wynika, iż postrzega to w kategorii szans dla środowiska bezpieczeństwa RP.

Ewa Czerwińska i Janusz Sterzel w dziele pt. *Miejsce Służby Więziennej w systemie bezpieczeństwa państwa* podjęli próbę umiejscowienia SW w SBN RP. Dokonali ogólnej charakterystyki formacji, ze szczególnym uwzględnieniem jej zadań obronnych. Skoncentrowali się na funkcjonowaniu więziennictwa podczas ewentualnego stanu wojennego.

Mariusz Podyma w opracowaniu pt. *Służba Więzienna w systemie bezpieczeństwa państwa w kontekście zarządzania kryzysowego* dokonał analizy miejsca SW wyłącznie w kontekście zarządzania kryzysowego, a nie całego bezpieczeństwa narodowego. Jego zdaniem to sama SW poprzez wyznaczenie długotrwałych celów strategicznych powinna zdecydować o swoim miejscu w SBN RP. Zwraca on uwagę na dychotomię w odniesieniu do prawnych oraz praktycznych możliwości służby w zakresie ochrony ludności oraz likwidowania skutków klęsk żywiołowych i awarii technicznych. Z jednej strony formacja dysponuje dużym potencjałem, w szczególności ludzkim, a z drugiej strony brakuje uregulowań prawnych umożliwiających jego wykorzystanie.

Marek Kalaman próbie umiejscowienia SW w SBN RP poświęcił pierwszy rozdział książki, wydanej pod swoją redakcją pt. *Kierunki zmian organizacyjno-technicznych w Służbie Więziennej*. Rolę SW w systemie oraz sektor/sektory jej działalności ukazał

³⁷⁰ W. Kitler, *Bezpieczeństwo...*, s. 23-24.

poprzez szczegółowe omówienie realizowanych przez nią zadań. Dokonał podziału zadań realizowanych przez SW na: podstawowe zadania na rzecz bezpieczeństwa państwa, podstawowe zadania o charakterze ochronnym i obronnym, zadania o charakterze policyjnym oraz zadania w przypadku ogłoszenia niektórych stanów nadzwyczajnych.

Andrzej Borowski zbadał i opisał w pracy pt. *Służba Więzienna a współdziałanie w systemie bezpieczeństwa* płaszczyznę relacyjną SBN RP, rozpatrując ją przez pryzmat SW. Opisał współpracę formacji z innymi instytucjami odpowiedzialnymi za zapewnienie bezpieczeństwa zarówno w aspekcie krajowym jak również międzynarodowym. Szczególną uwagę poświęcił współdziałaniu służb mundurowych w ramach systemu w sytuacjach ekstremalnych dotyczących zarządzania kryzysowego oraz obrony jednostek penitencjarnych.

Andrzej Misiuk w opracowaniu *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego* oraz Dorota Lebowa w pracy pt. *Państwowe służby w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego* dokonali ogólnego opisu służb, inspekcji i straży odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, w tym również SW. Położyli nacisk na aspekt prawny jej funkcjonowania, zadania, strukturę oraz uprawnienia funkcjonariuszy.

Omówieniu funkcji więziennictwa dotychczas nie poświęcono samodzielnej publikacji naukowej, jednak ciekawe badania w tym przedmiocie zostały opublikowane w monografiach wieloautorskich. Zajmowali się tym zagadnieniem m.in.: Mieczysław Ciosek³⁷¹, Jarosław Warylewski³⁷² oraz Michał Porowski³⁷³. Za punkt wyjścia w przeprowadzonych badaniach przyjęto klasyfikację zaproponowaną przez tego ostatniego (bardziej szczegółowo została omówiona w podrozdziale 2.1).

Zadania SW podobnie jak jej miejsce w SBN RP i funkcje stanowią przedmiot rozważań naukowych. Dotychczas eksplorowali tą problematykę m.in.: Iwona Blonka-

³⁷¹ M. Ciosek, *Zakład...*, s. 329-336.

³⁷² J. Warylewski, op. cit., s. 19-27.

³⁷³ M. Porowski, *Funkcje...*, s. 138-151.

Szkwarkowska³⁷⁴, Tomasz Buczek³⁷⁵, Tomasz Przesławski³⁷⁶, Marek Kalaman³⁷⁷, Norbert Malec³⁷⁸, Marcin Mazurek i Michał Zoń³⁷⁹.

Zajmujące są dociekania Tomasza Przesławskiego, który w publikacji naukowej pt. *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania* w sposób syntetyczny dokonał analizy prawnej zadań SW, wynikających z Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej*³⁸⁰. Podobną, aczkolwiek bardziej szczegółową analizę przeprowadzili Marcin Mazurek i Michał Zoń w jedynej na rynku wydawniczym publikacji naukowej, stanowiącej komentarz do przywołanej powyżej ustawy.

Interesującej analizy zadań realizowanych przez SW dokonał Marek Kalaman w pracy pt. *Prawno-organizacyjne uwarunkowania działalności Służby Więziennej*. W oparciu o przeprowadzone badania opracował ich typologię. W niniejszej publikacji zagadnienie to bardziej szczegółowo zostało omówione powyżej, w części dotyczącej przeglądu badań na temat miejsca SW w SBN RP.

Monografia Norberta Malca pt. *Rola Służby Więziennej w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku w jednostkach penitencjarnych w Polsce* jest jedną z nielicznych publikacji prezentujących wyniki badań empirycznych dotyczących zadań realizowanych przez SW. Zastosowany przez Norberta Malca model badań różni się jednak w sposób istotny od zaproponowanego w niniejszym projekcie badawczym. W pozycji literaturowej przywołanej powyżej główny nacisk położono na prognozowanie natężenia zdarzeń mogących wystąpić w SW³⁸¹ oraz w tym kontekście dokonano omówienia zadań SW.

Ogólnym kontekstem w jakim realizowane są zadania przez personel SW jest szczególny charakter miejsca, jakim jest więzienie. Jednostki penitencjarne są bowiem zaliczane do instytucji totalnych, które były przedmiotem zainteresowania naukowego

³⁷⁴ Zob. I. Blonka – Szkwarkowska, *Zadania Służby Więziennej na rzecz bezpieczeństwa państwa*, [w:] J. Maciejewski, M. Stochmal, Z. Ludziejewski, *Grupy dyspozycyjne wobec zagrożeń bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016.

³⁷⁵ Zob. T. Buczek, *Zadania i struktury Służby Więziennej*, [w:] Z. Piątek, S. Olearczyk (red.), *Służba Więzienna w systemie obronnym państwa*, Stowarzyszenie Ruch Wspólnot Obronnych, Warszawa 2011.

³⁷⁶ T. Przesławski, op. cit., s. 33.

³⁷⁷ M. Kalaman, *Prawno-organizacyjne uwarunkowania działalności Służby Więziennej*, [w:] A. Misiuk, M. Kalaman (red.), *Kierunki zmian organizacyjno-technicznych w Służbie Więziennej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

³⁷⁸ Zob. N. Malec, *Rola Służby Więziennej w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku w jednostkach penitencjarnych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2018.

³⁷⁹ Zob. M. Mazurek, M. Zoń (red.), op. cit.

³⁸⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

³⁸¹ Zob. Zarządzenie Nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.

Ervinga Goffmana. W procesie przygotowania dysertacji elementem nieodzownym było zatem przestudiowanie koncepcji instytucji totalnych³⁸². Koncepcja ta została omówiona w rozdziale czwartym.

Dla rozwiązania głównego problemu badawczego oraz osiągnięcia głównego celu badań szczególnie istotna była analiza aktów prawnych dotyczących SW. Najważniejsze spośród nich w przedmiocie badań to:

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*³⁸³,
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej*³⁸⁴,
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w *sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej*³⁸⁵,

Konieczność oparcia się na jednoznacznych, konkretnych zapisach ujętych w aktach prawnych i dokumentach organizacyjno-kompetencyjnych wymusiła potrzebę określenia daty obowiązywania tych dokumentów. Przyjęto tutaj dzień 6 września 2022 roku. Wyjątek w tym kontekście stanowi uwzględnienie tylko w niewielkim stopniu w badaniach empirycznych zadań Służby Więziennej, które wprowadziła najnowsza nowelizacja Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej*³⁸⁶ tj.:

1. *edukacja prawna młodzieży związana z prewencją przestępstw;*
2. *współuczestniczenie w edukacji młodzieży związanej z kształtowaniem postaw obywatelskich, proobronnych i patriotycznych.*

Zmiany legislacyjne nastąpiły na końcowym etapie opracowywania rozprawy doktorskiej - już po przeprowadzeniu badań empirycznych.

3.2 Główny problem badawczy i problemy szczegółowe

Problem badawczy to *stan subiektywnego odzwierciedlenia niedostatków w danej dyscyplinie (specjalności) naukowej. Niedostatki mogą występować jako braki odpowiedzi naukowych na stawiane pytania wynikające logicznie z aktualnego stanu wiedzy, względnie*

³⁸² Zob. E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] A. Derczyński, J. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.), *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, PWN, Warszawa 1975; E. Goffman, *Instytucje...*

³⁸³ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

³⁸⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

³⁸⁵ Dz.U. z 2006 r. poz. 1804.

³⁸⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064, z późn. zm.

błędów w odpowiedziach³⁸⁷. Sformułowanie problemu badawczego stanowi pierwszy etap procesu badawczego³⁸⁸.

Główny problem badawczy: Jaka jest rola Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP?

Rozwiązanie głównego problemu badawczego wymagało udzielenia odpowiedzi na szereg szczegółowych problemów, sformułowanych w postaci następujących pytań:

- Jakie jest umiejscowienie Służby Więziennej jako organizacji (grupy zorganizowanej) i instytucji w systemie bezpieczeństwa narodowego RP?
- Jaka jest ustawowo określona rola, funkcje i zadania Służby Więziennej w zakresie zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w państwie?
- Jak są realizowane funkcje i zadania przez jednostki penitencjarne w świetle opinii osób w nich zatrudnionych?
- Jakie rozbieżności są pomiędzy normatywnie określonymi zadaniami Służby Więziennej a realizowanymi w jednostkach penitencjarnych?

3.3 Główny cel badań i cele szczegółowe

Celem każdego badania naukowego jest naukowe poznanie badanej rzeczywistości, prowadzące do wzbogacenia ludzkiej wiedzy³⁸⁹. Dla współczesnych nauk społecznych nie jest to jednak cel jedyny. Obok realizowania celu poznawczego równie ważne jest kształtowanie rzeczywistości społecznej. W związku z tym prognozuje i planuje się przeobrażenia, umożliwiające stymulowanie procesów społecznych. Za sprawą badań empirycznych w naukach społecznych zmierza się zatem zarówno do rozwijania teorii, tzn. usystematyzowanej wiedzy odnoszącej się do rzeczywistości społecznej, jak też do tego, aby służyć potrzebom praktyki społecznej, ukazując możliwości jej kształtowania³⁹⁰. Należy bowiem pamiętać, że nauka wyrosła z życia praktycznego i powinna cechować się przydatnością w zaspokajaniu potrzeb człowieka³⁹¹.

³⁸⁷ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum”, Gdynia 2002, s. 43.

³⁸⁸ J. Brzeziński, *Metodologia badań socjologicznych. Zagadnienia ogólne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 216.

³⁸⁹ W. Pytkowski, *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 189.

³⁹⁰ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2010, s. 21.

³⁹¹ K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985, s. 314-316.

Celem głównym badań jest określenie roli Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP.

W celu bliższego określenia badanego obszaru wyszczególniono następujące cele szczegółowe:

- Umiejscowienie Służby Więziennej jako organizacji (grupy zorganizowanej) i instytucji w systemie bezpieczeństwa narodowego RP.
- Zrekonstruowanie normatywnie określonej roli, funkcji i zadań Służby Więziennej w zakresie zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w państwie ze szczególnym ukierunkowaniem na realizację zadań ochronnych.
- Rozpoznanie w wyniku przeprowadzonych badań empirycznych (ilościowych i jakościowych) stopnia realizacji zadań przez jednostki penitencjarne.
- Zweryfikowanie czy między normatywnie określonymi zadaniami dla Służby Więziennej a zadaniami realizowanymi w jednostkach penitencjarnych istnieje rozbieżność (luka).

3.4 Hipoteza główna i hipotezy szczegółowe

Pojęcie *hipoteza* pochodzi od greckiego słowa *hypothesis*, którego odpowiednikiem w języku polskim jest *przypuszczenie/domysł*. Chodzi tu więc o przypuszczenie lub domysł wysunięty prowizorycznie dla określenia lub wyjaśnienia czegoś, który oczywiście wymaga sprawdzenia, czyli weryfikacji poprzez odpowiednie badania stosowane w danej nauce³⁹².

Hipoteza główna niniejszej rozprawy może być ujęta następująco: Służba Więzienna odgrywa ważną rolę w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP, ponieważ wskazują na to struktura systemu oraz normatywnie określone funkcje i zadania Służby Więziennej.

Hipotezy szczegółowe (powiązane z hipotezą główną) są próbą odpowiedzi na szczegółowe problemy badawcze. W związku z rozwiązywanymi problemami uzasadnione wydają się następujące hipotezy:

- Służba Więzienna jest ogniwem ochronnym w podsystemie operacyjnym (podsystem wykonawczy) systemu bezpieczeństwa narodowego RP, ponieważ część realizowanych przez nią zadań ma charakter stricte ochronny.

³⁹² J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2005, s. 55.

- Funkcje i zadania Służby Więziennej, które determinują pełnioną przez nią rolę są różnorodne i złożone, gdyż zachodzące w społeczeństwie zmiany kulturowe implikują odchodzenie więziennictwa od spełniania wyłącznie funkcji izolacyjnej.
- Normatywnie określone zadania Służby Więziennej są realizowane w jednostkach penitencjarnych w stopniu zróżnicowanym i zależnym od czynników społeczno-demograficznych, sytuacyjnych oraz strukturalno-organizacyjnych.
- Pomiędzy normatywnie określonymi zadaniami dla Służby Więziennej a zadaniami realizowanymi w jednostkach penitencjarnych istnieje znaczna rozbieżność.

Powyższe hipotezy poddano weryfikacji w trakcie procesu badawczego a wnioski, dotyczące hipotez szczegółowych i hipotezy głównej przedstawiono w zakończeniu.

3.5 Perspektywa badawcza

Uwzględniając dynamizujący wpływ jaki teorie naukowe wywierają na rozwój nauki, a także doceniając rolę ładu poznawczego jaki do działań społeczności uczonych wprowadzają ramy teorii, również niniejsze badania osadzono w obszarze wyznaczonym przez określone teorie, paradygmat oraz metody poznania naukowego.

W przeprowadzonych badaniach wiodącą rolę odegrała teoria bezpieczeństwa, szczególnie w aspekcie odnoszącym się do kwestii związanych z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa. Jednak użytecznych okazało się również kilka koncepcji socjologicznych, tj.: koncepcja grup odniesienia Roberta Mertona³⁹³, koncepcja grup dyspozycyjnych Jana Maciejewskiego³⁹⁴, koncepcja *brudnej roboty (dirty work)* Everetta C. Hughesa³⁹⁵ oraz koncepcja instytucji totalnych Ervina Goffmana³⁹⁶.

Praca doktorska lokuje się w paradygmacie nowego instytucjonalizmu. Nowy instytucjonalizm to sposób teoretyzowania o społeczeństwie (łączy się wyraźnie z domeną analiz praktycznych), zawierający w sobie silny element normatywny³⁹⁷. Zastosowanie tej perspektywy badawczej związane jest z *postawą filozoficzną wobec ludzkiej wiedzy*

³⁹³ R.K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 360-374.

³⁹⁴ Zob. J. Maciejewski (red.), *Grupy dyspozycyjne w obliczu Wielkiej Zmiany: kulturowe i społeczne aspekty funkcjonowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010; J. Maciejewski, M. Liberacki (red.), *Rekrutacja do grup dyspozycyjnych – socjologiczna analiza problemu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011; J. Maciejewski, M. Stochmal, Z. Ludziejewski, op. cit.; J. Maciejewski, M. Stochmal, op. cit.; J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza...*; J. Maciejewski, O. Nowaczyk (red.), *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005; Z. Morawski, op. cit.

³⁹⁵ Zob. E.C. Hughes, *Men and Their Work*, Quid Pro, Illinois 1958.

³⁹⁶ Zob. E. Goffman, *Instytucje...*

³⁹⁷ P. Chmielewski, *Nowa analiza instytucjonalna. Logika i podstawowe zasady*, „Studia Socjologiczne” 1994, nr 3-4(134-135), s. 244.

*i ludzkiego poznania*³⁹⁸, która zakłada istnienie obiektywnego świata oraz możliwość obiektywnego poznania go za pomocą precyzyjnie skonstruowanych narzędzi.

W przyjętym paradygmacie badaniom podlegają obiekty poddające się pomiarowi. Poszukuje się między nimi zależności przyczynowo - skutkowych w celu zidentyfikowania uwarunkowań mających wpływ na rzeczywistość społeczną³⁹⁹. W przeprowadzonych badaniach naukowych przyjęcie neoinstytucjonalnej perspektywy badawczej było uzasadnione, gdyż umożliwiło:

1. poznanie zależności pomiędzy czynnikami społeczno-demograficznymi, sytuacyjnymi i strukturalno-organizacyjnymi, a sposobem realizacji zadań przez jednostki penitencjarne w RP.
2. zobiektywizowanie zgromadzonych danych oraz jednoznaczną interpretację otrzymanych wyników poprzez zastosowanie statystyki⁴⁰⁰.

Korzystanie z perspektywy neoinstytucjonalnej jest zatem sposobem poznawania, pomiaru, opisu, rozumienia zależności przyczynowo - skutkowych i interpretacji badanej *roli Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP*. Jest to nowatorskie podejście, ponieważ obrana perspektywa badawcza marginalnie występuje w naukach o bezpieczeństwie.

3.6 Metody badawcze

Metoda jest *to sposób wykonywania czynu złożonego, polegający na określonym doborze i układzie działań składowych, a przy tym uplanowany i nadający się do wielokrotnego stosowania*⁴⁰¹. Aby można traktować ją jako metodę badawczą musi spełniać następujące wymogi⁴⁰²: *celowości, jasności, jednoznaczności, ukierunkowania, skuteczności, owocności, niezawodności i ekonomiczności*. Reasumując zatem, metody badawcze *to zalecane lub faktycznie stosowane w danej nauce schematy czynności służących do udzielania odpowiedzi na formułowane w niej pytania. W naukach empirycznych metody badawcze to przede wszystkim typowe i powtarzalne sposoby zbierania, opracowywania, analizy i interpretacji danych empirycznych, służących do uzyskiwania maksymalnie (lub optymalnie) uzasadnionych odpowiedzi na stawiane w nich pytania*⁴⁰³.

³⁹⁸ M. Malewski, *Teorie andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 22.

³⁹⁹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010, s. 268.

⁴⁰⁰ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2011, s. 18-19.

⁴⁰¹ T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975, s. 86.

⁴⁰² J. Sztumski, op. cit., s. 69-71.

⁴⁰³ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych.*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 22.

Specyfika nauk społecznych, w tym nauk o bezpieczeństwie oraz osobliwość części podejmowanych w ich ramach problemów badawczych wymaga zastosowania więcej niż jednej metody badawczej oraz przynależnych im technik i narzędzi badawczych⁴⁰⁴. Najlepiej gdy równolegle stosowane są teoretyczne i empiryczne metody badawcze⁴⁰⁵. Takie podejście przyjęto dla osiągnięcia celu badań oraz rozwiązania głównego problemu badawczego w dysertacji. Zastosowano następujące metody badawcze:

1. **teoretyczne metody badawcze:** analiza⁴⁰⁶, synteza⁴⁰⁷, porównywanie⁴⁰⁸, uogólnianie⁴⁰⁹, wnioskowanie⁴¹⁰, stosowanie analogii⁴¹¹;
2. **empiryczne metody badawcze:** sondaż (ilościowa metoda badawcza); wywiad ekspercki (jakościowa metoda badawcza).

W rozprawie doktorskiej **analizę** i **syntezę** jako metody badawcze wykorzystano przede wszystkim do analizy poszczególnych obszarów problemowych oraz wyników badań własnych. Pozwoliły one na identyfikację SBN RP oraz SW jako instytucji i organizacji.

Metodę **porównywania** zastosowano na wszystkich etapach prac badawczych, w których istotna była identyfikacja cech wspólnych, podobieństw oraz różnic w poszczególnych badanych zagadnieniach.

Uogólnianie jako metoda badawcza została wykorzystana w szczególności na etapie formułowania wniosków i rekomendacji w podsumowaniach rozdziałów oraz zakończeniu rozprawy.

Wnioskowanie jako metoda badawcza, umożliwiło sformułowanie wniosków wynikających z zebranego materiału teoretycznego i empirycznego, które wraz z uogólnieniami zostały zawarte w podsumowaniach rozdziałów i zakończeniu dysertacji.

⁴⁰⁴ T. Pilch, T. Bauman, op. cit., s. 149.

⁴⁰⁵ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne...*, s. 220.

⁴⁰⁶ Analiza to proces myślowy polegający na rozłożeniu pewnej całości na jej części składowe i rozpatrywanie, każdej z nich osobno. Cyt. za: J. Apanowicz, *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Prace doktorskie. Prace habilitacyjne*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2005, s. 28.

⁴⁰⁷ Pod pojęciem syntezy rozumiemy łączenie różnych pojęć w jedno i poszczególnych części w jedną całość. Cyt. za: W. Pytkowski, op. cit., s. 129.

⁴⁰⁸ Porównywanie i przeciwstawianie określonych cech, wartości (wyników, danych), parametrów stanowi proces myślowy wielu wyjaśnień naukowych. Polega ono na zestawieniu ze sobą cech, parametrów lub danych, celem znalezienia ich wspólnych lub różniących właściwości. Cyt. za: J. Apanowicz, *Metodologiczne...*, s. 30.

⁴⁰⁹ Uogólnianie należy rozumieć i stosować w takim scalaniu rozłożonych analitycznie zjawisk (procesów), by w nowym ujęciu wykazywały charakterystyczne właściwości (cechy) i wiodące funkcje proponowanego, całkiem innego ilościowego i jakościowego rozwiązania. Cyt. za: J. Apanowicz, *Metodologiczne...*, s. 32.

⁴¹⁰ Wnioskowanie to podstawowy proces myślowy przyjmujący w swoim rozumowaniu za podstawę prawdziwość określonego zdania i dochodzenie na tej podstawie do przeświadczenia o prawdziwości innego lub innych (następnych zdań). Cyt. za: J. Apanowicz, *Metodologiczne...*, s. 32.

⁴¹¹ Analogia oznacza pewne szczególne podobieństwo rzeczy, sytuacji, procesów. Rozumowanie przez analogię polega na przenoszeniu twierdzeń dotyczących jednego zjawiska na inne na podstawie zachodzącego między nimi podobieństwa. Cyt. za: W. Pytkowski, op. cit., s. 129.

Analogia zastosowana została do wskazywania występujących podobieństw pomiędzy retrospektywnym i aktualnym stanem SW.

W celu zebrania danych empirycznych na temat realizacji zadań przez funkcjonariuszy i pracowników SW zostały wykorzystane dwie metody empiryczne: badanie ankietowe wśród personelu jednostek penitencjarnych i ustrukturyzowane wywiady indywidualne przeprowadzone z członkami kadry kierowniczej aresztów śledczych i zakładów karnych.

Ankieta posłużyła do zebrania danych empirycznych na temat rzeczywistego sposobu realizacji zadań przez SW w jednostkach penitencjarnych. Zastosowano kwestionariusz składający się z 9 modułów (41 pytań, w tym 10 metryczkowych), czyli serii pytań⁴¹² odnoszących się do poszczególnych funkcji więziennictwa. Większość pytań miała charakter zamknięty (34). W kwestionariuszu ankiety zastosowano skalę Likerta⁴¹³, która pozwoliła na poznanie stopnia akceptacji respondentów dla pytań zawartych w kwestionariuszu. Przyjęto, że niski wynik oznacza postawę pozytywną (dobrze, raczej dobrze/tak, raczej tak), a wysoki wynik oznacza postawę negatywną (źle, raczej źle/nie, raczej nie)⁴¹⁴.

Jako drugą empiryczną metodę badawczą zastosowano **wywiady eksperckie**. Można je potraktować jako środek zapewniający bezpośredni dostęp do doświadczenia ekspertów⁴¹⁵, porównania ich opinii dotyczących określonych zagadnień, a także dzięki ustrukturyzowanej formie pozwala uzyskać opinie na dokładnie te tematy, które są przedmiotem zainteresowania. Za kryterium doboru ekspertów przyjęto tzw. progowy poziom kompetencji, który zależy od doświadczenia, jakie rozmówcy zdobyli, zajmując się problematyką badanej sfery bezpieczeństwa⁴¹⁶. Zatem ekspertami, z którymi zostały przeprowadzone ustrukturyzowane wywiady indywidualne byli funkcjonariusze SW o wieloletnim stażu służby, zajmujący kierownicze stanowiska. W badaniach wzięli udział czynni oraz emerytowani dyrektorzy i zastępcy dyrektorów jednostek penitencjarnych,

⁴¹² A.N. Oppenheim, *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*, Zys i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2004, s. 130.

⁴¹³ Skala Likerta – skala, którą wykorzystuje się w kwestionariuszach ankiet i wywiadach kwestionariuszowych, dzięki której uzyskać można odpowiedź dotyczącą stopnia akceptacji zjawiska, poglądu, idei. Cyt. za: B. Kuc, Z. Ścibiorek, *Zarys metodologii nauk o bezpieczeństwie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 231.

⁴¹⁴ A.N. Oppenheim, op. cit., s. 226.

⁴¹⁵ D. Silverman, *Prowadzenie badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 75.

⁴¹⁶ T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 53.

kierownicy i zastępcy kierowników działów ochrony i penitencjarnego oraz przedstawiciele kadry dydaktycznej Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości.

3.7 Metody doboru próby do badań

Przedmiotem planowanych badań są jednostki penitencjarne realizujące zadania w systemie bezpieczeństwa narodowego RP.

Metodą doboru próby do badań był dobór celowo-warstwowy uwzględniający: (1) zmienne strukturalno-organizacyjne (typ, rodzaj i kategorię jednostek penitencjarnych) i (2) zmienne społeczno-demograficzne (staż służby, korpus osobowy i stanowiska służbowe funkcjonariuszy i pracowników).

Badania kwestionariuszowe zostały przeprowadzone w 15 jednostkach penitencjarnych, co stanowiło w chwili przeprowadzania badań naukowych 14,6% ogólnej liczby zakładów karnych i aresztów śledczych w Polsce. W badaniach zostały uwzględnione wszystkie okręgi SW.

Jednostki penitencjarne dobrane do badań są zróżnicowane pod względem stosowanego w nich sposobu ochrony, wynikającego z ich typu, rodzaju i kategorii. Badaniami zostało objętych 5 aresztów śledczych oraz 10 zakładów karnych, zatem liczby wprost proporcjonalnie do ogólnej liczby aresztów śledczych i zakładów karnych w RP w chwili rozpoczęcia badań terenowych (stosunek aresztów śledczych do zakładów karnych wynosił 39 do 81). W jednostkach penitencjarnych dobranych do badań odbywają karę wszystkie kategorie osadzonych. Ich szczegółowe parametry zostały zaprezentowane w tabeli 3.1.

Tabela 3.1. Wykaz jednostek penitencjarnych uwzględnionych w przeprowadzonych badaniach (opracowanie własne)

Lp.	Nazwa jednostki	OISW	Typ jednostki penitencjarnej		Kategoria jednostki penitencjarnej		Rodzaj jednostki penitencjarnej				
			Areszt śledczy	Typ zakładu karnego		I	II	TA	R	P	M
				Zakład karny typu zamkniętego	Zakład karny typu półotwartego i otwartego						
1.	Oddział Zewnętrzny w Grudziądzu (w chwili przeprowadzania badań Zakład Karny Nr 2 w Grudziądzu)	Bydgoszcz		X		X		X			

2.	Oddział Zewnętrzny w Gdańsku-Przeróbce (w chwili przeprowadzania badań Zakład Karny w Gdańsku Przeróbce)	Bydgoszcz (w chwili przeprowadzania badań Gdańsk)			X	X				X	X
3.	Zakład Karny w Raciborzu	Katowice	X	X		X		X	X		
4.	Areszt Śledczy w Słupsku wraz z Oddziałem Zewnętrznym w Ustce	Koszalin	X	X	X	X		X		X	X
5.	Oddział Zewnętrzny w Stargardzie (w chwili przeprowadzania badań Zakład Karny w Stargardzie)	Koszalin (w chwili przeprowadzania badań Szczecin)		X	X		X			X	X
6.	Oddział Zewnętrzny w Białymstoku (w chwili przeprowadzania badań Zakład Karny w Białymstoku)	Olsztyn (w chwili przeprowadzania badań Białystok)			X		X		X		
7.	Zakład Karny w Trzebini	Kraków			X		X			X	X
8.	Areszt Śledczy w Lublinie	Lublin	X	X	X	X		X		X	
9.	Zakład Karny w Sieradzu	Łódź	X	X	X	X		X		X	X
10.	Areszt Śledczy w Olsztynie	Olsztyn	X			X		X			
11.	Zakład Karny Nr 1 we Wrocławiu	Opole (w chwili przeprowadzania badań Wrocław)	X	X	X	X		X		X	X
12.	Areszt Śledczy w Opolu	Opole	X	X		X		X	X	X	X
13.	Areszt Śledczy w Zielonej Górze	Poznań	X		X		X	X		X	
14.	Zakład Karny w Przemyślu	Rzeszów		X			X			X	X
15.	Zakład Karny w Płocku wraz z Oddziałem Zewnętrznym w Płońsku	Warszawa	X	X	X	X		X	X	X	

Uwaga: W tabeli przyjęto następujące oznaczenia: TA – jednostka penitencjarna dla tymczasowo aresztowanych, P – jednostka penitencjarna dla odbywających karę po raz pierwszy; R- jednostka penitencjarna dla recydywistów penitencjarnych, M – jednostka penitencjarna dla młodocianych.

Oddział Zewnętrzny w Grudziądzu Zakładu Karnego Nr 1 w Grudziądzu (w chwili przeprowadzania badań naukowych Zakład Karny Nr 2 w Grudziądzu) powstał w 1872 r. lub wcześniej (dokładna data nie jest znana, ale w 1872 r. pojawiają się pierwsze wzmianki na jego temat)⁴¹⁷. Podlega pod OISW w Bydgoszczy⁴¹⁸. Jest to jednostka penitencjarna typu zamkniętego dla recydywistów penitencjarnych (R-1) z oddziałem aresztu śledczego. Ponadto w Oddziale Zewnętrznym w Grudziądzu mogą przebywać skazani skierowani do

⁴¹⁷ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-2-w-grudziadzu> (dostęp 12.01.2022).

⁴¹⁸ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

oddziału terapeutycznego (R-1/t) dla osób uzależnionych od alkoholu⁴¹⁹. Pojemność Oddziału Zewnętrzny w Grudziądzu wynosi 342 miejsca zakwaterowania⁴²⁰.

Oddział Zewnętrzny w Gdańsku-Przeróbce Aresztu Śledczego w Gdańsku (w chwili przeprowadzania badań naukowych Zakład Karny w Gdańsku-Przeróbce) powstał w 1970 r., ale jego infrastruktura istniała już wcześniej. Jednostka penitencjarna w Gdańsku-Przeróbce podlega pod OISW w Bydgoszczy⁴²¹. Posiada oddziały typu półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy (P-2) i dla młodocianych (M-2) oraz oddziały typu otwartego dla odbywających karę po raz pierwszy (P-3) i młodocianych (M-3). Ponadto w Oddziale Zewnętrznym w Gdańsku-Przeróbce mogą przebywać skazani skierowani do oddziału terapeutycznego dla osób uzależnionych od alkoholu (P-2/t, M-2/t) oraz skazani (P-2, M-2) poruszający się na wózku inwalidzkim⁴²². Pojemność Oddziału Zewnętrznego w Gdańsku-Przeróbce wynosi 625 miejsc zakwaterowania⁴²³.

Zakład Karny w Raciborzu powstał w 1851 roku⁴²⁴. Podlega pod OISW w Katowicach⁴²⁵. Jest to zakład karny typu zamkniętego dla recydywistów penitencjarnych (R-1) z oddziałem aresztu śledczego. Ponadto w Zakładzie Karnym w Raciborzu jest oddział dla osadzonych, którzy zostali zakwalifikowani jako skazani lub tymczasowo aresztowani stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego. W jednostce mogą również przebywać: (1) skazani (R-1/t) skierowani do oddziału terapeutycznego dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo; (2) tymczasowo aresztowani i skazani poruszający się na wózku inwalidzkim⁴²⁶. Pojemność Zakładu Karnego w Raciborzu wynosi 810 miejsc zakwaterowania⁴²⁷.

Areszt Śledczy w Słupsku powstał w 1945 r., jednak jego infrastruktura jest starsza, została oddana do użytku w 1898 r. Do 1945 r. należała do niemieckiego więzienia sądowego⁴²⁸. Jednostka podlega pod OISW w Koszalinie⁴²⁹. Jest to areszt śledczy, ale posiada również oddział dla skazanych odbywających karę po raz pierwszy w warunkach

⁴¹⁹ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴²⁰ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych*, CZSW, Warszawa 2021, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--komunikat> (dostęp 31.12.2021).

⁴²¹ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴²² Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴²³ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴²⁴ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-raciborz> (dostęp 5.11.2021).

⁴²⁵ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴²⁶ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴²⁷ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴²⁸ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-slupsku> (dostęp 5.11.2021).

⁴²⁹ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

zakładu karnego typu zamkniętego oraz Oddział Zewnętrzny w Ustce dla młodocianych oraz odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy w warunkach zakładu karnego typu otwartego i półotwartego⁴³⁰. Łączna pojemność Aresztu Śledczego w Słupsku wraz z Oddziałem Zewnętrznym w Ustce wynosi 624 miejsca zakwaterowania⁴³¹.

Oddział Zewnętrzny w Stargardzie Aresztu Śledczego w Szczecinie (w chwili przeprowadzania badań naukowych Zakład Karny w Stargardzie) powstał w 1958 r. w wyniku przekształcenia obozu dla polskich jeńców wojennych w więzieniu⁴³². Podlega pod OISW w Koszalinie⁴³³. Jest to jednostka penitencjarna typu zamkniętego dla odbywających karę po raz pierwszy (P-1), ale posiada również oddziały⁴³⁴: aresztu śledczego, typu zamkniętego dla młodocianych (M-1), typu półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy (P-2) oraz typu półotwartego dla młodocianych (M-2). Pojemność Oddziału Zewnętrznego w Stargardzie wynosi 516 miejsc zakwaterowania⁴³⁵.

Oddział Zewnętrzny w Białymstoku Aresztu Śledczego w Białymstoku (w chwili przeprowadzania badań naukowych Zakład Karny w Białymstoku) powstał w 1996 r., jednak należące do niego mury i budynki wybudowano już w 1961 r. na potrzeby Podośrodka Pracy Więźniów przy Centralnym Więzieniu w Białymstoku⁴³⁶. Podlega pod OISW w Olsztynie (w chwili przeprowadzania badań podlegał pod OISW w Białymstoku)⁴³⁷. Jednostka jest zakładem typu otwartego i półotwartego dla recydywistów penitencjarnych⁴³⁸. Pojemność Oddziału Zewnętrznego w Białymstoku wynosi 296 miejsc zakwaterowania⁴³⁹.

Zakład Karny w Trzebini powstał w 1990 r., ale należące do niego budynki są znacznie starsze. Zostały w 1972 r. zaadaptowane od Polskich Kolei Państwowych⁴⁴⁰. Zakład Karny w Trzebini podlega pod OISW w Krakowie⁴⁴¹. Jest to jednostka penitencjarna typu półotwartego dla skazanych odbywających karę po raz pierwszy oraz dla

⁴³⁰ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴³¹ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴³² <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-stargardzie> (dostęp 12.01.2022).

⁴³³ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴³⁴ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴³⁵ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴³⁶ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-bialystok> (dostęp 5.11.2021).

⁴³⁷ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴³⁸ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴³⁹ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴⁴⁰ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-trzebini#prettyPhoto> (dostęp 5.11.2021).

⁴⁴¹ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

młodocianych. Zakład posiada też kilkudziesięcioosobowy oddział otwarty⁴⁴². Pojemność Zakładu Karnego w Trzebini wynosi 330 miejsc zakwaterowania⁴⁴³.

Areszt Śledczy w Lublinie powstał w latach 60. XX wieku⁴⁴⁴. Podlega pod OISW w Lublinie⁴⁴⁵. Jest to areszt śledczy, ale posiada również oddziały dla skazanych odbywających karę po raz pierwszy w warunkach zakładu karnego typu zamkniętego i półotwartego. W Areszcie Śledczym w Lublinie jest oddział dla osadzonych, którzy zostali zakwalifikowani jako skazani lub tymczasowo aresztowani stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego. W jednostce ponadto mogą przebywać⁴⁴⁶: (1) kobiety i mężczyźni skierowani do ośrodka diagnostycznego, (2) tymczasowo aresztowani mężczyźni i kobiety poruszający się na wózku inwalidzkim, (3) osadzeni uczestniczący w programie substytucji metadonowej. Pojemność Aresztu Śledczego w Lublinie wynosi 1048 miejsc zakwaterowania⁴⁴⁷.

Zakład Karny w Sieradzu powstał w 1836 r.⁴⁴⁸ Podlega pod OISW w Łodzi⁴⁴⁹. Jest to jednostka penitencjarna typu zamkniętego z oddziałami typu półotwartego dla młodocianych i odbywających karę po raz pierwszy, aresztu śledczego oraz Oddziałem Zewnętrznym w Sieradzu (P-2, P-3). Ponadto w Zakładzie Karnym w Sieradzu mogą przebywać skazani (M-1/t, P-1/t) skierowani do oddziału terapeutycznego dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzeni umysłowo⁴⁵⁰. Łączna pojemność Zakładu Karnego w Sieradzu wraz z Oddziałem Zewnętrznym w Sieradzu wynosi 884 miejsc zakwaterowania⁴⁵¹.

Areszt Śledczy w Olsztynie na przestrzeni lat zmieniał swoją siedzibę sześć razy, w obecnej lokalizacji istnieje od 1898 roku⁴⁵². Podlega pod OISW w Olsztynie⁴⁵³. Jest to jednostka penitencjarna przeznaczona dla tymczasowo aresztowanych, w której mogą przebywać również mężczyźni skierowani do ośrodka diagnostycznego. Areszt Śledczy w Olsztynie posiada dwa oddziały zewnętrzne, tj.⁴⁵⁴: Oddział Zewnętrzny w Olsztynie (P-

⁴⁴² Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴⁴³ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴⁴⁴ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-lublinie> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁴⁵ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁴⁶ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴⁴⁷ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴⁴⁸ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-sieradzu> (dostęp 5.11.2021).

⁴⁴⁹ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁵⁰ *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 stycznia 2022 r.*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as> (dostęp 26.01.2022).

⁴⁵¹ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴⁵² <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-olsztynie> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁵³ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁵⁴ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

2, R-2, P-3, R-3) i Oddział Zewnętrzny w Szczytnie (P-1, P-2, R-1, R-2). Łączna pojemność Aresztu Śledczego w Olsztynie wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 690 miejsc zakwaterowania⁴⁵⁵.

Zakład Karny Nr 1 we Wrocławiu powstał w 1895 r.⁴⁵⁶ Podlega pod OISW w Opolu⁴⁵⁷ (w chwili przeprowadzania badań pod OISW we Wrocławiu). Jest to zakład karny typu zamkniętego dla odbywających karę po raz pierwszy (P-1), posiadający oddziały aresztu śledczego dla mężczyzn i kobiet, a także oddziały typu zamkniętego dla młodocianych (M-1) i typu półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy (P-2). Ponadto w Zakładzie Karnym Nr 1 we Wrocławiu mogą przebywać⁴⁵⁸: skazani skierowani do oddziałów terapeutycznych dla mężczyzn, skazani (M-1/t, P-1/t) uzależnieni od środków odurzających lub psychotropowych, skazani (M-1/t, P-1/t) uzależnieni od alkoholu, tymczasowo aresztowani mężczyźni poruszający się na wózku inwalidzkim, skazani (M-1, M-2, P-1, P-2) skierowani do nauczania w Centrum Kształcenia Ustawicznego oraz biorący udział w programie substytucji metadonowej. Zakład Karny Nr 1 we Wrocławiu posiada Oddział Zewnętrzny w Oleśnicy (P-1, M-1)⁴⁵⁹. Łączna pojemność Zakładu Karnego Nr 1 we Wrocławiu wraz z oddziałem zewnętrznym wynosi 1552 miejsca zakwaterowania⁴⁶⁰.

Areszt Śledczy w Opolu powstał w 1879 roku⁴⁶¹. Podlega pod OISW w Opolu⁴⁶². Jest to areszt śledczy, ale posiada również oddziały dla skazanych odbywających karę po raz pierwszy, recydywistów penitencjarnych, młodocianych kobiet oraz mężczyzn w warunkach zakładu karnego typu zamkniętego. W jednostce ponadto mogą przebywać kobiety i mężczyźni skierowani do ośrodka diagnostycznego. Areszt Śledczy w Opolu posiada oddziały zewnętrzne w Opolu (M-3, P-3, R-3) i Turawie (M-2, P-2, R-2, M-3, P-3, R-3)⁴⁶³. Łączna pojemność Aresztu Śledczego w Opolu wraz z oddziałami zewnętrznymi wynosi 648 miejsc zakwaterowania⁴⁶⁴.

Areszt Śledczy w Zielonej Górze został wybudowany w 1841 r., ale pierwsi aresztanci zostali w nim umieszczeni rok później⁴⁶⁵. Podlega pod OISW w Poznaniu⁴⁶⁶. Jest

⁴⁵⁵ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴⁵⁶ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-we-wroclawiu> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁵⁷ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁵⁸ *Zob. Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴⁵⁹ *Ibidem.*

⁴⁶⁰ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴⁶¹ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-opolu> (dostęp 5.11.2021).

⁴⁶² <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁶³ *Zob. Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴⁶⁴ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴⁶⁵ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-zielonej-gorze> (dostęp 10.01.2022).

⁴⁶⁶ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

to jednostka penitencjarna przeznaczona dla tymczasowo aresztowanych, ale posiada również oddziały typu półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy (P-2). W Areszcie Śledczym w Zielonej Górze mogą przebywać tymczasowo aresztowani i skazani poruszający się na wózku inwalidzkim⁴⁶⁷. Pojemność Aresztu Śledczego w Zielonej Górze wynosi 326 miejsc zakwaterowania⁴⁶⁸.

Zakład Karny w Przemyślu powstał ok. 1875 roku⁴⁶⁹. Podlega pod OISW w Rzeszowie⁴⁷⁰. Jest to zakład karny typu zamkniętego dla odbywających karę po raz pierwszy, ale posiada również oddziały aresztu śledczego i typu zamkniętego dla młodocianych (M-1). Ponadto w Zakładzie Karnym w Przemyślu mogą przebywać skazani skierowani do oddziału terapeutycznego (M-1/t, P-1/t) dla osób uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych. Jednostka posiada Oddział Zewnętrzny w Medyce (R-2, R-3)⁴⁷¹. Łączna pojemność Zakładu Karnego w Przemyślu wraz z oddziałem zewnętrznym wynosi 476 miejsc zakwaterowania⁴⁷².

Zakład Karny w Płocku powstał w 1803 r. Początkowo osoby pozbawione wolności były osadzone w jednym pawilonie mieszkalnym. Współcześnie jednostka penitencjarna składa się z trzech pawilonów mieszkalnych (drugi został wybudowany w 1846 r., trzeci w 1972 r.) oraz oddziału zewnętrznego (w Płońsku)⁴⁷³. Zakład karny w Płocku podlega pod OISW w Warszawie⁴⁷⁴. Jest zakładem karnym typu zamkniętego. Odbywają w nim karę recydywisci penitencjarni. Jednostka posiada również oddział dla tymczasowo aresztowanych. Ponadto w Zakładzie Karnym w Płocku mogą przebywać: (1) skazani (R-1/t) skierowani do oddziału terapeutycznego dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzeni umysłowo; (2) skazani (R-1, R-2) skierowani do nauczania w Centrum Kształcenia Ustawicznego; (3) skazani uczestniczący w programie substytucji metadonowej⁴⁷⁵. Łączna pojemność Zakładu Karnego w Płocku wraz z Oddziałem Zewnętrznym w Płońsku wynosi 789 miejsc zakwaterowania⁴⁷⁶.

Teren planowanych badań jest skomplikowany pod względem poznawczym. Pozornie dostęp do respondentów wydaje się być łatwy, ponieważ są oni skupieni

⁴⁶⁷ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴⁶⁸ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴⁶⁹ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-przemyslu> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁷⁰ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁷¹ Zob. *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021...*

⁴⁷² *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

⁴⁷³ <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-plocku> (dostęp 31.10.2021).

⁴⁷⁴ <https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

⁴⁷⁵ *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 18 października 2021 r.*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as> (dostęp 31.10.2021).

⁴⁷⁶ *Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych...*

w wyodrębnionych jednostkach organizacyjnych, jednak w jednostkach penitencjarnych występuje wiele barier instytucjonalnych, utrudniających prowadzenie badań naukowych. Problemy towarzyszące planowaniu badań, dylematom etycznym towarzyszącym doborowi próby badawczej oraz gromadzeniu danych ilościowych i jakościowych w aresztach śledczych i zakładach karnych stanowią nawet przedmiot odrębnych rozważań naukowych⁴⁷⁷.

W projekcie zastosowano takie metody empiryczne jak sondaż diagnostyczny i wywiad ekspercki ustrukturyzowany, co zostało bardziej szczegółowo omówione w poprzednim podrozdziale (podrozdział 3.6).

W ramach procedury doboru próby do badań sondażowych techniką ankietową najpierw zdefiniowano badaną zbiorowość, określono operat losowania, ustalono potencjalną liczebność próby oraz wybrano metodę jej doboru przy jednoczesnym uwzględnieniu planu doboru funkcjonariuszy i pracowników SW do próby. W momencie rozpoczęcia badań terenowych w 2021 r. łączna liczba funkcjonariuszy SW wynosiła 26 861, natomiast pracowników 1 736 (na pełny etat zatrudnionych było 1 145 osób). Łączna liczba funkcjonariuszy i pracowników wynosiła 28 597 i był to ogólny operat próby⁴⁷⁸. W badaniach użyto reprezentatywnego doboru badanych⁴⁷⁹ obejmującego próbę, której rozmiar obliczono za pomocą następującego wzoru⁴⁸⁰:

$$n_b = \frac{N}{1 + \frac{4d^2(N-1)}{Z\alpha^2}}, \text{ gdzie:}$$

n_b – niezbędna wielkość próby,

N – wielkość populacji⁴⁸¹,

d – maksymalny błąd szacunku,

Z – obliczony statystycznie wskaźnik.

Poniżej zostały zaprezentowane obliczenia:

⁴⁷⁷ Zob. Y. Jewkes, *Autoethnography and emotion as intellectual resources: Doing prison research differently*, „Qualitative Inquiry” 2012, no. 18, p. 63–75; K. Reiter, *Making windows in walls: Strategies for prison research*, „Qualitative Inquiry” 2014, no. 4(20), p. 417–428; K. Miszewski, *Socjolog w kryminale: więzienie jako nieprzyjazny teren badań*, „Przegląd Socjologiczny” 2005, nr 3, s. 65–92; R. Szczepanik, *Prowadzenie badań naukowych w warunkach izolacji więziennej*, [w:] I.B. Kuźma (red.), *Tematy trudne. Sytuacje badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 173–196.

⁴⁷⁸ *Statystyka roczna za 2020 rok*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp 29.12.2021).

⁴⁷⁹ Próba oznacza grupę z populacji. Próba reprezentatywna jest to grupa odznaczająca się tymi samymi cechami co cała populacja, ale o wiele mniej liczna. Cyt. za: A.N. Oppenheim, op. cit., s. 51.

⁴⁸⁰ J. Greń, *Statystyka matematyczna. Modele i zadania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1975, s. 245.

⁴⁸¹ Populacja to zbiór wszystkich obiektów wykazujących określone cechy. Cyt. za: Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, op. cit., s. 193.

$N = 28\,597$ (w przypadku funkcjonariuszy i pracowników).

Przyjmuje się błąd statystyczny na poziomie 5%, a zatem $d = 0,05$.

Zakłada się poziom ufności na poziomie 95%, a zatem $P = 0,95$.

W takim razie $\alpha = 1 - P = 1 - 0,95 = 0,05$.

Jeżeli $\alpha = 0,05$, to obliczony statystycznie wskaźnik $Z\alpha = 1,96$.

$$n_b = \frac{28597}{1 + \frac{4 \times 0,05^2 (28597 - 1)}{1,96^2}} = 380$$

W praktyce przebadanych zostało 577 funkcjonariuszy i pracowników SW ($N=577$). Wielkość zrealizowanej próby określona została na podstawie zwrotów wypełnionych kwestionariuszy ankiet. W wyniku badań przebadany został co 49 funkcjonariusz bądź pracownik SW.

W badaniu nie koncentrowano się na podziale personelu na funkcjonariuszy i pracowników. W warunkach więziennych pracownicy cywilni najczęściej funkcjonują w ramach działów niemających kontaktu z osobami pozbawionymi wolności. Spośród kadry tzw. pierwszej linii, pracownikami cywilnymi mogą być wyłącznie osoby zatrudnione w dziale penitencjarnym, terapeutycznym bądź służbie zdrowia. Zadania wykonywane przez pracowników cywilnych są w większości tożsame z zadaniami funkcjonariuszy.

Drugą metodą badawczą, którą zastosowano w niniejszym projekcie badawczym jest ustrukturyzowany wywiad indywidualny z ekspertami. W tym przypadku został zastosowany dobór celowy⁴⁸², w którym kierowano się przede wszystkim kryteriami posiadania wiedzy i doświadczenia w pracy w jednostkach penitencjarnych. Eksperti, z którymi przeprowadzono wywiady, są czynnymi bądź emerytowanymi funkcjonariuszami SW zajmującymi kierownicze stanowiska w jednostkach penitencjarnych lub pracownikami naukowymi Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, dysponującymi rozległą wiedzą i długoletnim doświadczeniem. Łącznie przeprowadzono 12 wywiadów eksperckich.

3.8 Zmienne niezależne i zależne

Zmienna to cecha lub właściwość jednostki bądź organizacji, którą można mierzyć bądź obserwować i która wykazuje różnice wśród badanych osób bądź organizacji. Zazwyczaj różnice dotyczą dwóch lub więcej kategorii bądź tworzą kontinuum wyników, a zmienne można zmierzyć lub ocenić, posługując się odpowiednią skalą⁴⁸³.

⁴⁸² Zob. B. Kuc, Z. Ścibiorek, op. cit., s. 184.

⁴⁸³ J.W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 250.

Zmienna niezależna (jest również nazywana eksperymentalną lub wyjaśniającą⁴⁸⁴) to *zmienna, której wartości w analizie traktuje się jako dane i nie próbuje się tłumaczyć. Zakłada się, że zmienne niezależne determinują wartości zmiennych zależnych lub wpływają na nie*⁴⁸⁵. Przyjęto, że zmienne niezależne w prowadzonych badaniach mogą obejmować zmienne:

1. społeczno-demograficzne (płeć, wiek, wykształcenie, staż służby, korpus osobowy, stanowisko służbowe);
2. sytuacyjne (częstotliwość kontaktów z osadzonymi, występowanie wirusa SARS-CoV-2);
3. strukturalno-organizacyjne (typ jednostki penitencjarnej, rodzaj jednostki penitencjarnej, kategoria jednostki penitencjarnej).

Zmienna zależna to *zmienna co do której zakłada się, że jest związana przyczynowo lub uzależniona od innej zmiennej (zmiennej niezależnej)*⁴⁸⁶. Zmienną zależną w prowadzonych badaniach jest sposób realizacji zadań przez SW. Jest ona niemierzalna w sposób bezpośredni i w związku z tym zachodzi konieczność jej operacjonalizacji za pomocą wskaźników. Wskaźniki to *cechy, zdarzenia lub zjawiska, na podstawie zajścia których wnioskujemy z określonym prawdopodobieństwem, o zachodzeniu zjawiska, które nas interesuje*⁴⁸⁷. Wskaźniki umożliwiają dokonywanie pomiarów właściwości zmiennych⁴⁸⁸. W celu lepszego zobrazowania zmiennych, które będą uwzględnione w badaniu sporządzono model⁴⁸⁹.

⁴⁸⁴ A.N. Oppenheim, op. cit., s. 31.

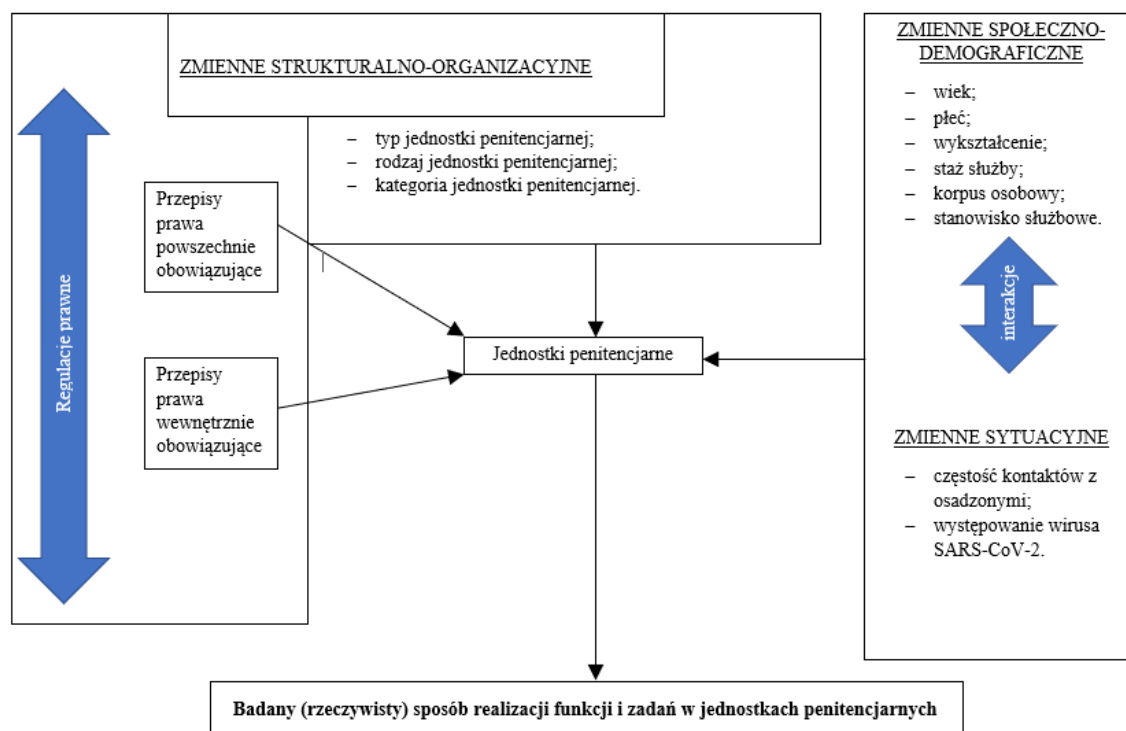
⁴⁸⁵ E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 554.

⁴⁸⁶ Ibidem, s. 554.

⁴⁸⁷ S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1970, s. 228.

⁴⁸⁸ Z.M. Zimny, *Zarys metodologii badań społecznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2001, s. 122.

⁴⁸⁹ Model jest to podobizna rzeczywistości możliwej i od nas zależnej. Może być wynikiem opracowań, ale można go również narzucić. W nauce jest to sposób myślenia, reprezentujący rodzaj rozważań nad tym, czego nie znamy. W ten sposób staje się on sformalizowaną teorią. Cyt. za.: W. Pytkowski, op. cit., s. 174.

Rysunek 3.1. Model badań nad sposobem realizacji funkcji i zadań w jednostkach penitencjarnych (opracowanie własne)

3.9 Model badań, ich organizacja i przebieg

Projekt badawczy pt. *Rola Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP* ma charakter zarówno teoretyczny jak i praktyczny. Realizowany jest w dwóch fazach: koncepcyjnej i wykonawczej. Na pierwszą fazę składają się następujące etapy:

1. Gromadzenie i analizowanie aktów normatywnych oraz literatury przedmiotu dotyczących roli i miejsca SW w SBN RP oraz pełnionych przez nią funkcji i realizowanych zadań. Jest to działaniem podstawowe dla prowadzenia badań, bowiem w niemal każdym przedsięwzięciu badawczym odwołujemy się do jakichś dokumentów i podejmujemy próbę ich analizy⁴⁹⁰.
2. Opracowanie koncepcji badań, w której nastąpiło określenie jednostki analizy, zdefiniowane zostały problemy badawcze oraz postawiono hipotezy badawcze.
3. Opracowanie narzędzi badawczych (kwestionariusz ankiety, scenariusz wywiadu).
4. Wyłonienie grup badawczych i uzyskanie stosownych zgód od dyrektorów zakładów karnych i aresztów śledczych na przeprowadzenie badań terenowych.

Faza wykonawcza dzieli się na następujące etapy:

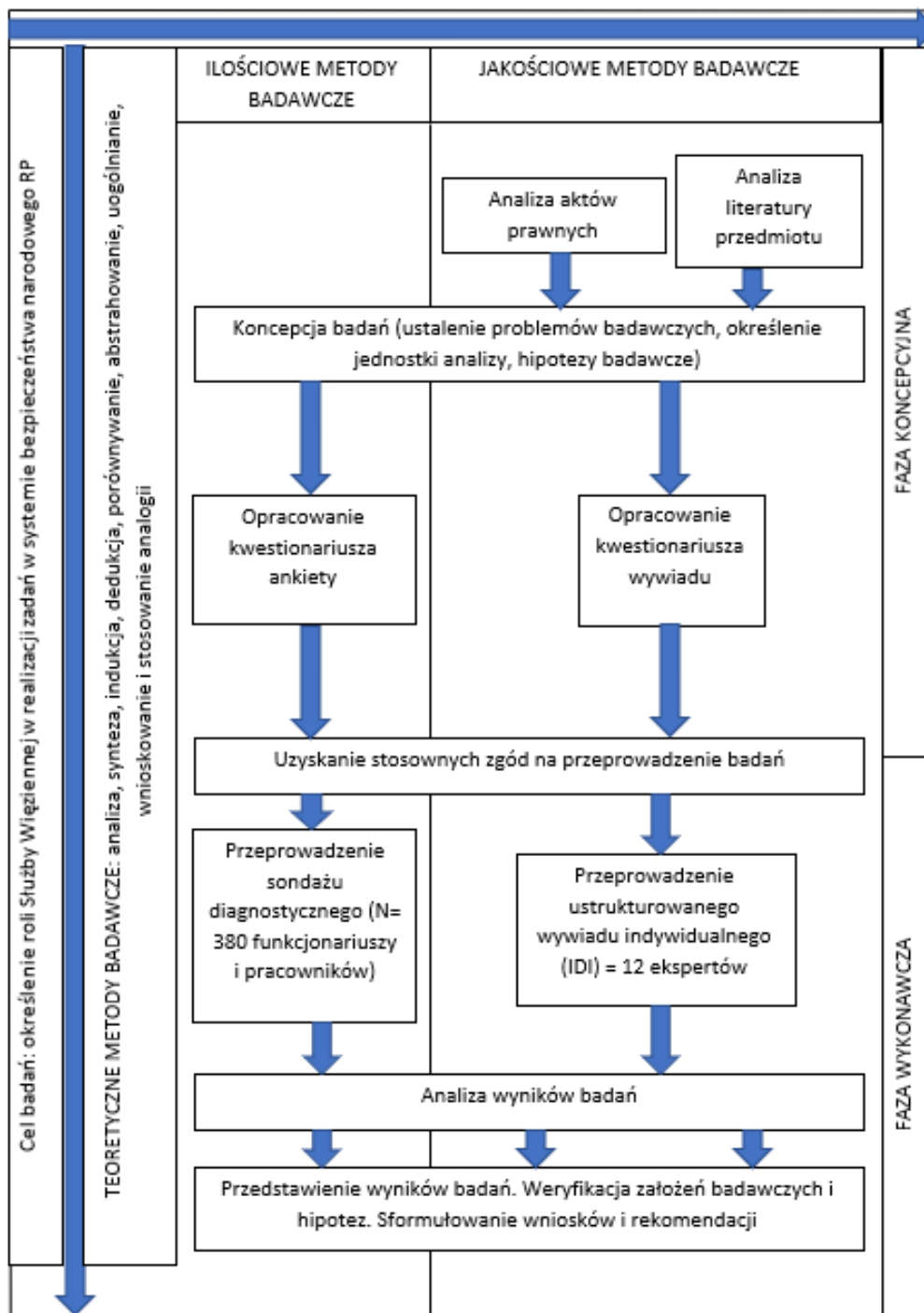
⁴⁹⁰ M. Łobocki, op. cit., s. 215.

1. Przeprowadzenie badań terenowych. Zakres przedmiotu badania miał charakter statyczny (badanie przekrojowe - jeden pomiar) i dotyczył zadań realizowanych przez jednostki penitencjarne. Do gromadzenia materiału empirycznego wykorzystano metodę ankietową oraz wywiad ekspercki ustrukturyzowany. Badania terenowe zostały przeprowadzone w drugim, trzecim i czwartym kwartale 2021 roku w piętnastu jednostkach penitencjarnych, a w tym: Oddziale Zewnętrznym w Grudziądzu (w chwili przeprowadzania badań był to Zakład Karny Nr 2 w Grudziądzu), Oddziale Zewnętrznym w Gdańsku-Przeróbce (w chwili przeprowadzania badań był to Zakład Karny w Gdańsku-Przeróbce), Zakładzie Karnym w Raciborzu, Areszcie Śledczym w Słupsku oraz Oddziale Zewnętrznym w Ustce, Oddziale Zewnętrznym w Stargardzie (w chwili przeprowadzania badań był to Zakład Karny w Stargardzie), Oddziale Zewnętrznym w Białymstoku (w chwili przeprowadzania badań był to Zakład Karny w Białymstoku), Zakładzie Karnym w Trzebini, Areszcie Śledczym w Lublinie, Zakładzie Karnym w Sieradzu, Areszcie Śledczym w Olsztynie, Zakładzie Karnym Nr 1 we Wrocławiu, Areszcie Śledczym w Opolu, Areszcie Śledczym w Zielonej Górze, Zakładzie Karnym w Przemyśle, Zakładzie Karnym w Płocku oraz Oddziale Zewnętrznym w Płońsku. Badacz kontaktował się indywidualnie z dyrektorami poszczególnych aresztów śledczych i zakładów karnych i osobiście bądź drogą korespondencyjną przekazywał kwestionariusze ankiet. Analogiczne postępowanie przyjęto w procedurze przekazywania ankiet badaczowi przez dyrektorów zakładów karnych i aresztów śledczych. W związku ze specyfiką jednostek penitencjarnych nie było możliwe ustalenie terminów indywidualnych spotkań badacza z personelem poszczególnych aresztów śledczych i zakładów karnych. Tym samym częścią organizacyjną w tym zakresie stała się udziałem dyrektorów, jak również wyznaczonych przez nich funkcjonariuszy. Dyrektorzy zostali poinstruowani o celowo-warstwowym doborze próby, dlatego kwestionariusze ankiet były wypełniane przez personel o różnych cechach społeczno-demograficznych. Ustrukturyzowany wywiad indywidualny przeprowadzono wśród dwunastu ekspertów, którzy są funkcjonariuszami podległymi DGSW lub emerytowanymi funkcjonariuszami SW. Wśród nich znaleźli się wykładowcy Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości będący czynnymi lub emerytowanymi funkcjonariuszami, obecni oraz emerytowani dyrektorzy zakładów karnych i aresztów śledczych oraz kierownicy działów penitencjarnego oraz

ochrony. Wywiady były przeprowadzone w drodze indywidualnych rozmów bądź korespondencyjnie.

2. Analiza wyników badań. Materiał badawczy został poddany analizie statystycznej przy wykorzystaniu programów: IBM SPSS Statistics 24 oraz Microsoft Office Excel 2016.
3. Przedstawienie wyników badań. Weryfikacja założeń badawczych i hipotez. Sformułowanie wniosków i rekomendacji.

W celu lepszego zobrazowania organizacji i przebiegu badań opracowano model, który został zaprezentowany poniżej. Prezentuje on opisane powyżej oraz dodatkowe czynności badacza podczas procesu badawczego.

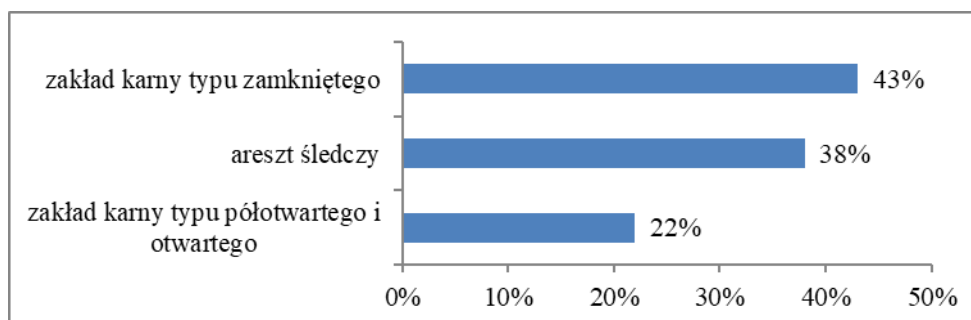
Rysunek 3.2. Model organizacji i przebiegu badań (opracowanie własne)

3.10 Charakterystyka jednostek penitencjarnych uwzględnionych w badaniach

Badania terenowe przeprowadzono w jednostkach penitencjarnych, zlokalizowanych we wszystkich okręgach Służby Więziennej. W ich wyborze posłużono się doбором

kwotowym⁴⁹¹ z uwzględnieniem zmiennych strukturalno-organizacyjnych tj.: typ, rodzaj i kategoria jednostki penitencjarnej.

Pierwsza zmienna strukturalno-organizacyjna występująca w kwestionariuszu to typ jednostki penitencjarnej. Na wykresie 3.1 przedstawiono typy jednostek penitencjarnych, w których służą badani funkcjonariusze SW.

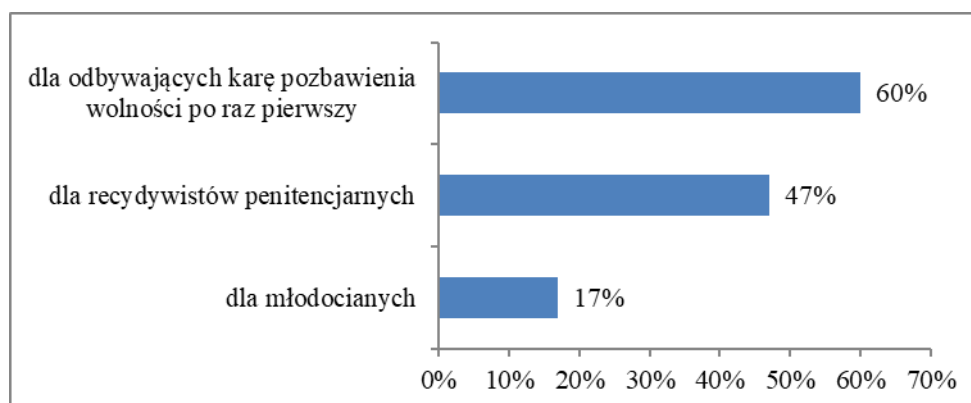
N=577

Pytanie wielokrotnego wyboru, dane nie sumują się do 100%

Wykres 3.1. Typ jednostek penitencjarnych

Najwięcej funkcjonariuszy i pracowników SW uwzględnionych w badaniu służy w zakładach karnych typu zamkniętego (43%), nieco mniej w aresztach śledczych (38%), najmniej natomiast w zakładach karnych typu półotwartego i otwartego (22%).

Drugą zmienną, która różnicuje jednostki penitencjarne, w których przeprowadzono badania terenowe jest ich rodzaj. Na wykresie 3.2 zaprezentowano rodzaje jednostek penitencjarnych, w których służą badani.

N=577

Pytanie wielokrotnego wyboru, dane nie sumują się do 100%

Wykres 3.2. Rodzaj jednostek penitencjarnych

⁴⁹¹ Za S. Nowakiem, przyjęto, że próba kwotowa jest reprezentatywną próbą celową wtedy, gdy zna się rozkłady ważnych zmiennych w zbiorowości generalnej, [w:] *Metodologia badań społecznych*, op. cit., s. 301.

Największa część kadry penitencjarnej uwzględnionej w realizowanym badaniu empirycznym (60%) służy w zakładach karnych dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy. Niespełna połowa respondentów (47%) pełni służbę w zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych, a najmniej spośród nich (17%) w zakładach karnych dla młodocianych.

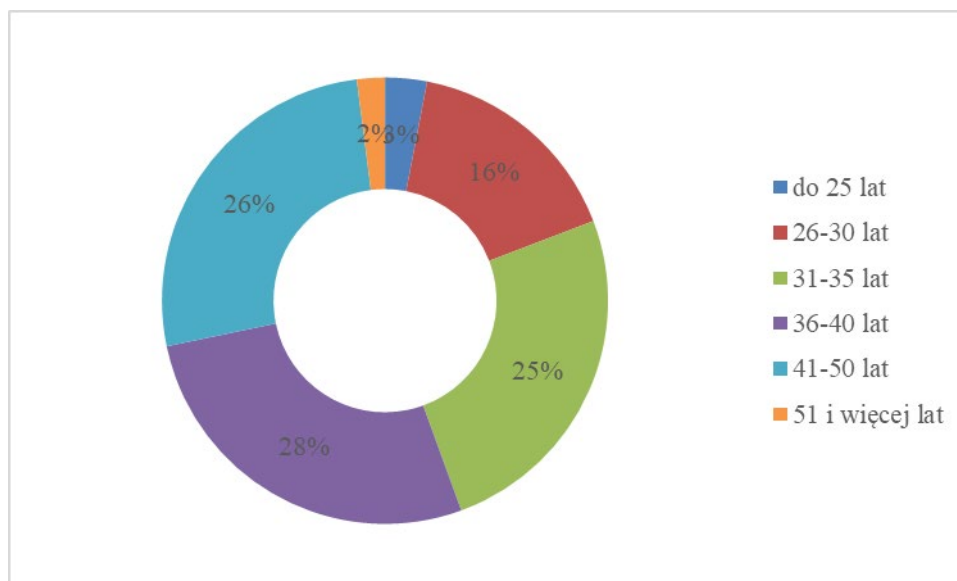
Trzecią zmienną strukturalno-organizacyjną uwzględnioną w badaniu jest kategoria jednostek penitencjarnych. Dwie trzecie (67%) funkcjonariuszy i pracowników SW, którzy wzięli udział w badaniu służy w jednostkach penitencjarnych o pojemności do 600 osadzonych (jednostki penitencjarne II kategorii), a jedna trzecia (33%) spośród nich w aresztach śledczych i zakładach karnych o pojemności powyżej 600 osadzonych (jednostki penitencjarne I kategorii).

3.11 Charakterystyka społeczno-demograficzna badanych oraz częstotliwość ich kontaktu z osadzonymi

W przeprowadzonych badaniach uwzględniono szereg zmiennych społeczno-demograficznych tj.: płeć, wiek, wykształcenie, staż służby, przynależność do korpusu osobowego i stanowisko służbowe. Rozkład badanych pokrywa się ze strukturą organizacyjną w jednostkach penitencjarnych pod względem liczbowym.

Niespełna trzy czwarte (73,8%) respondentów biorących udział w badaniach terenowych stanowili mężczyźni, a tylko nieco ponad jedną czwartą (26,2%) kobiety.

Przedział wiekowy, w którym mieszcza się badani funkcjonariusze SW, skategoryzowano na sześć grup wiekowych: do 25 lat, od 26 do 30 lat, od 31 do 35 lat, od 36 do 40 lat, od 41 do 50 lat oraz 51 lat i więcej. Szczegółowe informacje dotyczące struktury badanych ze względu na wiek ilustruje wykres 3.3.

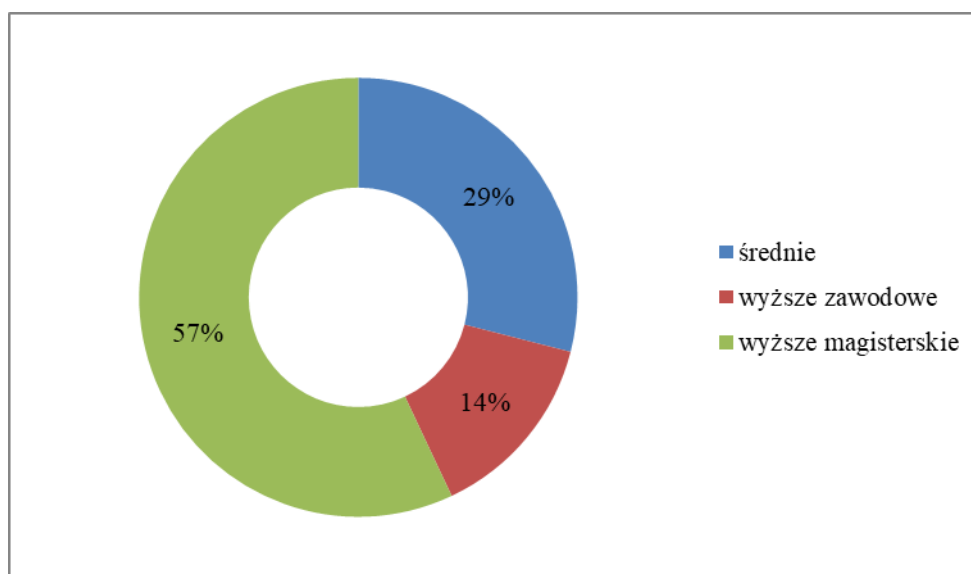

N=545

Wykres 3.3. Wiek respondentów

Z powyższego wykresu wynika, że w grupie badanych najliczniejszą grupę stanowią osoby w wieku od 36 do 40 lat (28%), jednak porównywalne z nią pod tym względem są również grupy, do których należą osoby mieszczące się w przedziałach wiekowych: od 31 do 35 lat (25%) oraz od 41 do 50 lat (26%).

Struktura wykształcenia to kolejny element charakterystyki społeczno-demograficznej badanych. Charakteryzowały je trzy kategorie tj.: średnie, wyższe zawodowe i wyższe magisterskie (wykres 3.4).

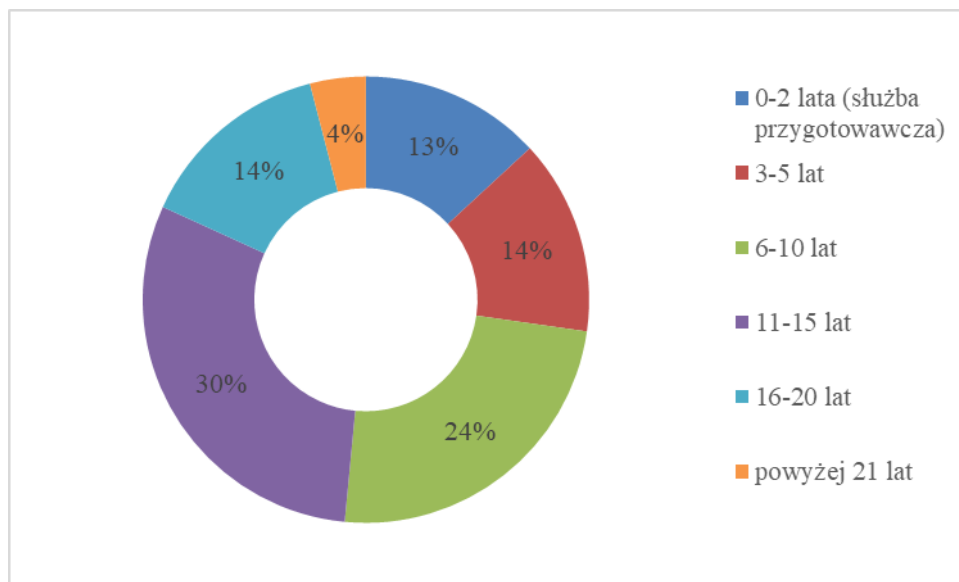

N=542

Wykres 3.4. Wykształcenie respondentów

Co trzeci respondent legitymuje się średnim wykształceniem (29%), mniejsza część wyższym zawodowym (14%). Z kolei większość badanych funkcjonariuszy i pracowników SW deklaruje, że posiada wyższe magisterskie wykształcenie (57%).

Staż służby funkcjonariuszy i pracowników SW charakteryzuje sześć kategorii, tj.: do 2 lat (służba przygotowawcza), od 3 do 5 lat, od 6 do 10 lat, od 11 do 15 lat, od 16 do 20 lat oraz powyżej 21 lat. Dane statystyczne zawiera wykres 3.5.

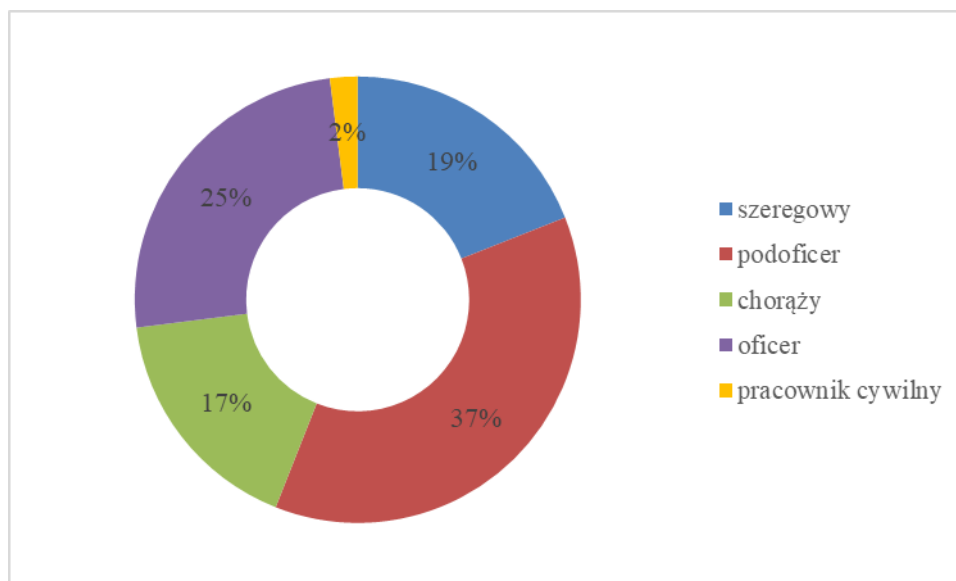

N=542

Wykres 3.5. Staż służby respondentów

Wśród respondentów najliczniejszą grupę stanowią funkcjonariusze i pracownicy SW o stażu służby w przedziale od 11 do 15 lat (30%). Porównywalnie dużo więzienników ma od 6 do 10 lat służby (24%). Powyżej 21 lat służby ma tylko 4% spośród badanych.

Kolejną zmienną społeczno-demograficzną uwzględnioną w badaniu jest korpus osobowy. Wyróżniono pięć kategorii charakteryzujących korpus osobowy, tj.: szeregowy, podoficer, chorąży, oficer i pracownik cywilny. Strukturę badanych grup według korpusu osobowego przedstawia wykres poniżej (wykres 3.6).

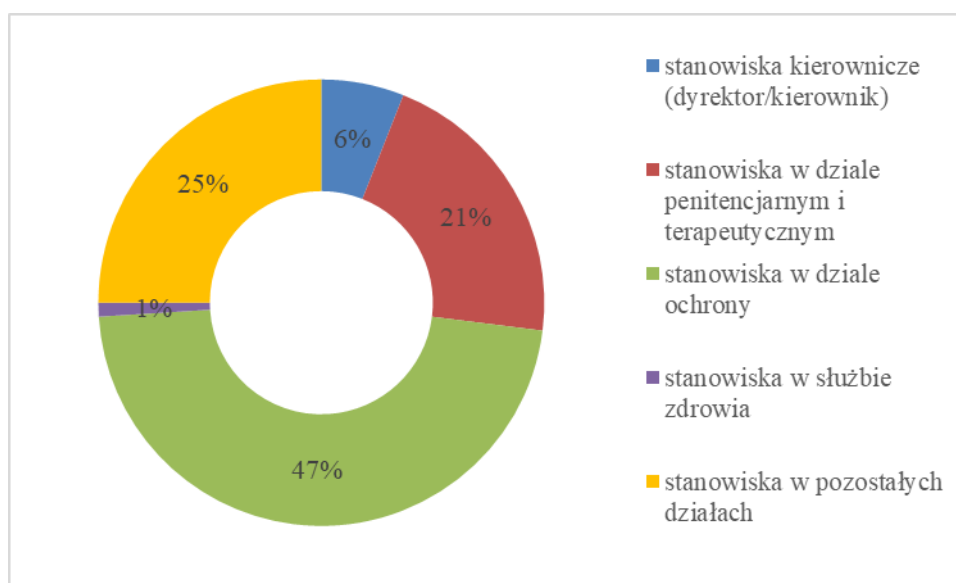

N=541

Wykres 3.6. Przynależność respondentów do korpusu osobowego

Z powyższego wykresu wynika, że w grupie badanych najliczniejszą grupę stanowią podoficerowie (37%). Najmniej liczną natomiast pracownicy cywilni, którzy stanowią 2% badanej populacji.

Stanowisko służbowe funkcjonariuszy i pracowników SW charakteryzuje sześć kategorii, tj.: stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik), stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym, stanowiska w dziale ochrony, stanowiska w służbie zdrowia, stanowiska w pozostałych działach. Dane statystyczne zawiera wykres 3.7.

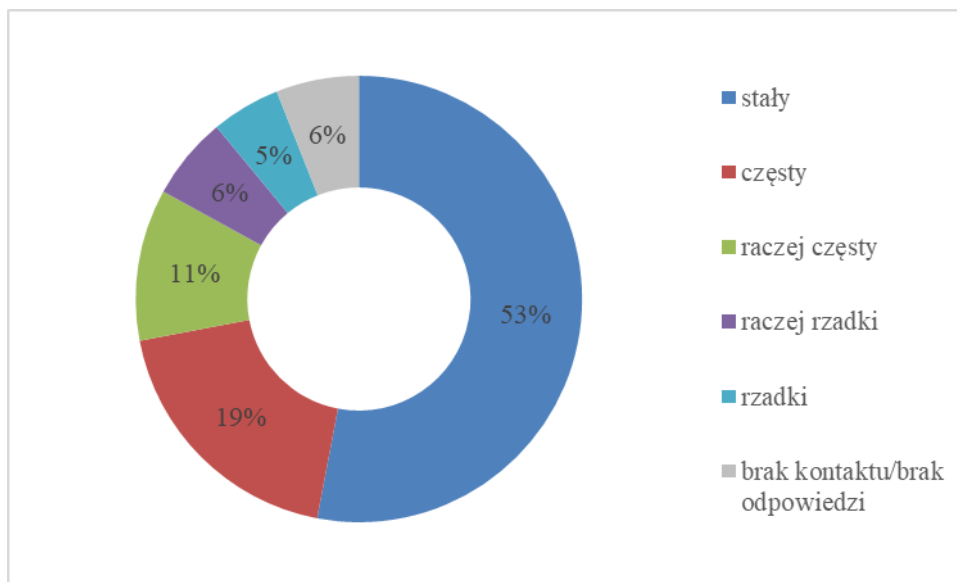

N=544

Wykres 3.7. Stanowiska służbowe respondentów

Niespełna połowa (47%) spośród wszystkich badanych należy do działu ochrony. Pozostałe grupy są mniej liczne, a najmniej liczna ze wszystkich to służba zdrowia, której przedstawiciele są co setną (1%) przebadaną osobą.

Częstotliwość kontaktu z osadzonymi grupy respondentów charakteryzuje sześć kategorii, tj.: stały, częsty, raczej częsty, raczej rzadki, rzadki oraz brak kontaktu/brak odpowiedzi. Zostały one przedstawione na wykresie 3.8.

N=550

Wykres 3.8. Częstotliwość kontaktu respondentów z osadzonymi

Większość przebadanych funkcjonariuszy i pracowników SW (53%) określa swój kontakt z osadzonymi jako stały. Tylko co dwudziesty respondent twierdzi, że nie ma w ogóle kontaktu z osadzonymi bądź nie udzielił odpowiedzi na to pytanie.

Rozdział IV

JEDNOSTKA PENITENCJARNA JAKO MIEJSCE REALIZACJI ZADAŃ PRZEZ SŁUŻBĘ WIĘZIENNĄ

Jednostki penitencjarne to byty istotne w kontekście życia zbiorowego w kraju. Zgodnie z § 2 pkt 14 oraz § 3 pkt 2 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2003 r. w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony⁴⁹² zaliczane są do kategorii II obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa. Dysponują infrastrukturą⁴⁹³: porządku i bezpieczeństwa, społeczną oraz techniczną, które składają się na spójną całość. Infrastruktura porządku i bezpieczeństwa oraz techniczna wyróżniają areszty śledcze oraz zakłady karne na tle innych budowli. Charakterystyczne jej elementy to: grube i wysokie mury zwieńczone koncentriną, wolna przestrzeń dzieląca wygrodenie zewnętrzne od wygrodenia wewnętrznego (pas ochronny), wygrodenie wewnętrzne wykonane z siatki ostrzowej oddzielające poszczególne rejony wewnątrz jednostki oraz wysokie budynki mieszkalne z zakratowanymi oknami. Architektura oraz zabezpieczenia techniczno-ochronne czynią jednostki penitencjarne miejscami wyjątkowymi, jednak dopiero dopełnienie tego obrazu opisem nienamacalnych właściwości tego miejsca, charakterystyką społeczności więziennej oraz omówieniem występujących w obrębie niej relacji daje pełen obraz wyjątkowości tych miejsc.

Są to kwestie niezwykle istotne w kontekście realizowanego tematu badań, a ich eksploracja wydaje się być wręcz nieodzowna. Z tego względu niniejszy rozdział poświęcono na omówienie: (1) więzienia jako instytucji i organizacji; (2) typów, rodzajów i kategorii zakładów karnych oraz (3) charakterystykę społeczności więziennej (personelu jednostek penitencjarnych oraz populacji osadzonych).

4.1 Więzienie jako organizacja i instytucja

Więzienie to potoczne, jednak powszechnie stosowane określenie wobec aresztów śledczych i zakładów karnych, które zgodnie z art. 8 ust. 1 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej⁴⁹⁴ są, obok CZSW, OISW, uczelni SW, COSSW w Kulach, OSSW, ODKSW oraz Inspektoratu Wewnętrznego Służby Więziennej, jednostkami

⁴⁹² Dz.U. Nr 116, poz. 1090.

⁴⁹³ M. Kaczmarek, *Zakład karny jako system społeczny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67–68, s. 101.

⁴⁹⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

organizacyjnymi SW. W niniejszym opracowaniu celowo jednak unika się używania pojęć: więzienie i jednostka organizacyjna SW. W pierwszym przypadku ze względu na jego potoczny charakter, a w drugim ze względu na wieloznaczność. Uznano, że najwłaściwsze będzie stosowanie pojęcia jednostka penitencjarna. Jest to zbiorcza, a zarazem niepotoczna nazwa używana wobec aresztów śledczych i zakładów karnych. Określenie to wydaje się zatem najadekwatniejsze, gdyż w polskim systemie penitencjarnym zazwyczaj nie występuje jednorodność przeznaczenia jednostki penitencjarnej. Powszechne jest organizowanie oddziałów śledczych w zakładach karnych oraz oddziałów karnych w aresztach śledczych⁴⁹⁵. W dalszej części tego podrozdziału omówiono standardową strukturę jednostki penitencjarnej.

Jednostki penitencjarne są w opracowaniu postrzegane przez pryzmat paradygmatu neoinstytucjonalnego, jednak przytacza się tylko jego najważniejsze wątki, które mają szczególne znaczenie, gdy podejmowana jest problematyka systemu penitencjarnego. Istnieją opracowania dotyczące tej perspektywy teoretycznej, w których znaleźć można jej kompleksową charakterystykę⁴⁹⁶. Nie sposób w tym momencie dokonać pełnego inwentarza wielu różnych znaczeń pojęcia instytucji występujących w rosnącej liczbie prac „nowych instytucjonalistów”⁴⁹⁷.

Nazwę neoinstytucjonalizmu, zwanego też nowym instytucjonalizmem wprowadzili James March i Johan Olsen⁴⁹⁸ i położyli podwaliny pod instytucjonalizm normatywny, który eksponował znaczenie logiki stosowności dla strukturalizacji działania⁴⁹⁹. *Instytucje to pisane i niepisane zasady, normy i ograniczenia, które ludzie wymyślają, aby zredukować niepewność oraz kontrolować swoje otoczenie. Należą do nich (1) pisane zasady i kontrakty, które regulują stosunki umowne i ład korporacyjny, (2) konstytucje, prawa i zasady, które regulują politykę, zachowanie rządów, finanse oraz szerzej – społeczeństwo oraz (3) niepisane kodeksy postępowania, standardy zachowań i przekonania*⁵⁰⁰. Piotr Chmielewski⁵⁰¹ wskazuje, że instytucje występują we wszystkich dziedzinach życia.

⁴⁹⁵ M. Kaczmarek, *Zakład...*, s. 95.

⁴⁹⁶ Por. P. Chmielewski, *Homo agens. Instytucjonalizm w naukach społecznych*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2011; B.G. Peters, *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*, Continuum, London, New York 1999.

⁴⁹⁷ E. Ostrom, *An agenda for the study of institutions*, „Public Choice” 1986, no. 48, p. 3-25.

⁴⁹⁸ Zob. J.G. March, J.P. Olsen, *The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life*, „American Political Science Review” 1984, no. 3(78).

⁴⁹⁹ J.G. March, J.P. Olsen, *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 31-36.

⁵⁰⁰ C. Menard, M.M. Shirley, *Introduction*, [in:] C. Menard, M.M. Shirley (red.), *Handbook of New Institutional Economics*, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg 2008, p. 1.

⁵⁰¹ P. Chmielewski, *Nowa analiza instytucjonalna...*, s. 209-210.

Paradygmat poddaje refleksji założenie o racjonalności aktorów. Podmiotami działania nie kieruje wyłącznie nastawienie na zysk. Skuteczność instytucji w kształtowaniu zachowania zależy od rozmaitych czynników. Do najważniejszych należą jej funkcjonalność, zaplecze poparcia społecznego oraz możliwość egzekwowania przestrzegania reguł w niej zawartych. Pierwszy odnosi się do faktu spełniania przez instytucję funkcji, do których została powołana. Drugi związany jest z legitymizacją jej istnienia. Trzeci dotyczy aparatu, który może być wykorzystany przez funkcjonariuszy instytucji do wzmacniania legitymizacji lub wymuszania posłuszeństwa⁵⁰².

4.1.1 Jednostka penitencjarna jako organizacja o strukturze hierarchicznej

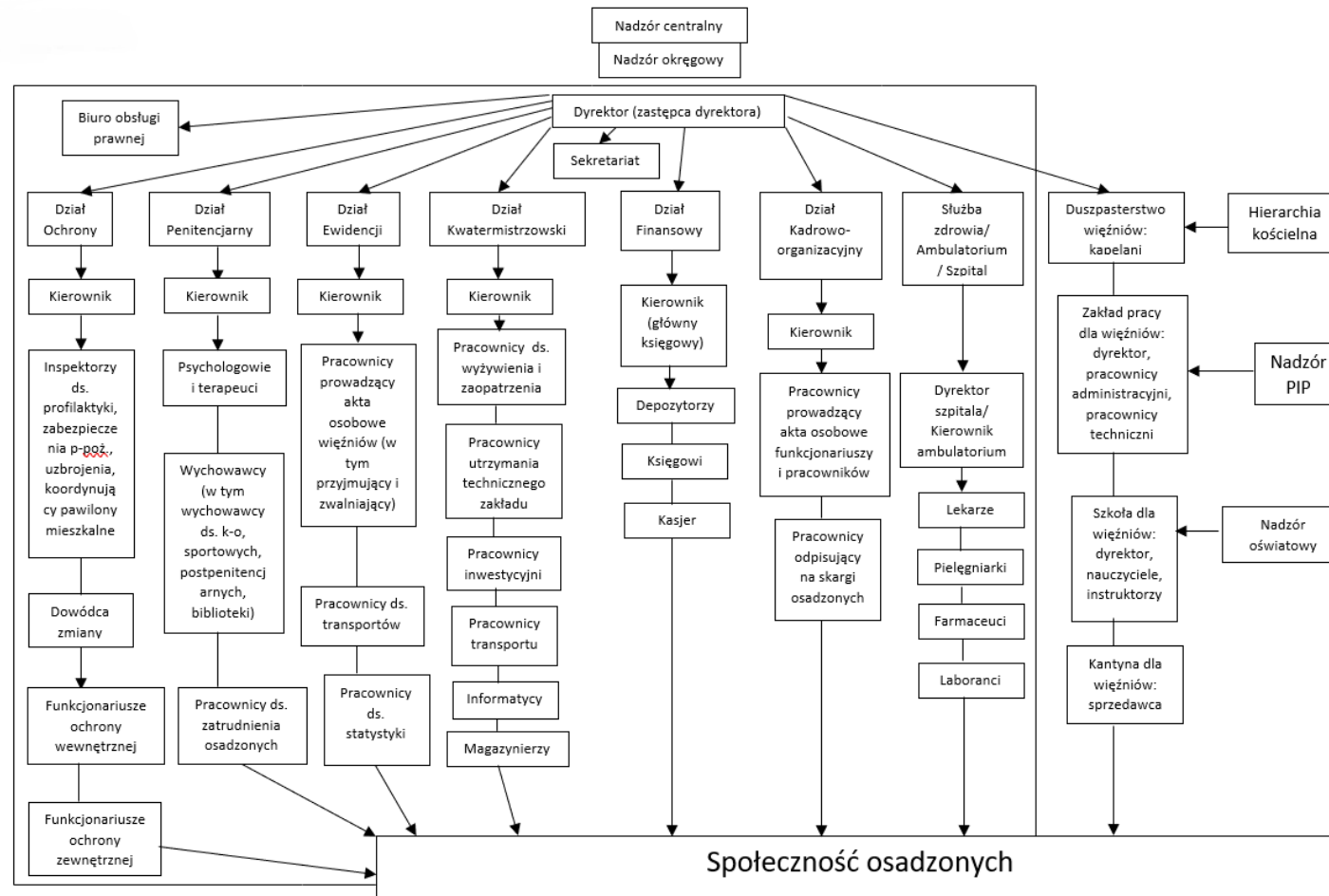
W Służbie Więziennej występuje charakterystyczne dla wszystkich służb mundurowych hierarchiczne podporządkowanie personelu⁵⁰³. Jej struktura w ujęciu krajowym została przedstawiona w rozdziale pierwszym niniejszego opracowania, na tym etapie badań omówiono ją w odniesieniu do jednostki podstawowej. W każdej jednostce penitencjarnej wyróżnia się trzy poziomy organizacyjne⁵⁰⁴: naczelne kierownictwo, kierownictwo średniego szczebla i podstawowy poziom wykonawców. Naczelne kierownictwo zajmuje pozycję nadrzędną względem reszty personelu, natomiast na niższych szczeblach istnieje wiele równoległych układów hierarchicznych (poszczególne piony), o mocno sformalizowanych wzajemnych powiązaniach i kompetencjach funkcjonalnie odniesionych do zadań systemu⁵⁰⁵.

⁵⁰² C. Offe, *Projektowanie instytucji w krajach Europy wschodniej w okresie przemian*, [w:] J. Hausner (red.), *Narodziny demokratycznych instytucji. Studia nad systemem reprezentacji interesów*. Tom 3, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1995, s. 32-38.

⁵⁰³ Regulamin nr 2/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 października 2010 r. w sprawie sposobu pełnienia służby przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, § 1.

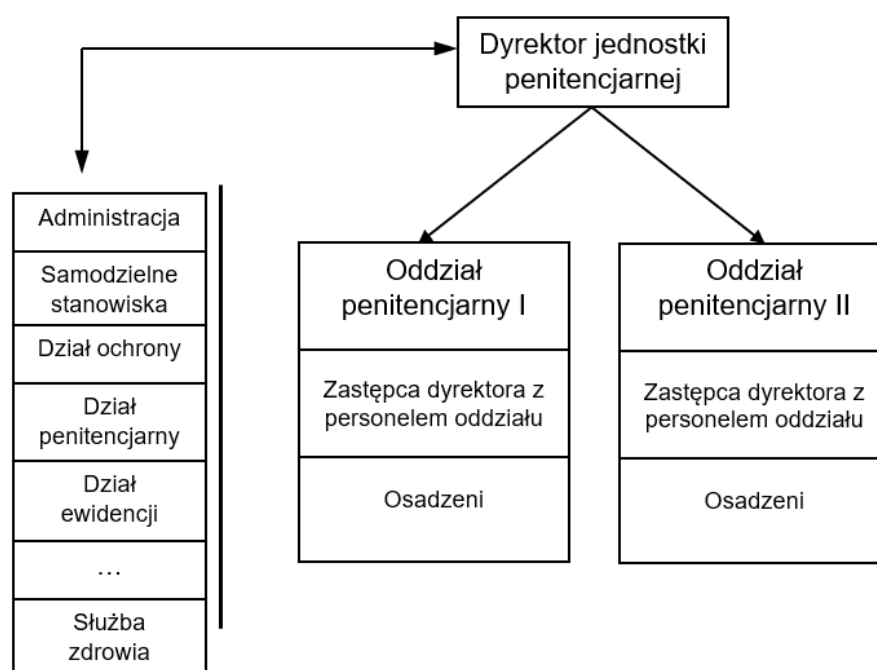
⁵⁰⁴ K. Jędrzejak, *Przygotowanie funkcjonariuszy Służby Więziennej do wykonywania zadań ochronno-obronnych*, [w:] R.M. Kalina, K. Klukowski, K. Jędrzejak, A. Kaczmarek (red.), *Współczesne kierunki rozwoju kultury fizycznej w formacjach obronnych*, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Warszawa 2000, s. 118.

⁵⁰⁵ M. Kaczmarek, *Zakład...*, s. 120.

Rysunek 4.1. Uproszczony model organizacyjny polskiej jednostki penitencjarnej (opracowanie własne)

Współcześnie areszty śledcze i zakłady karne w Polsce są zorganizowane w ten sposób, że najmniejsze spośród nich tworzą samodzielną całość, natomiast w obrębie większych jednostek penitencjarnych, gdzie jest to możliwe wydziela się mniejsze części, nazywane oddziałami penitencjarnymi (przeznaczone dla 200-350 osadzonych)⁵⁰⁶. Są one niemal wiernym odzwierciedleniem tradycyjnej jednostki podstawowej⁵⁰⁷. Rozwiązanie to zakłada przestrzenną bliskość personelu i skazanych, która ma spowodować lepszy przepływ informacji pomiędzy członkami personelu oraz szybsze i bardziej adekwatne reakcje na zachowanie osadzonych⁵⁰⁸. Skład osobowy oddziału penitencjarnego stanowi zespół składający się ze stałego personelu oddziału (psycholog, wychowawcy, oddziałowi i pomocnicy oddziałowych, doprowadzający, kwatermistrz) oraz funkcjonariuszy i pracowników działających doraźnie na rzecz oddziału (służba zdrowia, pracownicy ewidencji, finansów, zatrudnienia). Oddziałem penitencjarnym kieruje kierownik oddziału (najczęściej zastępca dyrektora jednostki penitencjarnej). Poniżej przedstawiono uproszczony model oddziału penitencjarnego.

Rysunek 4.2. Uproszczony model organizacji oddziału penitencjarnego (opracowanie własne)

⁵⁰⁶ Zarządzenie nr 23/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 kwietnia 2018 r. w sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych.

⁵⁰⁷ J. Rejman, *Zmiana w polskim systemie penitencjarnym. Ograniczenia i możliwości*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013, s. 94.

⁵⁰⁸ Ibidem, s. 98.

Różnorodność realizowanych przez SW zadań, szczegółowo opisanych w rozdziale drugim tego opracowania implikuje złożoność strukturalną tej formacji, w której skład wchodzi najczęściej działy: ochrony, penitencjarny, ewidencji, kwatermistrzowski, finansowy, kadrowo-organizacyjny oraz służba zdrowia.

Dyrektor aresztu śledczego/zakładu karnego. Każdą jednostką penitencjarną kieruje dyrektor, wspomagany przez zastępców, których liczba uzależniona jest od pojemności jednostki. W najmniejszych aresztach śledczych i zakładach karnych kierownictwo jest sprawowane jednoosobowo, natomiast w największych dyrektor jest wspomagany przez kilku zastępców. Dyrektor aresztu śledczego/zakładu karnego w polskim systemie penitencjarnym pełni ważną rolę. Zgodnie z art. 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁰⁹ jest jednym z organów postępowania wykonawczego. Do zakresu jego działania zgodnie z art. 13 ust. 2 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. *o Służbie Więziennej*⁵¹⁰ należy w szczególności:

- 1) *koordynacja oddziaływań penitencjarnych prowadzonych w podległej jednostce organizacyjnej i nadzór nad nimi;*
- 2) *zapewnienie prawidłowego i praworządnego wykonywania kar pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania oraz zapewnienie bezpieczeństwa i porządku w podległej jednostce organizacyjnej;*
- 3) *nadzorowanie działających w ramach zakładu karnego i aresztu śledczego szkół i podmiotów leczniczych;*
- 4) *racjonalne wykorzystanie środków finansowych;*
- 5) *zapewnienie odpowiedniego do potrzeb doboru i wykorzystania kadry, stałego podnoszenia jej kwalifikacji, właściwego wykonywania obowiązków i dyscypliny;*
- 6) *ustalanie liczby stanowisk w podległej jednostce organizacyjnej;*
- 7) *realizacja zadań wynikających z innych ustaw.*

Dział ochrony. Jest największym działem w strukturze jednostki penitencjarnej. Funkcjonariusze wchodzący w jego skład stanowią ok. 60% całego personelu więziennego. W zależności od typu zakładu karnego funkcjonariusze pełnią służbę na następujących stanowiskach ochronnych: kierownik, zastępcy kierownika, inspektorzy (ds. profilaktyki, zabezpieczenia przeciwpożarowego, uzbrojenia, koordynujący pawilony mieszkalne),

⁵⁰⁹ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

⁵¹⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

dowódca zmiany, zastępcy dowódcy zmiany oraz funkcjonariusze ochrony zewnętrznej (wartownicy, patrolowi, dowódcy konwoju, konwojenci) i wewnętrznej (oddziałowi, doprowadzający, przewodnicy psów, bramowi, dozorujący spacery, dozorujący widzenia, monitorowi, dozorujący osadzonych zatrudnionych na terenie zakładu karnego, rezerwa składu zmiany). Funkcjonariusze działu ochrony jako jedyni pełnią służbę w systemie wielozmianowym przez 365 dni w roku, 24 godziny na dobę. To głównie na nich spoczywa realizacja przedsięwzięć ochronnych, czynności profilaktycznych i działań ochronnych, opisanych w podrozdziale 2.3. Ponadto to głównie dział ochrony nadzoruje przestrzeganie porządku wewnętrznego w jednostce penitencjarnej i w związku z tym funkcjonariusze wchodzący w jego skład wykonują szereg czynności związanych w codziennym funkcjonowaniem osadzonych i tokiem dnia, jaki jest realizowany w danym oddziale mieszkalnym zakładu karnego i związanym z tym wydawaniem posiłków, doprowadzaniem do łaźni, na widzenia itd.⁵¹¹.

Dział penitencjarny. Dział penitencjarny to wydzielona część personelu jednostki penitencjarnej odpowiedzialna za prowadzenie oddziaływań resocjalizacyjnych i penitencjarnych. W jego skład oprócz kierownika i jego zastępcy wchodzi psychologowie i wychowawcy: pełniący służbę w oddziałach mieszkalnych, ds. postpenitencjarnych, ds. kulturalno-oświatowych i ds. sportowych, a w dużych jednostkach również ds. biblioteki. W zależności od pojemności zakładu karnego w dziale penitencjarnym jest zatrudniony funkcjonariusz/pracownik lub kilku funkcjonariuszy/pracowników tworzących referat zatrudnienia. Obowiązki realizowane przez dział penitencjarny szczegółowo zostały opisane w rozdziale drugim niniejszego opracowania.

Dział ewidencji. Dział ewidencji w strukturze jednostki penitencjarnej realizuje przyjęcia i zwalnianie osadzonych oraz oblicza kary. Ponadto funkcjonariusze działu ewidencji odpowiadają za⁵¹²: udział osadzonych w czynnościach procesowych, wydawanie korespondencji urzędowej, prowadzenie akt ewidencyjnych, zakładanie kart identyfikacyjnych, wszelkie czynności podejmowane wobec tymczasowo aresztowanych. Zazwyczaj w skład działu ewidencji wchodzi kilku/kilkunastu funkcjonariuszy oraz pracowników cywilnych.

⁵¹¹ <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-potulicach-zagladamy-za-wiezienny-mur-dzial-ochrony-w-strukturze-jednostki-penitencjarnej> (dostęp 8.02.2021).

⁵¹² Ibidem.

Dział kwatermistrzowski. Dział kwatermistrzowski jest w jednostce penitencjarnej rzeczowo właściwy w zakresie realizacji zadań związanych z: utrzymaniem obiektów, zaopatrzeniem jednostki w media, zakupem większości materiałów i urządzeń, wyżywieniem osadzonych, ponoszeniem opłat i podatków, transportowaniem osadzonych, gospodarowaniem sprzętem kwaterunkowym, realizacją świadczeń mundurowych i mieszkaniowych na rzecz funkcjonariuszy itp. oraz realizacją inwestycji. Jego skład osobowy stanowi od kilku do kilkudziesięciu funkcjonariuszy w zależności od pojemności jednostki penitencjarnej oraz realizowanych zadań. W większości jednostek penitencjarnych w dziale kwatermistrzowskim pełnią służbę/pracują również informatycy oraz łącznościowcy (w innych informatyka i łączność są oddzielnym działem).

Dział finansowy. Jednostki organizacyjne SW są państwowymi jednostkami budżetowymi. Oznacza to, że pokrywają swoje wydatki bezpośrednio z budżetu państwa a pobrane dochody odprowadzają na rachunek dochodów budżetu państwa. Dział finansowy w jednostce penitencjarnej wykonuje następujące zadania: opracowuje projekty planów finansowych; gromadzi wpływy pieniężne; realizuje wydatki; wykonuje obsługę kasową; prowadzi ewidencję finansowo-księgową; sporządza sprawozdawczość finansowo-księgową; sprawuje kontrolę w zakresie przestrzegania prawa w działalności gospodarczej; odpowiada za formalną i rachunkową kontrolę operacji gospodarczych; sprawdza pod względem formalnym i rachunkowym dokumenty finansowe będące podstawą wypłaty ze środków; sprawdza rozliczenia kosztów podróży służbowych krajowych i zagranicznych oraz prowadzi ich rejestr, analizuje wyciągi bankowe i wprowadza je do ewidencji księgowej; sprawdza pod względem formalnym i rachunkowym oraz zestawia listy wypłat i prowadzi ich rejestr; prowadzi systematyczną kontrolę stanu środków pieniężnych krajowych na poszczególnych kontach; wydaje dyspozycje wypłaty lub zwrotu gotówki do kasy wynikające z rozliczanych dokumentów; prowadzi rejestr zaliczek i nadzoruje ich rozliczanie. Struktura organizacyjna działu finansowego podobnie jak pozostałych działów uzależniona jest przede wszystkim od wielkości i zadań jednostki penitencjarnej. W małych jednostkach ograniczać się może do dwóch – trzech funkcjonariuszy/pracowników, w jednostkach większych główny księgowy kieruje pracą nawet kilkudziesięciu osób.

Dział kadrowo-organizacyjny. Dział kadrowo-organizacyjny jest jednym z najmniejszych w strukturze jednostki penitencjarnej. W aresztach śledczych i zakładach karnych o małej pojemności zdarza się, że przyjmuje postać samodzielnego stanowiska. Do

podstawowych zadań działu kadrowo-organizacyjnego należy między innymi: (1) prowadzenie dokumentacji pracowniczej; (2) prowadzenie ewidencji i rozliczanie czasu służby i pracy; (3) realizacja zagadnień związanych z nawiązaniem, rozwiązaniem stosunku służbowego oraz umów o pracę; (4) administrowanie świadczeniami pozapłacowymi, w tym zakładowym funduszem świadczeń socjalnych; (5) realizacja zadań w zakresie szkoleń wstępnych, zawodowych, specjalistycznych funkcjonariuszy i pracowników; (6) realizacja zagadnień z zakresu oceny okresowej - opinii służbowych funkcjonariuszy; (7) planowanie potrzeb kadrowych i administrowanie procesem rekrutacji funkcjonariuszy oraz nowych pracowników oraz procesem ich wdrażania do służby i pracy; (8) realizacja zagadnień związanych ze świadczeniami płacowymi; (9) współpraca ze związkami zawodowymi; (10) realizacja zadań dotyczących badań profilaktycznych funkcjonariuszy oraz pracowników cywilnych; (11) działalność socjalna funkcjonariuszy i pracowników.

Służba zdrowia. Zasady funkcjonowania służby zdrowia w jednostkach penitencjarnych regulują przepisy Ustawy z dnia 9 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*⁵¹³, zwłaszcza art. 102 i 115. Zgodnie z nimi każdej osobie, która zostanie umieszczona w areszcie śledczym lub zakładzie karnym udziela się nieodpłatnie podstawowej opieki medycznej. W trakcie pobytu w zakładzie karnym, osadzony jest poddawany badaniom okresowym i kontrolnym⁵¹⁴. Skład osobowy służby zdrowia jest bardzo zróżnicowany, w najmniejszych jednostkach może to być wyłącznie pielęgniarka oraz lekarz stomatolog i lekarz ogólny, zatrudnieni na część etatu, a w dużych zakładach karnych, gdzie są zorganizowane oddziały szpitalne skład osobowy służby zdrowia może stanowić nawet kilkadziesiąt osób.

4.1.2 Jednostka penitencjarna jako instytucja totalna

Jednostka penitencjarna to instytucja totalna⁵¹⁵, czyli taka, która *dla pewnej liczby osób jest miejscem długotrwałego pobytu w izolacji od szerszego społeczeństwa i pełnego podporządkowania rygorom administracyjnym regulującym ich wszelkie czynności życiowe*⁵¹⁶. Instytucje totalne posiadają specyficzne właściwości, które zostały omówione w dalszej części tego podrozdziału. Warte uwagi jest jednak to, że te właściwości w poszczególnych instytucjach występują z różnym natężeniem, zależnym od ich rodzaju.

⁵¹³ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

⁵¹⁴ <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-nr-2-w-lodzi-wiezienna-sluzba-zdrowia> (dostęp 8.02.2021).

⁵¹⁵ Zob. E. Goffman, *Instytucje...*

⁵¹⁶ B. Szaeka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2008, s. 117.

Instytucje totalne posiadają bowiem oprócz pewnych podobieństw również istotne różnice, przede wszystkim dotyczące zamieszkującej ją populacji. Instytucjami totalnymi są organizacje tak z pozoru różne jak m.in.⁵¹⁷: więzienia, szpitale psychiatryczne, koszary, klasztory, obozy koncentracyjne, czy szkoły z internatem.

Izolacja od świata zewnętrznego. W instytucjach totalnych pensjonariusze pozbawieni są swobody w zakresie kontaktowania się ze światem zewnętrznym oraz czasowego opuszczania ich terenu w dogodnym dla siebie momencie. Istnieją bariery fizyczne i psychologiczne, które skutecznie to utrudniają. Pierwsze z nich przyjmują na ogół postać izolacji architektonicznej⁵¹⁸ i są urzeczywistniane za pomocą murów, drutów kolczastych, zamków oraz krat⁵¹⁹. Z kolei drugi rodzaj barier, realizowany na płaszczyźnie psychologicznej polega zazwyczaj na kontrolowaniu oraz cenzurowaniu korespondencji i rozmów mieszkańców instytucji totalnej ze światem zewnętrznym przez członków personelu tej instytucji⁵²⁰.

Dwuczłonowy charakter społeczności. Społeczność instytucji totalnej tworzą dwie grupy: personel (np. funkcjonariusze, pracownicy) i podopieczni (np. osadzeni, pacjenci), których relacje społeczne oparte są na zasadach przełożony – podwładny.

Personel jest grupą mniej liczną, która pełni funkcję nadzorczą. Dobrowolnie przebywa na terenie instytucji totalnej i realizuje swoje obowiązki zawodowe. Przebywa w instytucji na zasadzie pobytu czasowego, spędza w niej zazwyczaj 8 lub 12 godzin na dobę. Członkowie personelu mają kontakt ze światem zewnętrznym. Mogą w każdej chwili zadecydować o opuszczeniu organizacji poprzez zmianę pracy lub odejście na zaopatrzenie emerytalne w przypadku nabycia uprawnień. Sprawowana przez nich władza ma charakter grupowy, ponieważ każdy członek personelu jest przełożonym wszystkich pensjonariuszy instytucji totalnej.

Podopieczni, czyli inaczej pensjonariusze lub podwładni należą do liczniejszej grupy, którą zarządza personel. Przebywają w instytucji na zasadzie pobytu stałego i mają ograniczony kontakt ze światem zewnętrznym. Ich pobyt nie jest dobrowolny. Nie mogą

⁵¹⁷ Zob. E. Goffman, *Instytucje...*; Ł. Połuszny, *Instytucje totalne dzisiaj: stan badań, krytyka, rekonfiguracje*, „Studia Socjologiczne” 2017, nr 4(227), s. 121-145.

⁵¹⁸ Zob. E. Goffman, *Instytucje...*, s. 13-125.

⁵¹⁹ M. Kuć, op. cit., s. 134.

⁵²⁰ Zob. A. Quirk, P. Lelliott, C. Seale, *The Permeable Institution: An Ethnographic Study of Three Acute Psychiatric Wards in London*, „Social Science & Medicine” 2016, no 63.

decydować o czasie przebywania na terenie instytucji, ściśle określa to decyzja jakiegoś podmiotu, np. wyrok sądu⁵²¹.

Personel i pensjonariusze instytucji totalnych zazwyczaj bardzo się od siebie różnią, ponieważ obie grupy mają wzajemnie wykluczające się interesy. Różnice mają charakter społeczny, moralny ale również dotyczący postrzegania siebie i innych. Relacje pomiędzy nimi często opierają się na negatywnych i ubogich treściowo stereotypach. Mają dehumanizacyjny charakter⁵²² oraz paternalistyczną i sformalizowaną postać⁵²³. Personel z reguły postrzega mieszkańców jako osobników skrytych, zawziętych i niegodnych zaufania. Mieszkańcy natomiast czują się poniżeni, słabi, podejrzeni i winni⁵²⁴. W przypadku jednostek penitencjarnych funkcjonariusze są przedstawicielami resortu wymiaru sprawiedliwości, a więc tych, którzy według swoich zasad „trzymają ich (osadzonych) pod kluczem”⁵²⁵. Ze względu na ten binarny charakter instytucje totalne są miejscami bardzo konfliktogennymi⁵²⁶.

Przelamywanie barier oddzielających sfery życia. Na życie człowieka składają się różne sfery tj.: praca, nauka, rozrywka, odpoczynek oraz inne. Standardowo są one realizowane w różnych miejscach i zróżnicowanym środowisku społecznym, natomiast w instytucjach totalnych reguła ta nie ma zastosowania. Miejsce na ogół jest to samo⁵²⁷, nie występuje charakterystyczny dla ogółu społeczeństwa podział na sferę prywatną oraz publiczną⁵²⁸. Także społeczność instytucji totalnej, która ze sobą wspólnie mieszka oraz pracuje jest raczej niezmienna w czasie. Pensjonariusze nieustannie pozostają w bezpośrednim towarzystwie innych osób, są pozbawieni prywatności. W jednostce penitencjarnej osadzony nie ma możliwości uzyskania prywatności nawet wówczas, gdy ukarze się go karą izolacji lub zostanie umieszczony w celi zabezpieczającej, ponieważ

⁵²¹ L.E. Ohlin, *Socjologia and the Field of Corrections*, Russell Sage Foundations, New York 1956, p. 14.

⁵²² W. Kędziński, *Prawne, penitencjarne i społeczne dylematy resocjalizacji instytucjonalnej*, [w:] M. Badowska-Hodyr, *Patologia społeczna. System penitencjarny w kontekście społecznych zagrożeń i szans*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016, s. 126.

⁵²³ A. Quirk, P. Lelliott, C. Seale, op. cit.

⁵²⁴ S. Kirson Weinberg, *Aspects of the Prison's Social Structure*, „American Journal of Sociology” 1942, XLVII, p. 717-726.

⁵²⁵ M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 2001, s. 99.

⁵²⁶ S. Przybyliński, *Podkultura więzienna. Wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2010, s. 123.

⁵²⁷ E. Goffman, *Instytucje...*, s. 16-17.

⁵²⁸ W. Witek-Malicka, *Dzieci z Auschwitz – Birkenau. Socjalizacja w obozie koncentracyjnym na przykładzie Dzieci Oświęcimia*, Wydawnictwo Nomos, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice-Kraków 2013, s. 43-45.

funkcjonariusze mają obowiązek obserwować jego zachowanie poprzez wizjer oraz z wykorzystaniem monitoringu⁵²⁹.

Standaryzacja i unifikacja życia. Aktywność pensjonariuszy instytucji totalnych jest zazwyczaj niewielka, a pełniona przez nich rola społeczna narzucona odgórnie⁵³⁰. W głównej mierze implikują ją przepisy wewnętrznie obowiązującego prawa. Regulaminy wewnętrzne, stanowiące skodyfikowany zbiór o charakterze nakazowo-zakazowym⁵³¹, określają postępowanie podwładnych. W sposób szczegółowy porządkują podejmowane przez nich aktywności, tak że jedna czynność w wyraźnie przewidzianym czasie przechodzi w drugą⁵³². Cała doba jest skrupulatnie zaplanowana w porządku wewnętrznym jednostki. Z góry uwzględnia się w nim wszystkie istotne potrzeby pensjonariuszy⁵³³. Narusza to autonomię ich działania⁵³⁴. Charakterystyczne dla tego typu instytucji jest ograniczenie do minimum możliwości poruszania się po jej terenie oraz podejmowania własnych inicjatyw przez podopiecznych. Instytucje totalne cechuje brak możliwości podejmowania samodzielnych decyzji przez ich podopiecznych w codziennych wyborach oraz małe możliwości w zakresie wyrażania przez nich własnych opinii⁵³⁵. Czynności będące udziałem mieszkańców są z reguły przymusowe, tworzą racjonalny plan i służą realizacji oficjalnych celów instytucji⁵³⁶. Przestrzegania tego odgórnie narzuconego porządku dnia pilnuje personel instytucji totalnej. Z takim sposobem utrzymywania porządku w instytucjach totalnych wiąże się zasadniczy problem. Tego rodzaju pragmatyzm przejawiający się stałą koniecznością podporządkowywania się mieszkańców instytucji władzy administracji, paradoksalnie wytwarza skłonność do oporu oraz buntu⁵³⁷.

System nagród i kar. Charakterystycznym elementem organizowania życia w instytucji totalnej jest permanentna kontrola pensjonariuszy przez personel oraz stosowanie w oparciu o nią systemu nagród i kar. Mogą ich udzielać wszyscy członkowie personelu względem dowolnych pensjonariuszy. Ich katalog jest ściśle określony. Nagrody i przywileje są przyznawane za posłuszeństwo w działaniu i myśleniu oraz wyróżnianie się

⁵²⁹ P. Moczydłowski, *Drugie życie więzienia*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2002, s. 232.

⁵³⁰ S. Przybyliński, op. cit., s. 27.

⁵³¹ W. Kędziński, op. cit., s. 126.

⁵³² E. Goffman, *Charakterystyka...*, s. 151-152.

⁵³³ E. Goffman, *Instytucje...*, s. 20.

⁵³⁴ Ibidem, s. 46.

⁵³⁵ M. Gałęziowska, *Cechy instytucji totalnej na przykładzie kultury organizacyjnej więzienia progresywnego w Jaworznie (1951-1956)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2019, s. 39.

⁵³⁶ E. Goffman, *Instytucje...*, s. 16-17.

⁵³⁷ M. Gałęziowska, op. cit., s. 40.

przestrzeganiem regulaminu wewnętrznego. W polskich jednostkach penitencjarnych zgodnie z art. 138 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵³⁸ należą do nich: (1) zezwolenie na dodatkowe lub dłuższe widzenie; (2) zezwolenie na widzenie bez osoby dozorującej; (3) zezwolenie na widzenie w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej; (4) zatarcie wszystkich lub niektórych kar dyscyplinarnych; (5) nagroda rzeczowa lub pieniężna; (6) zezwolenie na widzenie bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego, z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania, na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin; (7) zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru, na okres nieprzekraczający jednorazowo 14 dni; (8) pochwała; (9) zezwolenie na częstsze branie udziału w zajęciach kulturalno-oświatowych, z zakresu kultury fizycznej i sportu; (10) zezwolenie na przekazanie osobie wskazanej przez skazanego upominku; (11) zezwolenie na odbywanie widzeń we własnej odzieży na okres do 3 miesięcy; (12) zezwolenie na otrzymanie dodatkowej paczki żywnościowej; (13) zezwolenie na dokonywanie dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym; (14) zezwolenie na telefoniczne porozumienie się skazanego ze wskazaną przez niego osobą na koszt zakładu karnego; (15) zezwolenie na dodatkowe skorzystanie z samoinkasującego aparatu telefonicznego na własny koszt lub na koszt rozmówcy. System uprzywilejowania charakterystyczny dla instytucji totalnych zakłada możliwość regulowania długości pobytu w zależności od zachowania pensjonariusza⁵³⁹. W zakładach karnych funkcję tę pełni instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia.

Kar z kolei udziela się za przekroczenie jawnych i formalnych reguł panujących w instytucji⁵⁴⁰. Dzielią się one na formalne oraz nieformalne. Karami formalnymi zgodnie z art. 143 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁴¹ są: (1) nagana; (2) pozbawienie wszystkich lub niektórych niewykorzystanych przez skazanego nagród lub ulg albo zawieszenie ich wykonania, na okres do 3 miesięcy; (3) pozbawienie korzystania z udziału w niektórych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych, z wyjątkiem korzystania z książek i prasy, na okres do 3 miesięcy; (4) pozbawienie możliwości otrzymania paczek żywnościowych, na okres do 3 miesięcy; (5) pozbawienie lub ograniczenie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów

⁵³⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

⁵³⁹ E. Goffman, *Instytucje...*, s. 59.

⁵⁴⁰ E. Goffman, *Charakterystyka...*, s. 159.

⁵⁴¹ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

tytoniowych, na okres do 3 miesięcy; (6) udzielanie widzeń w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą, na okres do 3 miesięcy; (7) pozbawienie możliwości korzystania z widzeń i samoinkasującego aparatu telefonicznego na okres do 28 dni; (8) obniżenie przypadającej skazanemu części wynagrodzenia za pracę, nie więcej niż o 25%, na okres do 3 miesięcy; (9) umieszczenie w celi izolacyjnej na okres do 28 dni. Jeżeli chodzi natomiast o karę nieformalną w instytucji totalnej może nią być przenoszenie pensjonariusza pomiędzy placówkami, traktując to jako wygodne narzędzie administracyjne⁵⁴². W instytucji totalnej karaniu podlega liczna grupa zachowań, które poza instytucją prawdopodobnie pozostałyby bezkarne. Dla instytucji totalnych charakterystyczne jest również to, że za wykroczenia w jednej dziedzinie stosuje się sankcje także w innych dziedzinach⁵⁴³.

Uwolnienie od obowiązków ekonomicznych i społecznych. Pensjonariusze instytucji totalnych są uwolnieni od obowiązków ekonomicznych i społecznych⁵⁴⁴. Instytucje spośród pracowników powołują różnorodne zespoły⁵⁴⁵, które zaspokajają ich podstawowe potrzeby oraz zapewniają im wszystko to co jest niezbędne do życia. Stwarzają również możliwość podejmowania pewnych form aktywności społecznej, w miejsce tych, które są ograniczone podczas pobytu w instytucji totalnej. Jest to niezbędne, jednak nastrocza wielu problemów. Przede wszystkim powoduje to, że pensjonariusze stają się mniej samodzielni oraz niechętni do podejmowania pracy. Praca nie ma bowiem tego znaczenia strukturalnego, jakie ma na zewnątrz instytucji totalnej⁵⁴⁶. Stąd też pojawia się zjawisko tzw. wyuczzonej bezradności⁵⁴⁷.

Przymusowe przekształcanie osobowości pensjonariusza. Celem działania instytucji totalnej jest restytucja działania mechanizmów samoregulacyjnych u jej pensjonariuszy, w taki sposób aby po jej opuszczeniu postępowali zgodnie z normami systemu społecznego⁵⁴⁸. W trakcie tego procesu następuje niszczenie dotychczasowej i narzucanie nowej tożsamości pensjonariuszom⁵⁴⁹ oraz redefiniowanie pełnionych przez nich ról społecznych⁵⁵⁰. Dokonywanie tak gruntownej zmiany w postawie pensjonariuszy jest

⁵⁴² E. Goffman, *Instytucje...*, s. 59.

⁵⁴³ E. Goffman, *Charakterystyka...*, s. 156-157.

⁵⁴⁴ Ibidem, s. 162.

⁵⁴⁵ Ibidem, s. 152.

⁵⁴⁶ Ibidem, s. 153.

⁵⁴⁷ M. Kuć, op. cit., s. 134.

⁵⁴⁸ E. Goffman, *Charakterystyka...*, s. 166.

⁵⁴⁹ B. Szacka, op. cit., s. 117.

⁵⁵⁰ K.T. Konecki, *Jazń w totalnej instytucji obozu koncentracyjnego*, „Kultura i społeczeństwo” 1985, nr. 3, s. 2-3.

procesem trudnym i ryzykownym ze względu na specyfikę organizacyjno-formalną instytucji totalnej oraz cechy osób w niej przebywających⁵⁵¹. Podczas tego procesu może dojść do negatywnych skutków, w postaci pojawienia się lub pogłębienia u nich zachowań dewiacyjnych, tworząc ludzi o podwójnej tożsamości. Jednocześnie normalnej (w kontaktach np. z personelem więziennym, dla załatwienia swoich spraw) i dewiacyjnej (w relacjach np. z podkulturą więzienną, która ma uchronić ich od negatywnych zachowań ze strony osób utożsamiających się z jej zasadami)⁵⁵². W przypadku jednostek penitencjarnych osoba pozbawiona wolności podczas izolacji penitencjarnej przystosowuje się, do panujących w instytucji zasad, zarówno tych formalnych jak również nieformalnych. Ten proces przystosowania więziennego określany jest mianem prizonizacji⁵⁵³.

Podkultura drugiego życia. Podkultura drugiego życia nazywana również drugim nurtem, ukrytym nurtem, drugim życiem, a w więzieniach podkulturą przestępczą lub podkulturą więzienną jest podkulturą dewiacyjną⁵⁵⁴. Zgodnie z § 1 ust. 2 pkt 3 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych⁵⁵⁵ podkultura przestępcza to *negatywne wzorce, normy i sposoby postępowania*. Zazwyczaj przyjmują charakter konfrontacyjny względem reguł i zasad powszechnie obowiązujących w instytucji totalnej. W jednostkach penitencjarnych zjawisko drugiego życia jest formą destruktywnej integracji osadzonych, którzy tworząc specyficzną strukturę społeczną, akceptują, kultywują oraz kształtują dewiacyjną podkulturę. Wyraża się ona w swoistym – konfliktowym wobec akceptowanego w społeczeństwie systemie wartości - opartym na kulcie przemocy, chamstwa i cwaniactwa oraz bezwzględnej solidarności. Towarzyszy temu wytwarzanie odrębnego języka, systemu norm i sankcji układających się w swoisty kodeks reguł postępowania więźnia⁵⁵⁶. Geneza podkultury więziennej nie jest do końca jasna, współcześnie do jej wyjaśnienia wykorzystuje się dwie koncepcje⁵⁵⁷: deprywacyjną i transmisyjną. Pierwsza z nich zakłada, że podkultura przestępcza jest rezultatem dolegliwości wynikających z uwięzienia, pozbawienia prywatności oraz braku możliwości

⁵⁵¹ M. Kuć, op. cit., s. 134.

⁵⁵² Ibidem, s. 134.

⁵⁵³ A. Baładynowicz, *Reformowanie więziennictwa na poziomie rewolucji, a nie stagnacji*, [w:] D. Kowalczyk, I. Mudrecka (red.), *Funkcjonowanie kadry penitencjarnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Studia i Rozprawy z Pedagogiki Resocjalizacyjnej*, t. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013, s. 20.

⁵⁵⁴ S. Przybyliński, op. cit., s. 20.

⁵⁵⁵ Dz.U. z 2013 r. poz. 1067.

⁵⁵⁶ A. Baładynowicz, op. cit., s. 18-19.

⁵⁵⁷ S. Przybyliński, op. cit., s. 23.

decydowania o sobie. Osadzeni nie mają możliwości zaspokojenia w sposób legalny wszystkich swoich potrzeb i dlatego podejmują działania nielegalne, które im to umożliwiają⁵⁵⁸. Zwolennicy drugiej koncepcji, nazywanej transmisyjną zakładają, że podkultura drugiego życia powstała w wyniku przeniesienia wzorców i norm postępowania charakterystycznych dla wolnościowych grup przestępczych na teren aresztów śledczych i zakładów karnych⁵⁵⁹.

Współcześnie podkultura przestępcza ulega istotnym przeobrażeniom. Solidarność grupowa słabnie, priorytet stanowią interesy własne poszczególnych osadzonych a nie jak w przeszłości interesy grupowe. Postawy osób przynależących do podkultury przestępczej coraz częściej mają charakter wyłącznie deklaracyjny, na co dzień zgodnie koegzystują z niegrypsującymi oraz wykonują polecenia administracji jednostki penitencjarnej. Porzucono bezwzględny walkę z funkcjonariuszami SW w imię korzyści wynikających z bezkonfliktowego odbywania kary pozbawienia wolności. Dewiacyjne wartości oraz normy charakterystyczne dla tego środowiska ustępują miejsca innym również dewiacyjnym, zapożyczonym od osadzonych innych narodowości (jednakże te wpływy są obecnie jeszcze mało znaczące⁵⁶⁰). Następuje dewaluacja zasad. Symbole tj. tatuaże, gwara przestępcza oraz wiele innych tracą na znaczeniu. Ustępują miejsca wartościom materialnym. Mimo, że osadzeni podczas pobytu w zakładzie karnym nie mogą posiadać pieniędzy (chyba że na koncie bankowym), to substytutem pieniądza stają się przedmioty, które w sposób legalny można pozyskać z przyzakładowej kantyny oraz w paczkach dostarczanych z zewnątrz. Walutę stanowią również przedmioty niedozwolone, które są przemycane na teren zakładu karnego. Przedstawiciele zorganizowanych grup przestępczych, którzy są dobrze sytuowani często zajmują ważną pozycję w nieformalnej hierarchii więziennej. Coraz częściej zdarza się, że są przywódcami grypsery więziennej w poszczególnych pawilonach penitencjarnych, oddziałach czy celach mieszkalnych. Wiąże się z tym również inna tendencja, jaką jest zanik jednoosobowego przywództwa w strukturze podkultury przestępczej. Współcześnie władza ulega rozparcelowaniu i rozkłada się na większą liczbę osób⁵⁶¹.

4.2 Typy, rodzaje i kategorie jednostek penitencjarnych

⁵⁵⁸ Ibidem.

⁵⁵⁹ S. Przybyliński, op. cit., s. 24; M. Kuć, op. cit., s. 135.

⁵⁶⁰ Zob. M. Lewandowski, *Zderzenie cywilizacji w mikroskali. Czy polskim jednostkom penitencjarnym grozi destabilizacja na tle narodowościowym?*, [w:] D. Urbański, M. Panek (red.), *Obywatele miast. Miasta obywateli. Wokół problematyki bezpieczeństwa społeczności lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku, Płock 2020.

⁵⁶¹ Ibidem, s. 47.

System penitencjarny to *całokształt określonych prawem instytucji i środków oraz zasad ich funkcjonowania i stosowania, służących osiągnięciu zadań wykonania kary pozbawienia wolności*⁵⁶². W Polsce w jego skład wchodzi 103 jednostki penitencjarne (64 zakłady karne i 39 aresztów śledczych). Ich liczba w ostatnim dziesięcioleciu w sposób istotny zmalała. Zlikwidowano lub przekształcono w oddziały zewnętrzne ok. 35% aresztów śledczych i zakładów karnych, które wyróżniały się przestarzałą infrastrukturą oraz małą pojemnością. Mimo systematycznie podejmowanych działań na rzecz zniwelowania tych strat, poprzez budowę nowych oddziałów i jednostek penitencjarnych oraz modernizację istniejącej infrastruktury, można stwierdzić że majątek znajdujący się w zarządzie SW ulega stałej dekapitalizacji. Przeznaczone na ten cel środki finansowe okazują się nie być adekwatne do potrzeb więziennictwa⁵⁶³.

Jednostki penitencjarne najogólniej można podzielić na areszty śledcze (są przeznaczone dla osób tymczasowo aresztowanych) oraz zakłady karne (odbywają w nich karę osoby skazane). Taki podział jest jednak bardzo uproszczony. Uznano, że uzasadnione dla zbadania *roli Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP* jest dokonanie klasyfikacji jednostek penitencjarnych również pod względem ich: typu, rodzaju oraz kategorii. Kryteria te oddają znacznie lepiej charakter jednostek penitencjarnych, a zatem mogą je różnicować pod względem pełnionych funkcji i realizowanych zadań.

4.2.1. Areszty śledcze

Areszty śledcze są jednostkami penitencjarnymi, w których osadza się osoby tymczasowo aresztowane, czyli posiadające status podejrzanego lub oskarżonego w postępowaniu sądowym. Przebywają one najczęściej w jednostkach zlokalizowanych najbliżej prokuratury, zajmującej się postępowaniem/śledztwem, w której są stroną. Areszty śledcze pod względem ochronnym, obok zakładów karnych typu zamkniętego są jednostkami o najwyższym stopniu zabezpieczenia. Ze względu na cel stosowania tymczasowego aresztowania (został omówiony w rozdziale 2) uprawnienia osób przebywających w aresztach śledczych w sposób istotny różnią się od uprawnień osób odbywających karę pozbawienia wolności. Tymczasowo aresztowani w związku ze swoim statusem prawnym mają dodatkowe prawa, które wynikają z domniemania ich niewinności,

⁵⁶² S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973, s. 9.

⁵⁶³ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013, s. 55.

ale również implikuje to dla nich pewne dolegliwości. Są one związane z koniecznością uzyskiwania zgód w różnorodnych sprawach od organu, do którego dyspozycji pozostają⁵⁶⁴.

4.2.2. Typy zakładów karnych

Zgodnie z art. 70 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁶⁵ w polskim systemie penitencjarnym zakłady karne mogą być organizowane jako zakłady karne typu: zamkniętego, półotwartego i otwartego. Ich rozróżnienie stanowi, obok podziału na rodzaje zakładów karnych i systemy odbywania kary, ważny element klasyfikacji umożliwiających indywidualizację na skazanych. W myśl art. 70 przytoczonej ustawy różnice występujące pomiędzy poszczególnymi typami zakładów karnych związane są w szczególności ze stopniem zabezpieczenia, izolacji społecznej skazanych oraz wynikających z tego ich obowiązków i uprawnień w zakresie poruszania się w zakładzie i poza jego obrębem. Pozwala to na stosowanie tzw. wolnej progresji, która polega na przenoszeniu osadzonego pomiędzy poszczególnymi typami zakładów karnych w zależności od jego zachowania i postępów w resocjalizacji.

Zgodnie z art. 62 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*⁵⁶⁶ decyzję o skierowaniu osadzonego do określonego typu zakładu karnego może podjąć sąd w wyroku, a jeżeli tego nie zrobi wówczas decyzję w tej sprawie na podstawie art. 76 § 1 pkt 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy* podejmuje komisja penitencyjna.

Zakłady karne typu zamkniętego. Kryteriami decydującymi w kwestii dotyczącej osadzenia w zakładzie karnym typu zamkniętego zgodnie z art. 88 § 3 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁶⁷ są: bezpieczeństwo społeczne i bezpieczeństwo zakładu karnego. Obligatoryjnie w tego typie zakładach karnych osadza się:

- 1) Skazanego za przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnianie przestępstwa, chyba że szczególne okoliczności przemawiają przeciwko takiemu osadzeniu, co nie dotyczy skazanych uznanych za stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu;

⁵⁶⁴ Zob. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U. 2016 poz. 2290).

⁵⁶⁵ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

⁵⁶⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 2345.

⁵⁶⁷ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

- 2) Skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo na karę 25 lat pozbawienia wolności;
- 3) Skazanego z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym skazanego za przestępstwo określone w art. 197-203 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny*⁵⁶⁸, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, lub upośledzonego umysłowo;
- 4) Skazanego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu;
- 5) Skazanego objętego ochroną na mocy art. 88d Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁶⁹ albo Ustawy z dnia 25 czerwca 1997 r. *o świadku koronnym*⁵⁷⁰.

Ponadto w zakładach karnych typu zamkniętego, na podstawie art. 89 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*,⁵⁷¹ odbywają karę osadzeni przenoszeni z zakładów typu otwartego i półotwartego, jeżeli przemawia za tym negatywna ocena ich postawy i zachowania oraz względy bezpieczeństwa.

W zakładzie karnym typu zamkniętego, zgodnie z art. 88 § 6 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁷², fakultatywnie można osadzić:

- 1) *Skazanego za przestępstwo nieumyślne, odbywającego zastępczą karę pozbawienia wolności, osobę odbywającą karę aresztu oraz skazane kobiety, a także innych skazanych, których właściwości i warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, zachowanie po dokonaniu przestępstwa, negatywna ocena postawy i zachowania w areszcie śledczym, względy bezpieczeństwa zakładu albo inne szczególne okoliczności wskazują, że należy wobec nich wykonywać karę w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia;*
- 2) *Skazanego, który podczas pobytu w areszcie śledczym lub zakładzie karnym naruszył w poważnym stopniu dyscyplinę i porządek;*
- 3) *Skazanego przebywającego dotychczas w zakładzie karnym typu otwartego lub półotwartego, jeżeli negatywna ocena jego postawy i zachowania, a także względy bezpieczeństwa zakładu wskazują, że należy wobec niego wykonywać karę w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia;*

⁵⁶⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 2345.

⁵⁶⁹ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

⁵⁷⁰ Dz.U. z 2016 r. poz. 1197.

⁵⁷¹ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

⁵⁷² Ibidem.

- 4) *Skazanego, który popełnił przestępstwo o znacznym stopniu społecznej szkodliwości, jeżeli jego postawa i zachowanie przemawiają za przebywaniem w zakładzie karnym typu zamkniętego.*

Zakłady karne typu zamkniętego są najbardziej rygorystycznymi w polskim systemie penitencjarnym. Zasady określające panujące w nich warunki zostały określone w art. 90 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁷³. Należą do nich:

- 1) *Cele mieszkalne skazanych mogą być otwarte w porze dziennej przez określony czas, jeżeli względy bezpieczeństwa nie stoją temu na przeszkodzie;*
- 2) *Skazani mogą być zatrudniani poza terenem zakładu karnego w pełnym systemie konwojowania;*
- 3) *Zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe oraz nauczanie skazanych organizuje się w obrębie zakładu karnego;*
- 4) *Ruch skazanych po terenie zakładu karnego odbywa się w sposób zorganizowany i pod dozorem;*
- 5) *Skazani mogą korzystać z własnej bielizny i obuwia, a za zezwoleniem dyrektora zakładu również z własnej odzieży;*
- 6) *Skazani mogą korzystać z dwóch widzeń w miesiącu, a za zgodą dyrektora zakładu karnego wykorzystać je jednorazowo;*
- 7) *Widzenia skazanych podlegają nadzorowi administracji zakładu karnego, rozmowy skazanych w trakcie widzeń mogą podlegać kontroli administracji zakładu karnego;*
- 8) *Korespondencja skazanych podlega cenzurze administracji zakładu karnego, chyba że ustawa stanowi inaczej;*
- 9) *Rozmowy telefoniczne skazanych lub rozmowy skazanych prowadzone za pomocą innych środków łączności podlegają kontroli administracji zakładu karnego, chyba że dyrektor zakładu karnego podejmie decyzję o odstąpieniu od kontroli; decyzję o odstąpieniu odnotowuje się w Centralnej Bazie Danych Osób Pozbawionych Wolności.*

Zakłady karne typu półotwartego. W polskim systemie penitencjarnym podstawowym typem zakładów karnych są zakłady karne typu półotwartego. Umieszcza się w nich osadzonych, chyba że przemawiają przeciwko temu względy bezpieczeństwa zakładu lub wymagania w zakresie ochrony społeczeństwa. Z reguły ich mieszkańcami są:

⁵⁷³ Ibidem.

- 1) Kobiety, chyba że stopień ich demoralizacji lub względy bezpieczeństwa przemawiają za odbywaniem przez nie kary w zakładzie karnym innego typu⁵⁷⁴;
- 2) Skazani odbywający karę w systemie programowanego oddziaływania, chyba że szczególne okoliczności uzasadniają osadzenie ich w zakładzie karnym typu zamkniętego⁵⁷⁵;
- 3) Skazani za przestępstwa nieumyślne lub odbywający zastępcze kary pozbawienia wolności albo kary aresztu, chyba że szczególne okoliczności przemawiają za osadzeniem ich w zakładzie karnym innego typu⁵⁷⁶;
- 4) Skazani przeniesieni z zakładu karnego innego typu⁵⁷⁷.

Warunki odbywania kary w zakładzie karnym typu półotwartego są mniej dolegliwe niż w zakładzie karnym typu zamkniętego. Z art. 91 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁷⁸ wynika, że należą do nich:

- 1) *Cele mieszkalne skazanych pozostają otwarte w porze dziennej, natomiast w porze nocnej mogą być zamknięte;*
- 2) *Skazani mogą być zatrudniani poza terenem zakładu karnego w systemie zmniejszonego konwojowania lub bez konwojenta, w tym także na pojedynczych stanowiskach pracy;*
- 3) *Skazanym można zezwalać na uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu oraz w zajęciach terapeutycznych organizowanych poza terenem zakładu karnego;*
- 4) *Skazanym można zezwalać na udział w organizowanych przez administrację zakładu karnego poza terenem zakładu karnego grupowych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych w obecności funkcjonariusza lub pracownika zakładu karnego; łączna liczba opuszczeni zakładu karnego w celu udziału w tych zajęciach dla jednego skazanego nie może przekroczyć 28 w ciągu roku;*
- 5) *Skazani mogą poruszać się po terenie zakładu karnego w czasie i miejscach ustalonych w porządku wewnętrznym;*
- 6) *Skazani mogą korzystać z własnej odzieży, bielizny i obuwia;*
- 7) *Skazanym można udzielać przepustek z zakładu karnego, nie częściej niż raz na dwa miesiące, łącznie na okres nieprzekraczający 14 dni w roku;*

⁵⁷⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy* (Dz.U. z 2021 r. poz. 53), art. 87 § 2.

⁵⁷⁵ *Ibidem*, art. 88 § 1.

⁵⁷⁶ *Ibidem*, art. 88 § 2.

⁵⁷⁷ *Ibidem*, art. 89 § 1, 4.

⁵⁷⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

- 8) *Skazani mogą korzystać z trzech widzeń w miesiącu, które za zgodą dyrektora zakładu karnego mogą być połączone;*
- 9) *Widzenia skazanych podlegają nadzorowi administracji zakładu karnego, rozmowy skazanych w trakcie widzeń mogą podlegać kontroli administracji zakładu karnego;*
- 10) *Korespondencja skazanych może podlegać cenzurze administracji zakładu karnego;*
- 11) *Rozmowy telefoniczne skazanych lub rozmowy skazanych prowadzone za pomocą innych środków łączności mogą podlegać kontroli administracji zakładu karnego.*

Zakłady karne typu otwartego. Zakłady karne typu otwartego w polskim systemie penitencjarnym są najmniej liczne. Osadza się w nich⁵⁷⁹:

- 1) Skazanych na karę aresztu wojskowego⁵⁸⁰;
- 2) Skazanych, którzy zostali przeniesieni z zakładów karnych innego typu w nagrodę za dobre zachowanie⁵⁸¹.

Odbywanie kary w zakładzie karnym typu otwartego związane jest z najmniejszą dolegliwością. Warunki panujące w tego typu zakładach karnych zostały określone w art. 92 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*. Należą do nich:

- 1) *Cele mieszkalne skazanych pozostają otwarte przez całą dobę;*
- 2) *Skazanych zatrudnia się przede wszystkim poza terenem zakładu karnego, bez konwojenta, na pojedynczych stanowiskach pracy;*
- 3) *Skazanym można zezwalać na uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu oraz zajęciach terapeutycznych organizowanych poza terenem zakładu karnego;*
- 4) *Skazanym można zezwalać na udział w organizowanych przez administrację zakładu karnego poza terenem zakładu karnego zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych oraz innych takich zajęciach i imprezach organizowanych poza terenem zakładu karnego; łączna liczba opuszczeni zakładu karnego w celu udziału w tych zajęciach i imprezach dla jednego skazanego nie może przekroczyć 56 w ciągu roku; sposób udziału w zajęciach i imprezach określa dyrektor zakładu karnego;*
- 5) *Skazani mogą poruszać się po terenie zakładu karnego w czasie i miejscach ustalonych w porządku wewnętrznym;*
- 6) *Skazani mogą korzystać z własnej odzieży, bielizny i obuwia;*

⁵⁷⁹ M. Kuć, op. cit., s. 81.

⁵⁸⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy* (Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.), art. 94.

⁵⁸¹ *Ibidem*, art. 89 § 1.

- 7) Skazani mogą otrzymywać z depozytu zakładu karnego środki pieniężne pozostające do ich dyspozycji;
- 8) Skazanym można udzielać przepustek z zakładu karnego, nie częściej niż raz w miesiącu, łącznie na okres nieprzekraczający 28 dni w roku;
- 9) Skazani mogą korzystać z nieograniczonej liczby widzeń;
- 10) Widzenia skazanych mogą podlegać nadzorowi administracji zakładu karnego. Rozmowy skazanych w trakcie widzeń mogą podlegać kontroli administracji zakładu karnego;
- 11) Skazanym w miarę możliwości, stwarza się warunki do przygotowywania dodatkowych posiłków we własnym zakresie;
- 12) Korespondencja skazanych może podlegać cenzurze administracji zakładu karnego;
- 13) Rozmowy telefoniczne skazanych lub rozmowy skazanych prowadzone za pomocą innych środków łączności mogą podlegać kontroli administracji zakładu karnego.

4.2.3 Rodzaje zakładów karnych

Zgodnie z art. 69 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁸² w polskim systemie penitencjarnym wyróżnia się 4 rodzaje zakładów karnych. Są to zakłady karne dla: młodocianych, odbywających karę po raz pierwszy, recydywistów penitencjarnych oraz odbywających karę aresztu wojskowego. Podział ten odpowiada istocie i celom klasyfikacji skazanych, został oparty na dwóch spośród ośmiu jej kryteriów, tj. wieku i uprzednim odbywaniu kary pozbawienia wolności⁵⁸³.

Zakłady karne dla młodocianych. W polskim systemie penitencjarnym zostały wyodrębnione oddzielne zakłady karne, przeznaczone dla młodocianych. W myśl art. 84 § 1-2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁸⁴ odbywają w nich karę osoby, które nie ukończyły 21 roku życia oraz jeżeli jest to uzasadnione potrzebami oddziaływania osoby dorosłe skazane po raz pierwszy, wyróżniające się dobrą postawą, jeżeli wyrażą zgodę na wspólne osadzenie z osobami młodocianymi. Ustawodawca założył, że osoby młodociane znajdują się jeszcze w fazie rozwoju biologicznego i psychicznego, więc istnieje większa szansa, aniżeli wobec dorosłych, skutecznych oddziaływań na ich zachowania i postawy. Uzasadnione zatem wydaje się ich odizolowanie od demoralizującego wpływu pozostałych członków społeczności inkarcerowanej oraz

⁵⁸² Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

⁵⁸³ S. Lelental, op. cit., s. 349.

⁵⁸⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

obligatoryjne odbywanie przez nich kary w systemie programowanego oddziaływania, a co się z tym wiąże skierowanie do nich szerszej oferty programów resocjalizacyjnych.

Zakłady karne dla recydywistów penitencjarnych. Zgodnie z art. 86 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁸⁵ w zakładzie karnym dla recydywistów penitencjarnych odbywają karę dorośli skazani za przestępstwo umyślne na karę pozbawienia wolności lub zastępczą karę pozbawienia wolności oraz ukarani za wykroczenia umyślne, karą aresztu lub zastępczą karą aresztu, którzy uprzednio już odbywali takie kary lub karę aresztu wojskowego za umyślne przestępstwa lub wykroczenia, chyba że szczególne względy resocjalizacyjne przemawiają za skierowaniem ich do zakładu karnego dla odbywających karę po raz pierwszy. Zgodnie z art. 65 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny*⁵⁸⁶ w zakładzie karnym dla recydywistów penitencjarnych mogą odbywać karę również osoby, które z popełnienia przestępstwa uczyniły sobie stałe źródło dochodu, popełniły przestępstwo działając w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnienie przestępstwa, sprawcy przestępstw o charakterze terrorystycznym, a także zgodnie z art. 37 § 1 Ustawy z dnia 10 września 1999 r. - *Kodeks karny skarbowy*⁵⁸⁷ osoby, które uczyniły sobie z popełniania przestępstw skarbowych stałe źródło dochodu, popełniły przestępstwo skarbowe działając w zorganizowanej grupie albo w związku mającym na celu popełnienie przestępstwa skarbowego. Warto przy tym zauważyć, że w zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych nie osadza się recydywistów młodocianych⁵⁸⁸, nawet wówczas gdy spełniają opisane powyżej warunki.

Zakłady karne dla odbywających karę aresztu wojskowego. Zgodnie z art. 322 § 1-2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*⁵⁸⁹ areszt wojskowy jest karą stosowaną wobec żołnierzy. Kary aresztu wojskowego trwają od miesiąca do dwóch lat. Podczas odbywania kary osadzony ma obowiązek pracy lub nauki. W zakładach karnych dla odbywających karę aresztu wojskowego kładzie się nacisk na przestrzeganie dyscypliny wojskowej i elementów szkoleń wojskowych. Osadzeni rozmieszczeni są w odrębnych celach mieszkalnych przy zachowaniu hierarchii w stopniach wojskowych. Są zobowiązani do noszenia pełnego umundurowania wojskowego pozbawionego godła państwowego oraz znaków i stopni wojskowych. Areszt wykonywany jest zgodnie z przepisami dotyczącymi

⁵⁸⁵ Ibidem.

⁵⁸⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 2345.

⁵⁸⁷ Dz.U. z 2021 r. poz. 408.

⁵⁸⁸ S. Lelental, op. cit., s. 396.

⁵⁸⁹ Dz.U. z 2021 r. poz. 2345.

kary pozbawienia wolności, chyba że przepisy części wojskowej Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁹⁰ stanowią inaczej. Współcześnie w RP w praktyce ten typ zakładów karnych nie występuje⁵⁹¹.

Zakłady karne dla odbywających karę po raz pierwszy. Zakłady karne dla odbywających karę po raz pierwszy przeznaczone są dla wszystkich skazanych, którzy nie spełniają kryteriów kwalifikujących ich do odbywania kary w zakładzie karnym innego rodzaju. Zgodnie z art. 85 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁹² będą to zatem: osadzeni, którzy uprzednio nie odbywali kary pozbawienia wolności; osoby ukarane karą porządkową; osoby wobec których zastosowano środek przymusu skutkujący pozbawieniem wolności; skazani na karę pozbawienia wolności niewymienioną w art. 86 Ustawy z 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*⁵⁹³, tzn. niekwalifikujący się do odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym dla recydywistów penitencjarnych lub przemawiają za ich nieumieszczeniem w zakładzie karnym dla recydywistów penitencjarnych szczególne względy resocjalizacyjne⁵⁹⁴. W zakładzie karnym dla odbywających karę po raz pierwszy osadza się również skazanych odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności orzeczoną w tej samej sprawie. W związku z odbywaniem kary zastępczej skazani ci trafiają do zakładu karnego po raz drugi, jednak osadzeni ci byli skazani tylko raz i traktowanie ich jako recydywistów penitencjarnych byłoby błędem⁵⁹⁵. W zakładach karnych dla odbywających karę po raz pierwszy. Duża liczba grup osadzonych, którzy kwalifikują się do odbywania kary w zakładach karnych dla odbywających karę po raz pierwszy sprawia, że ich ogólna liczebność wynosi ok. 50% ogółu skazanych. Liberalne kryteria kwalifikujące do odbywania kary w tego rodzaju zakładach karnych determinują bardzo duże zróżnicowanie przebywającej w niej populacji osadzonych, biorąc pod uwagę wszystkie kryteria klasyfikacji⁵⁹⁶.

4.2.4 Kategorie jednostek penitencjarnych

Jednostki penitencjarne, ze względu na pojemność, dzielą się na kategorie. Jest to klasyfikacja pomocnicza względem podziału na typy i rodzaje zakładów karnych. Zgodnie

⁵⁹⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

⁵⁹¹ Zob. <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp 7.01.2022).

⁵⁹² Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

⁵⁹³ Ibidem.

⁵⁹⁴ S. Lelental, op. cit, s. 395.

⁵⁹⁵ Ibidem.

⁵⁹⁶ Ibidem.

z tym kryterium wyróżnia się jednostki penitencjarne: I kategorii (o pojemności 600 i więcej osadzonych) i II kategorii (o pojemności poniżej 600 osadzonych)⁵⁹⁷.

Przedstawione dane świadczą o funkcjonowaniu w polskim systemie penitencjarnym 53 jednostek penitencjarnych należących do pierwszej kategorii oraz 50 należących do drugiej kategorii⁵⁹⁸. Kategoryzacja nie wpływa na organizację jednostek, poza kwestią wyodrębnienia w dużych aresztach śledczych i zakładach karnych oddziałów penitencjarnych (szerzej zostało to omówione w podrozdziale 4.1). Jednak nie wynika to bezpośrednio z kategorii jednostek, lecz ich dokładnej pojemności. Oddziały penitencjarne wyodrębniane są w aresztach śledczych i zakładach karnych należących do obu kategorii. Czynnikiem różnicującym kategorie jednostek penitencjarnych jest wynagrodzenie funkcjonariuszy zajmujących stanowiska kierownicze. W jednostkach penitencjarnych I kategorii uposażenia są wyższe niż w aresztach śledczych i zakładach karnych II kategorii.

4.3 Personel jednostek penitencjarnych

Problematyka służb mundurowych, w tym Służby Więziennej stanowi przedmiot licznych analiz naukowych. Początkowo jednak dotyczyły one w głównej mierze osób inkarcerowanych oraz samej instytucji więzienia. Dopiero od lat 60. XX wieku tendencja ta zaczęła ulegać stopniowej zmianie i coraz więcej uwagi zaczęto poświęcać badaniu personelu więziennego⁵⁹⁹. W wyniku prowadzonych badań wykrystalizował się pewien wzór społeczny funkcjonariusza SW oraz wizerunek całej formacji. Jednak jej złożoność i wieloaspektowość sprawia, że jest ona niezmiennie interesująca poznawczo. Biorąc pod uwagę w szczególności specyfikę służby oraz miejsce wykonywania zadań, do której SW została powołana uznano za interesujące poznawczo i użyteczne praktycznie zbadanie *roli Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP*.

Pełnienie służby w formacji mundurowej w istotny sposób różni się od świadczenia pracy w firmie z poza sektora bezpieczeństwa państwa. Różnice te wynikają m.in. z: sposobu selekcji do służby, hierarchicznego układu zależności służbowych, obowiązku wykonywania rozkazów oraz poleceń przełożonych, całodobowej dyspozycyjności, umundurowania służbowego, uprawnień do użycia i wykorzystania broni palnej oraz środków przymusu bezpośredniego. Ponadto każda służba mundurowa, w tym również SW,

⁵⁹⁷ Zob. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 listopada 2018 r. w sprawie uposażenia zasadniczego funkcjonariuszy Służby Więziennej (Dz.U. z 2021 r. poz. 1456).

⁵⁹⁸ <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp 11.06.2022).

⁵⁹⁹ Zob. S. Stojkovic, *Social Base of Power and Control Mechanisms among Conventional Administrations in a Prison Organization*, „Journal of Criminal Justice” 1985, no 2(14), p. 157-166.

posiada pewne charakterystyczne tylko dla niej właściwości. W przypadku więziennictwa takimi bez wątpienia są⁶⁰⁰: szczególność miejsca, w którym pełniona jest służba przez funkcjonariuszy, rodzaj „klienta”, wobec którego świadczone są usługi, nieentuzjastyczny stosunek społeczeństwa oraz niski prestiż społeczny zawodu więziennika.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż SW jest jedną z nielicznych grup dyspozycyjnych, której personelowi poświęcono istotną część wydzielonej jednostki redakcyjnej (rozdział 5) ustawy⁶⁰¹. Zgodnie z art. 26 ust. 1 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej⁶⁰² w jednostkach organizacyjnych pełnią służbę funkcjonariusze oraz mogą być zatrudnieni pracownicy. Szczegółowo tę kwestię reguluje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie określenia stanowisk w Służbie Więziennej, na których służbę mogą pełnić wyłącznie funkcjonariusze⁶⁰³. Najprawdopodobniej głównymi kryteriami, którymi kierowano się wskazując stanowiska służbowe, na których mogą pełnić służbę wyłącznie funkcjonariusze są częstotliwość kontaktu z osobami pozbawionymi wolności oraz charakter wykonywanych przez nich zadań służbowych. Wynikające z przywołanego rozporządzenia regulacje prawne wskazują na to, iż zadania stricte ochronne są domeną funkcjonariuszy, a zadania o innym charakterze mogą być wykonywane również przez pracowników cywilnych. W załączniku do przedmiotowego rozporządzenia uwzględniono zarówno jednostki podstawowe, czyli areszty śledcze i zakłady karne, jak również komponenty kierownicze (CZSW, OISW) oraz szkoleniowe (COSSW, OSSW i ODKSW)⁶⁰⁴.

Personel jednostki organizacyjnej SW jest grupą formalną celową, która z punktu widzenia charakteru styczności rzeczowych występujących między jego członkami stanowi tzw. grupę wtórną, a biorąc pod uwagę złożoność struktury grupę średnią⁶⁰⁵. Wchodzący w jego skład funkcjonariusze i pracownicy realizują różnorodne obowiązki służbowe, których charakter jest zależny od działu służby, jednak ogólny wysiłek personelu zmierza do realizacji wszystkich funkcji i zadań więziennictwa.

⁶⁰⁰ H. Machel, *Więzienie...*, s. 65.

⁶⁰¹ Por. T. Kuczyński, [w:] T. Kuczyński, A. Wróbel, R. Hauser, Z. Niewiadomski, J. Stelina i inni (red.), *System Prawa Administracyjnego*, t. 11. *Stosunek służbowy*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 22.

⁶⁰² Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

⁶⁰³ Dz.U. z 2020 r. poz. 1946.

⁶⁰⁴ M. Mazurek, M. Zoń, (red.), op. cit., s. 96.

⁶⁰⁵ M. Bernaś, *Zarządzanie zasobami ludzkimi w jednostce penitencjarnej*, „Acta Universitas Wratislavis Socjologia” 2008, XLIV, s. 279.

Współcześnie kierunek badań dotyczący personelu więziennego jest w sposób szczególny eksplorowany w ramach koncepcji grup dyspozycyjnych⁶⁰⁶, do której odwołano się w dalszej części niniejszego rozdziału. W celu omówienia zagadnień związanych z personelem więziennym odniesiono się również do innych koncepcji (koncepcja grup odniesienia Roberta Mertona⁶⁰⁷, koncepcja *brudnej roboty (dirty work)* Everetta Hughesa⁶⁰⁸), które są równie znane jednak rzadko przywoływane w kontekście SW. Dla możliwie pełnego przedstawienia SW przytoczono także aktualne wyniki badań psychologicznych dotyczących stresu i wypalenia zawodowego personelu więziennego.

4.3.1 Wzór społeczny więziennika według koncepcji grup dyspozycyjnych

Koncepcja grup dyspozycyjnych Jana Maciejewskiego wywodzi się z socjologii, jednakże trwale wpisała się również do teorii nauk o bezpieczeństwie. Zgodnie z tą koncepcją wzór społeczny członka dowolnej grupy dyspozycyjnej obejmuje wzór⁶⁰⁹: psychofizyczny, kulturowy oraz moralny. W przypadku personelu więziennego jego zarys określają przepisy prawa: krajowego i międzynarodowego. Zgodnie z art. 38 ust. 1 Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o *Służbie Więziennej*⁶¹⁰ służbę w SW może pełnić osoba pełnoletnia, posiadająca polskie obywatelstwo, bardzo dobrą opinię środowiskową i niemająca konfliktu z prawem. Ponadto, osoba ta musi legitymować się co najmniej wykształceniem średnim, a w przypadku niektórych stanowisk wykształceniem wyższym. Z art. 27 przytoczonej ustawy wynika, że więziennik powinien *wykazywać się odpowiednim przygotowaniem ogólnym i zawodowym oraz wysokim poziomem moralnym, systematycznie dokształcać się i podnosić kwalifikacje zawodowe*.

Aktami normatywnymi o charakterze międzynarodowym, w których odniesiono się do tego zagadnienia są *Reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych* z 1955 r. oraz *Europejskie reguły więzienne* z 1987 r. W pierwszym z wyżej wymienionych aktów normatywnych kadrze penitencjarnej zostały poświęcone reguły od 46 do 55. Reguły te dotyczą m.in. procesu rekrutacji do służby i pracy w jednostkach penitencjarnych, tj. zwrócenia uwagi na takie aspekty jak: uczciwość, kwalifikacje i doświadczenie zawodowe, kwalifikacje fizyczne, wykształcenie umysłowe. W dokumencie odniesiono się w sposób

⁶⁰⁶ Zob. J. Maciejewski, M. Stochmal, Z. Ludziejewski, op. cit.; J. Maciejewski, M. Stochmal, op. cit.; J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza...*; J. Maciejewski, O. Nowaczyk (red.), op. cit.; Z. Morawski, op. cit.; J. Maciejewski (red.), *Grupy dyspozycyjne w obliczu ...*; J. Maciejewski, M. Liberacki (red.), op. cit.

⁶⁰⁷ Zob. R.K. Merton, op. cit., s. 360-374.

⁶⁰⁸ Zob. E.C. Hughes, op. cit.

⁶⁰⁹ J. Maciejewski, *Wzór...*, s. 63.

⁶¹⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

bardzo ogólny do standardów dotyczących szkolenia teoretycznego i praktycznego, doksztalcania oraz postępowania wobec więźniów, warunków użycia siły i kontroli jednostek penitencjarnych⁶¹¹. W drugim z wyżej wymienionych aktów normatywnych funkcjonariuszom i pracownikom zostały poświęcone reguły od 51 do 64. Dotyczą one⁶¹²: zasad rekrutacji personelu, profesjonalizmu, szkolenia, postaw oraz używania środków przymusu bezpośredniego wobec osadzonych.

W skład wzoru psychofizycznego funkcjonariusza SW wchodzi⁶¹³: wygląd zewnętrzny (ubiór, oznaki służby, dystynkcje, symbolika, postura), zdrowie, higiena oraz kondycja fizyczna i psychiczna. Więziennikami są w większości osoby młode, wysportowane, posiadające dobry stan zdrowia i utrzymujące schludny wygląd. Niemniej istotne są cechy osobowości, dlatego podczas procesu rekrutacji oraz w służbie szczególnie ceni się osoby⁶¹⁴: życzliwe, empatyczne, asertywne, kierujące się obiektywizmem w ocenie, zrównoważone psychicznie, o wysokiej kulturze osobistej, dobrej ogólnej orientacji, spostrzegawcze, zdolne do przewidywania zachowań, odporne na stres, niepodatne na zachowania prowokacyjne oraz prizonizację. Wyniki badań przeprowadzonych przez Tadeusza Wentlanda dowodzą, że szczególnie niepożądane cechy osobowości u funkcjonariusza SW to⁶¹⁵: brak obiektywizmu, cwaniactwo, brak szacunku i ordynarność.

W skład wzoru kulturowego więziennika wchodzi⁶¹⁶: obowiązki, uprawnienia, zachowanie względem członków grupy i osób z innych grup społecznych, styl życia oraz udział w konsumpcji dóbr materialnych i kulturowych itp. Funkcjonariusz SW jest zobowiązany do postępowania zgodnego ze złożonym ślubowaniem oraz przestrzegania przepisów prawa, w szczególności Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁶¹⁷, Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 o Służbie Więziennej⁶¹⁸ i przepisów wydanych na jej podstawie. Do jego obowiązków należy rzetelne wykonywanie poleceń przełożonych, przestrzeganie etyki zawodowej oraz tajemnicy służbowej. Podczas wykonywania obowiązków służbowych funkcjonariusze powinni: wzajemnie służyć sobie radą i pomocą, dzielić się swoimi doświadczeniami zawodowymi, wzajemnie wspierać w rozwiązywaniu

⁶¹¹ H. Machel, *Więzienie...*, s. 155-157.

⁶¹² Ibidem, s. 157-158.

⁶¹³ J. Maciejewski, *Wzór...*, s. 63-68.

⁶¹⁴ H. Machel, *Więzienie...*, s. 90.

⁶¹⁵ T. Wentland, *Niektóre problemy zawodowe wychowawców służby więziennej*, [w:] H. Machel (red.), *Problem podmiotowości człowieka w pedagogice specjalnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1997, s. 163-168.

⁶¹⁶ J. Maciejewski, *Wzór...*, s. 63.

⁶¹⁷ Dz.U. Nr 78, poz. 483.

⁶¹⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 1064 z późn. zm.

problemów zawodowych. Funkcjonariusze i pracownicy SW powinni postępować godnie zarówno w służbie, jak również w czasie wolnym od służby. Przede wszystkim powinni dbać o dobry wizerunek służby oraz unikać sytuacji, które mogą godzić w jej dobre imię⁶¹⁹. Stylem życia i konsumpcji dóbr materialnych i kulturowych funkcjonariusze i pracownicy więziennictwa zasadniczo nie odbiegają od innych grup społecznych, zaliczanych do tzw. klasy średniej.

W skład wzoru moralnego więziennika wchodzi⁶²⁰: intencje, postawy, aspiracje, wyznawane wartości oraz ich przemiany, stosunek do obowiązującego prawa, spistość danej kategorii zawodowej czy grupy społecznej, przestrzeganie tradycji, ceremoniałów itp. W przypadku analizy wzoru moralnego członków personelu SW wskazane jest uwzględnienie zarówno elementów dotyczących jego właściwego zachowania podczas wykonywania zadań służbowych, jak również prezentowanych przez funkcjonariuszy i pracowników postaw w czasie wolnym od pracy i służby. Podczas realizacji obowiązków służbowych funkcjonariusze powinni odznaczać się rzetelnością i prezentować postawy wysoce etyczne, w szczególności wzajemnie służyć sobie radą i pomocą, dzielić się swoimi doświadczeniami zawodowymi oraz wzajemnie wspierać. Względem osób pozbawionych wolności są zobowiązani do postępowania w sposób humanitarny, respektujący ich podmiotowość, godność i posiadane przez nich prawa. Zachowania członków personelu SW powinna cechować bezstronność, uczciwość oraz wysoka moralność. Szczególne znaczenia nabiera to w kontekście pracy na *pierwszej linii* i oddziaływania na osoby pozbawione wolności własnym przykładem. Pożądane jest aby funkcjonariusze SW wobec innych członków społeczności inkarcerowanej okazywali szacunek i bezstronność w każdych okolicznościach, również podczas sytuacji wysoce stresogennych. W czasie wolnym od pracy i służby członkowie personelu penitencjarnego również powinni prezentować wysoce etyczne postawy i praworządne zachowanie, przyczyniające się do kształtowania pozytywnego wizerunku służby oraz budowania wobec niej społecznego zaufania. Zatem walory moralne pożądane wśród personelu SW to przede wszystkim⁶²¹: uczciwość, odwaga, rzetelność, bezstronność, lojalność, życzliwość, uprzejmość, rozwaga, uczynność, sprawiedliwość, obiektywizm.

4.3.2 Służba Więzienna w kontekście koncepcji grup odniesienia

⁶¹⁹ Regulamin Nr 1/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 października 2010 r. w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.

⁶²⁰ J. Maciejewski, *Wzór...*, s. 63.

⁶²¹ Ibidem, s. 68.

Służba Więzienna jako grupa może być rozpatrywana w kontekście koncepcji grup odniesienia Roberta Mertona⁶²². Zgodnie z nią jest grupą o jasno określonych i sformalizowanych procedurach „nabywania” członkostwa. Wstąpienie do niej następuje na podstawie aktu mianowania, po spełnieniu przez kandydata określonych ustawowo wymagań. Stopień zaangażowania jednostek w grupę jest znaczny, co bardziej szczegółowo zostało omówione w poprzednim podrozdziale. Nie mniej jednak grupy takie charakteryzują się tym, iż w dużym stopniu obejmują i regulują uczucia oraz zachowania swych członków w różnorodnych rolach społecznych oraz postaciach jaźni. Faktyczny i oczekiwany okres trwania uczestnictwa w grupie są ze sobą związane. Funkcjonariusz zazwyczaj wstępując do służby zakłada, że będzie jej członkiem przez kilkanaście lub kilkadziesiąt lat, do momentu przejścia na zaopatrzenie emerytalne. Takie oczekiwania względem niego ma również organizacja. Na skutek zdarzeń losowych ten okres może zostać skrócony, jednak zdarza się to stosunkowo rzadko⁶²³.

SW jest postrzegana jako grupa, której towarzyszą oczekiwania nieograniczonego okresu trwania w nieograniczonej czasowo przyszłości. Grupa posiada rację bytu dopóty, dopóki będzie występowało zjawisko przestępczości, które jest czymś naturalnym w dziejach ludzkości i jest mało prawdopodobny całkowity zanik zjawisk patologicznych czy dewiacyjnych wymagających penalizacji. Wielkość grupy predestynuje SW do zaliczenia jej do grup dużych. Jej względna wielkość około 29 tys. funkcjonariuszy i pracowników⁶²⁴ sprawia, że uzasadnione jest jej zaliczenie raczej do grup dużych. Co prawda wielkością SW nie dorównuje Siłom Zbrojnym RP czy Policji, jednak w Polsce dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego zostało powołanych kilkadziesiąt służb, inspekcji i straży, które w większości mają mniejszą liczebność.

Jednoznaczne określenie czy grupa ma charakter otwarty czy zamknięty nie jest sprawą oczywistą. Z jednej strony ma ona ograniczoną liczebność i można przystąpić do niej po spełnieniu określonych kryteriów tylko wówczas gdy zwolni się jedno z miejsc, z drugiej strony jej członkiem może zostać każdy kto te kryteria spełni. SW jest grupą „kompletną” ponieważ zrzesza wszystkie osoby pracujące we wszystkich jednostkach organizacyjnych więziennictwa. Stopień społecznego zróżnicowania grupy jest niewielki. Większość należących do niej członków posiada podobne wykształcenie i wykonywane przez nich zadania wiążą się z podobnym prestiżem. Jako grupa zorganizowana SW ma strukturę silnie

⁶²² R.K. Merton, op. cit., s. 360-374.

⁶²³ Por. *Statystyka roczna za 2020 rok*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp 25.08.2021).

⁶²⁴ Ibidem.

sformalizowaną, co zostało szczegółowo omówione we wcześniejszej części niniejszego opracowania.

W opisanej grupie formalnej występują trzy rodzaje więzi: więź społeczna wzbudzona kulturowo, więź społeczna wzbudzona organizacyjnie oraz więź społeczna wzbudzona strukturalnie. Więź społeczna wzbudzona kulturowo, wynikająca ze zinternalizowania przez członków grupy wspólnych norm i wartości jest silna. Więź społeczna wzbudzona organizacyjnie, wynikająca z realizacji jednostkowych i grupowych celów poprzez współzależne działania członków grupy również jest silna. Więź społeczna wzbudzona strukturalnie, wynikająca na przykład z przeciwstawienia grup własnych grupom obcym, z konfliktów z innymi grupami i tym podobne również wydaje się być silna. Zgodnie z koncepcją instytucji totalnych, która szczegółowo została omówiona we wcześniejszej części tego opracowania dualizm społeczności więziennej determinuje powstawanie tarć oraz konfliktów na linii funkcjonariusze – osadzeni.

Grupa ma skłonność do utrzymywania monolitycznej jedności. Istniejące rozwiązania legislacyjne, w tym nabywanie członkostwa w grupie oraz funkcje i zadania grupy uniemożliwiają na powstawanie podziałów wewnętrznych. Interakcje społeczne w analizowanej grupie w poważnej mierze ograniczone są do kontaktów między osobami zajmującymi „sąsiadujące” ze sobą pozycje i statusy w hierarchii, tak jak to jest ujęte w koncepcji „kontaktów przebiegających wyznaczonymi kanałami”⁶²⁵.

W SW wymaga się ścisłego przestrzegania norm przy minimalnej tolerancji wobec spontanicznych odchyłeń od normy. Stopień oczekiwanego konformizmu wobec norm grupy jest wysoki. Tolerancja wobec zachowań dewiacyjnych oraz zinstytucjonalizowanych odchyłeń od ściśle określonych norm grupowych jest niska. Przestrzeganie ustalonych i oficjalnie ogłoszonych norm egzekwowane jest przez określone osoby funkcyjne, którym przypisano tę właśnie rolę zarówno na poziomie poszczególnych jednostek organizacyjnych SW, jak również jednostek wyższego szczebla. W CZSW i OISW są wyznaczone osoby, które pełnią funkcję kontrolną względem pozostałych członków grupy i kontrolują przestrzeganie obowiązujących norm prawnych.

Stopień widoczności i obserwowalności w grupie jest niejednoznaczny. Osoby zajmujące kierownicze stanowiska posiadają zazwyczaj dużą wiedzę i doświadczenie w różnych obszarach funkcjonowania jednostki penitencjarnej i dzięki temu mogą w dużym zakresie obserwować i kontrolować wykonywanie norm i ról w grupie przez innych jej

⁶²⁵ R.K. Merton, op. cit., s. 360-374.

członków. Z drugiej strony funkcjonariusze i pracownicy znajdujący się niżej w hierarchii posiadają specjalistyczną wiedzę dotyczącą wyłącznie realizowanych przez siebie zadań, a zatem w niewielkim stopniu mogą obserwować wykonywanie ról w grupie przez innych członków. Poza tym członkowie grupy pozostają w dużym rozproszeniu, ponieważ rozlokowani są w jednostkach penitencjarnych na terenie całego kraju.

SW jest grupą uzależnioną. Pełni w SBN RP określone funkcje i realizuje zadania, które są niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania państwa. Nie przynoszą one jednak zysków materialnych, pozwalających na utrzymanie członków grupy. Jednostki penitencjarne są jednostkami budżetowymi, które odprowadzają przychody do Skarbu Państwa, z którego z kolei pochodzą środki niezbędne do zapewniania prawidłowego funkcjonowania aresztów śledczych i zakładów karnych.

SW jest grupą względnie stabilną. Z jednej strony posiada silne zdolności do utrzymywania swego charakteru, z drugiej jednak podlega naciskowi środowiska zewnętrznego w przypadku wystąpienia zjawisk niepożądanych. Prowadzi to czasami do odwołania osoby kierującej danym aresztem śledczym, czy zakładem karnym. Grupa odznacza się względną sztywnością w zakresie sposobu utrzymywania stabilności grupy i jej środowiska strukturalnego. Względną siłę grupy należy określić jako znaczną. Jest w stanie narzucać swoje zbiorowe decyzje zarówno swoim członkom, jak i swemu środowisku społecznemu.

Mimo swojej istotnej roli społecznej względna pozycja społeczna analizowanej grupy zorganizowanej jest niska. Bardziej szczegółowo to zagadnienie zostało omówione w dalszej części niniejszego podrozdziału.

4.3.3 Służba i praca więziennika jako *brudna robota (dirty work)*

Zawód funkcjonariusza i pracownika SW charakteryzuje niski prestiż zawodowy⁶²⁶, można zaliczyć go do zawodów określanych mianem *brudnej roboty (dirty work)*. Pojęcie *brudnej roboty* do nauk społecznych wprowadził w latach 50. XX wieku Everett C. Hughes⁶²⁷. Określał nim czynności służbowe, które pod względem fizycznym, społecznym lub moralnym są „skażone”, budzą powszechną niechęć⁶²⁸. Zawód więziennika

⁶²⁶ Z. Lizak, *Stres organizacyjny funkcjonariuszy Służby Więziennej*, [w:] W. Ambrozik, P. Stępnik (red.), *Problemy organizacji i zarządzania więzieniem*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, CZSW, COSSW w Kaliszu, Poznań – Warszawa – Kalisz 1999, s. 196; Z. Lizak, *Medialny wizerunek więziennictwa*, [w:] B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnik (red.), *Więziennictwo. Nowe wyzwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, CZSW, COSSW w Kaliszu, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001, s. 528.

⁶²⁷ Zob. E.C. Hughes, op. cit.

⁶²⁸ Ibidem, s. 122.

łączy w sobie wszystkie te aspekty. Aspekt fizyczny dotyczy miejsca pełnienia służby/wykonywania pracy (obecny w jednostkach penitencjarnych specyficzny zapach, wszechobecna gwara przestępcza, duża liczba osób zgromadzonych na małej przestrzeni, zaduch w pomieszczeniach, ogólnie niski poziom higieny osadzonych) oraz wykonywanych obowiązków służbowych (kontrole pobieżne i osobiste osadzonych, możliwość zarażenia się chorobami zakaźnymi). Aspekt społeczny dotyczy zdemoralizowanego środowiska osób pozbawionych wolności, ich negatywnego stosunku do funkcjonariuszy i pracowników oraz permanentnego zagrożenia z ich strony. Aspekt moralny dotyczy czynności służbowych funkcjonariusza, które są zgodne z obowiązującymi przepisami prawa, jednakże wątpliwe etycznie, ponieważ ograniczają niezbywalną godność ludzką. Są to np. czynności profilaktyczne, które polegają na obserwowaniu i podsłuchiwaniu osób pozbawionych wolności, cenzura korespondencji oraz karanie dyscyplinarne. W tym też kontekście należy rozpatrywać także zniewalanie człowieka zastosowaniem kajdanek lub pasa obezwładniającego, a także umieszczanie osadzonych w celi izolacyjnej lub zabezpieczającej. Obok personelu więziennego do tzw. *Brudnej roboty* zalicza się między innymi⁶²⁹: grabarzy, śmieciarzy, policjantów zajmujących się zabójstwami, koronerów, patologów kryminalnych, osoby zajmujące się alkoholikami, narkomanami, bezdomnymi, czy chorymi na AIDS.

Zawód więziennika ma bardzo niski prestiż społeczny. Wyniki badań przeprowadzonych przez Andrzeja Piotrowskiego wskazują na to, że pod tym względem plasuje się na ostatnim miejscu wśród wszystkich służb mundurowych⁶³⁰. Problem ten dotyczy nie tylko Polski. Podobne badania przeprowadzone przez amerykańskich naukowców wykazały, że atrakcyjność zawodu więziennika jest bardzo niska i systematycznie spada. Pod koniec lat 60. ubiegłego stulecia zaledwie 1% młodzieży amerykańskiej był zainteresowany pracą w więziennictwie, a w latach 80. XX wieku już tylko 0,1% wyraziła chęć podjęcia takiej pracy. Współcześnie ten negatywny trend utrzymuje się⁶³¹.

Negatywny wizerunek SW w Polsce został ukształtowany za sprawą wystąpienia kilku niekorzystnych zjawisk, z których dwa wydają się być dominujące. Po pierwsze

⁶²⁹ Zob. M. Mills, S.K. Drews, B.M. Gassaway, *Concluding Thoughts*, [w:] M. Mills, S.K. Drews, B.M. Gassaway (red.), *Dirty work*, Baylor University Press Waco, Texas 2007.

⁶³⁰ A. Piotrowski, *Medialny wizerunek Służby Więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67-68, s. 87.

⁶³¹ D.M. Britton, *At Work In the Iron Cage. The Prison as Gendered Organization*, NYU Press, New York – London 2003, s. 78.

wykorzystywania SW w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, podobnie jak innych służb mundurowych, do zwalczania opozycji politycznej. Po drugie wstąpienia w szeregi formacji po transformacji ustrojowej (nastąpił wzrost zainteresowania służbą w SW spowodowany dużym bezrobociem) osób o zainteresowaniach niezwiązanych z więziennictwem⁶³².

SW jest formacją, wykonującą zadania których pozytywne efekty nie są spektakularne i interesujące w odbiorze medialnym. W przeciwieństwie do ucieczek z jednostek penitencjarnych i zbrodni popełnianych przez byłych osadzonych, które cieszą się dużym zainteresowaniem widzów i czytelników⁶³³. Z tego względu społeczeństwo poprzez massmedia otrzymuje jednostronną informację o SW ukierunkowaną prawie wyłącznie na jej niepowodzenia.

4.3.4 Praca i służba w Służbie Więziennej jako zawód stresogenny

Jak wykazał Philippe G. Zimbardo w znanym na całym świecie eksperymencie więziennym instytucja więzienia wpływa negatywnie nie tylko na osadzonych, ale również na personel więzienny. Funkcjonariuszom i pracownikom więziennictwa permanentnie towarzyszy wysoki poziom stresu. Stres pojawia się podczas wykonywania obowiązków służbowych, ale również przenosi się na życie osobiste⁶³⁴. Skalę problemu pokazały rezultaty badań nad psychospołecznymi oraz zdrowotnymi kosztami wykonywania zawodu więziennika przeprowadzone przez Józefa Nawój. Wynika z nich, że prawie 90% badanego personelu penitencjarnego przejawiało reakcje nerwicowe oraz psychosomatyczne, takie jak⁶³⁵: bóle głowy, bóle żołądka, trudności z zasypianiem. Potwierdziły to również badania przeprowadzone w innych państwach. Ich wyniki wskazują, że pracownicy i funkcjonariusze SW znajdują się w czołówce zestawień najbardziej stresujących zawodów⁶³⁶. Ułożona w Wielkiej Brytanii przez zespół specjalistów w dziedzinie stresu lista

⁶³² J. Nawój, *Niektóre zagadnienia doboru do roli zawodowej funkcjonariusza więziennego i kierowanie jego rozwojem*, [w:] *Nabór i szkolenie funkcjonariuszy Służby 2Więziennej w polskim systemie penitencjarnym. Diagnoza, ocena, prognoza*, Kalisz 1995, s. 52

⁶³³ L. Urbanowicz, *Wizerunek służby więziennej w środkach masowego przekazu*, [w:] W. Ambrozik, P. Stępiak (red.), *Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej*, COSSW w Kaliszu, Poznań – Warszawa – Kalisz 2004, s. 255.

⁶³⁴ A. Borowski, *Czynniki dezintegracji społecznej funkcjonariuszy więziennictwa i ich rodzin*, [w:] J. Maciejewski, W. Nowosielski, *Tożsamość społeczna grup dyspozycyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009, s. 13.

⁶³⁵ J. Nawój, *Osobowościowe uwarunkowania wypalenia zawodowego funkcjonariuszy więziennych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2000, nr 28–29, s. 4-10.

⁶³⁶ A. Piotrowski, *Stres i wypalenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010, s. 61.

około 60 zawodów, stawia strażników więziennych na drugim miejscu pod względem stresowości doświadczanej w trakcie wykonywania swojej pracy⁶³⁷.

Głównym stresorem w zawodzie więziennika wydaje się być kontakt z osobami pozbawionymi wolności, które bardzo często są wysoce zdemoralizowane. Ich zachowanie jest zazwyczaj prowokujące względem funkcjonariuszy i pracowników SW oraz prowadzi do licznych konfliktów o różnorodnym podłożu. Coraz częściej osoby pozbawione wolności również korzystają z instytucji skargi⁶³⁸, opisując nawet najmniejsze przewinienia funkcjonariuszy i pracowników SW lub całkowicie nieprawdziwe sytuacje. Wywołuje to u więźniaków stały lęk, którego nie usuwa nawet świadomość, że osoby pozbawione wolności zachowują się tak w celu ochrony poczucia własnej godności oraz zabicia nudy⁶³⁹.

Pojawiają się także choć rzadziej pobicia członków personelu SW oraz członków ich rodzin przez osoby pozbawione wolności lub kogoś z ich otoczenia⁶⁴⁰. Są to zdarzenia budzące szczególną obawę i stres wśród personelu więziennego. Najbardziej narażeni na negatywne zachowania ze strony osób inkarcerowanych są funkcjonariusze i pracownicy pracujący na tzw. *pierwszej linii*. Są to przede wszystkim wychowawcy działu penitencjarnego⁶⁴¹ oraz oddziałowi działu ochrony, którzy spędzają najwięcej czasu wśród osób pozbawionych wolności.

Inne istotne źródła stresu w pracy więziennika to⁶⁴²: braki kadrowe, przeciążenie zadaniami, biurokracja, zbyt duże wymagania ze strony przełożonych, przepracowanie, wieloznaczność pełnionych ról, atmosfera w pracy, konflikty i nieporozumienia ze współpracownikami, praca w systemie wielozmianowym, autokratyczny styl zarządzania, kontakt z osadzonymi, przeludnienie zakładów karnych, działalność grup zorganizowanych, agresja ze strony osadzonych. Do podobnych wniosków na podstawie przeprowadzonych badań dochodzą również Henryk Machel⁶⁴³, Katarzyna Czekaj⁶⁴⁴ i Jacek Pomiankiewicz⁶⁴⁵.

⁶³⁷ Zob. W. Oniszczenko, *Stres to brzmi groźnie*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993.

⁶³⁸ Zob. M. Snopek, *Sens i nonsens roszczeniowości skazanych. Pedagogiczne i prawne aspekty funkcjonowania instytucji skargowości w realiach polskich więzień*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2020.

⁶³⁹ E. Goffman, *Charakterystyka...*, s. 172.

⁶⁴⁰ Zob. E. Witkowska-Grabias, K. Wierzbicki, *Bezpieczeństwo personelu jednostek penitencjarnych – napaści na funkcjonariuszy Służby Więziennej w latach 2009-2020*, „The Prison Systems Review” 2021, nr 2(111).

⁶⁴¹ M. Niełacna, *Mechanizm nie – doskonały? Dobra administracja więzienna – ustalenia i konkluzje badawcze*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2017, s. 123.

⁶⁴² P. Finn (1998). *Correctional officer stress: A cause for concern and additional help*, „Federal Probation”, no 2(62), p. 65–74.

⁶⁴³ H. Machel, *Więzienie...*, s. 98-99.

⁶⁴⁴ K. Czekaj, *Wypalenie zawodowe personelu więziennego jako efekt dyspozycyjnej i sytuacyjnej oceny stresu*, „Państwo i społeczeństwo”, nr 2(15), s. 23-37;

⁶⁴⁵ J. Pomiankiewicz, *Stres i wypalenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej – uwarunkowania, przejawy, konsekwencje – zarys problemu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, s. 50-51.

Badania dotyczące stresu wśród więźniów mają zazwyczaj na celu wskazanie stresorów, rzadziej są próbą ich pomiaru. Takiego przedsięwzięcia podjęli się Craig Dowden i Claude Tellier. W wyniku wykonanej przez nich metaanalizy ponad 20 badań, obejmującej ponad 190 efektów można wskazać, że największy wpływ na stres organizacyjny więźniów mają ich postawy wobec pracy oraz problemy osobiste⁶⁴⁶.

4.4 Populacje osadzonych w jednostkach penitencjarnych

Obecnie w polskich jednostkach penitencjarnych przebywa 71 834 osadzonych⁶⁴⁷. Jest to populacja bardzo zróżnicowana. Można wyróżnić m.in. następujące kryteria klasyfikacji osadzonych⁶⁴⁸: płeć, wiek, wykształcenie, zawód wyuczony, zawód wykonywany, stan zdrowia, stopień uzależnienia od używek, status prawny, historia życia przestępczego, kategoria dokonywanych przestępstw, czas przebywania w izolacji, właściwości mechanizmów psychicznych regulacji zachowania na wpływy. Mieczysław Ciosek stwierdził, że tych kryteriów klasyfikacyjnych jest tak wiele, że stwarza to niewielkie szanse na zbudowanie jednej uogólnionej i rzeczywiście wartościowej typologii⁶⁴⁹. Niemniej jednak przyjęte są pewne urzędowe kryteria klasyfikacji więźniów oraz nieformalne stosowane przez nich samych.

4.4.1 Formalna klasyfikacja osadzonych

Osoby pozbawione wolności można klasyfikować przy wykorzystaniu różnych kryteriów. Najważniejsze stanowią, te które wynikają z art. 82 § 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*⁶⁵⁰, jednak w praktyce penitencjarnej stosuje się również inne klasyfikacje, które mają względem nich charakter pomocniczy. Areszty śledcze i zakłady karne w celu lepszej organizacji oraz realizacji zadań tworzą liczne grupy formalne np. wychowawcze, pracownicze, czy osób stwarzających poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub społeczeństwa. W niniejszym opracowaniu uwzględniono wyłącznie to kryterium formalne, które uznano za wiodące, a zatem grupę klasyfikacyjną.

⁶⁴⁶ C. Bowden, C. Tellier, *Predicting work-related stress among correctional officers. A metaanalysis*, „Journal of Criminal Justice” 2004, no. 32, p. 31–47.

⁶⁴⁷ <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--komunikat> (dostęp 10.01.2022).

⁶⁴⁸ Zob. J. Szałański, *Zadania diagnozy i psychokorekty w procesie optymalnej readaptacji psychospołecznej więźniów*, [w:] H. Machel, M. Paliwoda, M. Spryszyńska (red.) *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Gdańsk 2006.

⁶⁴⁹ M. Ciosek, *Człowiek w obliczu izolacji więziennej*, Wydawnictwo Stella Maris, Gdańsk 1995, s. 103.

⁶⁵⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

Punkt wyjścia w procesie klasyfikacji osadzonego stanowi wskazanie celu jego uwięzienia (tymczasowe aresztowanie, skazanie lub ukaranie). Zgodnie z art. 71 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks postępowania karnego*⁶⁵¹ tymczasowo aresztowani to osoby, które w toczącym się postępowaniu sądowym występują w charakterze podejrzanych (osoby, co do których wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów, albo którym bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego) lub oskarżonych (osoby, przeciwko którym wniesiono oskarżenie do sądu, a także osoby, co do których prokurator złożył wniosek o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy lub wniosek o warunkowe umorzenie postępowania). W polskich aresztach śledczych i oddziałach śledczych, wydzielonych wewnątrz zakładów karnych przebywa obecnie 8 656 tymczasowo aresztowanych⁶⁵².

Ukarani to osoby, którym sądownie orzeczono karę w toku postępowania w sprawach o wykroczenia. W przypadku gdy ukarany nie wywiązuje się z nałożonej kary innego rodzaju, sąd orzeka zastępczą karę aresztu⁶⁵³. W jednostkach penitencjarnych zlokalizowanych na terytorium RP przebywa obecnie 864 ukaranych⁶⁵⁴. Zgodnie z kryterium klasyfikacyjnym uwzględniającym status prawny osadzonych jest to grupa najmniej liczna.

Skazani to osoby, które sąd w postępowaniu karnym, prawomocnym wyrokiem lub nakazem karnym, uznał za winne popełnienia przestępstwa i wymierzył karę lub środek karny. Sprawca czynu karalnego posiada status skazanego od chwili uprawomocnienia się orzeczenia, przez całe postępowanie wykonawcze aż do zatarcia skazania⁶⁵⁵. W polskich zakładach karnych oraz oddziałach karnych wydzielonych wewnątrz aresztów śledczych przebywa obecnie 62 818 skazanych⁶⁵⁶. Przyjmując zatem kryterium statusu prawnego jest to grupa zdecydowanie najliczniejsza. W ramach tej grupy dokonuje się podziałów klasyfikacyjnych, które zostaną omówione w dalszej części opracowania.

Zgodnie z art. 62 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*⁶⁵⁷ organami właściwymi w zakresie klasyfikacji osadzonych są sąd orzekający oraz komisja

⁶⁵¹ Dz.U. z 2021 r. poz. 534.

⁶⁵² *Statystyka miesięczna za styczeń 2022 r.*, <https://sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna> (dostęp 17.02.2022).

⁶⁵³ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/wymiar-sprawiedliwosci/wymiar-sprawiedliwosci/osadzeni-w-zakladach-karnych-i-aresztach-sledczych,2,1.html> (dostęp 10.03.2021).

⁶⁵⁴ *Statystyka miesięczna za styczeń 2022 r.*...

⁶⁵⁵ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/wymiar-sprawiedliwosci/wymiar-sprawiedliwosci/osadzeni-w-zakladach-karnych-i-aresztach-sledczych,2,1.html> (dostęp 10.03.2021).

⁶⁵⁶ *Statystyka miesięczna za styczeń 2022 r.*...

⁶⁵⁷ Dz.U. z 2021 r. poz. 2345.

penitencjarna, czyli w myśl art. 75 § 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy*⁶⁵⁸ organ kolegialny powołany przez dyrektora jednostki penitencjarnej. Zgodnie z art. 82 § 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy*⁶⁵⁹ klasyfikacji skazanych dokonują one mając na względzie w szczególności: płeć; wiek; uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności; umyślność lub nieumyślność czynu; czas pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności; stan zdrowia fizycznego i psychicznego, w tym stopień uzależnienia od substancji psychoaktywnej; stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego; rodzaj popełnionego przestępstwa oraz stosunek skazanego do popełnionego przestępstwa. Są to kryteria wiodące w kontekście przyznawania osadzonemu grupy klasyfikacyjnej, jednakże nie jedyne. Organ dokonujący klasyfikacji może uwzględnić również inne okoliczności np. sytuację rodzinną skazanego, czy jego wykształcenie. W przypadku reklasyfikacji uwzględnia się ponadto nowe, ważne okoliczności związane z zachowaniem osadzonego w zakładzie karnym⁶⁶⁰.

Biorąc pod uwagę grupy klasyfikacyjne w polskim systemie penitencjarnym wyróżnia się: odbywających karę po raz pierwszy, recydywistów penitencjarnych i młodocianych. Odbywający karę po raz pierwszy są drugą co do wielkości grupą osób pozbawionych wolności przebywającą w jednostkach penitencjarnych w Polsce, stanowią ok. 40% całej populacji więziennej. Jej charakterystyka jest niemal niemożliwa ze względu na bardzo dużą różnorodność. Nie ma istotnych cech łączących jej członków, może poza problemami związanymi z adaptacją do warunków zakładu karnego. Recydywiści penitencjarni to w polskich jednostkach penitencjarnych najliczniejsza grupa osób pozbawionych wolności. Ich udział w populacji ogólnej wynosi ok. 55 % (37 138 osadzonych)⁶⁶¹ i cały czas wzrasta. Należy przy tym jednak zauważyć, że do tej grupy w jednostkach penitencjarnych zaliczane są nie tylko takie osoby, które powróciły do przestępstwa, a wynika to z art. 64 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*⁶⁶², ale również do znamion kwalifikujących zalicza się umyślne popełnienie przestępstwa lub wykroczenia, jeśli sąd orzekł karę aresztu lub zastępczą karę aresztu, którą odbył skazany. Jednocześnie nie obowiązują żadne oznaczone okresy odbywania kary lub dotyczące popełnienia czynu karalnego. Zatem istota recydywy penitencjarnej sprowadza się do

⁶⁵⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.

⁶⁵⁹ Ibidem.

⁶⁶⁰ T. Szymanowski, op. cit., s. 252-253.

⁶⁶¹ *Statystyka miesięczna za styczeń 2022 r...*

⁶⁶² Dz.U. z 2021 r. poz. 2345.

ponownego odbywania kary pozbawienia wolności za popełnione umyślnie przestępstwo lub nawet wykroczenie⁶⁶³.

Młodociani to w myśl art. 115 § 10 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*⁶⁶⁴ osoby, które w chwili popełnienia czynu zabronionego nie osiągnęły 21 roku życia i w chwili orzekania przed sądem pierwszej instancji nie osiągnęły 24 roku życia. Ich udział w całej populacji więziennej jest stosunkowo niewielki, wynosi ok. 1% (570)⁶⁶⁵. Młody wiek tej kategorii osadzonych i niezakończony jeszcze proces rozwoju psychicznego jest równocześnie szansą i zagrożeniem w kontekście skuteczności procesu resocjalizacji. W porównaniu do osób starszych młodociani są bardziej podatni na wpływy innych osób, tak więc tkwi w nich większy potencjał resocjalizacyjny. Poprzez kompleksowe oddziaływania, wykorzystujące szerokie spektrum środków resocjalizacyjnych można w większym stopniu kształtować u nich społecznie pożądane postawy⁶⁶⁶. Z drugiej jednak strony niezakończony jeszcze proces rozwoju psychicznego młodocianych, nastęrcza wielu problemów wychowawczych. Zazwyczaj cechuje ich większa niż pozostałych osadzonych gwałtowność, impulsywność, brak odporności na stres i przewaga mechanizmów popędowo – emocjonalnych nad intelektualnymi⁶⁶⁷. Praktyka penitencjarna oraz badania⁶⁶⁸ wskazują na to, że w przypadku włączenia w struktury podkultury przestępczej młodociani generują wyjątkowo dużo problemów. Zazwyczaj częściej niż pozostali osadzeni należący do podkultury przestępczej stosują przemoc, przejawiają skłonności do dominacji nad słabszymi, eksploatują materialnie współosadzonych.

4.4.2 Nieformalna stratyfikacja osadzonych

Osadzonych można klasyfikować, wykorzystując różnorodne kryteria nieformalne. W niniejszym opracowaniu przyjęto jednak, że uwzględnione zostanie wyłącznie kryterium przynależności do podkultury przestępczej. Jest ono dominujące i od kilkudziesięciu lat

⁶⁶³ T. Szymanowski, op. cit., s. 262-263.

⁶⁶⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 2345.

⁶⁶⁵ *Statystyka miesięczna za styczeń 2022 r...*

⁶⁶⁶ Zob. T. Bulenda, *Kryminologiczne i polityczno-kryminalne problemy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec młodocianych do lat 18*, [w:] B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnik (red.) *Więziennictwo – nowe wyzwania*, CZSW, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, COSSW w Kaliszu, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001.

⁶⁶⁷ Zob. B. Nowicka, *Determinanty zaangażowania skazanych młodocianych w podkulturę przestępczą*, [w:] L. Lubicki (red.), *Młodociani więźniowie. Problemy współczesnej rzeczywistości penitencjarnej*, Zakład Karny we Włocławku, Włocławek 2001.

⁶⁶⁸ Zob. L. Lubicki (red.), *Młodociani więźniowie. Problemy współczesnej rzeczywistości penitencjarnej*, Zakład Karny we Włocławku, Włocławek 2001.

implikuje poważne konsekwencje dla praktyki penitencjarnej. Zestawienie go z jakimkolwiek innym byłoby dysproporcjonalne.

W podkulturze przestępczej wyróżnia się trzy podstawowe grupy osadzonych⁶⁶⁹: grypsujących, niegrypsujących oraz poszkodowanych. Pozostałe grupy (np. festowie, cwaniacy, rodzina, bractwo)⁶⁷⁰ mają niewielki udział w całości populacji oraz epizodyczny charakter. Pominięto je zatem w dalszych rozważaniach.

Grypsujący to grupa osadzonych zaangażowanych w sprawy podkulturowe, kreujących tzw. drugie życie więzienia. Dokładny czas jej powstania nie jest znany, jako miejsce podaje się już nieistniejący Zakład Karny *na Gęsiówce* w Warszawie. Początkowo grypsera rozwijała się w dużych zakładach karnych dla młodocianych, a następnie rozpowszechniła się na cały kraj. Najsilniej występowała w dużych miastach⁶⁷¹: Warszawie, Łodzi i Wrocławiu. Współcześnie jej przejawy są zauważalne w jednostkach penitencjarnych na terenie całego kraju, jednakże nie ma ona tak dużego nasilenia jak w latach 80-90 XX wieku. Zgodnie z tym co zostało napisane w podrozdziale 4.1.2 niniejszego opracowania podkultura przestępcza współcześnie traci na znaczeniu. Duża część osób współcześnie uczestniczy w drugim życiu więzienia wyłącznie w teorii, w praktyce natomiast nie jest zainteresowana walką z administracją i nie przejawia negatywnej aktywności na tym tle⁶⁷².

Niegrypsujący są to osadzeni niezaangażowani w sprawy podkulturowe. W stratyfikacji społecznej osób pozbawionych wolności zajmują pozycję pośrednią pomiędzy grypsującymi i poszkodowanymi. Są grupą zróżnicowaną i słabo skonsolidowaną wewnątrznie, do której zaliczani są wszyscy niezaliczani do innych grup nieformalnych⁶⁷³.

Poszkodowani są trzecią grupą osadzonych istniejącą w jednostkach penitencjarnych w świetle wyznaczników podkulturowych. Są najniżej sytuowani w nieformalnej stratyfikacji i w bardzo małym stopniu mogą kształtować otaczającą ich rzeczywistość społeczną. Są odrzuceni przez pozostałych więźniów, a nawiązanie kontaktów z osadzonym, znajdującym się wyżej w hierarchii więziennej grozi jego degradacją. Osadzeni należący do

⁶⁶⁹ Zob. S. Przybyliński, op. cit.

⁶⁷⁰ Zob. E. Żywucka-Kozłowska, *Podkultura więzienna*, Print Group Daniel Krzanowski, Szczecin 2007.

⁶⁷¹ S. Przybyliński, op. cit., s. 26.

⁶⁷² K. Wójcik, *Nieformalne podziały osadzonych i ich wpływ na funkcjonowanie jednostek penitencjarnych*, [w:] F. Kozaczuk (red.), *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009, s. 375-381.

⁶⁷³ S. Przybyliński, op. cit., s. 33.

tej grupy nie są jej członkami z własnej woli, są do tego przymuszani⁶⁷⁴. Zazwyczaj należą do niej osadzeni, którzy⁶⁷⁵:

- posiadają defekty fizyczne lub psychiczne determinujące ich skłonność do podporządkowywania się;
- odbywają karę za przestępstwa, uznane według społeczności więziennej za hańbiące, np. przestępstwa na tle seksualnym, dzieciobójstwo;
- są biernymi homoseksualistami lub za takich zostały w więzieniu uznane;
- naraziły się osadzonym należącym do grupy grypsujących;
- w jakikolwiek sposób obciążły kogoś w postępowaniu karnym;
- pracowały w organach ochrony porządku prawnego lub z nimi współpracowały;
- są spokrewnione z osobami pracującymi w organach ścigania, sądownictwie, prokuraturze, SW.

W środowisku więziennym występują oraz występowały w przeszłości również inne grupy, które możemy wyróżnić ze względu na kryterium podkulturowe. Najbardziej znaczące grupy to festowie i cwaniacy⁶⁷⁶, które stały/stoją w opozycji do dominującej w polskich realiach więziennych podkultury grypsujących. Współcześnie jednak podkultura festów już nie istnieje natomiast cwaniacy są na skraju niebytu.

Podsumowanie rozdziału 4

Jednostki penitencjarne, mimo że często wzbudzają w społeczeństwie negatywne emocje, to jednak są bardzo ważnymi obiektami dla zapewnienia porządku społecznego i bezpieczeństwa państwa. Kara pozbawienia wolności stanowi bowiem odpowiedź na zachowania dewiacyjne i patologiczne, przed którymi ochrona w warunkach wolnościowych jest niemożliwa. Ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw może być skutecznie zapewniona tylko wówczas, gdy penalizacja niektórych czynów będzie związana z pozbawieniem wolności. Potwierdzeniem dużego znaczenia jednostek penitencjarnych w SBN RP jest zaliczenie ich zgodnie z § 2 pkt 19 i § 3 pkt 2 Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2003 r. w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla

⁶⁷⁴ Ibidem, s. 34.

⁶⁷⁵ E. Petruk, *Drugie życie wśród skazanych recydywistów w ocenie wychowawców i oddziałowych – na przykładzie Zakładu Karnego w Chełmie*, [w:] Materiały (referaty, sprawozdania) z Konferencji nt. Podkultura więzienna w aresztach śledczych i zakładach karnych, COSSW w Kaliszu, Kalisz 1994, s. 135; S. Przybyliński, op. cit., s. 31-36; J. Malec, *Szczególna ochrona więźniów*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, część III, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 1998, s. 143-144.

⁶⁷⁶S. Przybyliński, op. cit., s. 39.

*bezpieczeństwa i obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony*⁶⁷⁷ do kategorii II obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa.

Jednostki penitencjarne są specyficzne pod względem architektonicznym, organizacyjnym oraz socjologicznym. Z tego też względu uznano, że zbadanie *roli Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP* musi uwzględniać dokładną analizę warunków, w jakich te zadania są realizowane. Z tego względu poddano analizie więzienie jako organizację i instytucję a także zróżnicowanie jednostek penitencjarnych oraz społeczności więziennej ustanawiając w ten sposób ogólny kontekst realizowanych badań.

W jednostkach penitencjarnych, podobnie jak na wyższych szczeblach organizacyjnych SW, występuje struktura hierarchiczna, charakterystyczna dla większości służb mundurowych. W aresztach śledczych i zakładach karnych struktura taka obejmuje trzy poziomy organizacyjne: naczelne kierownictwo, kierownictwo średniego szczebla i podstawowy poziom wykonawców. Ten najniższy poziom jest niezwykle interesujący poznawczo za sprawą dużego zróżnicowania, które jest odpowiedzią formacji na różnorodność stawianych przed nią zadań. Z tego m.in. względu poddano uważnej analizie aspekt organizacyjny SW, który może mieć istotny wpływ na sposób realizacji ustawowych zadań przez areszty śledcze i zakłady karne.

Specyfika miejsca realizacji zadań przez funkcjonariuszy SW również wydaje się nie bez znaczenia. Cechy instytucji totalnych opisane w koncepcji Ervinga Goffmana są charakterystyczne dla polskich jednostek penitencjarnych. Pozwala to stwierdzić, że w jednostkach penitencjarnych realizacja zadań więziennictwa jest w pewnym sensie zniekształcona, podyktowana totalnością tego typu instytucji. Można również domniemywać, że w poszczególnych typach, rodzajach i kategoriach jednostek penitencjarnych nasilenie tych cech będzie różne, a zatem zróżnicowana będzie również rola tych jednostek penitencjarnych SW w realizacji zadań w SBN RP.

W tym kontekście uznano za uzasadnione omówienie nie tylko właściwości jednostek penitencjarnych, w oparciu o koncepcję instytucji totalnych Ervinga Goffmana, ale również dokonanie analizy obowiązujących w Polsce rozwiązań legislacyjnych. Jej wyniki wskazują na duże zróżnicowanie jednostek penitencjarnych, a zatem w kontekście miejsca realizacji zadań przez SW może istnieć istotna zależność nie tylko w kontekście ich właściwości, ale również typologii wynikającej z obowiązujących rozwiązań prawnych.

⁶⁷⁷ Dz.U. Nr 116, poz. 1090.

Uzasadnione zatem wydaje się przypuszczenie, że normatywnie określone zadania SW są realizowane w jednostkach organizacyjnych tej formacji mundurowej w stopniu zróżnicowanym i zależnym od typu, rodzaju i kategorii jednostki (struktury) organizacyjnej (penitencjarnej).

Według Jamesa Stonera i Charlesa Wankla ludzie, to jest personel, są najważniejszym zasobem każdej organizacji⁶⁷⁸. Stwierdzenie to wydaje się być również uzasadnione w kontekście personelu SW. Dziewiętnastowieczny niemiecki prawnik Krohn ujął to lapidarnie i nader trafnie: *Choćbyście mieli najlepsze ustawy, najlepszych sędziów to jeżeli nie będziecie mieli zdolnych wykonawców kary, możecie ustawy wyrzucić do kosza a wyroki spalić*⁶⁷⁹. O znaczeniu starannego doboru kadry do pracy w jednostkach penitencjarnych świadczy również przebieg eksperymentu więziennego Philipa Zimbardo⁶⁸⁰. Zatem dla właściwej realizacji ustawowych zadań więziennictwa konieczny jest właściwy dobór kadry do jednostek penitencjarnych z uwzględnieniem ich zróżnicowania.

Hierarchiczna i zarazem zróżnicowana struktura personelu służby więziennej oraz duża specjalizacja poszczególnych jej działów czyni zasadnym przypuszczenie, że normatywnie określone zadania SW są zapewniane w jednostkach penitencjarnych w stopniu zróżnicowanym i zależnym od zmiennych społeczno-demograficznych. Tym co łączy różne typy jednostek penitencjarnych i stanowi szerszy kontekst dla poczynionych rozważań są implementowane do warunków SW koncepcje teoretyczne. Do takich należą: koncepcja grup odniesienia Roberta Mertona, koncepcja grup dyspozycyjnych Jana Maciejewskiego oraz koncepcja *brudnej roboty (dirty work)* Everaetta Hughesa jako zawodu stresującego i o niskim prestiżu społecznym. Wykorzystane koncepcje teoretyczne tworzą ogólny kontekst badań ukazujący względną jednorodność badanej grupy zorganizowanej, której członkowie charakteryzują się pewnymi wspólnymi właściwościami, tworzącymi wzór społeczny funkcjonariusza i pracownika SW.

Dokonane w tym rozdziale ustalenia wskazują również na posiadanie wspólnych problemów przez członków tej grupy zawodowej. *W zawodzie więziennika mało jest bowiem okazji do przeżywania sukcesów i pozytywnych emocji, znacznie więcej jest sytuacji*

⁶⁷⁸ F. Stoner, Ch. Wankl, *Kierowanie*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 1992, s. 24.

⁶⁷⁹ A. Szatkowska, *Czynniki osobowościowe i etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Więziennej a efektywność wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] D. Randalska, M. Kalamian, *Konteksty kreowania przestrzeni polskiego więzienia*, COSSW w Kaliszu, Kalisz 2014, s. 127.

⁶⁸⁰ G. Fuchs, *Intuicja w bezpieczeństwie personalnym w jednostkach penitencjarnych RP*, Praca doktorska. Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2020, s. 147.

przykrych i stresujących⁶⁸¹. Efektem stresu w tym w także postrzegania pracy i służby w SW jako *brudnej roboty (dirty work)* przez pryzmat uprzedzeń i bezzasadnych stereotypów i generalizacji, przyczyniających się do złośliwości, uszczypliwych i niezasłużonych opinii⁶⁸², jest wypalenie zawodowe dużej części funkcjonariuszy i pracowników SW. Wypalenie zawodowe to *psychologiczny zespół wyczerpania emocjonalnego, depersonalizacji oraz obniżonego poczucia dokonań osobistych, które może wystąpić u osób pracujących z innymi ludźmi w pewien określony sposób*⁶⁸³. Jak pokazują wyniki badań⁶⁸⁴ problem wypalenia zawodowego dotyczy dużej grupy pracowników zatrudnionych w systemie penitencjarnym.

Głównym stresorem w pracy więziennika jest bezpośredni kontakt z osobami pozbawionymi wolności, co może w sposób istotny wpływać na zróżnicowanie w realizacji obowiązków służbowych przez funkcjonariuszy i pracowników. Tak więc kategoria osób inkarcerowanych może także stanowić zmienną wpływającą na realizację zadań przez jednostki penitencjarne. Z tego też względu w rozdziale tym ukazano różne kategorie socjologiczne osób pozbawionych wolności, które w głównej mierze tworzą społeczność więzienną poszczególnych rodzajów jednostek penitencjarnych. Opisano także najważniejszą klasyfikację formalną oraz dominujący podział nieformalny uwzględniający przynależność do podkultury więziennej. Osoby uczestniczące w drugim życiu więzienia mają istotny wpływ na realizację zadań przez jednostki penitencjarne, ponieważ jedną z głównych zasad rządzących tą grupą jest bycie w opozycji do panujących oficjalnie reguł panujących w areszcie śledczym lub zakładzie karnym. Zatem udział takich osób w całej

⁶⁸¹ G. Pilecki, *Wybrane problemy etyki zawodowej funkcjonariuszy służby więziennej*, [w:] H. Chmielewska, A. Grabowski, K. Jędrzejak, G. Pilecki, I. Wesołowska-Krzysztofek, D. Żywicka (red.), *Wybrane zagadnienia psychospołeczne instytucji penitencjarnych*, COSSW w Kaliszu, Kalisz 1996, s. 185.

⁶⁸² Z. Lizak, *Stres...*, s. 528.

⁶⁸³ Ch. Maslach, *Wypalenie – w perspektywie wielowymiarowej*, [w:] H. Sęk (red.), *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 15. Zjawisko to jest także obecne w innych służbach mundurowych o czym piszą A. Kołodziejczyk, N. Grygorczyk-Jędrusik, *Wypalenie zawodowe a zaufanie wśród funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej*, [w:] J. Maciejewski, P. Pieńkowski, M. Stochmal (red.), *Socjologia grup dyspozycyjnych. Pomiędzy teorią nauk społecznych a praktyką*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2019, s. 99-119.

⁶⁸⁴ Zob. M. Pane, *Factor Influencing Depersonalization on Prison Employees*, „European Journal of Social Sciences Education and Research” 2016, no. 3(3), p. 109-117; J.A.D. Bonini Campos et al., *Burnout Syndrome and alcohol consumption in prison employees*, „Revista Brasileira de Epidemiologia” 2016, no 1(10), p. 205-216; E.G. Lambert, N.L. Hogan, S.M. Barton, *Satisfied correctional staff: A review of literature on the correlates of correctional staff job satisfaction*, „Criminal Justice and Behavior” 2002, no. 29, p. 15-143; E.G. Lambert, N.L. Hogan, S. Jiang, O. Elechi, B. Benjamin, A. Morris, J.M. Laux, P. Dupuy, *The relationship among distributive and procedural justice and correctional life satisfaction, burnout, and turnover Intent: An Exploratory study*, „Journal of Criminal Justice” 2010, no. 38, p. 7-16; E.G. Lambert, B. Kim, L.D. Keen, K. Cheeseman, *Testing a gendered models of job satisfaction and work stress among correctional officers*, „Journal of Crime and Justice” 2015, no 4(28), p. 188-203; M. Sekułowicz, *Pracownicy zakładów karnych wobec zagrożenia wypaleniem zawodowym. Diagnoza zjawiska*, „Resocjalizacja Polska” 2019, nr 18, s. 193.

społeczności więziennej może zasadniczo wpływać na jakość realizacji zadań przez poszczególne jednostki penitencjarne.

Rozdział V

WYNIKI BADAŃ EMPIRYCZNYCH PERSONELU JEDNOSTEK PENITENCJARNYCH

W niniejszym rozdziale dysertacji przedstawiono wyniki badania empirycznego personelu jednostek penitencjarnych. Składa się on z sześciu podrozdziałów, w których zaprezentowano: (1) realizację zadań przez Służbę Więzienną w ujęciu ogólnym; (2) realizację zadań przez Służbę Więzienną w kontekście zmiennych społeczno-demograficznych; (3) realizację zadań przez Służbę Więzienną w odniesieniu do zmiennych strukturalno-organizacyjnych; (4) realizację zadań przez Służbę Więzienną w kontekście zmiennych sytuacyjnych; (5) podsumowanie, wnioski i rekomendacje wyprowadzone z badań ilościowych, (6) prezentację ustaleń z badań jakościowych. Treści ukazane w tym rozdziale pracy doktorskiej stanowią próbę odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: ***jak są realizowane funkcje i zadania przez jednostki penitencjarne w świetle opinii osób w nich zatrudnionych?***

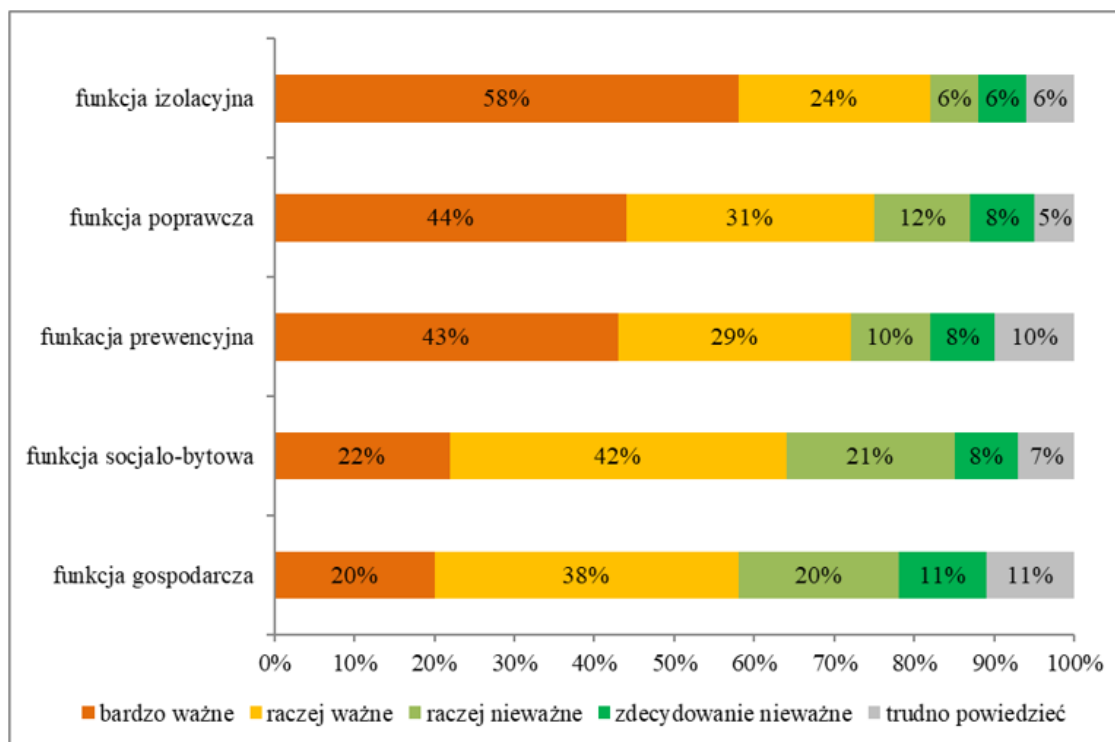
Uzyskane w trakcie badań terenowych dane z prawidłowo wypełnionych kwestionariuszy ankiet poddano analizie ilościowej i jakościowej. Do analizy zgromadzonego materiału empirycznego wykorzystano program IBM SPSS Statistics 24 oraz Microsoft Office Excel 2016. Hipotezy o istotności różnic pomiędzy wartościami zmiennych zweryfikowano na poziomie $p < 0,05$. Do przeprowadzenia analiz dwuzmiennowych został zastosowany test chi-kwadrat oraz współczynnik V Cramera, usunięte zostały braki danych. W nielicznych przypadkach zdarzyło się, że procentowe rozkłady odpowiedzi przedstawione na wykresach i w tabelach nie sumują się do stu (± 1), chociaż teoretycznie powinny. Jest to rezultat działania algorytmów zaokrąglających w programach statystycznych. Z kolei podczas prezentowania ustaleń z badań jakościowych nie korygowano błędów gramatycznych autorów wypowiedzi. Zastosowano pisownię oryginalną.

5.1 Realizacja zadań przez Służbę Więzienną w ujęciu ogólnym

W niniejszym podrozdziale dysertacji przedstawiono opinie funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej na temat ważności pełnionych przez więziennictwo funkcji oraz zaprezentowano uogólnione oceny kadry penitencjarnej dotyczące realizowanych przez nią zadań w ujęciu statystycznym.

5.1.1 Znaczenie funkcji przypisanych do realizacji Służbie Więziennej na poziomie jednostek penitencjarnych

Na poniższym wykresie 5.1 zaprezentowano opinie personelu więziennego na temat ważności funkcji więziennictwa.

Pytanie 1. Jak ważne są według Pani/Pana niżej wymienione funkcje SW realizowane w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę?

Podstawa opocentowania:
 - funkcja izolacyjna N=562
 - funkcja poprawcza N=560
 - funkcja prewencyjna N=558
 - funkcja socjalno-bytowa N=556
 - funkcja gospodarcza N=562

Wykres 5.1. Ważność funkcji więziennictwa realizowanych w jednostkach penitencjarnych w opinii personelu Służby Więziennej

Wyniki badań (wykres 5.9) wskazują na to, że dla respondentów najważniejszą funkcją więziennictwa jest funkcja izolacyjna (82% wskazań). Funkcje pośrednie pomiędzy najważniejszą i najmniej ważnymi to: funkcja poprawcza (75%) oraz funkcja prewencyjna (72%). Najmniej ważne w opinii badanych są natomiast funkcje: socjalno-bytowa (64%) i gospodarcza (58%).

5.1.2 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją izolacyjną Służby Więziennej

Zdecydowana większość funkcjonariuszy i pracowników SW dobrze lub raczej dobrze ocenia (łącznie 90,1%) skuteczność wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności w jednostkach penitencjarnych. Źle lub raczej źle realizację tego zadania ocenia łącznie 5,9% badanych. Szczegółowy rozkład odpowiedzi znajduje się w tabeli 5.1.

Tabela 5.1. Ocena skuteczności wykonywania kar i środków izolacyjnych w jednostkach penitencjarnych

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. <i>Dobrze</i>	394	68,7
2. <i>Raczej dobrze</i>	123	21,4
3. <i>Raczej źle</i>	26	4,5
4. <i>Źle</i>	8	1,4
5. <i>Trudno powiedzieć</i>	23	4
Ogółem	574	100

Więcej niż ośmiu na dziesięciu respondentów (83,6%) dobrze lub raczej dobrze ocenia wykonywanie tymczasowego aresztowania pod kątem zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe. Za ledwie 6% ocenia źle lub raczej źle realizację tego zadania, a aż co dziesiąty (10,5%) badany nie ma określonego zdania w tej sprawie. Prawdopodobnie wynika to z tego, że nie we wszystkich jednostkach penitencjarnych są oddziały śledcze. Ilustruje to tabela 5.2.

Tabela 5.2. Ocena wykonywania tymczasowego aresztowania

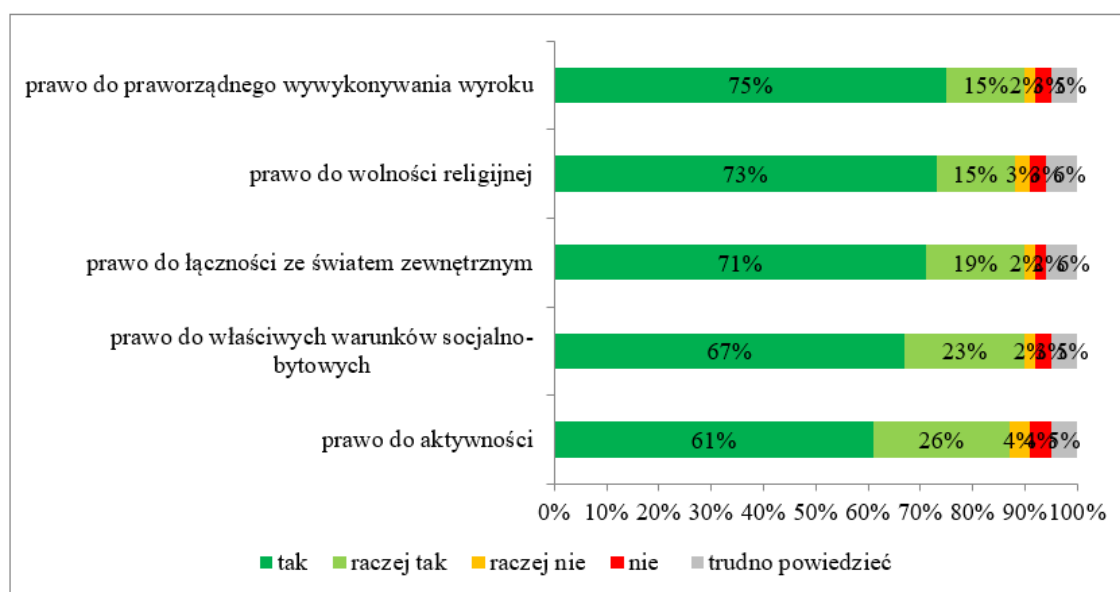
Kategorie odpowiedzi	n	%
1. <i>Dobrze</i>	399	69,9
2. <i>Raczej dobrze</i>	78	13,7
3. <i>Raczej źle</i>	29	5,1
4. <i>Źle</i>	5	0,9
5. <i>Trudno powiedzieć</i>	60	10,5
Ogółem	571	100,1

Większość badanych (96,3%) uważa, że osoby pozbawione wolności są traktowane w aresztach śledczych i zakładach karnych w sposób humanitarny. Przeciwnego zdania jest 2,2% badanych. Uzyskane w trakcie badania wyniki zawiera tabela 5.3.

Tabela 5.3. Humanitarność traktowania osób pozbawionych wolności w opinii personelu Służby Więziennej

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. <i>Tak</i>	461	80
2. <i>Raczej tak</i>	94	16,3
3. <i>Raczej nie</i>	11	1,9
4. <i>Nie</i>	2	0,3
5. <i>Trudno powiedzieć</i>	8	1,4
Ogółem	576	99,9

Bardziej szczegółowe dane dotyczące humanitarności traktowania osób inkarcerowanych przedstawia wykres 5.2. Zaprezentowane zostały na nim dane dotyczące przestrzegania praw osób pozbawionych wolności w odniesieniu do takich obszarów jak: prawo do praworządnego wykonywania wyroku, prawo do własności religijnej, prawo do łączności ze światem zewnętrznym, prawo do właściwych warunków socjalno-bytowych oraz prawo do aktywności.

Pytanie 4. Czy w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę są przestrzegane prawa osób pozbawionych wolności w odniesieniu do wymienionych obszarów?

Podstawa opreczentowania:
 prawo do praworządnego wykonywania wyroku N=575
 prawo do wolności religijnej N=574
 prawo do łączności ze światem zewnętrznym N=573
 prawo do właściwych warunków socjalno-bytowych N=574
 prawo do aktywności N=574

Wykres 5.2. Przestrzeganie praw osób pozbawionych wolności w opinii personelu Służby Więziennej

Funkcjonariusze i pracownicy SW są najbardziej zgodni w kwestii przestrzegania praw osób pozbawionych wolności w jednostkach penitencjarnych w obszarze dotyczącym prawa do praworządnego wykonywania wyroku. Zgadza się z tym dziewięciu na dziesięciu badanych (90%). Najmniej korzystnie oceniane jest przestrzeganie prawa do aktywności.

Prawie dziewięciu na dziesięciu respondentów zgadza się z tym, że prawo w tym obszarze jest przestrzegane, ale aż 26% respondentów nie deklaruje tego w sposób zdecydowany.

Większość badanych (94,5%) twierdzi, że SW skutecznie zapewnia ochronę społeczeństwa przed sprawcami przestępstw lub przestępstw skarbowych. Niemal co trzydziesty respondent (3,5%) uważa inaczej, a co pięćdziesiąty (2,1%) nie ma zdania na ten temat. Szczegóły zawiera tabela 5.4.

Tabela 5.4. Skuteczność zapewniania ochrony społeczeństwa przed sprawcami przestępstw w opinii personelu Służby Więziennej

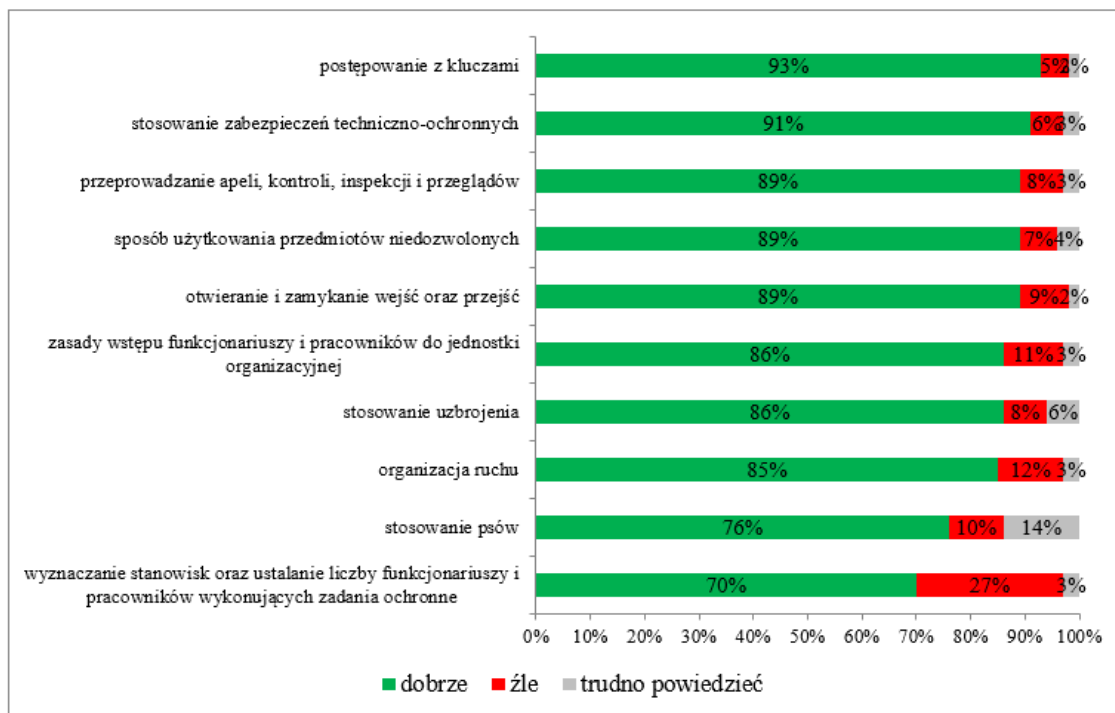
Kategorie odpowiedzi	n	%
1. <i>Tak</i>	365	63,4
2. <i>Raczej tak</i>	179	31,1
3. <i>Raczej nie</i>	16	2,8
4. <i>Nie</i>	4	0,7
5. <i>Trudno powiedzieć</i>	12	2,1
Ogółem	576	100,1

Nieco gorzej funkcjonariusze i pracownicy SW oceniają zapewnianie porządku i bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych. Prawie dziewięciu na dziesięciu respondentów (89,9%) twierdzi, że jest ono zapewniane na właściwym poziomie, ale prawie co dwunasty badany (8,0%) jest przeciwnego zdania, co obrazują dane zawarte w tabeli 5.5.

Tabela 5.5. Zapewnianie porządku i bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych w opinii personelu Służby Więziennej

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. <i>Tak</i>	342	59,6
2. <i>Raczej tak</i>	174	30,3
3. <i>Raczej nie</i>	34	5,9
4. <i>Nie</i>	12	2,1
5. <i>Trudno powiedzieć</i>	12	2,1
Ogółem	574	100

Na wykresie 5.3 przedstawiona została ocena poszczególnych przedsięwzięć ochronnych realizowanych w jednostkach penitencjarnych. Funkcjonariusze i pracownicy SW najlepiej oceniają *postępowanie z kluczami*: dobrze ocenia 93% badanych oraz *stosowanie zabezpieczeń techniczno-ochronnych*, które dobrze ocenia 91% respondentów. Zdecydowanie najgorzej natomiast badani oceniają *wyznaczanie stanowisk oraz ustalanie liczby funkcjonariuszy i pracowników wykonujących zadania ochronne* (dobrze ocenia 70%, a źle 27%). Szczegóły prezentuje wykres 5.3.

Pytanie 9. Jak ocenia Pani/Pan jakość realizacji przedsięwzięć ochronnych, określonych w § 22 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę?

Podstawa opreczentowania:

postępowanie z kluczami N=564
 stosowanie zabezpieczeń techniczno-ochronnych N=572
 przeprowadzanie apeli, kontroli, inspekcji... N=568
 sposób użytkowania przedmiotów niedozwolonych N=573
 otwieranie i zamykanie wejść oraz przejść N=570
 zasady wstępu funkcjonariuszy i pracowników do... N=569
 stosowanie uzbrojenia N=571
 organizacja ruchu N=575
 stosowanie psów N=569
 wyznaczanie stanowisk oraz ustalanie liczby... N=575

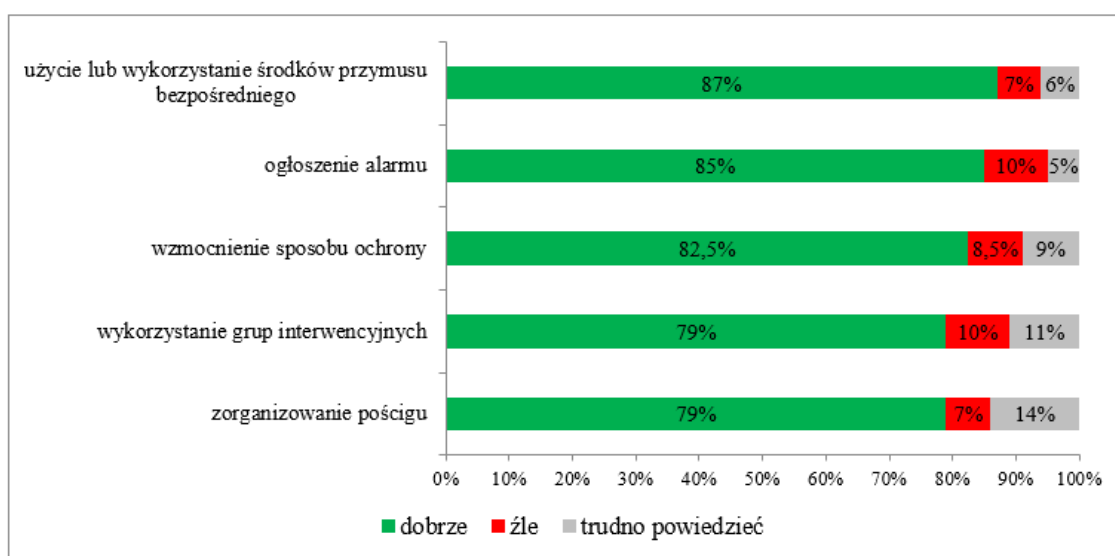
Wykres 5.3. Ocena jakości realizacji przedsięwzięć ochronnych w jednostkach penitencjarnych

Większość badanych (84,8%) dobrze lub raczej dobrze ocenia jakość realizacji czynności profilaktycznych w aresztach śledczych i zakładach karnych, 5,5% jest przeciwnego zdania, a aż 7,5% pozostawia to pytanie bez odpowiedzi. Szczegółowe wskazania badanych ilustruje tabela 5.6.

Tabela 5.6. Ocena jakości realizacji czynności profilaktycznych w jednostkach penitencjarnych

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. Dobrze	384	66,6
2. Raczej dobrze	105	18,2
3. Raczej źle	26	4,5
4. Źle	6	1
5. Trudno powiedzieć	13	2,3
Brak odpowiedzi	43	7,5
Ogółem	577	100,1

Trzecim elementem sposobu ochrony jednostek penitencjarnych, obok przedsięwzięć ochronnych i czynności profilaktycznych, który wpływa na opinie dotyczące funkcji izolacyjnej więziennictwa są działania ochronne. Najlepiej spośród nich oceniane są użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego. Dobrze ocenia je niemal dziewięciu na dziesięciu badanych (87%), natomiast najgorzej oceniane jest wykorzystanie grup interwencyjnych. Dobrze ocenia je prawie ośmiu na dziesięciu członków personelu SW, ale jednocześnie co dziesiąty respondent ocenia to działanie ochronne źle (10%). Uzyskane w trakcie badania wyniki prezentuje wykres 5.4.

Pytanie 11. Jak Pani/Pan ocenia jakość realizacji działań ochronnych, określonych w § 34 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę?

Podstawa opocentowania:
 użycie lub wykorzystanie środków przymusu... N=574
 ogłoszenie alarmu N=575
 wzmocnienie sposobu ochrony N=574
 wykorzystanie grup interwencyjnych N=574
 zorganizowanie pościgu N=574

Wykres 5.4. Ocena jakości realizacji działań ochronnych w jednostkach penitencjarnych

Większość funkcjonariuszy i pracowników SW (85,3%) biorących udział w badaniu uważa, że personel jednostek penitencjarnych jest odpowiednio przygotowany (wyszkolony) do wykonywania zadań związanych z funkcją izolacyjną więziennictwa. Przeciwnego zdania jest niemal co dziesiąty (11,6%) badany. Szczegóły dotyczące rozkładu wskazań na ten temat prezentuje tabela 5.7.

Tabela 5.7. Ocena odpowiedniego przygotowania personelu Służby Więziennej do wykonywania zadań związanych z funkcją izolacyjną więziennictwa

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. <i>Tak</i>	225	39,3
2. <i>Raczej tak</i>	263	46
3. <i>Raczej nie</i>	41	7,2
4. <i>Nie</i>	25	4,4
5. <i>Trudno powiedzieć</i>	18	3,1
Ogółem	572	100

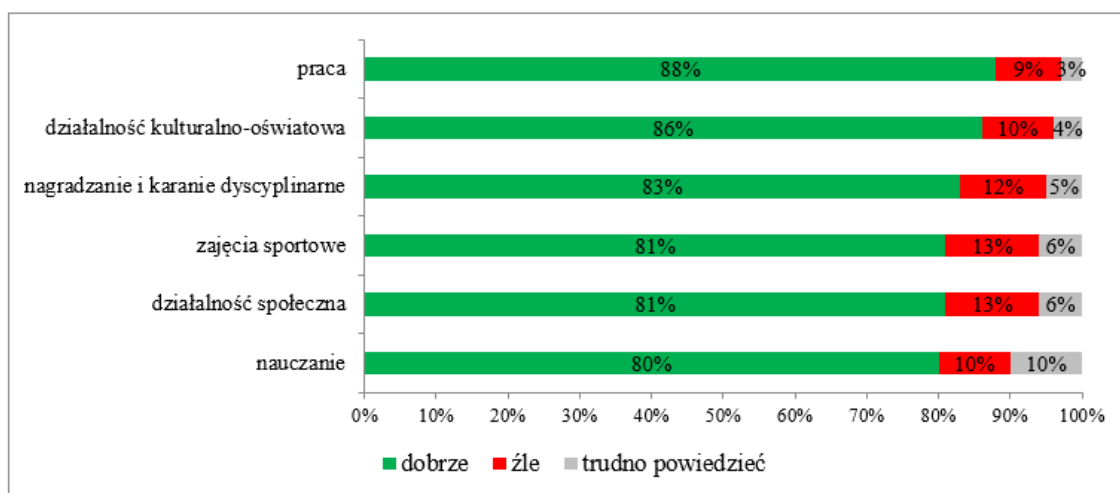
5.1.3 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją poprawczą Służby Więziennej

Niemal dziewięciu na dziesięciu badanych (89,4%) dobrze lub raczej dobrze ocenia jakość prowadzonych oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności. Niemal co trzynasty członek personelu SW źle ocenia realizację tego zadania w jednostkach penitencjarnych (7,9%). Szczegółowe rozkłady odpowiedzi zaprezentowano w tabeli 5.8.

Tabela 5.8. Ocena jakości prowadzonych oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osadzonych w jednostkach penitencjarnych

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. <i>Dobrze</i>	372	65,1
2. <i>Raczej dobrze</i>	139	24,3
3. <i>Raczej źle</i>	36	6,3
4. <i>Źle</i>	9	1,6
5. <i>Trudno powiedzieć</i>	16	2,8
Ogółem	572	100,1

Na wykresie 5.5 przedstawiono ocenę funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczącą sposobu wykorzystania środków oddziaływania na skazanych w procesie ich resocjalizacji. Najlepiej oceniane jest wykorzystanie pracy, niemal dziewięciu na dziesięciu respondentów dobrze oceniło zastosowanie tego środka oddziaływania na osadzonych. Najmniej ocen dobrych badani przyznali nauczaniu, zrobiło to osiem na dziesięć osób biorących udział w badaniu (80%). Najwięcej ocen negatywnych przyznano zajęciom sportowym i działalności społecznej (13%). Szczegółowe dane ukazuje wykres 5.5.

Pytanie 15. Jak Pani/Pan ocenia sposób wykorzystywania środków oddziaływania na skazanych, określonych w § 40 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę?

Podstawa opocentowania:

praca N=575

działalność kulturalno-oświatowa N=573

nagradzanie i karanie dyscyplinarne N=574

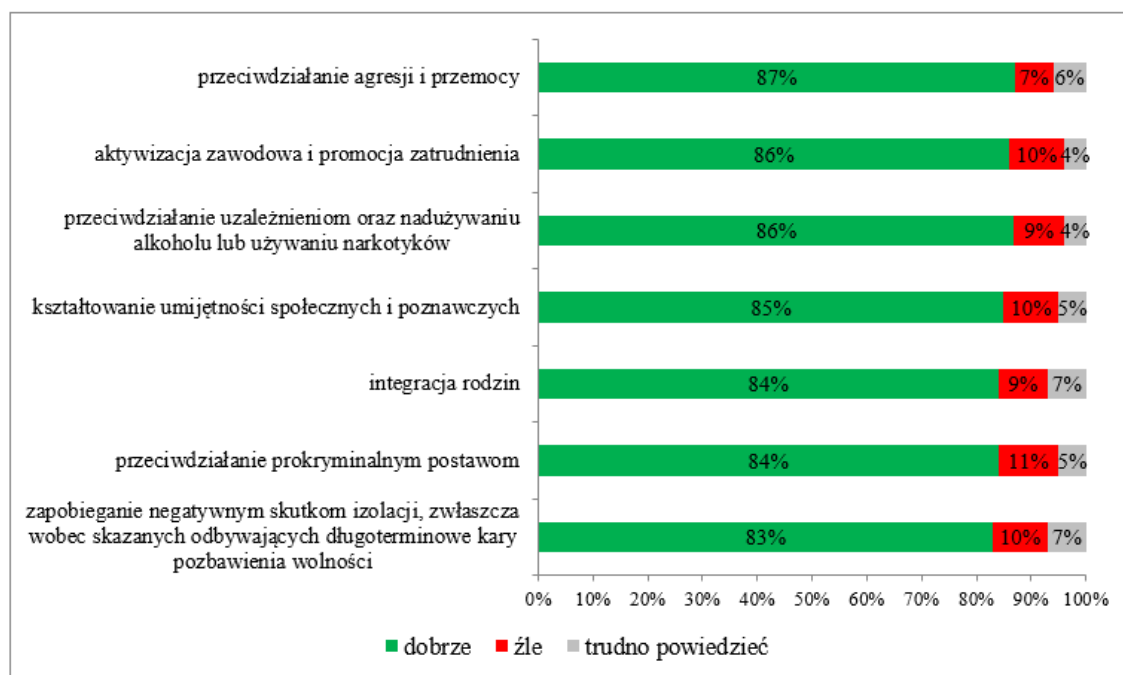
zajęcia sportowe N=573

działalność społeczna N=574

nauczanie N=573

Wykres 5.5. Ocena sposobu wykorzystania środków oddziaływania na skazanych

Na wykresie 5.6 zaprezentowano ocenę jakości programów resocjalizacyjnych w określonych normatywnie zakresach. Najlepiej oceniane są programy w zakresie przeciwdziałania agresji i przemocy. Niemal dziewięciu na dziesięciu (87%) badanych ocenia je dobrze. Oceny programów z innych zakresów różnią się w stopniu nieznacznym od programów w zakresie przeciwdziałania agresji i przemocy. Wyniki analizy znajdują się na wykresie 5.6.

Pytanie 17. Jak Pani/Pan ocenia jakość programów resocjalizacyjnych, w zakresach określonych w § 4 ust. 1 ZARZĄDZENIA nr 19/16 DYREKTORA GENERALNEGO SŁUŻBY WIĘZIENNEJ z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych realizowanych w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę?

Podstawa opreczentowania:
 przeciwdziałanie agresji i przemocy N=568
 aktywizacja zawodowa i promocja zatrudnienia N=566
 przeciwdziałanie uzależnieniom... N=568
 kształtowanie umiejętności społecznych... N=566
 integracja rodzin N=568
 przeciwdziałanie prokryminalnym postawom N=566
 zapobieganie negatywnym skutkom izolacji... N=566

Wykres 5.6. Ocena jakości programów resocjalizacyjnych

Większość respondentów (85%) uważa, że personel jednostek penitencjarnych jest odpowiednio przygotowany (wyszkolony) do wykonywania zadań związanych z funkcją poprawczą więziennictwa. Co ósmy badany jest przeciwnego zdania (12,1%). Szczegółowy rozkład uzyskanych wskazań zawiera tabela 5.9.

Tabela 5.9. Ocena odpowiedniego przygotowania personelu Służby Więziennej do wykonywania zadań związanych z funkcją poprawczą więziennictwa

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. Tak	208	36,6
2. Raczej tak	275	48,4
3. Raczej nie	40	7
4. Nie	29	5,1
5. Trudno powiedzieć	16	2,8
Ogółem	568	99,9

Opinie na temat ograniczania możliwości realizacji zadań związanych z funkcją poprawczą SW przez realizację zadań związanych z funkcją izolacyjną więziennictwa wśród funkcjonariuszy i pracowników SW są podzielone. Z stwierdzeniem tym zgadza się ponad połowa (55,1%) respondentów, a przeciwnego zdania jest więcej niż co trzeci (34,7%)

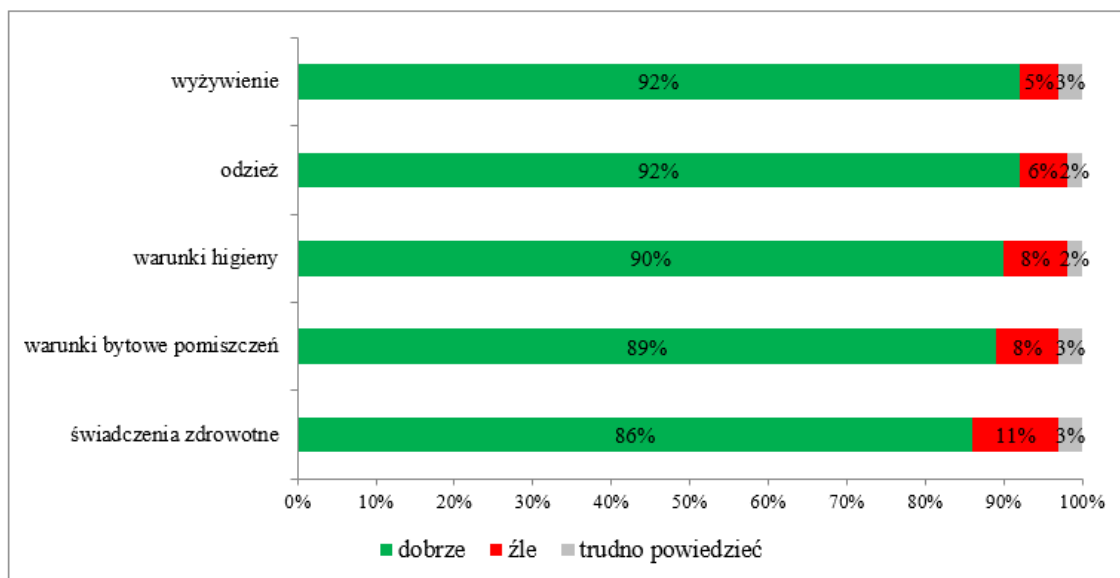
członek personelu SW. Więcej niż co dziesiąta osoba biorąca udział w badaniu (10,3%) nie opowiada się po żadnej ze stanowisk. Szczegółowy rozkład odpowiedzi prezentuje tabela 5.10.

Tabela 5.10. Opinie na temat występowania konfliktu pomiędzy realizacją zadań w ramach funkcji poprawczej i izolacyjnej

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. <i>Tak</i>	128	22,7
2. <i>Raczej tak</i>	183	32,4
3. <i>Raczej nie</i>	129	22,8
4. <i>Nie</i>	67	11,9
5. <i>Trudno powiedzieć</i>	58	10,3
Ogółem	565	100,1

5.1.4 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją socjalno-bytową Służby Więziennej

Obszary w ramach funkcji socjalno-bytowej, w których realizacja zadań jest najwyżej oceniana w jednostkach penitencjarnych, to zapewnienie wyżywienia i odzieży osobom inkarcerowanym. Dobrze realizację zadań w tych obszarach ocenia ponad dziewięć na dziesięciu badanych. Najgorzej oceniane są świadczenia zdrowotne (86% ocenia je dobrze, a 11% źle). Odsetki uzyskanych wskazań prezentuje wykres 5.7.

Pytanie 21. Jak Pani/Pan ocenia jakość realizacji funkcji socjalno-bytowej w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę w poszczególnych jej obszarach?

Podstawa opocentowania:
wyżywienie N=569
odzież N=567
warunki higieny N=568
warunki bytowe pomieszczeń N=568
świadczenia zdrowotne N=568

Wykres 5.7. Ocena jakości realizacji zadań w poszczególnych obszarach funkcji socjalno-bytowej w jednostkach penitencjarnych

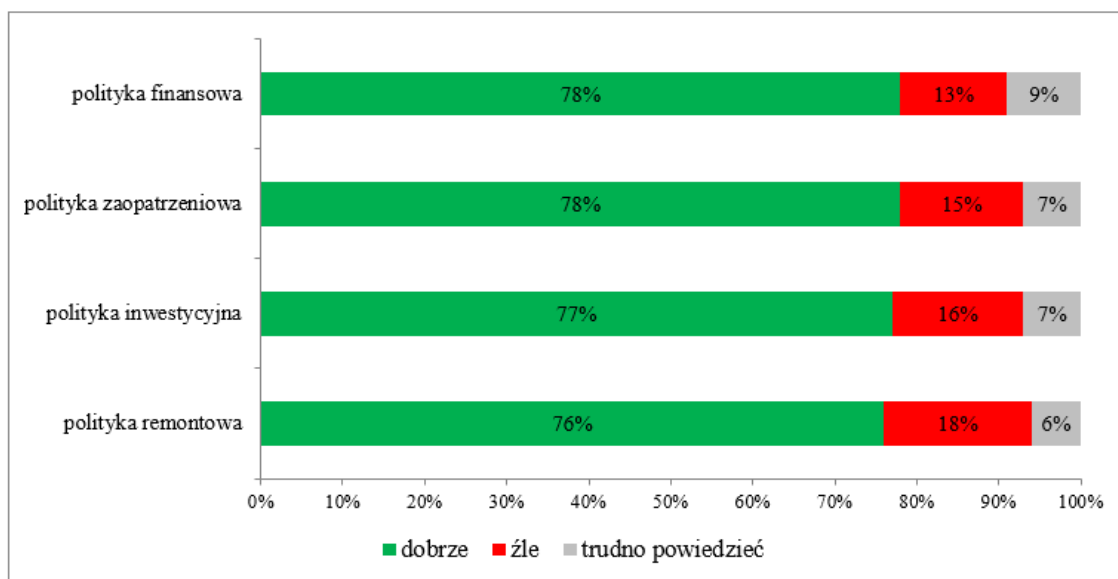
Większość badanych (89,8%) dobrze lub raczej dobrze ocenia możliwości (warunki) realizacji zadań związanych z funkcją socjalno-bytową SW w jednostkach penitencjarnych. Prawie co czternasty przedstawiciel kadry penitencjarnej (7,3%) jest przeciwnego zdania. Szczegółowy rozkład odpowiedzi znajduje się w tabeli 5.11.

Tabela 5.11. Ocena możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją socjalno-bytową Służby Więziennej w jednostkach penitencjarnych

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. <i>Dobrze</i>	364	63,8
2. <i>Raczej dobrze</i>	148	26
3. <i>Raczej źle</i>	35	6,1
4. <i>Źle</i>	7	1,2
5. <i>Trudno powiedzieć</i>	16	2,8
Ogółem	570	99,9

5.1.5 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej

Ponad trzy czwarte funkcjonariuszy i pracowników SW biorących udział w badaniu (od 76 do 78%) dobrze ocenia politykę: finansową, zaopatrzeniową, inwestycyjną i remontową aresztów śledczych i zakładów karnych. Różnice w poszczególnych z wymienionych jej obszarów są bardzo niewielkie. Najlepiej jednak oceniane są polityka finansowa i zaopatrzeniowa (78% ocenia je dobrze), a najgorzej polityka remontowa (76% ocenia ją dobrze, a 18% źle). Rozkład odpowiedzi badanych funkcjonariuszy i pracowników SW można prześledzić na wykresie 5.8.

Pytanie 24. Jak Pani/Pan ocenia jakość wykonywania zadań związanych funkcją gospodarczą SW w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę w odniesieniu do poszczególnych jej obszarów?

Podstawa oprocentowania:
 polityka finansowa N=569
 polityka zaopatrzeniowa N=569
 polityka inwestycyjna N=569
 polityka remontowa N=569

Wykres 5.8. Ocena jakości wykonywania zadań związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej w jednostkach penitencjarnych

Ponad ośmiu na dziesięciu badanych (81,3%) dobrze lub raczej dobrze ocenia sposób realizacji ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów”. Źle lub raczej źle realizację tego programu ocenia natomiast prawie co siódmy członek personelu SW (13,3%). Rozkład procentowy uzyskanych odpowiedzi zawiera tabela 5.12.

Tabela 5.12. Ocena sposobu realizacji ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów”

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. Dobrze	328	57,7
2. Raczej dobrze	134	23,6
3. Raczej źle	38	6,7
4. Źle	43	7,6
5. Trudno powiedzieć	26	4,5
Ogółem	569	100,1

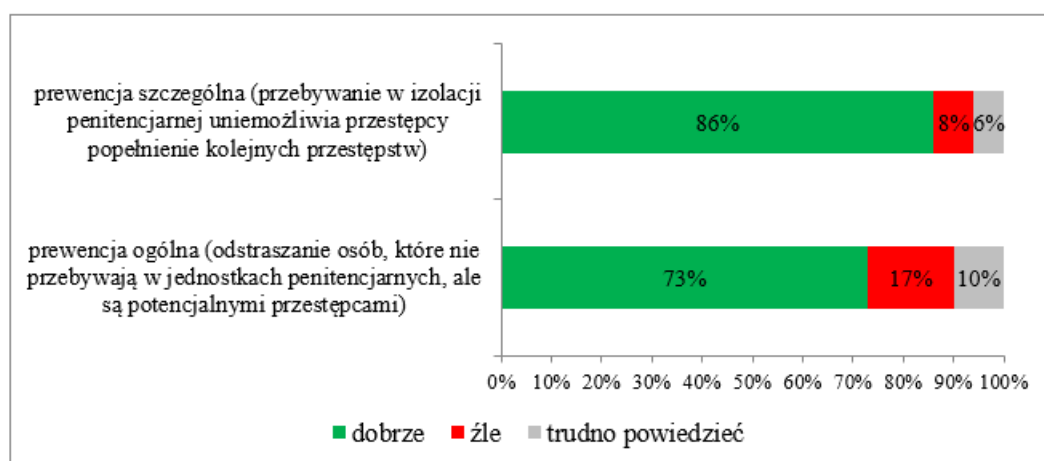
Większość respondentów (84%) dobrze lub raczej dobrze ocenia możliwości (warunki) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą SW. Więcej niż co jedenasty przebadany funkcjonariusz lub pracownik SW (9%) źle lub raczej źle ocenia te możliwości. Szczegóły prezentuje tabela 5.13.

Tabela 5.13. Ocena możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej w jednostkach penitencjarnych

Kategorie odpowiedzi	n	%
1. <i>Dobrze</i>	321	56,4
2. <i>Raczej dobrze</i>	157	27,6
3. <i>Raczej źle</i>	41	7,2
4. <i>Źle</i>	10	1,8
5. <i>Trudno powiedzieć</i>	40	7
Ogółem	569	100

5.1.6 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją prewencyjną Służby Więziennej

Pełniona przez SW funkcja prewencyjna ma dwojaki charakter: prewencji szczególnej i prewencji ogólnej. Większość respondentów dobrze ocenia jakość realizacji funkcji prewencyjnej przez jednostki penitencjarne: 86% wskazań pozytywnych dla prewencji szczególnej i 73% dla prewencji ogólnej. Prewencję szczególną więcej badanych ocenia dobrze (o 13%) i mniej ocenia źle (o 9%) od prewencji ogólnej. Uzyskane w trakcie badania wyniki zawiera wykres 5.9.

Pytanie 28. Jak Pani/Pan ocenia jakość realizacji funkcji prewencyjnej przez jednostkę penitencjarną, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę w odniesieniu do jej dwojakiego charakteru?

Podstawa oprocentowania:
 - prewencja szczególna N=566
 - prewencja ogólna N=566

Wykres 5.9. Ocena jakości realizacji funkcji prewencyjnej Służby Więziennej w jednostkach penitencjarnych

5.1.7 Zmiany jakie należałoby wprowadzić w jednostkach penitencjarnych, aby lepiej wykonywać zadania w opinii personelu Służby Więziennej

Respondentom zadano 6 pytań otwartych, dotyczących zmian jakie należałoby wprowadzić aby w jednostkach penitencjarnych lepiej wykonywać zadania, w odniesieniu do poszczególnych funkcji więziennictwa, tj.: izolacyjnej, poprawczej, socjalno-bytowej,

gospodarczej oraz prewencyjnej. Analiza uzyskanych odpowiedzi wskazuje na to, że ogniskują się one wokół kilku ogólnych postulatów wspólnych dla wszystkich z wymienionych funkcji. Na tej podstawie stworzono typologię. Są to: (1) zwiększenie liczby funkcjonariuszy, (2) zwiększenie dyscypliny wśród osadzonych, (3) dokonanie zmian systemowych, (4) zmodernizowanie infrastruktury jednostek penitencjarnych, (5) uproszczenie procedur i zmniejszenie biurokracji, (6) zwiększenie ilości kursów i szkoleń, (7) podniesienie prestiżu funkcjonariusza Służby Więziennej, (8) zreformowanie zatrudnienia osadzonych, (9) zwiększenie środków finansowych przeznaczonych na realizację zadań (patrz tabela 5.14). W załączniku nr 4 jest dokładna kategoryzacja.

Tabela 5.14. Opinie na temat zmian jakie należałoby wprowadzić, aby lepiej wykonywać zadania w ramach poszczególnych funkcji więziennictwa

Funkcje Służby Więziennej Kategorie odpowiedzi wg typologii	Izolacyjna	Poprawcza	Socjalno- bytowa	Gospodarcza	Prewencyjna
1. Zwiększyć liczbę funkcjonariuszy	13,2	10,6	2,4	2,1	3,1
2. Zwiększyć dyscyplinę wśród osadzonych	2,4	1,9	1	0,3	5,2
3. Dokonać zmian systemowych	0,9	0,7	0,7	0,3	3,8
4. Zmodernizować infrastrukturę jednostek penitencjarnych	2,4	0,5	5,5	1,6	0,2
5. Uprościć procedury i zmniejszyć biurokrację	0,3	2,6	0	0,2	0,3
6. Zwiększyć ilość kursów i szkoleń	4,8	3,1	0,2	0,2	0,5
7. Podnieść prestiż zawodu funkcjonariusza Służby Więziennej	3,1	1,4	0,5	0,5	0,5
8. Zreformować zatrudnienie osadzonych	0,3	1,7	0,5	2,6	0,2
9. Zwiększyć środki finansowe przeznaczone na realizację zadań	0,2	0,2	5,2	4,8	0,7
10. Brak potrzeby wprowadzania zmian	9,4	7,6	10,9	8,7	8,1
11. Brak odpowiedzi	60,5	64,5	67,4	72,8	72,4
12. Nie wiem/ trudno powiedzieć	3,5	4,8	5	5,2	5
13. Inne	1	3,6	1,6	1	0,7

Procentowanie w kolumnach w stosunku do całkowitej liczby respondentów N=577. Pytanie wielokrotnego wyboru, procenty nie sumują się do 100%. Nie uwzględniono pojedynczych odpowiedzi, których treść nie pasuje do kategorii typologii.

Braki kadrowe stanowią szczególnie ważny problem w kontekście realizacji zadań w ramach funkcji: izolacyjnej i poprawczej. Wskazuje na to więcej niż co dziesiąty badany. W przypadku pozostałych funkcji więziennictwa wskazań jest mniej, nie więcej niż w jednej na trzydzieści wypowiedzi. Prawdopodobnie wynika to z tego, że zadania w ramach wskazanych funkcji w przeciwieństwie do pozostałych funkcji więziennictwa są wykonywane w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności. Praca z trudnym „klientem” determinuje większą fluktuację kadr i stanowi podstawową przeszkodę podczas procesu rekrutacji. Respondenci w celu lepszego wykonywania zadań w ramach funkcji izolacyjnej i poprawczej postulują przywrócenie zawieszonych stanowisk służbowych, zwłaszcza w dziale ochrony i dziele penitencjarnym. Uważają, że brakuje funkcjonariuszy pełniących służbę w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności, a liczba osadzonych przypadających na jednego oddziałowego czy wychowawcę jest zbyt duża.

Respondenci, szczególnie w ramach funkcji prewencyjnej (5,2%), zwracają uwagę na to, że, aby możliwe było lepsze wykonywanie zadań więziennictwa, trzeba zwiększyć dyscyplinę wśród osadzonych. Ich zdaniem można tego dokonać ograniczając pewne uprawnienia osadzonych, w tym zwłaszcza: liczbę dostępnych diet, możliwość korzystania z ubrań prywatnych, użytkowanie sprzętu RTV i kontakty zewnętrzne. Badani postulują o ograniczenie ilości rozmów telefonicznych skazanych oraz wprowadzenie całkowitego zakazu korzystania z samoinkasujących aparatów telefonicznych przez tymczasowo aresztowanych (za wyjątkiem kontaktu z adwokatem). Część funkcjonariuszy zwraca uwagę na dysfunkcjonalność polityki karania i nagradzania osadzonych, przejawiającej się w braku konsekwencji oraz nieuzasadnionym odstępowaniu od ukarania. Według nich problem stanowi również zbyt mała liczba cel izolacyjnych, skutkująca brakiem możliwości wymierzania najsurowszych kar dyscyplinarnych.

Potrzebę przeprowadzenia zmian systemowych personel jednostek penitencjarnych dostrzega głównie w ramach funkcji prewencyjnej (3,8%). W przypadku pozostałych funkcji więziennictwa postulat ten pojawia się nie częściej niż w co setnej wypowiedzi. Respondenci uważają, że zmiany legislacyjne powinny prowadzić do uproszczenia przepisów prawa i podwyższenia kar dla sprawców przestępstw. Ich zdaniem konieczna jest nowelizacja Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*⁶⁸⁵, Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. –

⁶⁸⁵ Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553.

*Kodeks karny wykonawczy*⁶⁸⁶ oraz takie uporządkowanie spraw dotyczących Służby Więziennej aby przestała być kierowana zarządzeniami i decyzjami (które często ulegają zmianie). W przypadku funkcji prewencyjnej odpowiedzi badanych odbiegają od tych, które zostały udzielone w odniesieniu do pozostałych funkcji więziennictwa. Dotyczą organizacji na poziomie centralnym zajęć dla uczniów szkół oraz prowadzenia przemyślanej polityki medialnej, skoncentrowanej na ukazywaniu ograniczeń i problemów (dla sprawców przestępstw) wynikających z izolacji więziennej. Pewną niespójność powoduje podejmowanie przez Służbę Więzienną oddziaływań prewencyjnych, nie mających ugruntowania w przepisach prawa.

Personel penitencjarny stoi na stanowisku, że dla lepszej realizacji ustawowych zadań Służby Więziennej niezbędna jest modernizacja infrastruktury penitencjarnej. Więcej niż co dwudziesty respondent dostrzega taką potrzebę w kontekście realizacji zadań związanych z funkcją socjalno-bytową (5,5%), a prawie co czterdziesty w odniesieniu do funkcji izolacyjnej (2,4%). Pod względem proceduralnym za celowe uważają większe otwarcie się Służby Więziennej na instytucje zewnętrzne podczas planowania i realizacji inwestycji oraz ich konsultowanie z kadrą zakładów karnych i aresztów śledczych. Funkcjonariusze i pracownicy uważają, iż remontu wymagają w pierwszej kolejności ich pomieszczenia służbowe oraz podstawowe miejsca przebywania osadzonych tj.: cele mieszkalne, łaźnie, korytarze. W kontekście funkcji izolacyjnej wskazują ponadto na nieodzowność modernizacji zabezpieczeń techniczno-ochronnych oraz wzmocnienie systemu ochrony poprzez większą implementację do praktyki penitencjarnej zastosowań informatycznych i elektronicznych. Badani zwracają uwagę na to, że wobec przestarzałości posiadanej przez Służbę Więzienną infrastruktury w niektórych przypadkach może okazać się konieczne wybudowanie nowych pawilonów mieszkalnych. Oczekiwania funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej ogniskują się wokół funkcji izolacyjnej i socjalno-bytowej, z jednej strony podkreślając podstawową i niezmienną powinność zakładów karnych, czyli izolowanie sprawców przestępstw od reszty społeczeństwa, a z drugiej strony koncentrując się na konieczności zaspokojenia podstawowych potrzeb kadry penitencjarnej i osadzonych, które wzrastają adekwatnie do podnoszenia się poziomu życia społeczeństwa.

W odniesieniu do wszystkich funkcji więziennictwa (za wyjątkiem funkcji socjalno-bytowej) respondenci zwracają uwagę na problem zbyt skomplikowanych procedur

⁶⁸⁶ Dz. U. 1997 Nr 90 poz. 557.

i rozbudowanej biurokracji (w tym statystyk). Zauważają, że część dokumentacji bez uzasadnienia jest prowadzona równolegle w wersji papierowej i elektronicznej. Taki sposób postrzegania przez personel jednostek penitencjarnych kwestii dotyczących dokumentowania realizowanych zadań jest prawdopodobnie determinowany niedostosowaniem stosowanych rozwiązań do aktualnych potrzeb. Funkcjonariusze i pracownicy zwyczajowo są zobligowani do dokumentowania zrealizowanych zadań, chociaż część dokumentacji jest archaiczna i nie ma współcześnie zastosowania praktycznego⁶⁸⁷. Rozwiązania techniczne umożliwiają dokumentowanie zadań w sposób szybszy oraz trwalszy, niezbędne jest jednak przełamanie barier mentalnych wśród funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.

W celu podniesienia jakości realizacji zadań przez Służbę Więzienną zdaniem respondentów niezbędne jest lepsze wykształcenie personelu. Funkcjonariusze i pracownicy postulują o zwiększenie ilości kursów i szkoleń. Najczęściej stanowisko to pojawia się w opiniach badanych w odniesieniu do zadań realizowanych w ramach funkcji izolacyjnej (4,8%) i funkcji poprawczej (3,1%). W wypowiedziach dotyczących pozostałych funkcji więziennictwa nawiązania do kwestii wykształcenia funkcjonariuszy są rzadsze. Zwraca na to uwagę nie więcej niż jeden na stu respondentów. Większe zapotrzebowanie na kursy oraz szkolenia w zakresie realizacji zadań w ramach funkcji izolacyjnej i poprawczej może być spowodowane tym, że są to dwie podstawowe, najbardziej ogólne funkcje więziennictwa i chociaż szkoleń z tego zakresu jest najwięcej to całościowe ujęcie wszystkich kwestii jest czasochłonne. Funkcjonariusze i pracownicy czują się zatem przeszkoleni nieadekwatnie wobec różnorodności i złożoności stawianych im zadań. Zgłaszają zapotrzebowanie w szczególności na kursy z zakresu samoobrony oraz technik interwencyjnych. Wynika to prawdopodobnie z rosnącej od kilku lat liczby napaści na członków personelu penitencjarnego⁶⁸⁸.

Zdaniem funkcjonariuszy Służby Więziennej z korzyścią dla jakości realizowanych przez nich zadań byłoby podniesienie prestiżu wykonywanego przez nich zawodu. Największa ilość badanych zwróciła uwagę na ten aspekt w stosunku do funkcji izolacyjnej (3,1%) i funkcji poprawczej (1,4%). W odniesieniu do pozostałych funkcji więziennictwa wskazał na to co pięćdziesiąty członek personelu SW. Zdecydowana większość spośród

⁶⁸⁷ Dla przykładu funkcjonariusz pełniący służbę na stanowisku ochronnym widzeniowego prowadzi dokumentację zarówno w formie papierowej jak również elektronicznej, chociaż tego dualizmu nic nie uzasadnia.

⁶⁸⁸ <https://www.sw.gov.pl/dzial/statystyka> (dostęp 9.05.2022).

respondentów postulujących podniesienie prestiżu zawodu więziennika za celowe uważa podwyższenie wynagrodzenia. Nieco rzadziej w wypowiedziach badanych pojawia się propozycja zmiany systemu motywacyjnego oraz uczynienie ścieżki kariery zawodowej bardziej czytelną. W ich wypowiedziach powtarza się również potrzeba zwiększenia uprawnień funkcjonariuszy oraz zmniejszenie kontroli nad sposobem pełnienia przez nich służby. Zadania w ramach funkcji więziennictwa, w stosunku do których respondenci najczęściej postulowali potrzebę podniesienia prestiżu zawodu funkcjonariusza SW w przeciwieństwie do pozostałych zadań więziennictwa są najczęściej realizowane w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności. Jest to zatem praca trudna i często niebezpieczna. Funkcjonariusze ci, zwłaszcza wykonujący zadania w ramach funkcji izolacyjnej są grupą najgorzej opłacaną. Funkcjonariusze działu ochrony, o których mowa, należą najczęściej do korpusu podoficerów, a ich awans do wyższego korpusu jest relatywnie trudniejszy niż w pozostałych działach służby.

Funkcjonariusze i pracownicy SW dostrzegają potrzebę zreformowania zatrudnienia osadzonych w stosunku do zadań realizowanych w ramach wszystkich funkcji więziennictwa, ale najbardziej w kontekście funkcji gospodarczej i poprawczej. Praca jest bardzo ważnym środkiem resocjalizacji osób pozbawionych wolności oraz pomaga w pokryciu kosztów związanych z funkcjonowaniem jednostki penitencjarnej. Więcej niż w co czterdziestej (2,6%) wypowiedzi dotyczącej funkcji gospodarczej dostrzeżono potrzebę zmian dotyczących zatrudnienia osadzonych i więcej niż w co sześćdziesiątej wypowiedzi dotyczącej funkcji poprawczej (1,7%). W odniesieniu do pozostałych funkcji aspekt ten pojawiał się w opiniach badanych rzadko, nie częściej niż w co setnej wypowiedzi. Respondenci uważają, że praca powinna być jednocześnie obowiązkowa i płatna. Nie powinno się zatrudniać na część etatu, ponieważ jest to demotywuujące. Ich zdaniem aby móc zapewnić zatrudnienie odpłatne skazanym na długoletnie kary pozbawienia wolności wskazane jest budowanie większej ilości hal produkcyjnych na terenie zakładów karnych.

Badani uważają, że wysokość nakładów finansowych na więziennictwo przekłada się na jakość realizowanych przez Służbę Więzienną zadań, zwłaszcza wykonywanych w ramach funkcji socjalno-bytowej (5,2%) i gospodarczej (4,8%). Zmianie powinno, zdaniem respondentów, ulec przede wszystkim finansowanie inwestycji oraz spraw związanych z zaspokojeniem podstawowych potrzeb osadzonych tj.: wyżywienie, warunki higieniczne, odzież. Więcej wskazań na aspekt socjalno-bytowy i gospodarczy w opiniach dotyczących nakładów finansowych na realizację zadań więziennictwa wynika

prawdopodobnie z nieadekwatności stawek przeznaczonych na ten cel w stosunku do poziomu inflacji⁶⁸⁹ i niemożności zastąpienia środków finansowych we wskazanych obszarach jakimś ich substytutem. W przypadku zadań realizowanych przez Służbę Więzienną w ramach innych funkcji jest to możliwe np. w ramach funkcji poprawczej wybór programów resocjalizacyjnych nisko kosztowych, a w ramach funkcji izolacyjnej zastosowanie ochrony dynamicznej.

Część badanych jest zdania, że Służba Więzienna wypełnia powierzone jej zadania w sposób właściwy, nie wymagający zmian. Jednak w przypadku zadań wykonywanych w ramach większości funkcji więziennictwa, tj.: funkcji izolacyjnej, funkcji poprawczej, funkcji gospodarczej i funkcji prewencyjnej, tego zdania jest mniej niż co dziesiąta osoba. Tylko w przypadku funkcji socjalno-bytowej procent osób uważających, że nie ma potrzeby dokonywania zmian przekracza 10%. Może wynikać to z tego, że w polskich jednostkach penitencjarnych warunki socjalno-bytowe są relatywnie dobre, przewyższające swoim standardem warunki panujące w zakładach karnych i aresztach śledczych zlokalizowanych w innych państwach, a funkcjonariuszom i pracownikom znanych z mediów. W większości różnego rodzaju zestawieniach i porównaniach polski system penitencjarny pod względem warunków socjalno-bytowych wypada słabo, ale tylko dlatego, że jest porównywany z systemami penitencjarnymi innych państw europejskich, szczególnie zachodnioeuropejskich takich, jak Niemcy czy Norwegia, gdzie standardy dotyczące warunków panujących w zakładach karnych są (generalizując) najwyższe na świecie.

Większość badanych nie udzieliła odpowiedzi na pytania otwarte jakie zmiany należałoby wprowadzić aby lepiej wykonywać zadania powierzone Służbie Więziennej. Najwięcej braków odpowiedzi (72,8%) odnotowano w pytaniu dotyczącym funkcji gospodarczej. Prawdopodobnie jest to spowodowane znacznymi zmianami zachodzącymi w kwestii dotyczącej realizacji zadań w ramach tej funkcji więziennictwa oraz nagłą zmianą ich realizacji, spowodowaną wybuchem pandemii COVID-19. W ramach funkcji gospodarczej prym wiedzie w ostatnich latach aktywizacja zawodowa osadzonych w ramach ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów”, przejawiająca się kilkudziesięcioprocentowym wzrostem zatrudnienia osadzonych, który jednak został gwałtownie zahamowany, a następnie obniżony za sprawą obostrzeń covidowych.

⁶⁸⁹ Inflacja w Polsce w 2021 roku wynosiła 5,1%. Źródło: World Bank Development Indicators. Kod wskaźnika FP.CPI.TOTL.ZG. Nazwa wskaźnika: Inflacja cen konsumentów. <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG> (dostęp 12.05.2022).

Część respondentów w odpowiedzi na pytanie jakie zmiany należałoby wprowadzić aby lepiej wykonywać zadania w ramach poszczególnych funkcji więziennictwa odpowiedziała: *nie wiem, trudno powiedzieć* itp. Może to wynikać z różnorodności zadań realizowanych przez formację. Dla przykładu specjaliści od ochrony i obrony jednostek penitencjarnych, nie zawsze są równie kompetentni w kwestiach dotyczących oddziaływań terapeutycznych czy polityki inwestycyjnej. Specjalizacja jest czymś naturalnym dla różnych branż i dotyczy również więziennictwa.

5.2 Realizacja zadań przez Służbę Więzienną a zmienne społeczno-demograficzne

W badaniach ilościowych przeprowadzonych wśród funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej uwzględniono takie zmienne społeczno-demograficzne jak: płeć, wiek, wykształcenie oraz staż służby, korpus osobowy i stanowisko służbowe. Zostały one wykorzystane do dokonania porównań odpowiedzi, dotyczących ważności funkcji więziennictwa, między grupami. Do przeprowadzenia analiz pozostałych pytań kwestionariuszowych wykorzystano wyłącznie ostatnią spośród wymienionych zmiennych. W ramach tej zmiennej na potrzeby analiz kategorię „stanowiska w służbie zdrowia” (bardzo mało wskazań) włączono do kategorii „stanowiska w pozostałych działach”.

5.2.1 Znaczenie ustawowo określonych funkcji przypisanych do realizacji Służbie Więziennej na poziomie jednostek penitencjarnych

Służba Więzienna spełnia w społeczeństwie kilka funkcji, tj.: izolacyjną, poprawczą, socjalno-bytową, gospodarczą i prewencyjną. W niniejszym podrozdziale zaprezentowano opinie funkcjonariuszy i pracowników SW na temat ich ważności.

Funkcja izolacyjna. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na występowanie istotnych statystycznie różnic ($p=0,011$) między opiniami respondentek i respondentów na temat ważności funkcji izolacyjnej więziennictwa. Kobiety częściej niż mężczyźni uważają ją za ważną w ich miejscu służby/pracy. Mężczyźni częściej niż kobiety uważają przeciwnie oraz częściej wybierają odpowiedź „trudno powiedzieć”. Szczegółowe informacje ilustruje tabela 5.15.

Tabela 5.15. Opinie na temat ważności funkcji izolacyjnej Służby Więziennej a płeć respondentów

Kategorie odpowiedzi	Kobiety		Mężczyźni	
	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	127	90,7	310	79,5
2. <i>Nieważne</i>	9	6,4	55	14,1
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	4	2,9	25	6,4
Ogółem	140	100	390	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,011; V Cramera – 0,130.

Wiek statystycznie istotnie ($p=0,000$) różnicuje opinie respondentów na temat funkcji izolacyjnej więziennictwa. Osoby najstarsze (51 i więcej lat) uważają funkcję izolacyjną za ważną a osoby najmłodsze (do 25 roku życia) oraz z przedziału wiekowego (31-35 lat) częściej niż pozostali są przeciwnego zdania. Uzyskane w trakcie badania wyniki zawiera tabela 5.16.

Tabela 5.16. Opinie na temat ważności funkcji izolacyjnej Służby Więziennej a wiek respondentów

Kategorie odpowiedzi	Do 25 lat		26-30 lat		31-35 lat		36-40 lat		41-50 lat		51 i więcej	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	14	77,8	75	84,3	100	75,2	120	84,5	115	84,6	12	100
2. <i>Nieważne</i>	4	22,2	10	11,2	22	16,5	15	10,6	13	9,6	0	0
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	0	0	4	4,5	11	8,3	7	4,9	8	5,9	0	0
Ogółem	18	100	89	100	133	100	142	100	136	100	12	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,162.

Na opinie funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczące funkcji izolacyjnej więziennictwa statystycznie istotnie ($p=0,002$) wpływa również stanowisko służbowe. Osoby na stanowiskach w dziale ochrony rzadziej niż pozostali uważają ją za ważną w ich miejscu służby, częściej uważają ją za nieważną lub nie chcą oceniać jej ważności (wybór „trudno powiedzieć”). Osoby na stanowiskach w dziale penitencjarnym i terapeutycznym częściej niż pozostali uważają funkcję izolacyjną za ważną w ich miejscu służby/pracy. Szczegóły zawiera tabela 5.17.

Tabela 5.17. Opinie na temat ważności funkcji izolacyjnej Służby Więziennej
a stanowisko służbowe

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	26	89,7	102	91,9	188	74,9	121	87,7
2. <i>Nieważne</i>	2	6,9	5	4,5	44	17,5	12	8,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	1	3,4	4	3,6	19	7,6	5	3,6
Ogółem	29	100	111	100	251	100	138	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,002; V Cramera – 0,141.

Funkcja poprawcza. Płeć statystycznie istotnie ($p=0,001$) różnicuje opinie respondentów na temat funkcji poprawczej więziennictwa. Kobiety częściej niż mężczyźni uważają funkcję poprawczą za ważną w ich miejscu służby/pracy. Mężczyźni częściej niż kobiety uważają przeciwnie oraz częściej wybierają odpowiedź „trudno powiedzieć”. Dane statystyczne zawiera tabela 5.18.

Tabela 5.18. Opinie na temat ważności funkcji poprawczej Służby Więziennej a płeć respondentów

Kategorie odpowiedzi	Kobiety		Mężczyźni	
	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	127	90,7	310	79,5
2. <i>Nieważne</i>	9	6,4	55	14,1
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	4	2,9	25	6,4
Ogółem	140	100	390	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,001; V Cramera – 0,162.

Opinie respondentów na temat funkcji poprawczej więziennictwa różnicuje ($p=0,001$) także przynależność do korpusu osobowego. Pracownicy cywilni częściej niż pozostali uważają funkcję poprawczą za ważną w ich miejscu pracy. Podoficerowie częściej niż inni wybierają odpowiedź świadczącą o tym, że funkcja poprawcza jest nieważna oraz odpowiedź „trudno powiedzieć”. Szczegóły zawiera tabela 5.19.

Tabela 5.19. Opinie na temat ważności funkcji poprawczej Służby Więziennej a korpus osobowy

Kategorie odpowiedzi	Szeregowy		Podoficer		Chorąży		Oficer		Pracownik cywilny	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	82	81,2	123	63,7	71	81,6	108	82,4	11	91,7
2. <i>Nieważne</i>	18	17,8	53	27,5	14	16,1	16	12,2	1	8,3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	1	1	17	8,8	2	2,3	7	5,3	0	0
Ogółem	101	100	193	100	87	100	131	100	12	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,001; V Cramera – 0,162.

Rezultaty badań wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,002$) między opiniami członków personelu SW na temat ważności funkcji poprawczej w zależności od zajmowanego stanowiska służbowego. Osoby na stanowiskach w dziale ochrony rzadziej niż pozostali uważają tę funkcję za ważną. Osoby te częściej niż inni wybierają odpowiedź świadczącą o tym, że funkcja poprawcza jest nieważna (co czwarty), co obrazują dane zawarte w tabeli 5.20.

Tabela 5.20. Opinie na temat ważności funkcji poprawczej Służby Więziennej a stanowisko służbowe

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	24	85,7	99	88,4	168	67,5	108	78,3
2. <i>Nieważne</i>	3	10,7	10	8,9	65	26,1	23	16,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	1	3,6	3	2,7	16	6,4	7	5,1
Ogółem	28	100	112	100	249	100	138	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,002; V Cramera – 0,142.

Funkcja socjalno-bytowa. Analizy dwuzmiennowe wykazały zależność statystycznie istotną ($p=0,026$) opinii na temat w ważności funkcji socjalno-bytowej jaką wyraża osoba badana w zależności od jej płci. Kobiety częściej niż mężczyźni uważają ją za ważną w aresztach śledczych i zakładach karnych. Mężczyźni częściej niż kobiety wyrażają odmienne zdanie. Szczegółowy rozkład odpowiedzi znajduje się w tabeli 5.21.

Tabela 5.21. Opinie na temat ważności funkcji socjalno-bytowej Służby Więziennej a płeć respondentów

Kategorie odpowiedzi	Kobiety		Mężczyźni	
	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	102	72,3	236	61,1
2. <i>Nieważne</i>	28	19,9	123	31,9
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	11	7,8	27	7
Ogółem	141	100	386	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,026; V Cramera – 0,118.

Na opinie funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczące funkcji socjalno-bytowej więziennictwa wpływa również ich przynależność do korpusu osobowego ($p=0,007$). Szeregowi i chorążowie częściej niż pozostali uważają ją za ważną w ich miejscu służby. Podoficerowie i pracownicy cywilni częściej niż inni wybierają odpowiedź świadczącą o tym, że funkcja socjalno-bytowa jest nieważna. Szczegółowe wskazania badanych ilustruje tabela 5.22.

Tabela 5.22. Opinie na temat ważności funkcji socjalno-bytowej Służby Więziennej a przynależność do korpusu osobowego

Kategorie odpowiedzi	Szeregowy		Podoficer		Chorąży		Oficer		Pracownik cywilny	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	76	75,2	102	53,1	63	71,6	88	67,7	8	66,7
2. <i>Nieważne</i>	18	17,8	70	36,5	22	25	34	26,2	4	33,3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	7	6,9	20	10,4	3	3,4	8	6,2	0	0
Ogółem	101	100	192	100	88	100	130	100	12	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,007; V Cramera – 0,142.

Funkcja gospodarcza. Wiek statystycznie istotnie ($p=0,025$) wpływa na opinie funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczące funkcji gospodarczej. Osoby młode, w przedziale wiekowym 26-30 lat częściej niż pozostali uważają ją za ważną w ich miejscu służby/pracy. Osoby tylko nieco starsze (do 31 do 35 lat) oraz z przedziału wiekowego 41-50 lat częściej niż pozostali są przeciwnego zdania, natomiast osoby najstarsze (51 i więcej lat), częściej niż inne wybierają odpowiedź „trudno powiedzieć”. Szczegółowe wskazania badanych ilustruje tabela 5.23.

Tabela 5.23. Opinie na temat ważności funkcji gospodarczej Służby Więziennej a wiek respondentów

Kategorie odpowiedzi	Do 25 lat		26-30 lat		31-35 lat		36-40 lat		41-50 lat		51 i więcej	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	11	61,1	63	71,6	72	55,4	73	51,8	78	57,4	6	50
2. <i>Nieważne</i>	4	22,2	18	20,5	47	36,2	45	31,9	45	33,1	2	16,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	3	16,7	7	8	11	8,5	23	16,3	13	9,6	4	33,3
Ogółem	18	100	88	100	130	100	141	100	136	100	12	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,025; V Cramera – 0,140.

Analizy korelacyjne wskazują na zależność pomiędzy opiniami na temat ważności funkcji prewencyjnej Służby Więziennej, a płcią osoby badanej ($p=0,015$). Kobiety częściej niż mężczyźni uważają ją za ważną w jednostkach penitencjarnych. Mężczyźni częściej niż kobiety uważają przeciwnie oraz częściej wybierają odpowiedź „trudno powiedzieć”. Szczegółowe wskazania badanych obu płci ilustruje tabela 5.24.

Tabela 5.24. Opinie na temat ważności funkcji prewencyjnej Służby Więziennej a płeć respondentów

Kategorie odpowiedzi	Kobiety		Mężczyźni	
	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	115	81	268	68,7
2. <i>Nieważne</i>	16	11,3	83	21,3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	11	7,7	39	10
Ogółem	142	100	390	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,015; V Cramera – 0,125.

Wyniki badań wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,037$) między opiniami członków personelu SW na temat ważności funkcji prewencyjnej w zależności od przynależności do korpusu osobowego. Pracownicy cywilni częściej niż pozostali uważają tę funkcję za ważną w ich miejscu pracy. Podoficerowie i chorążowie częściej niż inni wybierają odpowiedź świadcząca o tym, że funkcja prewencyjna jest nieważna, a oficerowie – odpowiedź „trudno powiedzieć”. Szczegóły dotyczące rozkładu wskazań prezentuje tabela 5.25.

Tabela 5.25. Opinie na temat ważności funkcji prewencyjnej Służby Więziennej a przynależność do korpusu osobowego

Kategorie odpowiedzi	Szeregowy		Podoficer		Chorąży		Oficer		Pracownik cywilny	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	76	75,2	125	64,1	65	73	102	77,9	11	91,7
2. <i>Nieważne</i>	19	18,8	44	22,6	19	21,3	15	11,5	1	8,3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	6	5,9	26	13,3	5	5,6	14	10,7	0	0
Ogółem	101	100	195	100	89	100	131	100	12	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,037; V Cramera – 0,125.

5.2.2 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją izolacyjną Służby Więziennej

Ocena realizacji przedsięwzięć ochronnych. Stanowisko służbowe statystycznie istotnie ($p=0,018$) wpływa na oceny funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczące wyznaczania stanowisk oraz ustalania liczby funkcjonariuszy i pracowników wykonujących zadania ochronne. Osoby na stanowiskach kierowniczych częściej niż pozostali dobrze oceniają jakość realizacji tego zadania w ich miejscu służby/pracy. Najmniej takich ocen przyznają osoby na stanowiskach w dziale ochrony, z których ponad jedna trzecia źle ocenia jakość realizacji tego przedsięwzięcia. Dane statystyczne zawiera tabela 5.26.

Tabela 5.26. Ocena wyznaczania stanowisk oraz ustalania liczby personelu wykonującego zadania ochronne a zajmowane stanowisko służbowe

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	24	82,8	86	77,5	158	62,7	103	74,6
2. <i>Źle</i>	5	17,2	22	19,8	86	34,1	29	21
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	0	0	3	2,7	8	3,2	6	4,3
Ogółem	29	100	111	100	252	100	138	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,018; V Cramera – 0,120.

Wykonane analizy ujawniają, że na ocenę organizacji ruchu wpływ ma stanowisko służbowe osoby badanej ($p=0,017$). Osoby zajmujące stanowiska w dziale ochrony rzadziej niż pozostali dobrze oceniają jakość organizacji ruchu w aresztach śledczych i zakładach karnych. Badani ci częściej niż inni wybierają odpowiedź „źle” – zob. tabela 5.27.

Tabela 5.27. Ocena organizacji ruchu a stanowisko służbowe

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	29	96,7	103	90,4	202	79,5	127	90,1
2. <i>Źle</i>	1	3,3	10	8,8	42	16,5	11	7,8
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	0	0	1	0,9	10	3,9	3	2,1
Ogółem	30	100	114	100	254	100	141	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,017; V Cramera – 0,120.

Rezultaty badań wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,000$) między ocenami członków personelu SW na temat stosowania psów w zależności od zajmowanego przez nich stanowiska służbowego. Osoby na stanowiskach „w pozostałych działach” częściej od innych dobrze oceniają stosowanie psów w ich miejscu służby/pracy. Najwięcej ocen negatywnych przyznają osoby z działu ochrony a najwięcej odpowiedzi „trudno powiedzieć” wskazują osoby pełniące służbę na stanowiskach kierowniczych. Ilustruje to tabela 5.28.

Tabela 5.28. Ocena stosowania psów a stanowisko służbowe

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	21	72,4	91	79,8	183	71,8	118	83,1
2. <i>Źle</i>	2	6,9	6	5,3	40	15,7	3	2,1
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	6	20,7	17	14,9	32	12,5	21	14,8
Ogółem	29	100	114	100	255	100	142	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,149.

Ocena jakości realizacji działań ochronnych. Analizy dwuzmiennowe wskazują na istotny statystycznie związek pomiędzy stanowiskiem służbowym osoby badanej a jej oceną dotyczącą stosowania psów w ramach przedsięwzięć ochronnych w jednostkach penitencjarnych ($p=0,001$). Funkcjonariusze pełniący służbę w dziale ochrony rzadziej od przedstawicieli pozostałych działów dobrze oceniają organizowanie pościgów w ich miejscu służby. Najwięcej ocen pozytywnych przyznają osoby na stanowiskach kierowniczych. Co piąta osoba na stanowisku „w pozostałych działach” wybiera odpowiedź „trudno powiedzieć”. Uzyskane w trakcie badania wyniki zawiera tabela 5.29.

Tabela 5.29. Ocena organizowania pościgów a stanowisko służbowe

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencyjnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	28	93,3	94	82,5	195	76,2	110	77,5
2. <i>Źle</i>	1	3,3	4	3,5	31	12,1	4	2,8
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	1	3,3	16	14	30	11,7	28	19,7
Ogółem	30	100	114	100	256	100	142	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,001; V Cramera – 0,145.

5.2.3 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencyjnych związanych z funkcją poprawczą Służby Więziennej

Ocena sposobu wykorzystania środków oddziaływania na skazanych. Stanowisko służbowe różnicuje ($p=0,008$) oceny funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczące nauczania osadzonych. Osoby pełniące służbę lub pracujące na stanowiskach w dziale penitencyjnym i terapeutycznym częściej niż pozostali dobrze oceniają sposób wykorzystywania nauczania w ich miejscu służby/pracy. Osoby na stanowiskach kierowniczych i w dziale ochrony częściej niż inni wystawiają oceny negatywne lub wybierają odpowiedź „trudno powiedzieć”. Szczegóły zawiera tabela 5.30.

Tabela 5.30. Ocena nauczania osadzonych a stanowisko służbowe respondentów

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencyjnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	22	73,3	104	91,2	188	73,7	117	83
2. <i>Źle</i>	4	13,3	4	3,5	35	13,7	11	7,8
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	4	13,3	6	5,3	32	12,5	13	9,2
Ogółem	30	100	114	100	255	100	141	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,008; V Cramera – 0,126.

Z przeprowadzonych analiz korelacyjnych wynika ($p=0,000$), że osoby zajmujące stanowiska w dziale ochrony rzadziej niż pozostali dobrze oceniają sposób wykorzystywania nagradzania i karania dyscyplinarnego w procesie resocjalizacji osadzonych. Osoby na stanowiskach kierowniczych oraz pełniące służbę w dziale penitencyjnym i terapeutycznym częściej niż inni wystawiają oceny pozytywne (zob. tabela 5.31).

Tabela 5.31. Ocena nagradzania i karania dyscyplinarnego osadzonych a stanowisko służbowe respondentów

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	N	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	27	93,1	105	92,9	192	74,7	125	88,7
2. <i>Źle</i>	1	3,4	7	6,2	48	18,7	7	5
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	1	3,4	1	0,9	17	6,6	9	6,4
Ogółem	29	100	113	100	257	100	141	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,169.

Ocena jakości programów resocjalizacyjnych. Rezultaty badań dowodzą występowania różnic istotnych statystycznie ($p=0,005$) między ocenami członków kadry penitencjarnej dotyczącymi programów resocjalizacyjnych w zakresie przeciwdziałania agresji i przemocy w zależności od zajmowanego przez nich stanowiska służbowego. Badani pełniący służbę i pracujący na stanowiskach w dziale ochrony i „w pozostałych działach” rzadziej niż inni dobrze oceniają programy resocjalizacyjne w zakresie przeciwdziałania agresji i przemocy w ich miejscu służby/pracy. Osoby z działu ochrony częściej wskazują na ocenę negatywną, a ze stanowisk „w pozostałych działach” na odpowiedź „trudno powiedzieć”. Szczegółowe wskazania badanych ilustruje tabela 5.32.

Tabela 5.32. Ocena programów resocjalizacyjnych w zakresie przeciwdziałania agresji i przemocy a stanowisko służbowe respondentów

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	N	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	26	89,7	108	95,6	214	84,3	119	84,4
2. <i>Źle</i>	1	3,4	4	3,5	26	10,2	7	5
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	2	6,9	1	0,9	14	5,5	15	10,6
Ogółem	29	100	113	100	254	100	141	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,005; V Cramera – 0,131.

Stanowisko służbowe respondentów podobnie jak w przypadku programów resocjalizacyjnych w zakresie przeciwdziałania agresji i przemocy także w odniesieniu do programów w zakresie przeciwdziałania uzależnieniom oraz nadużywaniu alkoholu lub używaniu narkotyków różnicuje ($p=0,000$) ich oceny. Osoby na stanowiskach w dziale penitencjarnym i terapeutycznym częściej niż pozostali dobrze oceniają realizację tej kategorii programów w ich miejscu służby/pracy. Osoby na stanowiskach kierowniczych i na stanowiskach w dziale ochrony częściej wskazują na ocenę negatywną, a osoby ze

ochrony częściej wskazują na ocenę negatywną, a osoby ze stanowisk „w pozostałych działach” na odpowiedź „trudno powiedzieć”. Dane statystyczne zawiera tabela 5.35.

Tabela 5.35. Ocena programów resocjalizacyjnych w zakresie aktywizacji zawodowej i promocji zatrudnienia a stanowisko służbowe badanych

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	N	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	25	86,2	106	93,8	207	81,8	119	84,4
2. <i>Źle</i>	3	10,3	6	5,3	37	14,6	7	5
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	1	3,4	1	0,9	9	3,6	15	10,6
Ogółem	29	100	113	100	253	100	141	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,160.

Rezultaty badań wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,000$) między ocenami członków personelu SW dotyczącymi programów resocjalizacyjnych w zakresie kształtowania umiejętności społecznych i poznawczych w zależności od zajmowanego przez nich stanowiska służbowego. Badani pełniący służbę i pracujący na stanowiskach w dziale ochrony częściej wskazują na ocenę negatywną, a osoby ze stanowisk „w pozostałych działach” na odpowiedź „trudno powiedzieć”. Szczegółowy rozkład odpowiedzi znajduje się w tabeli 5.36.

Tabela 5.36. Ocena programów w zakresie kształtowania umiejętności społecznych i poznawczych a stanowisko służbowe respondentów

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	N	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	27	93,1	105	92,9	204	80,3	117	83
2. <i>Źle</i>	1	3,4	6	5,3	39	15,4	8	5,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	1	3,4	2	1,8	11	4,3	16	11,3
Ogółem	29	100	113	100	254	100	141	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,160.

5.2.4 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej

Oceny funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej dotyczące polityki inwestycyjnej jednostek penitencjarnych są zróżnicowane ($p=0,007$) w zależności od zajmowanego przez nich stanowiska służbowego. Dyrektorzy i kierownicy działów oraz osoby pełniące służbę i pracujące w „pozostałych działach” częściej niż pozostali dobrze oceniają jakość polityki jednostek w tym obszarze. Natomiast przedstawiciele działu

Tabela 5.39. Ocena polityki zaopatrzeniowej jednostek penitencjarnych a stanowisko służbowe respondentów

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	N	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	26	89,7	91	79,8	189	74,7	118	83,1
2. <i>Źle</i>	2	6,9	10	8,8	50	19,8	17	12
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	1	3,4	13	11,4	14	5,5	7	4,9
Ogółem	29	100	114	100	253	100	142	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,014; V Cramera – 0,122.

5.2.5 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją prewencyjną Służby Więziennej

Oceny funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej dotyczące działalności prewencyjnej (w ujęciu szczególnym) jednostek penitencjarnych są statystycznie zależne ($p=0,007$) od stanowiska służbowego respondentów. Ci z nich, którzy pełnią służbę i pracują w dziale ochrony rzadziej od pozostałych dobrze oceniają jakość realizacji prewencji szczególnej w ich miejscu służby/pracy. Częściej wskazują na ocenę negatywną. Szczegóły dotyczące rozkładu wskazań prezentuje tabela 5.40.

Tabela 5.40. Ocena jakości realizacji prewencji szczególnej w jednostkach penitencjarnych a stanowisko służbowe badanych

Kategorie odpowiedzi	Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)		Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym		Stanowiska w dziale ochrony		Stanowiska w pozostałych działach	
	N	%	N	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	26	89,7	91	79,8	189	74,7	118	83,1
2. <i>Źle</i>	2	6,9	10	8,8	50	19,8	17	12
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	1	3,4	13	11,4	14	5,5	7	4,9
Ogółem	29	100	114	100	253	100	142	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,007; V Cramera – 0,129.

5.3 Realizacja zadań przez Służbę Więzienną a zmienne strukturalno-organizacyjne

W przeprowadzonych badaniach uwzględniono trzy zmienne strukturalno-organizacyjne, tj.: typ jednostki penitencjarnej, rodzaj jednostki penitencjarnej oraz kategorię jednostki penitencjarnej. Szerzej kategorie te zostały omówione w części teoretycznej opracowania (podrozdział 4.2). W ramach zmiennej rodzaj jednostki penitencjarnej usunięto z analiz dwuzmiennowych kategorię „zakłady karne dla

Tabela 5.42. Opinie na temat ważności funkcji poprawczej Służby Więziennej a rodzaj jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	P		R		P+R+M		P+R		P+M	
	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	165	80,9	113	69,8	42	72,4	28	71,8	32	91,4
2. <i>Nieważne</i>	29	14,2	42	25,9	11	19	11	28,2	2	5,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	10	4,9	7	4,3	5	8,6	0	0	1	2,9
Ogółem	204	100	162	100	58	100	39	100	35	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,019; V Cramera – 0,136.

Legenda: P – zakład karny dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy; R – zakład karny dla recydywistów penitencjarnych; M – zakład karny dla młodocianych.

5.3.2 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją izolacyjną Służby Więziennej

Ocena wykonywania tymczasowego aresztowania. Rezultaty badań wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,000$) między ocenami funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczącymi wykonywania tymczasowego aresztowania pod kątem zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe w jednostkach penitencjarnych. Osoby z zakładów karnych i aresztów śledczych I kategorii częściej niż z zakładów II kategorii dobrze oceniają realizację tego zadania w ich miejscu służby/pracy. Dane statystyczne zawiera tabela 5.43.

Tabela 5.43. Ocena wykonywania tymczasowego aresztowania a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	333	86,3	144	77,8
2. <i>Źle</i>	28	7,3	6	3,2
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	25	6,5	35	18,9
Ogółem	386	100	185	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,200.

Ocena przestrzegania praw osadzonych. Wyniki badań wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,033$) między opiniami członków personelu SW na temat przestrzegania prawa osób pozbawionych wolności do aktywności w zależności od typu jednostki penitencjarnej, w której pracują/pełnią służbę. Osoby z zakładów karnych typu półotwartego i otwartego częściej niż pozostali dobrze oceniają przestrzeganie prawa osób pozbawionych wolności do aktywności w ich miejscu służby/pracy. Szczegółowy rozkład odpowiedzi znajduje się w tabeli 5.44.

Tabela 5.54. Ocena stosowania psów a rodzaj jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	P		R		P+R+M		P+R		P+M	
	N	%	N	%	n	%	N	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	178	84,8	106	64,6	52	86,7	23	60,5	28	80
2. <i>Źle</i>	15	7,1	20	12,2	5	8,3	7	18,4	1	2,9
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	17	8,1	38	23,2	3	5	8	21,1	6	17,1
Ogółem	210	100	164	100	60	100	38	100	35	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,184.

Legenda: P – zakład karny dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy; R – zakład karny dla recydywistów penitencjarnych; M – zakład karny dla młodocianych.

Kategoria jednostki penitencjarnej ($p=0,004$) różnicuje oceny respondentów dotyczące stosowania uzbrojenia. Osoby z zakładów karnych II kategorii częściej niż z zakładów I kategorii dobrze oceniają jakość realizacji tego przedsięwzięcia ochronnego w ich miejscu służby/pracy. Szczegóły dotyczące rozkładu wskazań prezentuje tabela 5.55.

Tabela 5.55. Ocena stosowania uzbrojenia a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	320	82,5	173	92,5
2. <i>Źle</i>	40	10,3	6	3,2
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	28	7,2	8	4,3
Ogółem	388	100	187	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,004; V Cramera – 0,139.

Ocena realizacji czynności profilaktycznych. Analizy dwuzmiennowe wykazały zależność statystycznie istotną ($p=0,023$) oceny dotyczącej jakości realizowanych czynności profilaktycznych jaką wyraża osoba badana w zależności od kategorii jednostki penitencjarnej, w której pełni służbę/pracuje. Badani z aresztów śledczych i zakładów karnych II kategorii częściej niż z zakładów i aresztów I kategorii dobrze oceniają jakość realizacji czynności profilaktycznych w ich miejscu służby/pracy. Szczegółowe informacje ilustruje tabela 5.56.

Tabela 5.56. Ocena jakości realizacji czynności profilaktycznych a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	314	89,2	175	96,2
2. <i>Źle</i>	27	7,7	5	2,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	11	3,1	2	1,1
Ogółem	352	100	182	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,023; V Cramera – 0,119.

organizowania pościgu. Badani pełniący służbę i pracujący w jednostkach penitencjarnych II kategorii częściej od pozostałych dobrze oceniają jakość tego działania ochronnego w ich miejscu służby/pracy, co obrazują dane zawarte w tabeli 5.59.

Tabela 5.59. Ocena jakości organizowania pościgów a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	285	73,8	168	89,4
2. <i>Źle</i>	36	9,3	5	2,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	65	16,8	15	8
Ogółem	386	100	188	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,181.

Przeprowadzone analizy dowiodły korelację ($p=0,023$) oceny dotyczącej wzmocnienia sposobu ochrony jaką wyraża osoba badana z rodzajem jednostki penitencjarnej, w jakiej pełni służbę (pracuje). Osoby z zakładów karnych dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy połączonych z zakładami karnymi dla recydywistów penitencjarnych rzadziej niż pozostali dobrze oceniają jakość realizacji tego działania ochronnego w ich miejscu służby/pracy. Osoby z tych zakładów karnych częściej niż pozostali źle ocenili omawiany wskaźnik lub wybierali odpowiedź „trudno powiedzieć”. Szczegółowe wskazania badanych ilustruje tabela 5.60.

Tabela 5.60. Ocena jakości wzmocnienia sposobu ochrony a rodzaj jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	P		R		P+R+M		P+R		P+M	
	N	%	n	%	N	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	179	85,2	134	81,7	51	85	25	62,5	31	88,6
2. <i>Źle</i>	12	5,7	16	9,8	6	10	9	22,5	1	2,9
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	19	9	14	8,5	3	5	6	15	3	8,6
Ogółem	210	100	164	100	60	100	40	100	35	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,023; V Cramera – 0,132.

Legenda: P – zakład karny dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy; R – zakład karny dla recydywistów penitencjarnych; M – zakład karny dla młodocianych.

Kontynuując analizy dotyczące tego działania ochronnego zauważono występowanie zależności ($p=0,002$) nie tylko między ocenami funkcjonariuszy i pracowników SW a rodzajem jednostki penitencjarnej, w której pełnią służbę lub pracują, ale także jej kategorią. Osoby z aresztów śledczych i zakładów karnych II kategorii częściej od osób z aresztów i zakładów I kategorii dobrze oceniają jakość realizacji działania ochronnego polegającego na wzmocnieniu sposobu ochrony w ich miejscu służby/pracy (zob. tabela 5.61).

Tabela 5.63. Ocena jakości oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osadzonych a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	332	86,5	179	95,2
2. <i>Źle</i>	40	10,4	5	2,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	12	3,1	4	2,1
Ogółem	384	100	188	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,004; V Cramera – 0,140.

Ocena sposobu wykorzystania środków oddziaływań na skazanych na karę pozbawienia wolności. Podobnie jak w pytaniu dotyczącym jakości oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych prowadzonych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności, także i w tym przypadku mamy do czynienia z uzależnieniem odpowiedzi od kategorii jednostki penitencjarnej, w której respondenci pełnią służbę lub pracują ($p=0,003$). Osoby z aresztów śledczych i zakładów karnych należących do II kategorii częściej niż z jednostek zaliczanych do I kategorii dobrze oceniają sposób wykorzystywania pracy jako środka oddziaływania na skazanych. Szczegółowy rozkład odpowiedzi znajduje się w tabeli 5.64.

Tabela 5.64. Ocena sposobu wykorzystywania pracy jako środka oddziaływania na skazanych a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	329	85	178	94,7
2. <i>Źle</i>	44	11,4	7	3,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	14	3,6	3	1,6
Ogółem	387	100	188	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,003; V Cramera – 0,141.

Rezultaty badań wskazują na występowanie zależności ($p=0,000$) pomiędzy ocenami personelu SW dotyczącymi sposobu wykorzystania nauczania jako środka oddziaływania na skazanych a rodzajem jednostek penitencjarnych, w których pełnią służbę lub pracują. Osoby z zakładów karnych dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy połączonych z zakładami karnymi dla recydywistów penitencjarnych oraz z zakładów karnych dla recydywistów penitencjarnych rzadziej niż pozostali dobrze oceniają sposoby wykorzystywania nauczania jako środka oddziaływania na skazanych w ich miejscu służby/pracy. Osoby z tych zakładów karnych częściej niż pozostali źle ocenili omawiany wskaźnik lub wybierali odpowiedź „trudno powiedzieć”. Ilustruje to tabela 5.65.

Tabela 5.67. Ocena sposobu wykorzystania działalności kulturalno-oświatowej jako środka oddziaływania na skazanych a rodzaj jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	P		R		P+R+M		P+R		P+M	
	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	192	91,4	132	80,5	52	88,1	28	70	33	94,3
2. <i>Źle</i>	15	7,1	24	14,6	3	5,1	9	22,5	1	2,9
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	3	1,4	8	4,9	4	6,8	3	7,5	1	2,9
Ogółem	210	100	164	100	59	100	40	100	35	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,003; V Cramera – 0,153.

Legenda: P – zakład karny dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy; R – zakład karny dla recydywistów penitencjarnych; M – zakład karny dla młodocianych.

Analizy dwuzmiennowe dowiodły zależność ($p=0,000$) oceny dotyczącej sposobu wykorzystania działalności społecznej jako środka oddziaływania na skazanych jaką wyraża osoba badana w zależności od kategorii jednostki penitencjarnej, w której pełni służbę/pracuje. Respondenci z aresztów śledczych i zakładów karnych II kategorii częściej niż z aresztów i zakładów I kategorii dobrze oceniają sposób wykorzystania przywołanego środka oddziaływania na skazanych w ich miejscu służby/pracy. Szczegóły dotyczące rozkładu wskazań prezentuje tabela 5.68.

Tabela 5.68. Ocena sposobu wykorzystywania działalności społecznej jako środka oddziaływania na skazanych a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	N	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	291	75,4	172	92
2. <i>Źle</i>	66	17,1	8	4,3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	29	7,5	7	3,7
Ogółem	386	100	187	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,201.

Rezultaty badań wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,005$) między ocenami członków personelu SW dotyczącymi sposobu wykorzystywania zajęć sportowych jako środka oddziaływania na skazanych w zależności od rodzaju jednostki penitencjarnej, w której pełnią służbę/pracują. Osoby z zakładów karnych dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy połączonych z zakładami karnymi dla recydywistów penitencjarnych oraz z zakładów karnych dla recydywistów penitencjarnych rzadziej niż pozostali dobrze oceniają sposoby wykorzystywania tego środka oddziaływania w jednostkach penitencjarnych. Osoby z tych zakładów karnych częściej niż pozostali źle oceniają omawiany wskaźnik (zob. tabela 5.69).

wybierają odpowiedź „trudno powiedzieć”. Szczegółowy rozkład odpowiedzi znajduje się w tabeli 5.71.

Tabela 5.71. Ocena sposobu wykorzystania nagradzania i karania dyscyplinarnego jako środka oddziaływania na skazanych a rodzaj jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	P		R		P+R+M		P+R		P+M	
	N	%	N	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	188	90	125	75,8	54	91,5	25	64,1	32	91,4
2. <i>Źle</i>	15	7,2	27	16,4	4	6,8	11	28,2	1	2,9
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	6	2,9	13	7,9	1	1,7	3	7,7	2	5,7
Ogółem	209	100	165	100	59	100	39	100	35	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,175.

Legenda: P – zakład karny dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy; R – zakład karny dla recydywistów penitencjarnych; M – zakład karny dla młodocianych.

Osoby z zakładów karnych II kategorii częściej niż z placówek (zakładów) I kategorii dobrze oceniają sposób wykorzystywania nagradzania i karania dyscyplinarnego jako środka oddziaływania na skazanych w ich miejscu służby/pracy. Ilustruje to tabela 5.72.

Tabela 5.72. Ocena sposobu wykorzystania nagród i kar dyscyplinarnych jako środka oddziaływania na skazanych a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	296	76,9	180	95,7
2. <i>Źle</i>	64	16,6	5	2,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	25	6,5	3	1,6
Ogółem	385	100	188	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,237.

Opinia na temat odpowiedniego przygotowania (wyszkolenia) personelu jednostek penitencjarnych do wykonywania zadań związanych z funkcją poprawczą więziennictwa. Analizy dwuzmienne wykazały zależność ($p=0,002$) opinii na temat przygotowania (wyszkolenia) personelu jednostek penitencjarnych do wykonywania zadań związanych z funkcją poprawczą więziennictwa od rodzaju jednostki penitencjarnej, w której pełni służbę lub pracuje osoba badana. Osoby z zakładów karnych dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy połączonych z zakładami karnymi dla recydywistów penitencjarnych oraz z zakładów karnych dla recydywistów penitencjarnych rzadziej niż pozostali dobrze oceniają przygotowanie personelu do wykonywania tych zadań w ich miejscu służby/pracy. Osoby z zakładów karnych dla recydywistów penitencjarnych oraz z zakładów karnych dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy

Tabela 5.79. Ocena jakości świadczeń zdrowotnych a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	313	81,7	175	94,6
2. <i>Źle</i>	59	15,4	6	3,2
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	11	2,9	4	2,2
Ogółem	383	100	185	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,182.

Analizy dwuzmiennowe wykazały, że ocena jakości warunków higieny w jednostkach penitencjarnych jest uzależniona od ich kategorii ($p=0,000$). Członkowie personelu SW na co dzień pełniący służbę i pracujący w jednostkach penitencjarnych II kategorii częściej niż ci z jednostek I kategorii dobrze oceniają jakość warunków higieny. Szczegółowe wyniki analizy znajdują się w tabeli 5.80.

Tabela 5.80. Ocena jakości warunków higieny a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	327	85,4	181	97,8
2. <i>Źle</i>	45	11,7	2	1,1
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	11	2,9	2	1,1
Ogółem	383	100	185	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,193.

Kategoria jednostki penitencjarnej różnicuje ($p=0,008$) opinie respondentów na temat przygotowania (wyszkolenia) personelu jednostek penitencjarnych do wykonywania zadań związanych z funkcją socjalno-bytową więziennictwa. Osoby z zakładów karnych II kategorii częściej niż z placówek I kategorii uważają, że personel w ich miejscu służby/pracy jest odpowiednio przygotowany do wykonywania tych zadań. Uzyskane w trakcie badania wyniki zawiera tabela 5.81.

Tabela 5.81. Opinia na temat przygotowania personelu do realizacji zadań związanych z funkcją socjalno-bytową a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	334	87,2	178	95,2
2. <i>Źle</i>	37	9,7	5	2,7
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	12	3,1	4	2,1
Ogółem	383	100	187	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,008; V Cramera – 0,130.

Tabela 5.89. Ocena sposobu realizacji ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów”
a kategoria jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	I kategoria		II kategoria	
	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	297	77,7	165	88,2
2. <i>Źle</i>	65	17	16	8,6
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	20	5,2	6	3,2
Ogółem	382	100	187	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,010; V Cramera – 0,127.

Ocena możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej w jednostkach penitencjarnych. Rodzaj jednostki penitencjarnej różnicuje ($p=0,001$) oceny respondentów dotyczące możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą SW. Osoby z zakładów karnych dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy połączonych z zakładami karnymi dla recydywistów penitencjarnych oraz z zakładów karnych dla recydywistów penitencjarnych rzadziej niż pozostali dobrze oceniają możliwości realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą w ich miejscu służby/pracy. Osoby z zakładów dla recydywistów penitencjarnych częściej niż pozostali źle ocenili omawiany wskaźnik, a osoby z zakładów karnych dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy połączonych z zakładami karnymi dla recydywistów penitencjarnych częściej wybierali odpowiedź „trudno powiedzieć” (co piąty z nich). Szczegóły zawiera tabela 5.90.

Tabela 5.90. Ocena możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą SW a rodzaj jednostki penitencjarnej

Kategorie odpowiedzi	P		R		P+R+M		P+R		P+M	
	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	187	89,9	130	78,8	48	84,2	27	67,5	32	91,4
2. <i>Źle</i>	11	5,3	24	14,5	6	10,5	5	12,5	1	2,9
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	10	4,8	11	6,7	3	5,3	8	20	2	5,7
Ogółem	208	100	165	100	57	100	40	100	35	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,001; V Cramera – 0,158.

Legenda: P – zakład karny dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy; R – zakład karny dla recydywistów penitencjarnych; M – zakład karny dla młodocianych.

Kategoria jednostki penitencjarnej różnicuje ($p=0,001$) oceny respondentów dotyczące możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą SW. Osoby z zakładów karnych II kategorii częściej niż z zakładów I kategorii dobrze oceniają możliwości (warunki) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą SW w ich miejscu pracy/służby, co obrazują dane zawarte w tabeli 5.91.

mający częsty kontakt z osadzonymi jest przeciwnego zdania (nie uważa, tej funkcji za ważną). Szczegółowy rozkład odpowiedzi znajduje się w tabeli 5.95.

Tabela 5.95. Opinie na temat ważności funkcji socjalno-bytowej Służby Więziennej a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Ważne</i>	171	58	120	71,4	48	73,8
2. <i>Nieważne</i>	96	32,5	42	25	13	20
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	28	9,5	6	3,6	4	6,2
Ogółem	295	100	168	100	65	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,009; V Cramera – 0,113.

5.4.2 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją izolacyjną Służby Więziennej

Ocena realizacji przedsięwzięć ochronnych. Częstotliwość kontaktu z osadzonymi statystycznie istotnie ($p=0,002$) wpływa na oceny funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczące wyznaczania stanowisk oraz ustalania liczby funkcjonariuszy i pracowników wykonujących zadania ochronne. Osoby mające rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż osoby mające z nimi częsty kontakt dobrze oceniają realizację tego zadania w ich miejscu służby/pracy. Co trzeci badany mający częsty kontakt z osadzonymi jest przeciwnego zdania (źle ocenia ten element). Ilustruje to tabela 5.96.

Tabela 5.96. Ocena wyznaczania stanowisk i ustalania liczby personelu wykonującego zadania ochronne a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	191	64,1	127	74,7	55	85,9
2. <i>Źle</i>	98	32,9	36	21,2	7	10,9
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	9	3	7	4,1	2	3,1
Ogółem	298	100	170	100	64	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,002; V Cramera – 0,126.

Podobna zależność ($p=0,004$) jak w przypadku oceny dotyczącej wyznaczania stanowisk oraz ustalania liczby funkcjonariuszy i pracowników wykonujących zadania ochronne występuje także w kontekście oceny organizacji ruchu w jednostkach penitencjarnych Respondenci mające rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż badani mające z nimi częsty kontakt dobrze oceniają jakość realizacji tego przedsięwzięcia ochronnego w ich miejscu służby/pracy, co obrazują dane zawarte w tabeli 5.97.

Tabela 5.97. Ocena organizacji ruchu a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	243	80,7	159	91,4	61	92,4
2. <i>Źle</i>	50	16,6	10	5,7	4	6,1
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	8	2,7	5	2,9	1	1,5
Ogółem	301	100	174	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,004; V Cramera – 0,119.

Analizy dwuzmiennowe wykazały zależność statystycznie istotną ($p=0,002$) oceny otwierania i zamykania wejść oraz przejść jaką wyraża osoba badana w zależności od jej częstotliwości kontaktu z osadzonymi. Podobnie jak w przypadku oceny organizacji ruchu osoby mające rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż osoby mające z nimi częsty kontakt dobrze oceniają jakość realizacji tego przedsięwzięcia w jednostkach penitencjarnych. Szczegóły zawiera tabela 5.98.

Tabela 5.98. Ocena otwierania i zamykania wejść oraz przejść a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	252	84,3	160	92,5	64	98,5
2. <i>Źle</i>	40	13,4	8	4,6	1	1,5
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	7	2,3	5	2,9	0	0
Ogółem	299	100	173	100	65	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,002; V Cramera – 0,127.

Częstotliwość kontaktu z osadzonymi statystycznie istotnie ($p=0,008$) wpływa również na oceny funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczące stosowania zabezpieczeń techniczno-ochronnych w jednostkach organizacyjnych. Osoby, których częstotliwość kontaktów z osadzonymi jest niska lub w ogóle nie występuje częściej niż osoby mające z nimi częsty kontakt dobrze oceniają jakość realizacji tego przedsięwzięcia ochronnego (zob. tabela 5.99).

Tabela 5.99. Ocena stosowania zabezpieczeń techniczno-ochronnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	264	87,1	165	94,3	64	97
2. <i>Źle</i>	29	9,6	4	2,3	2	3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	10	3,3	6	3,4	0	0
Ogółem	303	100	175	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,008; V Cramera – 0,112.

Rezultaty badań wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,006$) między ocenami członków personelu SW dotyczącymi stosowania psów w zależności od częstotliwości kontaktu z osadzonymi. Osoby mające rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż osoby mające z nimi częsty kontakt dobrze oceniają jakość realizacji tego przedsięwzięcia w ich miejscu służby/pracy. Dane statystyczne zawiera tabela 5.100.

Tabela 5.100. Ocena stosowania psów a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	222	73,3	138	79,8	56	84,8
2. <i>Źle</i>	41	13,5	8	4,6	2	3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	40	13,2	27	15,6	8	12,1
Ogółem	303	100	173	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,006; V Cramera – 0,115.

Wyniki badań wskazują na to, że ocena stosowania uzbrojenia jaką wyraża respondent podobnie jak w przypadku ocen innych przedsięwzięć ochronnych uzależniona ($p=0,040$) jest od częstotliwości jego kontaktu z osobami pozbawionymi wolności. Badani, którzy podczas pełnienia służby/ wykonywania pracy mają rzadki kontakt z osobami pozbawionymi wolności lub nie mające go wcale częściej niż osoby mające z nimi częsty kontakt dobrze oceniają stosowanie uzbrojenia w ich miejscu służby/pracy. Szczegółowy rozkład odpowiedzi znajduje się w tabeli 5.101.

Tabela 5.101. Ocena stosowania uzbrojenia a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	251	82,6	157	89,7	61	92,4
2. <i>Źle</i>	34	12,2	6	3,4	2	3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	16	5,3	12	6,9	3	4,5
Ogółem	304	100	175	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,040; V Cramera – 0,115.

Ocena realizacji działań ochronnych. Na oceny członków personelu SW dotyczące użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego statystycznie istotnie ($p=0,003$) wpływa częstotliwość kontaktu z osadzonymi. Osoby mające rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż osoby mające z nimi częsty kontakt dobrze oceniają jakość realizacji tego zadania w ich miejscu służby/pracy. Ilustruje to tabela 5.102.

Tabela 5.102. Ocena użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	253	83,5	159	91,4	58	87,9
2. <i>Źle</i>	33	10,9	5	2,9	1	1,5
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	17	5,6	10	5,7	7	10,6
Ogółem	303	100	174	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,003; V Cramera – 0,123.

W efekcie przeprowadzonych analiz stwierdza się występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,028$) między ocenami członków personelu SW dotyczącymi ogłaszania alarmów a częstotliwością ich kontaktu z osadzonymi. Osoby mające rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż osoby mające z nimi częsty kontakt dobrze oceniają jakość realizacji tego działania ochronnego w ich miejscu służby/pracy. Uzyskane w trakcie badania wyniki zawiera tabela 5.103.

Tabela 5.103. Ocena ogłaszania alarmów a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	251	82,6	159	90,9	59	89,4
2. <i>Źle</i>	37	12,2	11	6,3	2	3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	16	5,3	5	2,9	5	7,6
Ogółem	304	100	175	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,028; V Cramera – 0,100.

Analizy dwuzmiennowe wykazały zależność statystycznie istotną ($p=0,015$) ocen dotyczących organizowania pościgów jaką wyrażają osoby badane w zależności od

częstotliwości ich kontaktu z osadzonymi. Respondenci mający rzadki kontakt lub nie mające wcale kontaktu z osobami pozbawionymi wolności częściej niż badani mający z nimi częsty kontakt dobrze oceniają jakość realizacji tego działania ochronnego w jednostkach penitencjarnych, co obrazują dane zawarte w tabeli 5.104.

Tabela 5.104. Ocena wzmacniania sposobu ochrony a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	242	79,9	149	85,6	56	84,8
2. <i>Źle</i>	36	11,9	9	5,2	1	1,5
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	25	8,3	16	9,2	9	13,6
Ogółem	303	100	174	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,015; V Cramera – 0,107.

5.4.3 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją poprawczą Służby Więziennej

Ocena jakości oddziaływań penitencjarnych. Wyniki badań wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,001$) między ocenami członków personelu SW dotyczącymi właściwego doboru grup wychowawczych do organizowanych zajęć w zależności od częstotliwości kontaktu z osadzonymi. Osoby mające rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż osoby mające z nimi częsty kontakt dobrze oceniają jakość tego oddziaływania penitencjarnego w ich miejscu służby/pracy. Szczegóły dotyczące rozkładu wskazań prezentuje tabela 5.105.

Tabela 5.105. Ocena właściwego doboru grup wychowawczych do organizowanych zajęć a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	243	80,2	158	90,8	56	84,8
2. <i>Źle</i>	43	14,2	10	5,7	2	3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	17	5,6	6	3,4	8	12,1
Ogółem	303	100	174	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,001; V Cramera – 0,133.

Ocena jakości programów resocjalizacyjnych. W przypadku oceny programów w zakresie kształtowania umiejętności społecznych i poznawczych mamy do czynienia z uzależnieniem odpowiedzi od częstotliwości kontaktu respondentów z osadzonymi ($p=0,006$). Osoby mające rzadki kontakt z osadzonymi częściej niż osoby mające częsty kontakt dobrze oceniają jakość programów w zakresie kształtowania umiejętności

społecznych i poznawczych realizowanych wobec osadzonych. Szczegóły zawiera tabela 5.106.

Tabela 5.106. Ocena programów w zakresie kształtowania umiejętności społecznych i poznawczych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	N	%	n	%	N	%
1. <i>Dobrze</i>	249	83	152	87,9	56	84,8
2. <i>Źle</i>	39	13	13	7,5	2	3
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	12	4	8	4,6	8	12,1
Ogółem	300	100	173	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,006; V Cramera – 0,115.

5.4.4 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją socjalno-bytową Służby Więziennej

Oceny dotyczące jakości realizacji funkcji socjalno-bytowej w zakresie wyżywienia osadzonych są zróżnicowane ($p=0,001$) ze względu na częstotliwość kontaktu badanych z osobami pozbawionymi wolności. Badani nie mający z nimi kontaktu lub mający rzadki kontakt częściej niż osoby mające częsty kontakt dobrze oceniają jakość realizacji tego zadania w ich miejscu służby/pracy, co obrazują dane zawarte w tabeli 5.107.

Tabela 5.107. Jakość realizacji funkcji socjalno-bytowej w zakresie wyżywienia osadzonych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	N	%	n	%	N	%
1. <i>Dobrze</i>	243	81	159	91,9	62	93,9
2. <i>Źle</i>	47	15,7	13	7,5	1	1,5
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	10	3,3	1	0,6	3	4,5
Ogółem	300	100	173	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,001; V Cramera – 0,133.

5.4.5 Ocena realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej

Częstotliwość kontaktu z osadzonymi statystycznie istotnie ($p=0,000$) wpływa na oceny funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczące oceny polityki finansowej. Osoby mające rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż osoby mające częsty kontakt dobrze oceniają jakość prowadzonej polityki finansowej w ich miejscu służby/pracy. Co piąta osoba mająca częsty kontakt z osadzonymi źle oceniła politykę finansową jednostek penitencjarnych. Szczegóły dotyczące rozkładu wskazań prezentuje tabela 5.108.

Tabela 5.108. Ocena polityki finansowej jednostek penitencjarnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	N	%	N	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	210	69,5	149	86,6	60	90,9
2. <i>Źle</i>	58	19,2	12	7	4	6,1
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	34	11,3	11	6,4	2	3
Ogółem	302	100	172	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,000; V Cramera – 0,157.

Podobnie jak w przypadku ocen dotyczących polityki finansowej tak samo w kontekście polityki inwestycyjnej jednostek penitencjarnych oceny zróżnicowane są ($p=0,002$) w zależności od częstotliwości kontaktu badanych z osobami pozbawionymi wolności. Funkcjonariusze i pracownicy SW mający rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż badani mający częsty kontakt dobrze oceniają jakość polityki inwestycyjnej aresztów śledczych i zakładów karnych. Dane statystyczne zawiera tabela 5.109.

Tabela 5.109. Ocena polityki inwestycyjnej jednostek penitencjarnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	N	%	N	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	213	70,5	146	84,9	54	81,8
2. <i>Źle</i>	57	18,9	22	12,8	8	12,1
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	32	10,6	4	2,3	4	6,1
Ogółem	302	100	172	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,002; V Cramera – 0,125.

Analizy dwuzmiennowe dowiodły zależność statystycznie istotną ($p=0,025$) ocen dotyczących polityki remontowej jednostek penitencjarnych jaką wyrażają badani w zależności od częstotliwości ich kontaktu z osobami pozbawionymi wolności. Funkcjonariusze i pracownicy SW mający rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż członkowie personelu SW mający częsty kontakt dobrze oceniają jakość polityki remontowej w jednostkach penitencjarnych. Co piąta osoba mająca częsty kontakt z osadzonymi źle oceniła politykę remontową w ich miejscu służby/pracy. Szczegółowy rozkład odpowiedzi znajduje się w tabeli 5.110.

Tabela 5.110. Polityka remontowa jednostek penitencjarnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	219	72,5	137	79,7	58	87,9
2. <i>Źle</i>	59	19,5	30	17,4	6	9,1
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	24	7,9	5	2,9	2	3
Ogółem	302	100	172	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,025; V Cramera – 0,102.

Oceny dotyczące polityki zaopatrzeniowej jednostek penitencjarnych są zróżnicowane ($p=0,008$) ze względu na częstotliwość kontaktu badanych z osadzonymi. Osoby mające z nimi rzadki kontakt lub nie mające go w ogóle częściej niż osoby mające częsty kontakt dobrze oceniają jakość polityki zaopatrzeniowej (zob. tabela 5.111).

Tabela 5.111. Polityka zaopatrzeniowa jednostek penitencjarnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	n	%	n	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	222	73,5	145	84,3	59	89,4
2. <i>Źle</i>	54	17,9	21	12,2	4	6,1
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	26	8,6	6	3,5	3	4,5
Ogółem	302	100	172	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,008; V Cramera – 0,113.

Ocena możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą SW. Wyniki badań wskazują na występowanie różnic istotnych statystycznie ($p=0,033$) między ocenami członków personelu SW dotyczącymi możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą SW w zależności od częstotliwości kontaktu z osadzonymi. Osoby mające rzadki lub nie mające kontaktu z osadzonymi częściej niż osoby mające częsty kontakt dobrze oceniają możliwości realizacji zadań związanych z tą funkcją w ich miejscu służby/pracy. Uzyskane w trakcie badania wyniki zawiera tabela 5.112.

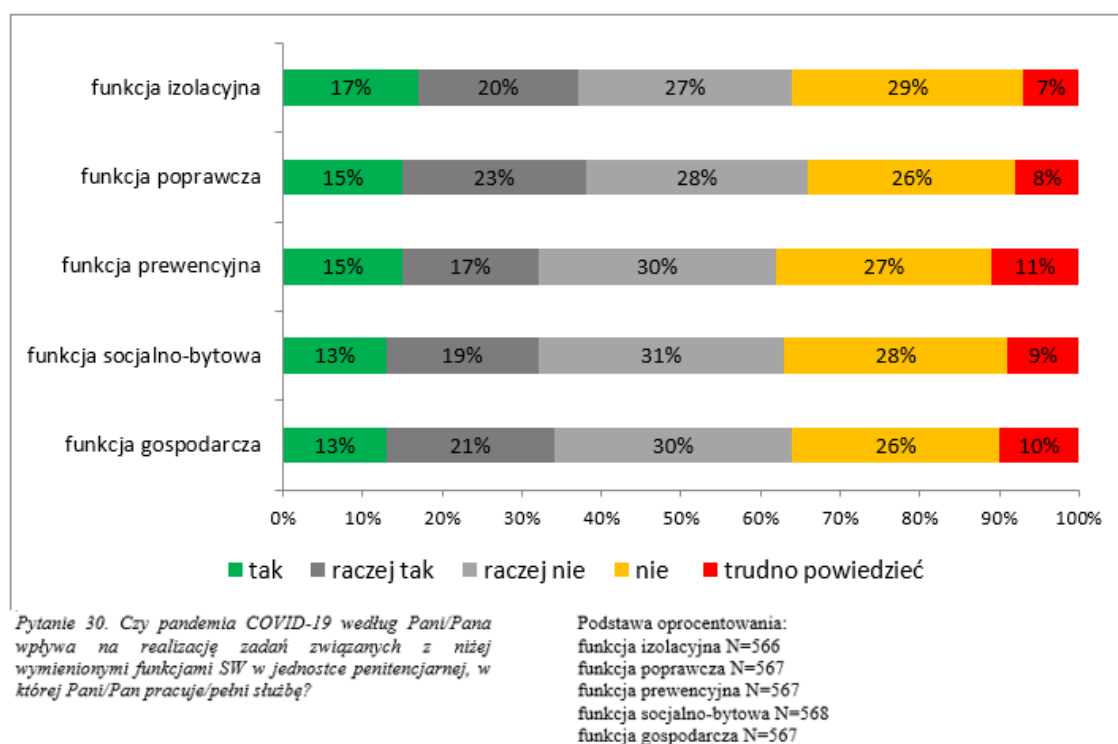
Tabela 5.112. Ocena możliwości realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą jednostek penitencjarnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi

Kategorie odpowiedzi	Częsty		Rzadki		Brak	
	N	%	N	%	n	%
1. <i>Dobrze</i>	239	79,4	154	89	58	87,9
2. <i>Źle</i>	38	12,6	9	5,2	3	4,5
3. <i>Trudno powiedzieć</i>	24	8	10	5,8	5	7,6
Ogółem	301	100	173	100	66	100

Statystyki: Chi-kwadrat – 0,033; V Cramera – 0,098.

5.4.6 Wpływ pandemii COVID-19 na spełnianie funkcji przez Służby Więziennej

Opinie na temat wpływu pandemii COVID-19 na spełnianie określonych funkcji przez Służbę Więzienną prezentuje wykres 5.10.

Wykres 5.10. Wpływ pandemii COVID-19 na realizację zadań Służby Więziennej

Funkcjonariusze i pracownicy SW uważają, że pandemia COVID-19 w największym stopniu wpływa na realizację zadań SW związanych z funkcją poprawczą i izolacyjną (uważa tak kolejno 38% i 37% respondentów). W przypadku funkcji gospodarczej taką zależność dostrzega 34% a w odniesieniu do funkcji prewencyjnej i socjalno-bytowej 32% badanych.

Funkcjonariusze i pracownicy Służby Więziennej uważają, że pandemia COVID-19 wpływa na sposób realizacji ustawowych zadań więziennictwa w kilku obszarach:

- 1) Nastąpiło ograniczenie kontaktu osadzonych ze światem zewnętrznym (stwierdziło tak 4% spośród wszystkich respondentów). Wstrzymano możliwość odwiedzania osadzonych na terenie zakładów karnych przez ich bliskich oraz uprawnienie osadzonych do opuszczania jednostek penitencjarnych w formie przepustek i nagród. W istotnym stopniu ograniczono również możliwość podejmowania pracy zarobkowej przez osoby pozbawione wolności poza terenem zakładu karnego.
- 2) Pojawiły się ograniczenia w zakresie prowadzenia programów resocjalizacyjnych (2,2%). Mają one dwojaki charakter. Z jednej strony ograniczono możliwość realizowania programów, kursów i spotkań z osobami z poza jednostki penitencjarnej. Z drugiej strony zmniejszono liczebność grup zajęciowych, tym samym redukując liczbę osób objętych oddziaływaniami resocjalizacyjnymi i penitencjarnymi.
- 3) Pogłębiły się problemy kadrowe Służby Więziennej (1,6%), zwłaszcza w wyniku absencji chorobowych z powodu zachorowań na COVID-19.
- 4) Zwiększyły się problemy finansowe jednostek penitencjarnych (1%). Z jednej strony wzrosły koszty utrzymania jednostek penitencjarnych, a z drugiej obniżono plany finansowe na ich utrzymanie.
- 5) Wprowadzono dodatkowe środki bezpieczeństwa (1%), tj.: kilkakrotna dezynfekcja w ciągu doby elementów infrastruktury ogólnodostępnej dla osadzonych, zachowanie dystansu społecznego, noszenie maseczek ochronnych przez personel i osadzonych itp.

Część personelu SW nie ma zdania na temat wpływu pandemii COVID-19 na realizację ustawowych zadań więziennictwa (3,8%), a większość respondentów nie wyraziła swojego zdania na ten temat (82%). Wyniki nie sumują się do 100%, ponieważ nie uwzględniono podczas analizy nielicznych odpowiedzi, które odbiegały od pozostałych na tyle, że nie można było ich przyporządkować do żadnej szerszej kategorii.

5.5 Podsumowanie, wnioski i rekomendacje wyprowadzone z badań ilościowych

Kadra Służby Więziennej uważa wszystkie funkcje więziennictwa za ważne, jednak za najważniejszą spośród nich uznaje funkcję izolacyjną. Może wskazywać to na przywiązanie personelu SW do tradycyjnej roli więziennictwa. Jakość wykonywanych

w ramach wszystkich funkcji zadań oceniana jest dobrze. Funkcjonariusze i pracownicy twierdzą, iż są odpowiednio przygotowani i wyszkoleni do ich realizacji.

Fundamentalne znaczenie dla spełniania funkcji izolacyjnej przez SW mają przedsięwzięcia ochronne, czynności profilaktyczne oraz działania ochronne. Generalnie są one dobrze oceniane (co najmniej 70% respondentów ocenia je dobrze lub raczej dobrze), jednak pewne z nich oceniane są gorzej od pozostałych. W przypadku przedsięwzięć ochronnych jest to wyznaczanie stanowisk oraz ustalanie liczby funkcjonariuszy i pracowników wykonujących zadania ochronne. Prawdopodobnie wynika to z braków kadrowych w SW, zwłaszcza w dziale ochrony. Funkcjonariusze są sfrustrowani i przemęczeni za sprawą dużej liczby wypracowywanych nadgodzin⁶⁹⁰. Rekomenduje się przywrócenie zawieszonych stanowisk służbowych. W przypadku działań ochronnych elementem decydującym o ich ocenie wydaje się być częstotliwość praktycznego ich stosowania. Najlepiej spośród działań ochronnych oceniane są użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego. Decyzje o użyciu środków przymusu bezpośredniego podejmowane są częściej niż w przypadku pozostałych działań ochronnych. Funkcjonariusze posiadają wiedzę teoretyczną na temat ich stosowania, którą utrwalają podczas rzeczywistych sytuacji. Natomiast najgorzej wśród działań ochronnych oceniane jest wykorzystanie grup interwencyjnych. Ich gorsza ocena względem pozostałych działań ochronnych może wynikać z tego, że grupy interwencyjne są zlokalizowane w nielicznych jednostkach. Tym samym gdy zaistnieje potrzeba ich wykorzystania są w gotowości do użycia w jednostce docelowej z opóźnieniem. Choć są to grupy elitarne i z założenia o dużej dyspozycyjności, to ich dyspozycyjność nie zawsze jest wystarczająca w aresztach śledczych i zakładach karnych innych niż te, w których na co dzień stacjonują. Rekomenduje się tworzenie grup interwencyjnych we wszystkich aresztach śledczych i zakładach karnych.

Personel Służby Więziennej dobrze ocenia jakość prowadzonych oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności, wykorzystanie środków oddziaływania oraz jakość programów resocjalizacyjnych (ponad 80% pozytywnych ocen), realizowanych w ramach funkcji poprawczej w jednostkach penitencjarnych. Najlepiej ze wszystkich środków oddziaływania na skazanych oceniana jest praca, co zapewne wynika z realizowanego w trakcie badań ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów” (został on szerzej omówiony w części teoretycznej opracowania).

⁶⁹⁰ *Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/trudna-sytuacja-kadrowa-sluzby-wieziennej-odpowiedz-sw-dla-rpo> (dostęp 27.05.2022).

Duże zaangażowanie kadry oraz osadzonych w jego realizację niekorzystnie wpływa na wykorzystanie pozostałych środków oddziaływania na skazanych. Jest to jednak naturalna kolej rzeczy, ponieważ osadzony nie może jednocześnie być w pracy oraz szkole czy uczestniczyć w zajęciach sportowych. Uważa się jednak, że ocena nauczania (najsłabiej oceniany środek oddziaływania na skazanych) jest na tyle dobra, że nie powinna być powodem do niepokoju. Jakość poszczególnych rodzajów programów resocjalizacyjnych jest oceniana na podobnym poziomie (najlepiej oceniany obszar programów od najgorzej ocenianego dzielą 4 punkty procentowe). Zwraca jednak uwagę to, że najlepiej jest oceniana jakość programów resocjalizacyjnych z zakresu przeciwdziałania agresji i przemocy, w których realizuje się programy silnie ustandaryzowane takie dla przykładu jak „ART” (został szerzej omówiony w części teoretycznej opracowania). Najniżej natomiast jest oceniana jakość programów z obszarów, w których pozostawia się kadrze penitencjarnej dużą swobodę w ich doborze oraz przygotowaniu, tj.: programy w zakresie przeciwdziałania prokryminalnym postawom oraz programy w zakresie zapobiegania negatywnym skutkom izolacji. Rekomenduje się ograniczenie liczby autorskich programów resocjalizacyjnych oraz zwiększenie liczby programów standaryzowanych.

Funkcja socjalno-bytowa w jednostkach penitencjarnych dotyczy takich obszarów jak: wyżywienie, odzież, warunki higieny, warunki bytowe pomieszczeń oraz świadczenia zdrowotne. Wszystkie zadania realizowane w tych obszarach są oceniane wysoko (co najmniej 86% ocen dobrych). Najniższe oceny uzyskała jakość realizacji zadań w obszarze świadczeń zdrowotnych. Wydaje się jednak, że nie jest to problem jedynie więziennictwa (jeżeli w ogóle można mówić o problemie w przypadku i tak zdecydowanej większości dobrych ocen), a problem ogólnopolski⁶⁹¹.

Areszty śledcze i zakłady karne spełniają w społeczeństwie także funkcję gospodarczą. Jest ona dobrze oceniana przez funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej (co najmniej 76% ocen dobrych we wszystkich jej obszarach). W dużym stopniu w okresie, w którym były prowadzone badania terenowe, personel Służby Więziennej był zorientowany na realizację w ramach tej funkcji ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów”, który został oceniony jeszcze wyżej (81,3% ocen dobrych). Rekomenduje się wpisanie realizacji tego programu na stałe do praktyki penitencjarnej oraz opracowanie długoterminowej strategii dotyczącej zatrudnienia osadzonych.

⁶⁹¹ 7 grzechów głównych polskiej służby zdrowia, <https://ideologia.pl/7-grzechow-glownych-polskiej-sluzby-zdrowia/> (dostęp 27.05.2022).

Służba Więzienna spełnia w społeczeństwie tradycyjną rolę związaną z realizacją kar izolacyjnych, ale również jest odpowiedzialna za wykonywanie nowych dla niej nie izolacyjnych zadań np. w ramach funkcji prewencyjnej. Są one przez personel oceniane dobrze (co najmniej 73% ocen pozytywnych), jednak nieznacznie gorzej od klasycznych zadań więziennictwa. Wynika to z tego, że w ramach tych tradycyjnych zadań SW ma ogromne doświadczenie (ponad stulecie) poparte wypracowanymi procedurami, a w przypadku funkcji prewencyjnej to doświadczenie jest mniejsze a w dodatku działalność tego typu nie została dotychczas w żadnym stopniu uregulowana w pragmatyce SW. Rekomenduje się dokonanie zmian legislacyjnych mających na celu wpisanie do zadań SW działalności prewencyjnej.

Funkcjonariusze i pracownicy SW dostrzegają możliwość podniesienia jakości realizowanych przez nich zadań poprzez: (1) zwiększenie liczby funkcjonariuszy, (2) zwiększenie dyscypliny wśród osadzonych, (3) dokonanie zmian systemowych, (4) zmodernizowanie infrastruktury jednostek penitencjarnych, (5) uproszczenie procedur i zmniejszenie biurokracji, (6) zwiększenie ilości kursów i szkoleń, (7) podniesienie prestiżu funkcjonariusza Służby Więziennej, (8) zreformowanie zatrudnienia osadzonych, (9) zwiększenie środków finansowych przeznaczonych na realizację zadań.

Zmienne społeczno-demograficzne. Spośród zmiennych społeczno-demograficznych uwzględnionych w przeprowadzonych badaniach niektóre, tj.: płeć, wiek, korpus osobowy i stanowisko służbowe, różnicują opinie funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej na temat ważności funkcji więziennictwa.

Kobiety częściej niż mężczyźni uważają za ważne następujące funkcje więziennictwa: izolacyjną, poprawczą, socjalno-bytową i prewencyjną. Wyjaśnienia tego zjawiska należy doszukiwać się w teorii socjalizacji do ról płciowych. Najogólniej, zgodnie z nimi szeroko rozumiana kultura przypisuje mężczyznom i kobietom odmienne cechy, atrybuty i role społeczne. Ponadto funkcjonariuszki i pracownice stanowią znacznie większy odsetek personelu SW niż osadzone wśród populacji ogółu osób inkarcerowanych. Często pełnią służbę w więzieniach przeznaczonych dla mężczyzn nie wykonując przy tym ze względów formalnych i praktycznych najbardziej uciążliwych obowiązków (np. kontroli osobistych, użycia środków przymusu bezpośredniego czy obsługi łaźni). Będąc w mniejszym stopniu narażone na niebezpieczeństwo ze strony osadzonych mają zazwyczaj lepsze zdanie na ich temat i przypisują większą wagę funkcjom więziennictwa mającym w gruncie rzeczy służyć dobru społeczeństwa, w tym osadzonych. Te różnice w opiniach na

temat ważności funkcji więziennictwa mogą wskazywać na zaburzenie proporcji udziału kobiet i mężczyzn w SW. Rekomenduje się uzależnianie w większym stopniu niż dotychczas liczby kobiet i mężczyzn pełniących służbę i pracujących w SW od udziału kobiet wśród ogółu osadzonych.

Funkcjonariusze i pracownicy SW należący do starszych grup wiekowych odmiennie od reprezentantów młodszego pokolenia częściej za ważną uznają izolacyjną oraz za nieważną gospodarczą funkcję więziennictwa. Starsi funkcjonariusze i pracownicy są bardziej przywiązani do klasycznych funkcji więziennictwa i postrzegają instytucję więzienia w sposób bardziej tradycyjny. Osoby młodsze natomiast funkcjonowanie zakładów karnych i aresztów śledczych w większym stopniu postrzegają przez pryzmat innych (wolnorynkowych) instytucji, w których funkcja gospodarcza jest często najistotniejsza. Rekomenduje się prowadzenie wewnętrznych akcji promocyjnych wśród konkretnych grup docelowych, pozwalających na zniwelowanie różnic w postrzeganiu funkcji więziennictwa, co prawdopodobnie pozwoli na lepszą konsolidację wewnątrz personelu SW.

Podoficerowie takie funkcje więziennictwa jak: poprawcza, socjalno-bytowa i prewencyjna uważają za nieważne częściej niż oficerowie. Wynika to prawdopodobnie z ich mniejszej wiedzy teoretycznej i uboższego doświadczenia zawodowego. Większość z nich uczestniczyła w mniejszej liczbie kursów oraz szkoleń zawodowych niż oficerowie, a w toku służby wykonują zazwyczaj bardziej podstawowe zadania, sprowadzające się do funkcji izolacyjnej. Pracownicy cywilni częściej od pozostałych grup wskazują na ważność funkcji: poprawczej, prewencyjnej oraz egzekwowania kar wobec przestępców, a rzadziej na ważność funkcji socjalno-bytowej. Może to wynikać z charakteru wykonywanej przez nich pracy. Pracownicy cywilni zazwyczaj nie realizują zadań w ramach funkcji socjalno-bytowej i przez to mogą nie posiadać wiedzy na jej temat, a co za tym idzie jej nie doceniać. Rekomenduje się zrównoważenie udziału podoficerów z oficerami w różnorodnych szkoleniach i kursach.

Osoby pełniące służbę w dziale ochrony rzadziej od pozostałych respondentów uważają funkcje izolacyjną i poprawczą za ważne oraz częściej wybierają odpowiedź świadcząca o nieważności tych funkcji więziennictwa. Postrzeganie tradycyjnych funkcji więziennictwa w ten sposób przez personel pełniący służbę w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności, najbardziej zaangażowany w ich realizację może świadczyć o występowaniu zjawiska wypalenia zawodowego. Przedstawiciele działu penitencjarnego częściej niż pozostali respondenci uznają funkcję izolacyjną więziennictwa

za ważną. Jest to o tyle zaskakujące, że w środowisku naukowym istnieje zgoda co do tego, że izolacja stoi w sprzeczności z resocjalizacją. Racjonalnym zatem byłoby optowanie przedstawicieli działów penitencjarnego i terapeutycznego za większym udziałem kar nie izolacyjnych wśród wydawanych wyroków sądowych. Może to wynikać z tego, że przedstawiciele działu penitencjarnego i terapeutycznego czują się bezpieczniej gdy osadzony pozostaje w izolacji więziennej niż wówczas gdy jest angażowany w przedsięwzięcia realizowane poza zakładem karnym. Wychowawcy i psychologowie opiniują i oceniają każdego osadzonego, mają wpływ na to czy będzie opuszczał zakład karny w trakcie odbywania kary. W przypadku gdy nie powróci z przepustki lub oddali się z miejsca zatrudnienia mogą ponieść konsekwencje służbowe w związku z błędną diagnozą. Rekomenduje się podejmowanie działań mających na celu ograniczenie zjawiska wypalenia zawodowego wśród funkcjonariuszy oraz uwzględnienie w procesie rekrutacji na stanowiska w dziale penitencjarnym i psychologicznym kwestii charakterologicznych.

Stanowisko służbowe statystycznie istotnie ($p \leq 0,05$) różnicuje oceny respondentów dotyczące realizacji zadań wynikających z kilku funkcji więziennictwa, tj.: izolacyjnej, poprawczej, gospodarczej oraz prewencyjnej.

W obszarze funkcji izolacyjnej tymi zadaniami są: wykonywanie tymczasowego aresztowania, realizacja przedsięwzięć ochronnych oraz realizacja działań ochronnych. Osoby zajmujące stanowiska służbowe w dziale ochrony rzadziej niż pozostali dobrze oceniają wykonywanie zadań związanych z funkcją izolacyjną i częściej od pozostałych źle oceniają realizację zadań w ramach tej funkcji. Dział ochrony jest w sposób bezpośredni odpowiedzialny za realizację zadań wynikających z funkcji izolacyjnej więziennictwa. Negatywne oceny personelu działu ochrony dotyczące tych zadań mogą wynikać z tego, że w przeszłości była to w zasadzie jedyna funkcja więziennictwa, a na pewno najważniejsza. Współcześnie jej kosztem realizuje się inne funkcje więziennictwa, nierzadko angażując do tego funkcjonariuszy działu ochrony. Rekomenduje się przeznaczenie personelu działu ochrony wyłącznie do realizacji funkcji izolacyjnej. Funkcjonariusze działu penitencjarnego i terapeutycznego rzadziej od pozostałych dobrze oceniają wykonywanie tymczasowego aresztowania. Może to być spowodowane tym, że tymczasowo aresztowani stanowią specyficzną grupę osadzonych, wobec których dział penitencjarny i terapeutyczny ma mniej uprawnień niż względem innych grup osadzonych. Do postępowania z tymczasowo aresztowanymi zaangażowany jest organ dysponujący (prokuratura lub sąd) oraz dział ewidencji w większym stopniu niż wobec osób skazanych.

W obszarze funkcji poprawczej tymi zadaniami są: wykorzystywanie środków oddziaływania na skazanych, realizacja oddziaływań penitencjarnych oraz programów resocjalizacyjnych. Przedstawiciele działów penitencjarnego i terapeutycznego częściej od pozostałych oceniają dobrze i rzadziej od pozostałych oceniają źle realizację zadań w ramach funkcji poprawczej więziennictwa. Funkcjonariusze działu ochrony odwrotnie, częściej od pozostałych oceniają realizację tych zadań źle i rzadziej od pozostałych oceniają dobrze. Postawy funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnego i terapeutycznego mogą wynikać z ich bezpośredniego i większego od personelu innych działów udziału w realizacji zadań związanych z funkcją poprawczą więziennictwa i mogą stanowić urzeczywistnienie logiki stosowności oraz wyraz ich zgodności z rolą społeczną. To ich praca, którą starają się dobrze wykonywać i dlatego dobrze ją oceniają. Często realizacja zadań związanych z funkcją poprawczą więziennictwa stoi w sprzeczności z zadaniami wynikającymi z funkcji izolacyjnej więziennictwa, co uzasadnia oceny przedstawicieli działu ochrony. Występuje tu pewien wątek socjologii organizacji. Napięcie między działami ochrony i penitencjarnym jest wbudowane w strukturę instytucji jaką jest więzienie. Występuje tu bowiem wewnętrzna sprzeczność. Rekomenduje się reorganizację SW mającą na celu ograniczenie antagonizmów pomiędzy działem ochrony a działami penitencjarnym i terapeutycznym. Połączenie tych działów oraz nadrzędność funkcji izolacyjnej nad poprawczą wydają się być uzasadnione. W pierwszej kolejności powinno się zapewniać ochronę społeczeństwa przed sprawcami przestępstw, następnie bezpieczeństwo personelu i osadzonych, a dopiero w miarę możliwości resocjalizację osób inkarcerowanych.

Stanowisko służbowe wpływa na oceny funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczące funkcji gospodarczej więziennictwa w trzech obszarach, tj.: polityki inwestycyjnej, polityki remontowej i polityki zaopatrzeniowej. Osoby na stanowiskach w dziale ochrony częściej wskazują na ocenę negatywną, a w dziale penitencjarnym i terapeutycznym na „trudno powiedzieć”. Personel służbowy tych działów w przeciwieństwie do funkcjonariuszy i pracowników pozostałych działów pełni służbę/pracuje w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności w warunkach odbiegających w sposób istotny od standardu pomieszczeń biurowych innych działów. Środowisko pracy działu ochrony jest najskromniejsze, podobnie jak uposażenie jego personelu, z tego względu prawdopodobnie mają najwięcej zastrzeżeń do realizacji zadań w ramach funkcji gospodarczej. Osoby na stanowiskach kierowniczych częściej niż inni dobrze oceniają jakość wykonywania zadań związanych z funkcją gospodarczą. Ich warunki pełnienia służby/pracy są zdecydowanie najlepsze. Rekomenduje się zrównanie standardu

pomieszczeń, w których jest pełniona służba/świadczone prace dla wszystkich działów oraz wyrównanie zaopatrzenia w niezbędne środki dla wszystkich stanowisk.

Stanowisko służbowe wpływa na oceny funkcjonariuszy i pracowników SW. Osoby na stanowiskach w dziale ochrony rzadziej niż inni dobrze oceniają jakość realizacji prewencji szczególnej w ich miejscu służby. Wśród zadań funkcjonariuszy działu ochrony, większość ma charakter kontrolny. Podejmowane przez nich czynności przyczyniają się do wykrywania zachowań mogących świadczyć o podejmowaniu prób popełnienia przestępstwa podczas odbywania kary np. rozmowy telefoniczne, treści wynikające z korespondencji, rozmowy między osadzonymi świadczące o próbach przemytu narkotyków na teren zakładu karnego. Prawdopodobnie z tego względu gorzej oceniają prewencję szczególną.

Zmienne strukturalno-organizacyjne. Personel Służby Więziennej, pełniący służbę w zakładach karnych dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy oraz dla młodocianych częściej niż funkcjonariusze i pracownicy innych jednostek penitencjarnych uważa za ważne izolacyjną i poprawczą funkcje więziennictwa. Jest to spójne i potwierdza słuszność § 2 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych. Osoby młodociane obligatoryjnie odbywają karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, a osoby pierwszy raz odbywające karę pozbawienia wolności fakultatywnie (ale w praktyce zazwyczaj). Izolowanie ich od reszty osadzonych ma zapobiegać ich dalszej demoralizacji, a poddawanie wzmożonym oddziaływaniom penitencjarnym i resocjalizacyjnym ma przywrócić je społeczeństwu.

Typ jednostki penitencjarnej różnicuje oceny personelu SW dotyczące realizowanych przez nią zadań w ramach następujących funkcji: izolacyjnej, socjalno-bytowej oraz gospodarczej. W przypadku funkcji izolacyjnej personel najczęściej dobrze ocenia realizację zadań w aresztach śledczych i aresztach śledczych połączonych z zakładami karnymi. Jest tak w przypadku przedsięwzięć ochronnych oraz działań ochronnych. Wyjątek stanowi przestrzeganie praw osób pozbawionych wolności. Wyżej są one oceniane w zakładach karanych typu półotwartego. Należy zatem wnioskować, że najwyższy poziom standardu bezpieczeństwa jest utrzymywany w jednostkach typu zamkniętego. Dotyczy to również funkcji gospodarczej (polityki finansowej). W przypadku praw osadzonych, ale również warunków socjalno-bytowych najwyżej oceniana jest realizacja zadań w jednostkach typu półotwartego.

Rodzaj jednostki penitencjarnej różnicuje oceny respondentów dotyczące realizacji zadań w ramach takich funkcji więziennictwa jak: izolacyjna, poprawcza, gospodarcza i prewencyjna. Kadra penitencjarna pełniąca służbę/pracująca w zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych oraz zakładach karnych gdzie są osadzeni zarówno recydywiści penitencjarni jak i pierwszy raz odbywający karę pozbawienia wolności częściej źle ocenia realizację zadań. Natomiast osoby pełniące służbę i pracujące w zakładach karnych dla pierwszy raz odbywających karę pozbawienia wolności i w takich, których osadzeni są zarówno młodociani jak również pierwszy raz odbywający karę pozbawienia wolności częściej dobrze oceniają realizację zadań SW. Świadczy to o tym, że populacja wpływa na pracę personelu. Recydywiści penitencjarni są mniej podatni na oddziaływania penitencjarne i resocjalizacyjne, stosowane środki przynoszą mniejsze rezultaty, częściej uczestniczą w drugim życiu więzienia, angażując się w działania podkulturowe. Utrudnia to realizację ustawowych zadań SW.

Funkcjonariusze i pracownicy SW pełniący służbę w jednostkach penitencjarnych II kategorii częściej niż ci, którzy pełnią służbę w jednostkach I kategorii dobrze oceniają realizację zadań w ramach wszystkich funkcji więziennictwa. Świadczy to o tym, że lepiej są realizowane ustawowe zadania SW w jednostkach penitencjarnych o mniejszej pojemności. Może świadczyć o tym również to, że utworzenie w strukturach dużych aresztów śledczych i zakładów karnych w RP oddziałów penitencjarnych nie upodabnia w stopniu pożądanym tych oddziałów do mniejszych jednostek penitencjarnych, a z założenia miały one stanowić ich odwzorowanie. Jedynym wyjątkiem od tej reguły jest zadanie polegające na wykonywaniu tymczasowego aresztowania pod kątem zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe. Personel SW częściej dobrze ocenia realizację tego zadania w jednostkach penitencjarnych I kategorii, czyli o pojemności powyżej 600 osadzonych. Realizacja tego zadania w dużych jednostkach jest ułatwiona, ponieważ duża powierzchnia i wiele cel mieszkalnych umożliwia izolację współników. Rekomenduje się uwzględnienie tych wniosków w planach inwestycyjnych SW. Pojemność nowo powstających zakładów karnych nie powinna przekraczać 600 miejsc zakwaterowania.

Zmienne sytuacyjne. Funkcjonariusze i pracownicy Służby Więziennej mający rzadki kontakt z osadzonymi lub zupełnie nie mający z nimi kontaktu częściej niż członkowie personelu SW służącego i pracującego z nimi w bezpośrednim kontakcie uważają, że funkcja socjalno-bytowa więziennictwa jest ważna. W przeciwieństwie do kadry

penitencjarnej pełniące służbę w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności personel nie mający z nimi kontaktu lub mający rzadki kontakt nie doświadcza na co dzień destrukcyjnej działalności z ich strony. Prawdopodobnie determinuje to różnice w opiniach członków tych grup na temat ważności funkcji socjalno-bytowej.

Członkowie personelu SW, których częstotliwość kontaktu z osobami pozbawionymi wolności jest niska lepiej oceniają realizację zadań związanych z funkcją izolacyjną więziennictwa niż funkcjonariusze i pracownicy, których częstotliwość kontaktu z osadzonymi jest wysoka. Przedstawiciele drugiej z tych grup są uczestnikami i świadkami większej liczby zdarzeń naruszających porządek i bezpieczeństwo w jednostkach penitencjarnych, które są inicjowane przez osadzonych. Dostrzegają możliwość ich wystąpienia (mimo ich incydentalnego charakteru). Dla personelu SW mającego rzadki kontakt z osadzonymi zdarzenia takie są czymś na tyle rzadkim, że wręcz abstrakcyjnym. Może wpływać to na różnice w ocenach dotyczących zadań związanych z funkcją izolacyjną więziennictwa, dokonywanych przez przedstawicieli obu tych grup.

Kadra penitencjarna mająca rzadki kontakt z osadzonymi lepiej ocenia realizację zadań związanych z funkcją poprawczą więziennictwa niż osoby mające z nimi częsty kontakt. Funkcjonariusze i pracownicy zaangażowani w proces resocjalizacji skazanych w ograniczonym zakresie nie dostrzegają niektórych problemów, ponieważ osadzeni skutecznie je przed nimi ukrywają. Dla przykładu motywacja osadzonych często ma charakter instrumentalny, uczestniczą w programach tylko dlatego żeby zostać lepiej ocenionymi. Pracują na swoją opinię aby uzyskać więcej uprawnień, a finalnie warunkowe przedterminowe zwolnienie. Tak naprawdę nie dostrzegają potrzeby pracowania nad sobą, a ich autoprezentacja może prowadzić do wyciągnięcia mylnych wniosków przez przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości.

Funkcjonariusze i pracownicy SW nie mający kontaktu z osadzonymi lub mający z nimi rzadki kontakt lepiej ocenia realizację zadań związanych z funkcją socjalno-bytową w zakresie wyżywienia osadzonych niż osoby mające z nimi częsty kontakt. Osoby pełniące służbę w oddziałach mieszkalnych odpowiedzialne za wydawanie posiłków osadzonym lub ten proces obserwujące dostrzegają występowanie pewnych problemów z tym związanych. Dla przykładu gramatura oraz wykonanie posiłków może odbiegać od w praktyce od wynikającego z jadłospisu. Najczęściej stanowi to wyraz niekompetencji i nieuczciwości osadzonych zatrudnionych na stanowiskach kucharzy i pomocy kuchennej. Funkcjonariusze mający rzadki kontakt z osadzonymi lub nie mające go w ogóle często nie zdają sobie sprawy z występowania tak z pozoru przyziemnych problemów w zakresie realizacji zadań

związanych z funkcją socjalno-bytową (w rzeczywistości są to poważne problemy), stąd ich oceny mogą różnić się od ocen funkcjonariuszy pełniących służbę w oddziałach penitencjarnych.

Osoby nie mające kontaktu z osadzonymi lub mające rzadki kontakt lepiej oceniają realizację zadań więziennictwa związanych z funkcją gospodarczą niż osoby, których częstotliwość kontaktu z osobami pozbawionymi wolności jest duża. Stanowisko pracy tych osób oraz jego otoczenie nie jest w tak dużym stopniu narażone na destrukcyjną działalność osadzonych jak stanowisko pełnienia służby oraz otoczenie osób pełniących służbę w oddziałach penitencjarnych. Gospodarowanie dostępnymi środkami wydaje się lepsze (bardziej racjonalne), gdy nie dostrzega się zniszczeń dokonywanych w mieniu przez osoby pozbawione wolności.

Większość członków personelu SW uważa, że pandemia COVID-19 nie wpływa na realizację zadań i spełnianie swoich funkcji przez Służbę Więzienną. Ci spośród nich, którzy uważają odwrotnie najczęściej wskazują na realizację zadań SW związanych z funkcją poprawczą i izolacyjną (uważa tak kolejno 38% i 37% respondentów).

5.6 Prezentacja ustaleń z badań jakościowych

Ważność ustawowych zadań Służby Więziennej. Priorytetowe zadania Służby Więziennej, według ekspertów, ogniskują się wokół działań bezpośrednio związanych z bezpieczeństwem, których rezultaty są widoczne w perspektywie krótkoterminowej. W wywiadach najczęściej wymienianym jako najważniejsze zadaniem więziennictwa jest ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw. W drugiej kolejności wskazywane jest zapewnienie porządku i bezpieczeństwa na terenie jednostek penitencjarnych. Zadanie polegające na prowadzeniu oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych jest wymieniane w dalszej kolejności. Przekonanie to ilustrują poniższe cytaty z wywiadów:

W mojej ocenie działania Służby Więziennej w zakresie bezpieczeństwa narodowego można podzielić na 2 zasadnicze części. Po pierwsze izolacja osób popełniających przestępstwa od reszty społeczeństwa – zadania realizowane w głównej mierze przez funkcjonariuszy działu ochrony. Są one uważane jako priorytetowe. (...) Druga mniej oczywista działalność SW polega na prowadzeniu szerokich oddziaływań penitencjarnych, które mają przeciwdziałać powrotowi do popełniania czynów zabronionych. W dłuższej perspektywie czasu jest to również ważne zadanie. (Ekspert 2)

(...) Ustawodawca nie podjął próby gradacji owych zadań i każde z nich ma swój określony cel. Biorąc pod uwagę szeroko rozumiane bezpieczeństwo należy jako najistotniejsze wskazać

ochronę społeczeństwa przed osobami pozbawionymi wolności oraz zapewnienie porządku i bezpieczeństwa na terenie jednostek penitencjarnych (Ekspert 4).

Trudno powiedzieć, które zadania mają priorytetowe znaczenie. Dostrzegam zbyt dużo akcentów, na których jako służba się skupiamy. W mojej ocenie główny nacisk powinno się kłaść na ochronę społeczeństwa przed sprawcami przestępstw i bezpieczeństwo jednostek penitencjarnych. Ma to duże znaczenie w kontekście polityki wizerunkowej, jesteśmy postrzegani przez pryzmat bezpieczeństwa i jeżeli coś złego związanego z bezpieczeństwem się wydarzy to realizacja innych zadań jest niweczona (Ekspert 5).

Eksperci są w większości czynnymi funkcjonariuszami Służby Więziennej zajmującymi dyrektorskie lub kierownicze stanowiska, którzy rozliczani są z efektów swojej pracy, jak również sami z nich rozliczają swoich podwładnych. Z tego powodu prawdopodobnie nadają priorytet tym zadaniom, których efekty są widoczne w perspektywie krótkoterminowej. Występowanie negatywnych następstw niezapewnienia bezpieczeństwa społeczeństwu czy porządku w jednostkach penitencjarnych znajduje odzwierciedlenie w występujących zdarzeniach „tu i teraz”. Natomiast odsunięte w czasie rezultaty oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych czy działalności profilaktycznej są trudne do zbadania, a nawet jeżeli takie badania są podejmowane to mają charakter longitudinalny i ich rezultaty są znane w perspektywie długoterminowej.

Połowa ekspertów nie decyduje się na wskazanie zadań o drugorzędnym znaczeniu. Zdają sobie sprawę ze znaczenia wszystkich ustawowych zadań SW i trudności związanej z ich gradacją. Pozostali z nich najczęściej wskazują na realizację zadań związanych z odbywaniem kar wolnościowych (systemu dozoru elektronicznego). Świadczą o tym następujące fragmenty ich wypowiedzi:

(...) Drugorzędowe znaczenie ma realizacja zadań związanych z odbywaniem kar wolnościowych (system dozoru elektronicznego) (Ekspert 1)

Drugorzędne to: ochrona obiektów podlegających Ministrowi Sprawiedliwości, wykonanie kary w systemie dozoru elektronicznego (Ekspert 10).

Bagatelizowanie dozoru elektronicznego jako zadania więziennictwa może wynikać z jego nowości. Służba Więzienna przejęła jego realizację od firmy prywatnej w 2018 r. Nie we wszystkich jednostkach penitencjarnych wykonuje się czynności z nim związane. Być może dlatego część z ekspertów nie wymienia tego zadania jako drugorzędnego, bo o nim nie pamięta. Przywiązanie do tradycyjnych zadań więziennictwa, realizowanych od ponad stu lat, związanych z wykonywaniem kar izolacyjnych może wpływać na postrzeganie ich przez funkcjonariuszy SW jako ważniejszych niż wykonywanie kar wolnościowych.

Adekwatność ustawowo określonych zadań Służby Więziennej do aktualnych potrzeb społecznych. Według większości ekspertów ustawowo określone zadania Służby Więziennej są adekwatne do aktualnych potrzeb społecznych i wyzwań stojących przed systemem bezpieczeństwa narodowego RP. Przekonanie to ilustrują następujące fragmenty wypowiedzi ekspertów:

Moim zdaniem, ustawowo określone zadania odpowiadają potrzebom i wyzwaniom, przed którymi stoi Służba Więzienna w Polsce. Zadania są trafne i użyteczne, nie wymagają zmian (Ekspert 3).

Obecny system prawny związany z wykonaniem kary pozbawienia wolności jest w pełni dostosowany do realiów naszego kraju. Ustawowo nałożone obowiązki na SW są spójne i w praktyce wykonalne (zatrudnienie, nauczanie, terapie) (...) (Ekspert 10).

Wszystkie zadania pasują do profilu służby więziennej. (...) Kwestia zapewnienia właściwej bazy zasobowej (Ekspert 12).

Mimo generalnego przeświadczenia o adekwatności ustawowych zadań formacji względem rzeczywistych potrzeb społeczeństwa eksperci zauważają pewne słabości przepisów prawa wykonawczego oraz istniejących procedur. Według nich SW jest formacją kierowaną „pismami i poleceniami”, które determinują permanentny wzrost ilości obowiązków funkcjonariuszy:

(...) Od momentu podjęcia służby obserwuję stały wzrost obowiązkowych do wykonania czynności i wydaje mi się, że zaciiera się równowaga pomiędzy ilością wydawanych poleceń a jakością ich wykonania (...) Zastanowiłbym się nad ograniczeniem sprawozdawczości w takiej ilości jaka jest obecnie realizowana (Ekspert 2).

(...) Problemem jest to, że służba w zbyt dużym stopniu jest kierowana pismami i poleceniami. To powoduje pewne zamieszanie (Ekspert 5).

(...) Należy zaznaczyć, że zmieniająca się rzeczywistość i otoczenie powoduje ewolucję wielu aktów prawnych i niemal cały czas mamy do czynienia ze zmianami na różnych płaszczynach funkcjonowania SW (...) (Ekspert 6).

Jest to prawdopodobnie spowodowane tym, że od czasu pojawienia się pierwszych zachorowań wywołanych wirusem SARS-CoV-2 liczba poleceń i wytycznych istotnie wzrosła. Wiele procedur wymagało dostosowania do nowej rzeczywistości społecznej, a równie dużo spraw trzeba było uregulować od podstaw.

W opinii ekspertów zadania postawione przed SW odpowiadają zapotrzebowaniu społecznemu. Problem stanowi raczej nieadekwatność sił i środków przeznaczonych do ich

realizacji, zwłaszcza potencjał kadrowy formacji. Wskazują na to wymienione poniżej urywki wypowiedzi ekspertów:

(...) należy wskazać na zbyt małą liczbę personelu specjalistycznego mogącego realizować te zadania (zbyt mała ilość psychologów, terapeutów i wychowawców; zbyt duże grupy wychowawcze (...)) (Ekspert 1).

(...) Uważam, że mamy braki kadrowe uniemożliwiające nam rzetelną realizację tych zadań (...)
(Ekspert 2).

Także sposób realizacji niektórych zadań budzi pewne wątpliwości ekspertów. Wśród wypowiedzi badanych powtarza się pogląd o potrzebie przeprowadzenia reform w zakresie nauczania osadzonych. Uważają oni, że szkoły przywięzienne w obecnej formie są reliktem przeszłości oraz postulują zwiększenie liczby kursów i szkoleń kosztem nauczania w liceach, które jest dłuższe i nie umożliwia w krótkim czasie zyskania zawodu, przez co cieszy się mniejszym zainteresowaniem wśród osadzonych:

(...) Realizacja szkoleń zawodowych w ramach kursów w jednostce penitencjarnej skraca czas nauki, zwiększa dostępność do nauczania większej liczbie osadzonych, nie utrudnia kontaktu z rodziną. Szkoły przywięzienne to relikty przeszłości, który w obecnej formie utrudnia utrzymywanie kontaktu z najbliższymi (często szkoły są w jednostkach położonych daleko od miejsca zamieszkania rodziny), mogą z tych szkół korzystać osadzeni z długimi wyrokami, a ci z krótszymi wymiarami kary już nie (Ekspert 1).

(...) Elementarz stanowi i moim zdaniem jest to właściwe prace oraz nauka. Jeżeli jednak chodzi o naukę to należy w większym stopniu niż obecnie skupić się na nauce zawodu w CKU. Praktyka pokazuje, że z liceami jest problem. Wzbudzają małe zainteresowanie, bo osadzonym chodzi o zdobycie zawodu. Problem stanowi również ukończenie liceum, ponieważ kształcenie w liceum trwa znacznie dłużej niż kształcenie kursowe (...) (Ekspert 9).

Eksperci twierdzą także, że SW nie reaguje w stopniu adekwatnym do potrzeb na zmiany demograficzne zachodzące w społeczności osadzonych:

Zwiększa się liczba osadzonych w podeszłym wieku – wskazane zwiększenie opieki (...) (Ekspert 1).

(...) Trzeba myśleć o zmianach demograficznych zbiorowości więziennej, jak choćby ze względu na wiek. Jakościowo odmienną zbiorowość więzienną (Ekspert 7).

Eksperci za szczególnie dysfunkcjonalne uważają zliberalizowanie prawa w zakresie kontaktów tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym. Wyjątkowo źle postrzegane jest przez nich umożliwienie aresztantom na korzystanie z samoinkasujących

aparatów telefonicznych. Według nich niekorzystnie wpływa to na możliwość zapewnienia prawidłowego toku postępowania karnego:

(...) Do tych dysfunkcyjnych na pewno należy choćby zezwolenie tymczasowo aresztowanym na rozmowy telefoniczne, co moim zdaniem nie do końca ma dobry wpływ na prawidłowy tok postępowania karnego, za który SW też ustawowo odpowiada (...) (Ekspert 8)

Do dysfunkcyjnych należą (...) wprowadzenie nowych liberalnych norm prawnych ułatwiających kontakty ze światem zewnętrznym tymczasowo aresztowanym (widzenia, telefony do tzw. adwokatów) (...) (Ekspert 10).

Wśród rozwiązań szczególnie dobrych w wypowiedziach ekspertów powtarza się upowszechnienie pracy wśród osadzonych:

(...) Co do tych trafnych i użytecznych zadań odpowiadających potrzebom i wyzwaniom to na pewno jest praca, jako prowadzenie oddziaływań resocjalizacyjnych poprzez tworzenie nowych miejsc pracy na terenie jednostek, zatrudnienie zewnętrzne, ściąganie firm zewnętrznych do jednostek, budowanie hal produkcyjnych, itd. (Ekspert 8).

(...) Do szczególnie trafnych rozwiązań należą: zatrudnienie osadzonych na szeroką skalę, obowiązek nauczania, szeroka oferta kursów zawodowych dla osadzonych (...) (Ekspert 10).

Wyzwania jednostek penitencjarnych w zakresie ochrony praw człowieka. Zdaniem ekspertów najpoważniejszymi problemami czy też wyzwaniami, przed którymi stoi Służba Więzienna w kontekście ochrony praw człowieka są: przestarzała i niedostosowana do potrzeb infrastruktura jednostek penitencjarnych oraz panujące w nich złe warunki socjalno-bytowe. Przekonanie to ilustrują następujące fragmenty wypowiedzi:

Pozostaje znaczna grupa jednostek, które są wiekowe i nie mają możliwości zaadaptowania do optymalnych warunków realizacji środków izolacyjnych (Ekspert 2).

Największym problemem w zakresie ochrony praw człowieka jest zapewnienie osadzonym właściwych warunków socjalno-bytowych. W starych, niedofinansowanych zakładach karnych trudno jest spełnić te wymogi. Należy prowadzić program restrukturyzacji tych jednostek (Ekspert 3).

W Polskim systemie penitencjarnym większość osadzonych przebywa w celach wieloosobowych. To może generować konflikty, nad którymi trudno jest bezpośrednio mieć kontrolę (...) (Ekspert 6).

Zdarzają się również problemy wynikające z niepożądanych zachowań członków społeczności więziennej, które mogą zostać zainicjowane zarówno przez osadzonych, jak również członków personelu Służby Więziennej. Mogą one mieć charakter intencjonalny lub być niezamierzone. Przekonanie to ilustrują poniższe cytaty z wywiadów:

(...) Drugą ważną sprawą są właściwości osobiste kadry więziennej a właściwie umiejętność zachowania równowagi pomiędzy funkcją izolacyjną a resocjalizacyjną (Ekspert 2).

(...) Jeśli nawet pojawiają się jakieś incydenty, to są one implikowane szeroko rozumianym czynnikiem ludzkim. Sama zaś instytucja funkcjonuje prawidłowo (Ekspert 7).

Wyzwanie/problem stanowi odbiór podejmowanych przez nas działań, szczególnie w największych jednostkach penitencjarnych. Osadzeni czują się w nich anonimowi, ale również niewysłuchani, niedostrzegani, niezauważani. W mniejszych jednostkach, w których rotacja też zazwyczaj jest mniejsza funkcjonariusze dobrze znają osadzonych, a to buduje u nich poczucie bezpieczeństwa (Ekspert 10).

Personel Służby Więziennej, zdaniem ekspertów, generalnie dobrze radzi sobie z problemami/wyzwaniami w zakresie ochrony praw człowieka w aresztach śledczych i zakładach karnych:

(...) Mogę wypowiedzieć się jedynie na podstawie własnych doświadczeń i obserwacji a te są pozytywne, ponieważ nie spotkałem się w praktyce z łamaniem praw człowieka w polskich więzieniach (Ekspert 4).

Kuriozalnie muszę stwierdzić iż prawa człowieka stoją o wiele niżej niż prawa więźniów. Nie ma żadnego zagrożenia dla ich praw gdyż mają oni o wiele większą paletę uprawnień niż „normalni” obywatele (opieka lekarska, opieka psychologiczna, wsparcie w załatwianiu trudnych spraw itp.) (...) (Ekspert 10).

(...) Stosowanie środków przymusu bezpośredniego jest opisane prawem i tak jest stosowane. Nie spotkałem się z nadużyciami (...) (Ekspert 12).

Zapewnianie porządku i bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych. Według ekspertów w aresztach śledczych i zakładach karnych zapewnia się porządek i bezpieczeństwo na akceptowalnym poziomie. Stanowisko to dobrze ilustrują następujące wypowiedzi:

Z analizy zdarzeń można wywnioskować, że poziom bezpieczeństwa w kilku ostatnich latach jest na podobnym poziomie. Nie dochodzi do dużych skoków ilościowych, konkretnych zdarzeń. Nie mieliśmy od blisko 30 lat buntów. Dochodzi oczywiście do sytuacji, w których osadzeni z jakiegoś powodu manifestują swoje niezadowolenie. Jednak powodów do tego jest bardzo mało. Warunki socjalno – bytowe i profesjonalne podejście personelu penitencjarnego powoduje, że osadzeni nie mają argumentów by usprawiedliwić protesty czy inne nieakceptowalne zachowania (...) (Ekspert 6).

(...) Zdarza się, że słyszy się o jakichś pojedynczych przypadkach z kraju, że w jakiejś tam jednostce coś tam się wydarzyło. Ale są to pojedyncze marginalne zdarzenia, które są zaraz naprawiane, przez wprowadzanie różnego rodzaju procedur. Oczywiście zdarza się praktycznie, że w każdej jednostce coś się dzieje (bo dzieje się cały czas), ale w normalnych jednostkach

przedsięwzięcia i działania, które są na bieżąco realizowane zapewniają właśnie ten właściwy poziom porządku i bezpieczeństwa (Ekspert 8).

Typ jednostki penitencjarnej, zdaniem ekspertów, różnicuje poziom trudności zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych, a także determinuje wielkość koniecznych do wykorzystania w tym celu sił i środków. Obrazują to następujące fragmenty wypowiedzi ekspertów:

(...) Realizacja tego zadania jest utrudniona w jednostkach typu zamkniętego z uwagi na specyfikę populacji tam przebywającej. Szczególnie trudne jest w jednostkach realizujących przyjęcia osadzonych z wolności (trudności adaptacyjne, objawy abstynencyjne nierozpoznane trudności wynikające z zaburzeń psychicznych, początkowy okres pobytu, niepewność co do sytuacji prawnej) (Ekspert 1).

(...) W zakładzie karnym typu półotwartego problemów jest prawdopodobnie mniej. Osadzony korzystając z oferty, lepszych warunków może się zaaklimatyzować (...) (Ekspert 12).

Eksperci twierdzą, że oprócz typu jednostki penitencjarnej istnieją jeszcze inne ważne zmienne strukturalno-organizacyjne wpływające na poziom porządku i bezpieczeństwa w aresztach śledczych i zakładach karnych. Jedną z nich jest rodzaj jednostki penitencjarnej:

(...) Osadzeni młodociani są również trudną grupą osadzonych. Nie mniej jednak trzeba w każdym typie zakładu mieć oczy i uszy szeroko otwarte (...) (Ekspert 8).

(...) Największe problemy są w jednostkach typu zamkniętego dla recydywistów penitencjarnych, ponieważ recydywiści muszą zapewnić sobie warunki zbliżone do warunków jakie mają na wolności (...) (Ekspert 10).

Inną, w opinii ekspertów, równie ważną zmienną strukturalno-organizacyjną wpływającą na poziom porządku i bezpieczeństwa w aresztach śledczych i zakładach karnych jest ich pojemność⁶⁹². Obrazują to poniższe cytaty z wypowiedzi ekspertów:

Areszt Śledczy, w którym pełnię służbę jest jednostką małą, jesteśmy w stanie zapewnić bezpieczeństwo osadzonym, jednak w bardzo dużych zakładach karnych typu zamkniętego może być z tym problem (...) (Ekspert 3).

(...) Największe znaczenie ma pojemność aresztu śledczego lub zakładu karnego. W dużej jednostce penitencjarnej znacznie trudniej zapewnić bezpieczeństwo niż w małej. Czym jednostka większa tym jest trudniej, osadzeni są bardziej anonimowi, a ich środowisko słabiej rozpoznane w wyniku czynności profilaktycznych (Ekspert 11).

⁶⁹² W nomenklaturze penitencjarnej wiąże się to z przynależnością do jednej z dwóch istniejących kategorii jednostek penitencjarnych. Do kategorii pierwszej zaliczane są jednostki o pojemności 600 i więcej osadzonych, a do kategorii II jednostki o pojemności poniżej 600 osadzonych.

Jakość przedsięwzięć i działań ochronnych stosowanych w aresztach śledczych i zakładach karnych. Eksperci generalnie dobrze oceniają jakość przedsięwzięć i działań ochronnych stosowanych w aresztach śledczych i zakładach karnych:

W ogólnym ujęciu można stwierdzić, że jakość i ilość przedsięwzięć ochronnych jest dobra, a to przekłada się na małą ilość działań ochronnych. Chociaż nie można tu mówić o zależności w prostej linii, ponieważ nie wszystkie działania ochronne są związane bezpośrednio z przedsięwzięciami ochronnymi (...) (Ekspert 6).

Jakość przedsięwzięć i działań ochronnych stosowanych w jednostkach penitencjarnych należy ocenić na wysokim poziomie (...) (Ekspert 8).

Jakość przedsięwzięć ochronnych jest na właściwym poziomie. W dużej mierze stosowane rozwiązania mają charakter systemowy i są odgórnie narzucane (...) (Ekspert 9).

Według ekspertów w kontekście realizacji zadań ochronnych kluczowe znaczenie ma wyszkolenie oraz doświadczenie zawodowe personelu Służby Więziennej. Te dwa aspekty wzajemnie się uzupełniają. Wskazują na to wymienione fragmenty wypowiedzi ekspertów.

Samo wyszkolenie teoretyczne moim zdaniem może okazać się niewystarczające. Dopiero zdobywanie i wymiana doświadczeń w pracy (praktyka) wraz z poszerzaniem wiedzy (teoria) pozwoli z czasem znaleźć równowagę i pracować w efektywny sposób (...) (Ekspert 2).

(...) Doświadczenie zawodowe ma duże znaczenie, ale moim zdaniem jeszcze większe właściwe szkolenie. Szkolenie dotyczące procedur, technik itp. jest ważne, ale najważniejsze jest kształtowanie właściwych postaw. Obecnie służba więzienna boryka się z dużą fluktuacją kadry. Młodzi ludzie nie mają obecnie poczucia przynależności do służby, nie wiedzą co to etos. Traktują służbę jak zwykłą pracę. Według mnie istnieje potrzeba pracowania głównie nad tym, trzeba zmienić ich mentalność (Ekspert 9).

Przygotowania i wyszkolenie personelu ma ogromne znaczenie w każdym kontekście. Szkoli się ilością powtórzeń. Im więcej szkoleń praktycznych tym lepiej. W przeciągu 20 lat jest to konieczność, doszkalanie się jest niezbędne (Ekspert 12).

Zdaniem ekspertów aby podnieść poziom realizacji przedsięwzięć i działań ochronnych w aresztach śledczych i zakładach karnych niezbędna jest przede wszystkim redefinicja polityki kadrowej Służby Więziennej. Zbyt duża fluktuacja kadry stwarza zagrożenie obniżenia jakości realizacji zadań w jednostkach penitencjarnych. Przeświadczenie to ilustrują niniejsze wypowiedzi ekspertów:

(...) Aby poprawić poziom realizacji tych przedsięwzięć i działań należałoby podjąć działania w celu zatrzymania w służbie doświadczonych funkcjonariuszy (na przykład poprzez sprawiedliwy, inny niż dotychczas system motywacyjny, premiowy). Ważne jest również

zapewnienie właściwej obsady stanowisk (a nie jak dotychczas stawiania na pierwszym miejscu walki z nadgodzinami) (Ekspert 1).

(...) Aby poprawić poziom realizacji przedsięwzięć i działań ochronnych w aresztach śledczych i zakładach karnych niezbędne jest zmniejszenie fluktuacji kadry. W szczególności zatrzymywanie w służbie oddziałowych, którzy często odchodzą na zaopatrzenie emerytalne zaraz po uzyskaniu praw emerytalnych, a są kluczową kadrą (Ekspert 5).

(...) poziom fluktuacji kadry zagraża w stopniu wysokim poziomowi bezpieczeństwa w jednostkach. Osadzeni wykorzystują brak doświadczenia funkcjonariuszy, co skutkuje zdarzeniami, przemytami lub w najgorszym razie nielegalną współpracą z osadzonymi (patrz zatrzymanie 20 funkcjonariuszy SW na Białolece – ewidentny przykład braku profesjonalizmu⁶⁹³). Należało by zacząć od – zatrzymania odejść doświadczonej kadry poprzez motywacją pieniężną, przywrócenie dawnych uprawnień w celu zwiększenia atrakcyjności służby i zachęcenia do wstąpienia w szeregi SW (obecnie ilość wakatów w samym okręgu warszawskim to około 200), zwiększenie ilości grup interwencyjnych GISW (Ekspert 10).

Czynności profilaktyczne realizowane w aresztach śledczych i zakładach karnych.

Grono ekspertów jest podzielone w kwestii oceny realizacji czynności profilaktycznych realizowanych w aresztach śledczych i zakładach karnych. Kierownictwo jednostek penitencjarnych najwyższego szczebla, czyli dyrektorzy generalnie nie podejmują się jednoznacznej oceny, wskazując na trudności z tym związane, tj.: dostrzegalne są wyłącznie porażki, w poszczególnych jednostkach wygląda to bardzo różnie. Świadczą o tym poniższe fragmenty wypowiedzi ekspertów:

W mojej ocenie bardzo trudno ocenić efektywność czynności profilaktycznych realizowanych w aresztach śledczych i zakładach karnych. Największych sukcesów w tym obszarze nie widać, łatwo dostrzegalne są wyłącznie porażki. Działania służby na tym polu oceniam umiarkowanie dobrze. Problem stanowi mała liczba narzędzi przewidzianych przez prawo do prowadzenia przez SW czynności profilaktycznych (...) (Ekspert 5).

Trudno generalizować, czynności profilaktyczne w jednych jednostkach penitencjarnych są realizowane lepiej, w innych gorzej. Zależy to od predyspozycji, umiejętności rozmowy, ale też doświadczenia funkcjonariuszy lub pracowników. Nikt jednak tego nie bada, nie ma weryfikacji czy ktoś się do tego nadaje czy nie (Ekspert 11).

Odmienne podejście jest reprezentowane przez funkcjonariuszy będących kierownikami działów. Są zgodni co do tego, że Służba Więzienna dobrze realizuje

⁶⁹³ Białoleka. Narkotyki w areszcie, 500 zł za paczkę. "Słowik" wśród oskarżonych, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-07-26/slowik-grypsowal/> (dostęp 4.06.2022).

czynności profilaktyczne w jednostkach penitencjarnych. Przeświadczenie to potwierdzają wymienione poniżej cytaty z wypowiedzi ekspertów:

Czynności profilaktyczne w mojej ocenie realizowane są dobrze. Z całą pewnością jest to kwestia współpracy między funkcjonariuszami poszczególnych działów i zależy od praktyk stosowanych w danych jednostkach. To co należy zaznaczyć to problem z przepływem informacji między Służbą Więzienną a innymi służbami mającymi wcześniej (przed przyjęciem/kontakt z osadzonymi/kuratorzy, policja, prokuratorzy, sądy, placówki opiekuńczo - wychowawczych, zakłady poprawcze). Brak jednolitego systemu wymiany informacji. Do każdej z tych instytucji należy się zwrócić o te informacje i to trwa długo (Ekspert 1).

Prowadzone w jednostce penitencjarnej, w której pełnię służbę czynności profilaktyczne oceniam na poziomie dobrym, dzięki nim udaje się udaremniać m.in. próby przemytu substancji niedozwolonych (...) (Ekspert 3).

Realizację czynności profilaktycznych realizowanych w aresztach śledczych i zakładach karnych oceniam dobrze. Decydujący jest czynnik ludzki, większość personelu więziennego się do tego na szczęście poczuwa, ale są też takie osoby które się nie angażują (...) (Ekspert 9).

Zagadnienia dotyczące realizacji czynności profilaktycznych w aresztach śledczych i zakładach karnych stanowią przedmiot ożywionej dyskusji wśród ekspertów. Niektórzy z nich uważają, że typ, rodzaj czy pojemność (kategoria) jednostki penitencjarnej ma wpływ na ich jakość i sposób prowadzenia:

(...) Z uwagi na charakter populacji osadzonych w areszcie oraz oddziale zewnętrznym (charakter popełnionego przestępstwa, wymiar kary, demoralizacja itp.) realizowane czynności w poszczególnych typach zakładu są zróżnicowane (...) (Ekspert 3).

(...) Czynności profilaktyczne są zróżnicowane szczególnie ze względu na typ jednostek penitencjarnych, w których są realizowane. To wynika z istniejących zagrożeń. W zakładach karnych typu otwartego i półotwartego profilaktyka powinna dotyczyć przede wszystkim działań na zewnątrz, a w zakładach karnych typu zamkniętego działań wewnątrz (...) (Ekspert 5).

(...) Realizacja czynności profilaktycznych w jakimś stopniu jest zróżnicowana ze względu na rodzaj, typ, czy kategorię jednostki, ale moim zdaniem inne czynniki mają większy decydujący wpływ na poziom realizacji tych czynności. Bo zarówno w dużej jednostce trzeba je realizować właściwie i w małej również, tak samo to się ma do typów jednostek. Po prostu tu i tu kary odbywają różni przestępcy, często nadal powiązani z różnego rodzaju grupami przestępczymi, czy nadal trudniący się przestępczością z za krat, bo nie znają innego życia (...) (Ekspert 8)

Inni natomiast są przeciwnego zdania i uważają, że charakterystyka jednostki penitencjarnej nie ma znaczenia dla prowadzenia czynności profilaktycznych w aresztach śledczych i zakładach karnych. Wskazują na to następujące fragmenty ich wypowiedzi:

Czynności profilaktyczne i ich realizacja często dzieją się intuicyjnie dlatego nawet osoby nie do końca świadome funkcjonowania tego typu proceduralnych działań podejmują je. Czynności profilaktyczne mogą być zróżnicowane z punktu widzenia podejmowanych technik. Nie wydaje mi się jednak, że typ czy rodzaj jednostek penitencjarnych ma tu kluczowe znaczenie. Narzędzia przy realizacji czynności profilaktycznych dobieramy bardzo indywidualnie w zależności od kontekstu sytuacyjnego. Choć na pewno niektóre z technik są wykorzystywane powszechnie a inne raczej rzadko (...) (Ekspert 4).

(...) Zróżnicowanie na typy, rodzaje i kategorie jednostek organizacyjnych nie ma większego znaczenia. Istotne informacje pojawiają się we wszystkich aresztach śledczych i zakładach karnych, clou sprawy stanowi umiejętność ich odczytania. Uważam, że wszyscy funkcjonariusze powinni być szkoleni w tym zakresie, ponieważ czasem pozyskanie we właściwym czasie jakiejś informacji może zapobiec wystąpieniu zdarzenia (...) (Ekspert 9).

(...) W każdym typie jednostki wygląda dokładnie to tak samo (...) (Ekspert 10).

Według ekspertów zajmujących w jednostkach penitencjarnych stanowiska kierownicze niższego rzędu oraz nauczycieli akademickich pełniących służbę w Szkole Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, odpowiedzialnych za szkolenie kadry penitencjarnej, na poziom realizacji czynności profilaktycznych mają wpływ wyszkolenie, doświadczenie zawodowe, a także indywidualne predyspozycje członków personelu Służby Więziennej. Świadczą o tym przywołane fragmenty z rozmów z ekspertami:

Wyszkolenie, doświadczenie oraz umiejętności interpersonalne mają ogromny wpływ na prowadzenie czynności profilaktycznych. Przebywanie wśród skazanych, odczytywanie sygnałów niewerbalnych jest kluczowe. Trudno mieć pełne rozeznanie wśród populacji skazanych kiedy należy wykonać całą masę czynności absorbujących czas. Dotyczy to zarówno pionu ochronnego jak i penitencjarnego. Dodatkowo bardzo ważne są cechy indywidualne pracowników i funkcjonariuszy (Ekspert 2).

(...) Czynności profilaktyczne, na poziomie pozyskiwania informacji, w większości przypadków są zindywidualizowane i jakość może zależeć od zaangażowania. Dlatego wyszkolenie, także na poziomie uświadomienia znaczenia pewnych działań ma tu olbrzymie znaczenie. Doświadczenie to kolejny korzystny czynnik, ale musi wraz z nim iść w parze zaangażowanie, a tu niestety może pojawić się rutyna (Ekspert 6).

Wyszkolenie ma charakter kluczowy. Podobnie jak doświadczenie zawodowe. Ale ważne są także kluczowe wobec pracy/służby postawy funkcjonariuszy. Podobnie jak właściwy dobór kandydatów do służby (Ekspert 7).

Nieco inne stanowisko przedstawiają dyrektorzy aresztów śledczych i zakładów karnych. Podkreślają znaczenie doświadczenia służbowego i indywidualnych predyspozycji funkcjonariuszy, krytykując jednocześnie jakość (poziom) szkoleń w tym obszarze:

(...) W przypadku czynności profilaktycznych szkolenie nie ma większego znaczenia, ponieważ nie przynoszą pożądanych efektów. W jednostce penitencjarnej byłem „profilaktykiem” i w związku z tym uczestniczyłem w kilku szkoleniach. Nie byłem nigdy zadowolony z ich efektów, ponieważ moja wiedza oraz umiejętności nie wzrastały. Uważam, że kluczowe są predyspozycje osobiste i doświadczenie zawodowe. Także nacisk na funkcjonariuszy żeby zwracali uwagę na czynności profilaktyczne przynosi pewne efekty, ale nie jest to łatwe bo nie każdy czuje się do tego powołany (Ekspert 5).

(...) SW nie jest w ogóle przygotowana i tym bardziej szkolona z tego zakresu gdyż już prowadzone takie szkolenia są realizowane przez osoby (znowu) nieprzygotowane merytorycznie (Ekspert 10).

Problemy i wyzwania w prowadzeniu oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych. Eksperci wskazują na istnienie wielu problemów i wyzwań w prowadzeniu oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych. Te z nich, które powtarzają się w wypowiedziach badanych wyjątkowo często lub są wskazywane jako najpoważniejsze to biurokracja i braki infrastrukturalne. Obrazują te problemy i wyzwania poniższe fragmenty opinii ekspertów:

Największym problemem jest natłok obowiązków kadry penitencjarnej, nadmierna biurokracja i brak odpowiedniej bazy (pomieszczenia terapeutyczne, do zajęć K-O i sportowych) (...) (Ekspert 1).

My jako służba w coraz większym stopniu skupiamy się na statystyce i raportowaniu. Wymaga to wysiłku i jest czasochłonne. W konsekwencji coraz mniej pracujemy autentycznie, a coraz więcej jest to sztuka dla sztuki. Coraz mniej czasu jest na kontakt z osadzonym (Ekspert 5).

Na pewno problemem jest biurokracja i cały czas zbyt mała ilość personelu pracująca z osadzonymi w bezpośrednim kontakcie. I to pracująca w sposób taki by dotrzeć do poszczególnych osadzonych w bardzo zindywidualizowany i zaangażowany sposób. Na pewno wpływ ma na to także infrastruktura – zaczynając od wielkich przestarzałych architektonicznie jednostek, poprzez nie zawsze odpowiednio wyposażone miejsca do realizacji zajęć sportowych czy kulturalnych, kończąc na celach mieszkalnych (Ekspert 6).

Uważam, że obecnie największym problemem w kontekście prowadzenia oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec skazanych w jednostkach penitencjarnych jest przerośnięta biurokracja. Skuteczność oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych determinuje skupienie się na pracy z człowiekiem. Bardzo ważna jest diagnoza problemu, określenie deficytów i skupienie się na pracy nad nimi (Ekspert 9).

Wśród wypowiedzi ekspertów, ale tylko tych, którzy reprezentują najwyższy szczebel kierowniczy jednostek penitencjarnych (dyrektorów), powtarza się opinia o braku motywacji ze strony osadzonych, a ich zdaniem resocjalizacja ma sens wyłącznie wówczas,

gdy osadzony chce się zmienić i jest do tego zmotywowany. O stanowisku ekspertów świadczą poniższe cytaty z rozmów z nimi:

Resocjalizacja jako taka obecnie nie istnieje. Osadzeni są przymuszani do udziału w wszelkiego rodzaju programach naprawczych prowadzonych przez przypadkowe osoby. Brak jest orientacji w działaniu na jakość – osadzonych nikt nie pyta czy chcą się zmienić. Jednostka ma narzucone wskaźniki które musi wypracować. Skazany jest w tym przypadku podmiotem działań mimo iż tak to wygląda (...) (Ekspert 10).

Najpoważniejszy problem jest po stronie skazanych ich motywacji. Punktem zahaczenia jest motywacja (nawet instrumentalna). Nie możemy na siłę realizować działań, bo będzie to nieskuteczne (...) (Ekspert 12).

Według ekspertów skuteczność oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych determinuje wiele czynników, tj.: gotowość osadzonych do wprowadzania zmian, motywacja, system opieki (który mocno kuleje, przygotowanie merytoryczne kadry oraz jej doświadczenie, atrakcyjność oddziaływań, systematyczność, spójność, poziom demoralizacji, wsparcie ze strony najbliższych, wymiar kary, zaburzenia, przynależność do podkultury przestępczej, wiek, wykształcenie, zaangażowanie osadzonego, autorytet personelu, różnego rodzaju uzależnienia. Zauważają oni, że resocjalizować powinno się w warunkach bardziej zbliżonych do wolnościowych:

(...) Dlatego przyjęcie rozwiązań ochrony dynamicznej przynajmniej do części populacji osadzonych może przynieść oczekiwane rezultaty (Ekspert 4).

(...) Resocjalizację powinno przeprowadzać się w warunkach maksymalnie zbliżonych do wolnościowych i tylko dla tych co faktycznie chcą się zaangażować (Ekspert 10).

Warunki socjalno-bytowe w jednostkach penitencjarnych. Eksperci uważają, że warunki socjalno-bytowe w aresztach śledczych i zakładach karnych w ujęciu ogólnym można określić jako zadowalające:

Na podstawie swoich obserwacji i doświadczeń mogę powiedzieć, że na pewno spełniamy minimalne standardy, a budowa nowych pawilonów i obiektów oraz stała modernizacja istniejących cały czas ten poziom podnosi (...) (Ekspert 6).

Moim zdaniem warunki socjalno-bytowe osadzonych są na właściwym poziomie, na bieżąco kontrolowanym choćby przez organy zewnętrzne i przez administrację jednostki, a z każdym rokiem ich poziom jest coraz wyższy. (...) Pozwolę sobie przytoczyć czasy (jeszcze nie tak dawno temu) kiedy to osadzeni nie mieli toalet w celach, tylko kąciki za kotarą, a przy apelu wystawiane były tzw. bomby, czyli wiaderka z fekaliami po całym dniu, a na oddziałach się unosił specyficzny odór, teraz tego problemu nie ma. (...) Tych przykładów można było by tu przytoczyć wiele

więcej, ciepłą bieżącą wodę, dostęp do pralek na oddziałach, wyposażenie cel mieszkalnych, itp., zresztą to wszystko regulują przepisy (...) (Ekspert 8).

Warunki bytowe w jednostkach są na bardzo dobrym poziomie. Jestem zwolennikiem jednej z sentencji Sądu Rejonowego który jasno stwierdził iż „warunki dla skazanych mają być takie na jakie stać państwo, jeśli państwo jest bogate warunki są przyzwoite, jeśli biedne warunki nie mogą być lepsze od tych oferowanych na wolości gdyż prowadziłyby to do deprawacji społeczeństwa” (...) (Ekspert 10).

Odstępstwo od tej reguły stanowi część najstarszych jednostek penitencjarnych, w których warunki socjalno-bytowe są na niższym poziomie. Ich modernizacje są utrudnione pod względem organizacyjnym ze względu na status zabytku, a wykorzystywane na ten cel środki są niewspółmiernie większe od uzyskiwanych rezultatów. Takie stanowisko ekspertów potwierdzają następujące ich wypowiedzi:

Warunki socjalno-bytowe oceniam różnie, w zależności od daty budowy jednostki penitencjarnej i ewentualnych wykonanych modernizacji. Spełniają co najmniej minimalne standardy (...) (Ekspert 1).

Polska spełnia minima przyjęte w regulacjach międzynarodowych w zakresie warunków socjalno-bytowych. Trudno jest wyrazić opinię generalizującą, chociażby biorąc pod uwagę stan poszczególnych zakładów karnych i aresztów śledczych (Ekspert 4).

Niedomagania w zakresie warunków socjalno-bytowych mogą raczej dotyczyć „wiekowych” zakładów. Nowe pawilony charakteryzują się zdecydowanie lepszym standardem (...) (Ekspert 7).

Zdaniem ekspertów największym problemem w zakresie zapewnienia odpowiednich warunków socjalno-bytowych w aresztach śledczych i zakładach karnych są negatywne postawy osób pozbawionych wolności, które przejawiają się w niszczeniu sprzętu kwaterunkowego:

(...) Problemem jest brak szacunku ze strony osadzonych do mienia jednostki penitencjarnej (niszczą cele, sprzęty kwaterunkowe) co wiąże się z koniecznością ciągłych napraw, remontów. Dostosowanie starych budynków do nowych standardów wymaga dużych nakładów finansowych (Ekspert 1).

(...) Co do największych problemów czy wyzwań z jakimi boryka się służba w zakresie zapewnienia odpowiednich warunków socjalno-bytowych są dewastacje jakich dokonują osadzeni w celach mieszkalnych, co jest nagminne. Ponadto ograniczenia architektoniczne ponieważ wiele jednostek penitencjarnych w Polsce jest zlokalizowana w budynkach o charakterze zabytkowym (Ekspert 8).

(...) Największym problemem/wyzwaniem w tym kontekście jest wandalizm osadzonych. Jeżeli osadzeni wykazywaliby się większą kulturą zachowania to nie byłoby powodu do skarg i narzekań z tego powodu. Największe wyzwanie stoi przed działem kwatermistrzowskim, nieustanne usuwanie usterek powstałych w wyniku negatywnych zachowań podejmowanych przez osadzonych (Ekspert 9).

Realizacja ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów”. Generalnie eksperci dobrze oceniają realizację ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów”. Twierdzą, że jego realizacja jest z korzyścią dla państwa, jednostek penitencjarnych, ale przede wszystkim osadzonych:

Program oceniam dobrze. Dzięki większej dostępności do pracy osadzeni mogą zarabiać pieniądze i regulować należności alimentacyjne i nie tylko to sprawia, że nie wpadają w spiralę zadłużenia. Praca wpływa pozytywnie na przebieg procesu resocjalizacji (...) (Ekspert 1).

Program „praca dla więźniów” niesie wieloaspektowe korzyści. Praca to podstawowy środek oddziaływania na osadzonych, który podnosi poczucie ich wartości, daje nowe umiejętności, pozwala rozwiązywać problemy finansowe i zagospodarowuje czas w pożyteczny sposób. Ponadto z punktu widzenia społecznego jest pewnym wyznacznikiem głębszej sprawiedliwości. Pracujący osadzony jest inaczej postrzegany niż osoba nieaktywna, pasożytniczo żerująca na państwie. A całość tych wielu różnych elementów buduje pozytywny wizerunek Służby Więziennej (Ekspert 4).

Bardzo pozytywnie oceniam program „Praca dla więźniów”, idea jest bardzo dobra. Nie mam żadnych wątpliwości co do potrzeby pracy przez osadzonych. Jest to najważniejszy element resocjalizacji (...) (Ekspert 5).

Jedynie wąska grupa ekspertów (emerytowani dyrektorzy) jest odmiennego zdania. Źle oceniają program „Praca dla więźniów”, ponieważ ich zdaniem jego realizacja przyczynia się do wzrostu ilości zagrożeń dla jednostek penitencjarnych (przestępczość). Zwracają uwagę również na konieczność prowadzenia statystyk i raportowania, które są czasochłonne i odciągają personel penitencjarny od pracy z osadzonymi. Świadczą o tym cytaty z ich wypowiedzi:

W praktyce program ten został bardzo wypaczony. Najważniejsze były statystyki i dla ich poprawy zatrudniano nawet po kilka osób na jeden etat w jednostkach (np. 4 świetlicowych na jedną świetlicę na 8 godz.). Osadzeni zaczęli być wypuszczani do pracy na zewnątrz bez właściwego rozpoznania co sprzyjało dalszej ich demoralizacji i skutkowo przestępstwami (Ekspert 10).

Realizację ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów” oceniam źle. W ramach tego programu dąży się do osiągnięcia sukcesu w bardzo krótkim czasie, a tu raczej potrzebna jest strategia długoplanowa. Statystyki i przeliczenia powinny zostać ograniczone, ponieważ

zabierają zbyt dużo czasu. W moim odczuciu jakość/wydajność pracy świadczonej przez osadzonych jest niska, ponieważ zatrudnia się ich na część etatu i zbyt mały nacisk kładzie na ich szkolenie (Ekspert 11).

Sprawą naturalną jest to, że zmiany budzą sprzeciw społeczny, zwłaszcza u ludzi którzy przywykli do określonego funkcjonowania instytucji. Dyrektorzy zakładów karnych, to zazwyczaj ludzie posiadający wieloletni staż służby, zwłaszcza tacy którzy posiadają uprawnienia emerytalne. Często na instytucję więzienia patrzą oni przez pryzmat pewnego wzorca, który obserwowali przez wiele lat, a każdą zmianę odbierają jako odejście od niego.

Zdaniem badanych główny problem w kontekście zatrudnienia osadzonych stanowi odpłatność za pracę. Uważają oni, że istnieje potrzeba poszukiwania kontrahentów, którzy będą oferowali lepsze warunki płacowe. Mogłoby to wpłynąć pozytywnie na zachowanie osadzonych, którzy bojąc się utraty dobrze płatnej pracy nie podejmowaliby się czynów niedozwolonych. Motywacja pieniężna prawdopodobnie przyczyniłaby się również do wyrobienia u osadzonych nawyku pracy i spowodowała, że częściej planowaliby uczciwe życie po opuszczeniu zakładu karnego. Wskazują na to następujące cytaty:

(...) Z całą pewnością należałoby zwiększyć atrakcyjność zatrudnienia poprzez budowę nowych hal produkcyjnych, pozyskanie nowych kontrahentów, zwiększenie liczby etatów odpłatnych (Ekspert 1).

(...) Co do zadań mogących mieć wpływ na lepszą realizację programu to moim zdaniem motywacja osadzonych do pracy, a co motywuje najbardziej w pracy? Zarobki. Osadzeni zatrudnieni u kontrahentów zewnętrznych najczęściej poruszają kwestię, zarobków, a dokładnie potracę z ich wypłat np. na różnego rodzaju fundusze tj. fundusz pomocy pokrzywdzonym, fundusz aktywizacji zawodowej, itp. (Ekspert 8).

(...) Problem stanowi odpłatność za pracę. Większość osadzonych ma zobowiązania, alimenty, długi, a nie wszyscy z nich pracują na płatnych etatach. Musimy pracować nad tym, aby pozyskać więcej kontrahentów, którzy takie etaty zapewnią (Ekspert 9).

Odstraszanie potencjalnych sprawców przed popełnianiem przestępstw. Większość ekspertów uważa, że areszty śledcze i zakłady karne nie odstraszą potencjalnych sprawców przed popełnieniem przestępstw, ponieważ surowość kar nie przekłada się w sposób bezpośredni na ich ilość, a warunki odbywania kar izolacyjnych są zbyt dobre:

Raczej nie. Surowość kary słabo przekłada się na przestępczość. Są pewne niedogodności faktu izolacji, ale w momencie popełniania przestępstw raczej nie mają one znaczenia. Nie wierzę w powiązanie represyjności kary ze skutecznością zapobiegania przestępczości (Ekspert 5).

Warunki we współczesnych jednostkach penitencjarnych raczej nie odstraszą skazanych, są zbyt dobre, aby odstraszać (Ekspert 7).

Sądząc po ilości powrotów osadzonych do jednostek (recydywa) areszt i zakłady a tym bardziej sam fakt konieczności odbywania kary w izolacji nie mam odstrasżającego efektu. Potwierdza to tylko iż w polskich jednostkach warunki bytowe są bardzo dobre a prawa osadzonych są nie tylko przestrzegane, ale wciąż rozszerzane. Oczywiście w konsekwencji w przyszłości doprowadzi to do zbiorowych wystąpień (Ekspert 10).

Przeciwnego zdania jest specyficzna grupa badanych, będących jednocześnie pracownikami naukowymi i czynnymi funkcjonariuszami Służby Więziennej:

Pozbawienie wolności w naszym systemie prawnym jest najcięższą karą jaką można zapłacić za popełnione przestępstwa. Tym samym na pewno więzienie odstrasza. Co prawda właściwy stosunek kary do winy, co nie jest już w gestii Służby Więziennej, ma także olbrzymie znaczenie (Ekspert 4).

Izolacja od społeczeństwa sama w sobie jest odstrasżająca. Obecnie to najbardziej dotkliwa kara w Polsce (...) (Ekspert 6).

Różnica w poglądach na temat skuteczności prewencyjnej funkcji więziennictwa może wynikać z niespójności założeń teoretycznych z praktyką penitencjarną. Wskaźnik recydywy w Polsce jest wysoki pomimo licznych badań naukowych w przedmiocie resocjalizacji penitencjarnej, prowadzonych w wiodących ośrodkach akademickich na terenie kraju. Wnioski i rekomendacje nie są wdrażane do praktyki penitencjarnej lub okazują się nieaplikacyjne.

Eksperci uważają, że istnieje przestrzeń do podnoszenia skuteczności funkcji prewencyjnej zarówno w oddziaływaniach podejmowanych względem dzieci i młodzieży, jak również wobec osób dorosłych. Według badanych w przypadku osób młodszych nieprawidłowo dobierana jest grupa docelowa:

(...) zajęcia profilaktyczne są kierowane pod zły adres. Organizujemy spotkania z młodzieżą ze szkół średnich, która się kształci i raczej do nas nie trafi. Zajęcia takie powinny być kierowane do uczniów szkół podstawowych oraz trudnej młodzieży (...) (Ekspert 9).

(...) Skuteczność mogłaby poprawić większa współpraca ze szkołami, ale zajęcia dla uczniów mają sens tylko wówczas gdy są realizowane w małych grupach (Ekspert 11).

W przypadku osób dorosłych eksperci proponują zaostrzenie kar:

(...) myślę, że wielu skazanych traktuje probacyjny charakter kar jako brak kary (Ekspert 2).

(...) Co by mogło poprawić tą skuteczność, na pewno zaostrzenie kar za przestępstwa umyślne, oraz zaostrzenie kar popełnianych w recydywie, zlikwidowanie instytucji wyroków łącznych (...) (Ekspert 8).

Szkolenie personelu Służby Więziennej. Zdaniem ekspertów największe niedomagania w zakresie wyszkolenia personelu Służby Więziennej dotyczą aspektu praktycznego. Oprócz wiedzy teoretycznej niezbędne są umiejętności praktyczne umożliwiające jej zastosowanie, zwłaszcza w takich obszarach jak techniki interwencyjne czy strzelectwo. Świadczą o tym następujące cytaty z wypowiedzi ekspertów:

Kursy prowadzone w formie online są niewystarczające, na przykład do nauczania dyscypliny służbowej, technik interwencji, strzelania. Zazwyczaj szkolenia i kursy prowadzone są przez pracowników naukowych a nie przez praktyków (...) (Ekspert 1).

(...) Myślę, że jedyną rzeczą, która mogłaby być zintensyfikowana/zmieniona to położenie większego nacisku na praktykę, szczególnie podczas różnego rodzaju szkoleń w jednostkach podstawowych (Ekspert 9).

W ostatnich miesiącach problem został spotęgowany za sprawą trwającej obecnie pandemii COVID-19. Część kursów i szkoleń została odwołana lub przełożona, a pozostałe odbywały się w formule online lub hybrydowej. Ograniczono tym samym liczbę godzin zajęć praktycznych:

W ostatnim roku, w związku z epidemią szkolenia odbywają się głównie poprzez e-learning, brak, niewystarczająca ilość szkoleń stacjonarnych (Ekspert 3).

Największym niedomaganiem w zakresie wyszkolenia personelu więziennego w chwili obecnej jest pandemia, która ograniczyła w jakimś stopniu dostęp do wszelkiego rodzaju szkoleń, kursów, itp. Nie mniej jednak Służba Więzienna poprzez różnego rodzaju działania (mieszany system nauczania) wychodzi temu na przeciw i w jakimś stopniu stawia czoła pandemii (...) (Ekspert 8).

Według ekspertów funkcjonariusze i pracownicy jednostek penitencjarnych mają dostęp do studiów, kursów i szkoleń prowadzonych w Szkole Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości oraz ośrodkach szkolenia Służby Więziennej:

(...) Funkcjonariusze i pracownicy mają dostęp do różnych form szkolenia, kursów, studiów (Ekspert 1).

(...) Jako funkcjonariusz z 17 letnim stażem pracy i funkcjonariusz, który uczestniczy w kierowaniu funkcjonariuszy na szkolenia, kursy, itp. mogę z czystym sumieniem stwierdzić, iż funkcjonariusze w obecnych czasach mają o wiele lepszy dostęp to wszelkiego rodzaju kursów i szkoleń, bo jest ich o wiele więcej i dostępność sprawia, że czas oczekiwania na nie jest znacznie krótszy niż jeszcze kilka lat temu (Ekspert 8).

Kursy i szkolenia są odpowiednio realizowane. Wynika to z kalendarza i potrzeb praktycznych (Ekspert 12).

Problemy i wyzwania implikowane występowaniem pandemii COVID-19. Eksperci wskazują na występowanie wielu różnorodnych problemów i wyzwań, którym Służba Więzienna musi sprostać aby prawidłowo wykonać postawione przed nią ustawowe zadania. Dwa z nich powtarzają się w wypowiedziach badanych częściej od pozostałych, tj.: rozmieszczanie osadzonych oraz ograniczenie kontaktu osadzonych ze światem zewnętrznym:

Wstrzymano, a później realizowano z obostrzeniami widzenia, co utrudniło znacząco kontakt z rodziną, a co za tym idzie przebieg procesu resocjalizacji. Sektorowość osadzenia i wprowadzenia izolacji (kwarantanna, nadzór epidemiczny) ogranicza możliwość przemieszczenia osadzonych w ramach oddziałów i jednostek, co utrudnia działania wychowawcze (Ekspert 1).

Na pewno ograniczenia dla osadzonych poprzez wstrzymanie widzeń, to było największą bolączką i wyzwaniem dla służby, ponieważ widzenia dla osadzonych są jednym z bardziej ważnych praw, a niestety przez pandemię i w trosce o szeroko rozumiane bezpieczeństwo po części ograniczyliśmy im te prawo, co powodowało różnego rodzaju napięcia. Ale problem dotyczył się wszystkich jednostek i wszystkie musiały sobie z tym poradzić tak samo. Owszem podejmowano różnego rodzaju kroki i przedsięwzięcia, aby poprawić atmosferę i w jakiś sposób umożliwić kontakt z najbliższymi (miedzy innymi przez widzenia realizowane przy użyciu komunikatorów internetowych), ponieważ kontakt z bliskimi w kontekście resocjalizacji jest bardzo ważnym elementem (Ekspert 8).

(...) Od czasu wybuchu pandemii stosuje się praktykę osadzania w celi przejściowej na maksymalny przewidziany w przepisach okres (14 dni), a areszty śledcze i zakłady karne często dysponują bardzo ograniczoną liczbą miejsc. Szczególnie problematyczna w tym kontekście jest logistyka rozmieszczenia (...) (Ekspert 9).

Eksperci zgodnie twierdzą, że Służba Więzienna dobrze radzi sobie w obliczu trudności związanych z występowaniem pandemii COVID-19. Większość z nich również uważa, że typ i rodzaj jednostki penitencjarnej nie ma w tym kontekście znaczenia:

Myślę, że wszystkie areszty śledcze i zakłady karne radzą sobie na podobnym poziomie. Nie mam wiedzy żeby ktoś sobie lepiej lub gorzej radził (Ekspert 5).

(...) We wszystkich jednostkach został wprowadzony reżim sanitarny i odpowiednie procedury i obostrzenia. Nie doszło w więzieniach do wystąpień osadzonych tak jak to miało miejsce we Włoszech (Ekspert 6).

(...) Wszystkie jednostki mają dokładnie te same problemy. Rodzaj i typ jednostki nie ma tu znaczenia (Ekspert 10).

Tylko nieliczni wskazują na większą skalę problemu w określonych jednostkach penitencjarnych:

Wydaje się, że problemy mogą pojawić się w aresztach śledczych lub oddziałach dla tymczasowo aresztowanych, gdzie ruch osadzonych jest większy niż w zakładzie karnym bez wydzielonego oddziału dla TA (...) (Ekspert 7).

Im większa jednostka tym tematy covidowe sprawiają więcej problemów (...) (Ekspert 9).

Konkludując, eksperci uważają, że wszystkie ustawowo określone zadania Służby Więziennej są ważne, odpowiadają zapotrzebowaniu społecznemu i generalnie są dobrze realizowane. Priorytetowe są te spośród nich, które dotyczą bezpieczeństwa społeczeństwa i bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych. Eksperti dochodzą do konstatacji, że głównymi problemami w kontekście realizacji ustawowych zadań Służby Więziennej jest polityka kadrowa (głównie braki kadrowe spowodowane odpływem dobrze wyszkolonej i doświadczonej kadry) oraz przestarzała i nieadekwatna do potrzeb infrastruktura. Pomiędzy aspektem infrastrukturalno-architektonicznym a oceną jakości realizowanych przez więziennictwo zadań jest jednak bardziej złożona zależność. Eksperti uważają, że generalnie trudniej realizuje się zadania w zakładach karnych typu zamkniętego i aresztach śledczych o dużej pojemności niż w jednostkach o małej pojemności typu otwartego lub półotwartego.

ZAKOŃCZENIE

Jak pisał Claus Offe, funkcjonowanie instytucji społecznych jest uzależnione od znaczenia, jakie przypisują im związane z nimi podmioty. Nie wystarczy, by było wiadomo, że istnieją. Muszą jeszcze „mieć sens” z punktu widzenia zainteresowanych⁶⁹⁴. Celem niniejszej rozprawy było znalezienie tego sensu w funkcjonowaniu Służby Więziennej i udzielenie odpowiedzi na następujące, fundamentalne pytanie badawcze: *Jaka jest rola Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP?*

W związku z tak postawionym głównym pytaniem badawczym na podstawie analizy literatury przedmiotu i aktów normatywnych, istniejących już badań, informacji prasowych i internetowych oraz studiów przypadków z życia organizacji, wyłoniła się hipoteza, że: *Służba Więzienna odgrywa ważną rolę w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP, ponieważ wskazują na to struktura systemu oraz normatywnie określone funkcje i zadania Służby Więziennej.*

Z hipotezy głównej wyprowadzone zostały cztery szczegółowe hipotezy badawcze, które skonfrontowane zostały z zebraniem materiałem teoretycznym i empirycznym: *(1) Służba Więzienna jest ogniwem ochronnym w podsystemie operacyjnym (podsystem wykonawczy) systemu bezpieczeństwa narodowego RP, ponieważ część realizowanych przez nią zadań ma charakter stricte ochronny; (2) funkcje i zadania Służby Więziennej, które determinują pełnioną przez nią rolę są różnorodne i złożone, gdyż zachodzące w społeczeństwie zmiany kulturowe implikują odchodzenie więziennictwa od spełniania wyłącznie funkcji izolacyjnej; (3) normatywnie określone zadania Służby Więziennej są realizowane w jednostkach penitencjarnych w stopniu zróżnicowanym i zależnym od czynników społeczno-demograficznych, sytuacyjnych oraz strukturalno-organizacyjnych; (4) pomiędzy normatywnie określonymi zadaniami dla Służby Więziennej a zadaniami realizowanymi w jednostkach penitencjarnych istnieje znaczna rozbieżność.*

Ad_1. Poszukując potwierdzenia lub obalenia pierwszej hipotezy szczegółowej na podstawie analizy treści aktów prawnych, literatury przedmiotu oraz rezultatów badań ilościowych i jakościowych, ustalono że Służba Więzienna ma apolityczny charakter, jest zorganizowana na wzór wojskowy, świadczy wobec społeczeństwa ważne funkcje, jej

⁶⁹⁴ C. Offe, *Projektowanie instytucji w krajach Europy Wschodniej w okresie przemian*, [w:] J. Hausner (red.), *Narodziny demokratycznych instytucji*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1995, s. 36.

struktura organizacyjna ma hierarchiczny charakter odpowiadający modelowi biurokracji w myśl koncepcji Maxa Webera, a jej funkcjonariusze są dyspozycyjni oraz posiadają uprawnienia do legalnego stosowania przemocy, w tym posługiwania się do tego celu środkami przymusu bezpośredniego i bronią palną. Charakter SW oraz jej zadania mające na celu zapewnienia bezpieczeństwa społeczeństwu dowodzą tego, że jest ona ogniwem ochronnym w podsystemie operacyjnym (podsystem wykonawczy) systemu bezpieczeństwa narodowego RP. Potwierdzają to także wnioski wyciągnięte z badań ilościowych i jakościowych. Badani funkcjonariusze i pracownicy uważają wszystkie funkcje więziennictwa za ważne, jednak za najważniejszą spośród nich funkcję izolacyjną. Eksperti sądzą natomiast, że priorytetowe zadania więziennictwa to zadania wykonywane w ramach tej funkcji tj.: w pierwszej kolejności ochrona społeczeństwa przed sprawcami przestępstw, następnie zapewnienie porządku i bezpieczeństwa na terenie jednostek penitencjarnych, a w dalszej kolejności inne zadania.

Ad_2. Hipoteza druga, zakładająca, że: *funkcje i zadania Służby Więziennej, które determinują pełnioną przez nią rolę są różnorodne i złożone, gdyż zachodzące w społeczeństwie zmiany kulturowe implikują odchodzenie więziennictwa od spełniania wyłącznie funkcji izolacyjnej*, zasadniczo została potwierdzona już na poziomie egzegezy literatury przedmiotu oraz aktów prawnych. Badania ilościowe i jakościowe niemniej jednak wzmocniły stawianą tezę. Służba Więzienna pełni funkcje: izolacyjną, poprawczą, socjalno-bytową, gospodarczą i prewencyjną. Większość z nich znajduje wyraz w dużej liczbie normatywnie określonych zadań, które są z nimi związane. Wyjątek stanowi funkcja prewencyjna, nie wynikająca w sposób bezpośredni z ustawowych zadań więziennictwa. Dojście do wniosku, że SW realizuje „ukrytą” funkcję nie wynikającą bezpośrednio z ustawowych zadań więziennictwa umożliwiło zastosowanie perspektywy neoinstytucjonalnej reprezentowanej przez Adrianę Micę. Zakłada ona, że instytucje mogą pełnić niezamierzone funkcje⁶⁹⁵. Funkcja prewencyjna jest przez respondentów uważana za ważną (podobnie jak inne funkcje SW), a eksperci w większości dobrze oceniają realizowane w ramach niej zadania (podobnie jak pozostałe zadania SW). Eksperti uważają, że zadania SW są adekwatne do aktualnych potrzeb społecznych i wyzwań stojących przed systemem bezpieczeństwa narodowego RP.

Ad_3. Potwierdzona została także trzecia hipoteza szczegółowa, według której: *normatywnie określone zadania Służby Więziennej są realizowane w jednostkach*

⁶⁹⁵ Zob. A. Mica, op. cit.

penitencjarnych w stopniu zróżnicowanym i zależnym od czynników społeczno-demograficznych, sytuacyjnych oraz strukturalno-organizacyjnych.

Stanowisko służbowe (zmienna społeczno-demograficzna) różnicuje oceny respondentów dotyczące realizacji zadań wynikających z kilku funkcji więziennictwa, tj.: izolacyjnej, poprawczej, gospodarczej oraz prewencyjnej. Osoby zajmujące stanowiska służbowe w dziale ochrony rzadziej niż pozostali dobrze oceniają wykonywanie zadań związanych ze wskazanymi funkcjami. Odmienne postrzeganie funkcji i zadań SW może zostać wyjaśnione na gruncie koncepcji grup dyspozycyjnych Jana Maciejewskiego⁶⁹⁶. Środowisko naukowe jest zgodne co do tego, że SW jest jedną z grup dyspozycyjnych. Należy jednak zadać pytanie czy słusznie cała SW jest do nich zaliczana, może tylko jakaś jej część wyczerpuje znamiona grupy dyspozycyjnej. Tylko przedstawiciele działu ochrony pełnią służbę w systemie wielozmianowym, tylko funkcjonariusze działu ochrony mają dyżury telefoniczne, tylko funkcjonariusze działu ochrony są wzywani do jednostek penitencjarnych w porze nocnej w przypadku występowania zdarzeń, tylko funkcjonariusze działu ochrony wypracowują setki godzin nadliczbowych. Tylko z dyspozycyjności funkcjonariuszy działu ochrony korzysta się na co dzień⁶⁹⁷. Należy zadać w tym kontekście pytanie o szczególną rolę innych działów służby niż dział ochrony w społeczeństwie. Czym różni się praca działu kadrowo-organizacyjnego, finansowego czy kwatermistrzowskiego od pracy poza SW. W opinii autora w zasadzie niczym szczególnym, w przeciwieństwie do pracy w dziale ochrony którą ciężko w ogóle porównać do jakiegoś innego zawodu. Duża różnica w dyspozycyjności funkcjonariuszy działu ochrony od funkcjonariuszy i pracowników innych działów służby może determinować różnice w postrzeganiu oraz ocenie zadań realizowanych przez SW.

Zmienne strukturalno-organizacyjne (typ, rodzaj i kategoria jednostki penitencjarnej) mają wpływ na oceny funkcjonariuszy i pracowników dotyczące realizowanych w jednostkach penitencjarnych zadań w ramach wszystkich funkcji więziennictwa. Wskazują na to rezultaty badania ankietowego i potwierdzają wypowiedzi ekspertów. Zadania związane z bezpieczeństwem społeczeństwa i porządkiem w jednostkach penitencjarnych lepiej oceniane są w aresztach śledczych i aresztach śledczych połączonych z zakładami karnymi typu zamkniętego. Natomiast zadania

⁶⁹⁶ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza...*

⁶⁹⁷ Wyliczenie nie dotyczy ekstremalnych zdarzeń, takich na przykład jak: ucieczka osadzonego, bunt osadzonych itp., które się zdarzają w jednostce penitencjarnej raz na kilka lat i skutkują ogłoszeniem alarmu oraz wezwaniem na teren jednostki całego personelu SW danej jednostki organizacyjnej.

dotyczące wychowania i warunków są lepiej oceniane w jednostkach typu półotwartego i otwartego. Kadra penitencjarna pełniąca służbę/pracująca w zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych oraz zakładach karnych, gdzie są osadzeni zarówno recydywiści penitencjarni jak i pierwszy raz odbywający karę pozbawienia wolności częściej źle ocenia realizację zadań. Natomiast osoby pełniące służbę i pracujące w zakładach karnych dla pierwszy raz odbywających karę pozbawienia wolności i w takich, których osadzeni są zarówno młodociani, jak również pierwszy raz odbywający karę pozbawienia wolności częściej dobrze oceniają realizację zadań SW. Funkcjonariusze i pracownicy SW pełniący służbę w jednostkach penitencjarnych II kategorii częściej niż ci, którzy pełnią służbę w jednostkach I kategorii dobrze oceniają realizację zadań w ramach wszystkich funkcji więziennictwa. Różnice w ocenach respondentów pełniących służbę/pracujących w różnych typach rodzajach i kategoriach jednostek penitencjarnych można spróbować wyjaśnić korzystając z koncepcji instytucji totalnych Ervinga Goffmana. Natężenie pewnych właściwości instytucji wpływających na ich totalność może być w nich różna. W zakładach karnych typu półotwartego i otwartego przełamywanie barier oddzielających sfery życia jest mniej wyraźne a izolacja od świata zewnętrznego jest słabsza niż w zakładach karnych typu zamkniętego i aresztach śledczych. Osadzeni częściej opuszczają teren jednostki penitencjarnej w celach zawodowych, edukacyjnych i ze względów osobistych. W zakładach karnych dla młodocianych przekształcanie osobowości pensjonariuszy ma charakter obligatoryjny a w innych rodzajach zakładów karnych fakultatywny. Osadzeni mogą wyrazić chęć udziału w indywidualnym programie oddziaływania. Także system nagród i kar w zakładach karnych dla młodocianych różni się od obowiązującego w innych rodzajach jednostek penitencjarnych. Wobec młodocianych stosuje się mniej dotkliwe kary, z uwagi na ich młody wiek. Jeżeli chodzi o rodzaj jednostek, to warte uwagi jest to, że w zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych podkultura drugiego życia jest zazwyczaj silniejsza niż w innych rodzajach jednostek penitencjarnych. Z kolei jeżeli chodzi o kategorię jednostek penitencjarnych, to w aresztach śledczych i zakładach karnych I kategorii dwuczłonowy charakter społeczności jest bardziej wyraźny niż w jednostkach II kategorii. Osadzeni w jednostkach I kategorii są bardziej anonimowi, czują się niezauważani, opuszczeni, ale również bezkarni. Konkludując, jednostki penitencjarne w różnym stopniu odpowiadają modelowi instytucji totalnej. Różnicuje to oceny respondentów dotyczące realizowanych w nich zadań.

Zmienne sytuacyjne (częstotliwość kontaktu z osadzonymi, występowanie pandemii COVID-19) różnicują oceny funkcjonariuszy i pracowników SW dotyczące wykonywania

zadań przez jednostki penitencjarne w ramach takich funkcji więziennictwa jak: izolacyjna, poprawcza, socjalno-bytowa i gospodarcza. W odniesieniu do pierwszej zmiennej sytuacyjnej, czyli częstotliwości kontaktów personelu SW z osadzonymi ustalono, iż kadra penitencyjna, której częstotliwość kontaktu z osadzonymi jest niska częściej dobrze ocenia realizację zadań w jednostkach penitencjarnych niż funkcjonariusze i pracownicy mający częsty kontakt z osobami pozbawionymi wolności. Odmienne postrzeganie tych kwestii może wyjaśniać koncepcja *brudnej roboty* (*dirty work*) Everetta Hughesa. Zakłada ona istnienie pewnych zawodów, dla których charakterystyczne są czynności służbowe, które pod względem fizycznym, społecznym lub moralnym są „skażone”. Zawód więziennika łączy w sobie wszystkie te aspekty. Jednak należy zadać pytanie czy dotyczy to wszystkich funkcjonariuszy i pracowników. Część z nich, nie pełniących służby w oddziałach penitencjarnych tylko w budynkach administracji nie odczuwa aspektu fizycznego tego miejsca (obecny w jednostkach penitencjarnych specyficzny zapach, wszechobecna gwara przestępcza, duża liczba osób zgromadzonych na małej przestrzeni, zaduch w pomieszczeniach, ogólnie niski poziom higieny osadzonych). Nie wykonuje też obowiązków służbowych, które można uznać za „skażone” (kontrole pobieżne i osobiste osadzonych, możliwość zarażenia chorobami zakaźnymi). Aspekt społeczny dotyczący zdemoralizowanego środowiska osadzonych, negatywnego stosunku do personelu oraz permanentnego zagrożenia również dotyczy tylko tych funkcjonariuszy i pracowników, którzy pełnią służbę w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi. Podobnie aspekt moralny, dotyczący czynności służbowych, które są zgodne z obowiązującymi przepisami prawa, jednakże wątpliwe etycznie, ponieważ ograniczają niezbywalną godność ludzką, dotyczy tylko części funkcjonariuszy i pracowników, którzy uczestniczą w karaniu osadzonych, stosują środki przymusu bezpośredniego itp. Reasumując, pełnienie służby w oddziałach penitencjarnych (duża częstotliwość kontaktu z osadzonymi) niewątpliwie wypełnia znamiona *brudnej roboty*, ale już praca w budynkach administracji (niska częstotliwość kontaktu z osadzonymi lub jej brak) nie. To z kolei determinuje oceny funkcjonariuszy i pracowników dotyczące realizacji zadań przez SW. Drugą zmienną sytuacyjną uwzględnioną w badaniach jest COVID-19. Większość członków personelu SW uważa, że pandemia COVID-19 nie wpływa na realizację zadań i spełnianie swoich funkcji przez Służbę Więzienną. Ci spośród nich, którzy uważają odwrotnie najczęściej wskazują na realizację zadań SW związanych z funkcją poprawczą i izolacyjną (uważa tak kolejno 38% i 37% respondentów). Ekspertci uważają podobnie, jednak wskazują na występowanie wielu różnorodnych problemów i wyzwań, którym Służba Więzienna musi sprostać aby

prawidłowo wykonać postawione przed nią ustawowe zadania. Dwa z nich powtarzają się w wypowiedziach ekspertów częściej od pozostałych, tj.: rozmieszczanie osadzonych oraz ograniczenie kontaktu osadzonych ze światem zewnętrznym.

Ad_4. Weryfikacji empirycznej poddana została także czwarta hipoteza stanowiąca, że: *pomiędzy normatywnie określonymi zadaniami dla Służby Więziennej a zadaniami realizowanymi w jednostkach penitencjarnych istnieje znaczna rozbieżność (luka)*. Zdanie to w wyniku przeprowadzonych analiz podlega falsyfikacji. Normatywnie określone zadania są w aresztach śledczych i zakładach karnych dobrze realizowane. Uważa tak więcej niż 75% respondentów w odniesieniu do wszystkich ocenianych czynności (w przypadku większości czynności ok. 90% respondentów). Potwierdzają to również wypowiedzi ekspertów. W tak złożonym i trudnym środowisku pracy pewne rozbieżności są nieuniknione, jednak Służba Więzienna jako instytucja i organizacja funkcjonuje prawidłowo, a istniejące procedury umożliwiają na szybkie niwelowanie zaistniałych luk.

Cel rozprawy, którym było *określenie roli Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP* został osiągnięty. Egzegeza literatury przedmiotu oraz aktów prawnych, a także rezultaty przeprowadzonych badań empirycznych świadczą o tym, że Służba Więzienna odgrywa ważną rolę w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP, zwłaszcza w części ochronnej podsystemów wykonawczych SBN RP. Rola związana jest z wykonywaniem funkcji: izolacyjnej, poprawczej, gospodarczej, socjalno-bytowej i prewencyjnej. Większość z nich znajduje odzwierciedlenie w normatywnie określonych zadaniach więziennictwa realizowanych w jednostkach penitencjarnych, które są w praktyce (generalnie) dobrze realizowane w aresztach śledczych i zakładach karnych. Dowodzą tego wyniki przeprowadzonych badań empirycznych. Ich właściwa realizacja wpływa na zapewnienie bezpieczeństwa społeczeństwu oraz utrzymanie porządku w jednostkach penitencjarnych.

Nowelizacja Ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. *o Służbie Więziennej*⁶⁹⁸ z września 2022 r. wprowadziła kilka istotnych zmian do praktyki penitencjarnej, w szczególności wyznaczono Służbie Więziennej dwa nowe zadania, tj.:

1. *edukacja prawna młodzieży związana z prewencją przestępstw;*
2. *współuczestniczenie w edukacji młodzieży związanej z kształtowaniem postaw obywatelskich, proobronnych i patriotycznych.*

⁶⁹⁸ Dz.U z 2021 r. poz. 1064, z późn. zm.

Ze względu na to, że zmiany legislacyjne miały miejsce na końcowym etapie opracowywania rozprawy doktorskiej (już po przeprowadzeniu badań empirycznych) w ograniczonym zakresie uwzględniono kwestie dotyczące prewencji przestępstw w dysertacji, a kwestii dotyczących współuczestniczenia w edukacji młodzieży związanej z kształtowaniem postaw obywatelskich, proobronnych i patriotycznych nie uwzględniono w ogóle. Planowany kierunek dalszych badań dotyczy zatem recepcji zmian ustawowych.

BIBLIOGRAFIA

Monografie i rozdziały w monografiach:

- Ajdukiewicz K., *Język i poznanie*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985.
- Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum”, Gdynia 2002.
- Apanowicz J., *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Prace doktorskie. Prace habilitacyjne*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2005.
- Babbie E., *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Baładynowicz A., *Reformowanie więziennictwa na poziomie rewolucji, a nie stagnacji*, [w:] Kowalczyk D., Mudrecka I. (red.), *Funkcjonowanie kadry penitencjarnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Studia i Rozprawy z Pedagogiki Resocjalizacyjnej*, t. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013.
- Barna T., *Podstawy penitencjarystyki. Zalecenia zawarte w Regulach Minimalnych ONZ i Europejskich Regulach Więziennych dotyczące warunków osadzenia więźniów*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, Warszawa 2019.
- Blonka – Szkwarkowska I., *Zadania Służby Więziennej na rzecz bezpieczeństwa państwa*, [w:] Maciejewski J., Stochmal M., Ludziejewski Z., *Grupy dyspozycyjne wobec zagrożeń bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016.
- Booth K., *Theory of world security*, Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- Booth K., *War, security and strategy: towards a doctrine for a stable peace*, [w:] Booth K. (red.), *New thinking about strategy and international security*, Harper Collins, London 1991.
- Borowski A., *Czynniki dezintegracji społecznej funkcjonariuszy więziennictwa i ich rodzin*, [w:] Maciejewski J., Nowosielski W., *Tożsamość społeczna grup dyspozycyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
- Britton D.M., *At Work In the Iron Cage. The Prison as Gendered Organization*, NYU Press, New York – London 2003.
- Broniarek W., *Gdy Ci słowa zabraknie. Słownik synonimów*, Haroldson Press, Warszawa 2005.

- Brzeziński J., *Metodologia badań socjologicznych. Zagadnienia ogólne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- Buczek T., *Zadania i struktury Służby Więziennej*, [w:] Piątek Z., Olearczyk S. (red.), *Służba Więzienna w systemie obronnym państwa*, Stowarzyszenie Ruch Wspólnot Obronnych, Warszawa 2011.
- Bulenda T., *Kryminologiczne i polityczno-kryminalne problemy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec młodocianych do lat 18*, [w:] Hołyst B., Ambrozik W., Stępnia P. (red.) *Więziennictwo – nowe wyzwania*, CZSW, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, COSSW w Kaliszu, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001.
- Buzan B., *People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*, Harvester Wheatsheaf Publisher, Hemel Hempstead 1991.
- Buzan B., *People, states and fear. The national security problem in international relations*, Harvester Wheatsheaf Publisher, Brighton 1983.
- Buzan B., Wæver O., De Wilde J., *Security: a new framework for analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1998.
- Chmielewski A., *Bezpieczeństwo energetyczne państwa. Geopolityczne uwarunkowania*, Wydawnictwo MM, Warszawa 2009.
- Chmielewski P., *Homo agens. Instytucjonalizm w naukach społecznych*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2011.
- Cieślarczyk M., *Metody i techniki badawcze stosowane w badaniach problemów bezpieczeństwa*, [w:] Czupryński A., Wiśniewski B., Zboina J. (red.), *Bezpieczeństwo. Teoria – badania – praktyka*, Centrum Naukowo-Badawcze Ochrony Przeciwpowodziowej im. Józefa Tuliszkowskiego - Państwowy Instytut Badawczy, Józefów 2015.
- Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2011.
- Ciosek M., *Człowiek w obliczu izolacji więziennej*, Wydawnictwo Stella Maris, Gdańsk 1995.
- Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 2001.
- Ciosek M., *Zakład karny jako instytucja resocjalizacyjna*, [w:] Urban B., Stanik J.M. (red.), *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

- Creswell J.W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Czerwińska E., Sterzel J., *Miejsce Służby Więziennej w systemie bezpieczeństwa państwa*, [w:] Górski P. (red.), *Rola i zadania służb w systemie bezpieczeństwa publicznego*, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2013.
- Fayol H., *Administracja przemysłowa i ogólna oraz nauka o administracji w zastosowaniu państwa*, Księgarnia Wł. Wilak, Poznań 1947.
- Foucault M., *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2020.
- Frankfort-Nachmias C., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- Fuchs G., *Intucja w bezpieczeństwie personalnym w jednostkach penitencjarnych RP*, praca doktorska. Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego w Warszawie, Warszawa 2020.
- Gałęziowska M., *Cechy instytucji totalnej na przykładzie kultury organizacyjnej więzienia progresywnego w Jaworznie (1951-1956)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2019.
- Gierszewski J., Pieczywok A., *Metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2020.
- Goffman E., *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] Derczyński A., Jasińska-Kania J., Szacki J. (red.), *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, PWN, Warszawa 1975.
- Goffman E., *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2011.
- Gould J., Kolb W.L. (red.), *A Dictionary of the social sciences*, Tavistock, London 1964.
- Górski P., *Aspekty niemilitarne systemu obronnego państwa*, [w:] Kulczycki R., Wiśniewski B. (red.), *Współdziałanie struktur organizacyjnych resortu spraw wewnętrznych i administracji z pozostałymi elementami systemu obronnego*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2005.
- Greń J., *Statystyka matematyczna. Modele i zadania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1975.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2008.

- Grzesiak S., *Prewencja recydywy przestępczej jako proces zarządzania zmianą w warunkach izolacji więziennej*, [w:] Kośmider T., Kołtun L., *Współczesny wymiar bezpieczeństwa publicznego. Kształtowanie bezpiecznych przestrzeni. Działania profilaktyczne*, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, Warszawa 2019.
- Hughes E.C., *Men and Their Work*, Quid Pro, Illinois 1958.
- Jarmoszko S., *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo – Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2015.
- Jędrzejak K., *Przygotowanie funkcjonariuszy Służby Więziennej do wykonywania zadań ochronno-obronnych*, [w:] Kalina R.M., Klukowski K., Jędrzejak K., Kaczmarek A. (red.), *Współczesne kierunki rozwoju kultury fizycznej w formacjach obronnych*, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Warszawa 2000.
- Kalaman M., *Prawno-organizacyjne uwarunkowania działalności Służby Więziennej*, [w:] Misiuk A., Kalaman M. (red.), *Kierunki zmian organizacyjno-technicznych w Służbie Więziennej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.
- Kalinowski M., *Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] Urban B., Stanik J.M. (red.), *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Kędzierski W., *Prawne, penitencjarne i społeczne dylematy resocjalizacji instytucjonalnej*, [w:] Badowska-Hodyr M. (red.), *Patologia społeczna. System penitencjarny w kontekście społecznych zagrożeń i szans*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016.
- Kiciński K., *Bezpieczeństwo psychospołeczne. System bezpieczeństwa Polski*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 1993.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011.
- Kitler W., *Nowe myślenie i działania zmierzające do realizacji koncepcji Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] M. Minkina, J. Zieliński (red.), *Od nauk wojskowych do nauk o bezpieczeństwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2016; Kitler W., *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Kitler W., *Pojęcie i struktura systemu bezpieczeństwa narodowego RP w ujęciu procesualnym i teoretycznym*, [w:] Kitler W. (red.) *Minister Obrony Narodowej*

- i Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych w systemie kierowania bezpieczeństwem narodowym RP. Podstawowe problemy*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013.
- Kitler W., *System bezpieczeństwa narodowego (państwa)*, [w:] Pawłowski J. (red.), *Podstawy bezpieczeństwa narodowego (państwa)*, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2017.
- Kitler W., *System bezpieczeństwa narodowego RP – podstawowe założenia koncepcji struktury SBN RP*, [w:] Kitler W., Drabik K., Szostek I., *System bezpieczeństwa narodowego RP. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2014.
- Kitler W., *System bezpieczeństwa współczesnego państwa*, [w:] Pawłowski J., *Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu). Implikacje*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2015.
- Kołodziejczyk A., *Bezpieczeństwo jako „wędrujące” pojęcie*, [w:] Jagusiak B., Jagiełło-Tondera A. (red.), *Język w dyskursie o bezpieczeństwie*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2020.
- Kołodziejczyk A., Cieślarczyk M., *Czynnik X. Morale w życiu osobistym, w działalności społecznej i zawodowej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2019.
- Kołodziejczyk A., Grygorczyk-Jędrusik N., *Wypalenie zawodowe a zaufanie wśród funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej*, [w:] Maciejewski J., Pieńkowski P., Stochmal M. (red.), *Socjologia grup dyspozycyjnych. Pomiędzy teorią nauk społecznych a praktyką*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2019.
- Kołodziejczyk A., *Janusowe oblicze organizacji mundurowych*, [w:] Maciejewski J., Stochmal M. (red.), *Metodologiczne problemy w badaniach grup dyspozycyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.
- Kołodziejczyk A., *O użyteczności perspektywy socjologicznej w badaniu problemów bezpieczeństwa życia zbiorowego*, [w:] Fałdowska M., Filipek A., Ważniewska J. (red.), *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa*, Tom V. *Jedność i różnorodność w naukach o bezpieczeństwie i obronności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2017.
- Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975.

- Kozub M., *Strategiczne środowisko bezpieczeństwa*, [w:] Brzozowski A., Kozub M., Niedźwiecki R. (red.), *Wprowadzenie do strategii bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Łódź 2010.
- Kuc B., Ścibiorek Z., *Zarys metodologii nauk o bezpieczeństwie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Kuczyński T., [w:] Kuczyński T., Wróbel A., Hauser R., Niewiadomski Z., Stelina J. i inni (red.), *System Prawa Administracyjnego*, t. 11. *Stosunek służbowy*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Kuć M., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2013.
- Kumaniecki K., *Słownik łacińsko-polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Kuryłowicz M., *Zasoby systemu bezpieczeństwa państwa – służba więzienna. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] Kośmider T., Strzelec M. (red.), *Rozważania nad problematyką bezpieczeństwa publicznego. Przeciwdziałanie zagrożeniom. Rola Służb*, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, Warszawa 2019.
- Lasocik Z., *Organizacja i zasady działania więziennictwa*, [w:] Bulenda T., Musidłowski R. (red.), *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
- Lasoń M., *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych*, [w:] Cziomer E. (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2010.
- Lebowa D., *Państwowe służby w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego*, [w:] Zdyb M., Stelmasiak J., Sikora K. (red.), *System bezpieczeństwa i porządku publicznego. Organy i inne podmioty administracji*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2020.
- Lesiak M., *Bрудna praca w zawodach medycznych. Konteksty interakcji pacjent – personel medyczny w procesie leczenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.
- Lewandowski M., *Zderzenie cywilizacji w mikroskali. Czy polskim jednostkom penitencjarnym grozi destabilizacja na tle narodowościowym?*, [w:] Urbański D., Panek M. (red.), *Obywatele miast. Miasta obywateli. Wokół problematyki bezpieczeństwa społeczności lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku, Płock 2020.

- Lizak Z., *Medialny wizerunek więziennictwa*, [w:] Hołyst B, Ambrozik W., Stępnik P. (red.), *Więziennictwo. Nowe wyzwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, CZSW, COSSW w Kaliszu, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, Warszawa – Poznań – Kalisz 2001.
- Lizak Z., *Stres organizacyjny funkcjonariuszy Służby Więziennej*, [w:] Ambrozik W., Stępnik P. (red.), *Problemy organizacji i zarządzania więzieniem*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, CZSW, COSSW w Kaliszu, Poznań – Warszawa – Kalisz 1999.
- Lubicki L. (red.), *Młodociani więźniowie. Problemy współczesnej rzeczywistości penitencjarnej*, Zakład Karny we Włocławku, Włocławek 2001.
- Lutostański M., *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Studium problemów teoretycznych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2011.
- Machel H., *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2003.
- Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012.
- Maciejewski J., Liberacki M. (red.), *Rekrutacja do grup dyspozycyjnych – socjologiczna analiza problemu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011.
- Maciejewski J., Nowaczyk O. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- Maciejewski J. (red.), *Grupy dyspozycyjne w obliczu Wielkiej Zmiany: kulturowe i społeczne aspekty funkcjonowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010.
- Maciejewski J., *Wzór społeczny funkcjonariusza Służby Więziennej w koncepcjach socjologicznych*, [w:] Kowalczyk D., Mudrecka I. (red.), *Funkcjonowanie kadry penitencjarnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Studia i Rozprawy z Pedagogiki Resocjalizacyjnej*, t. 4, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013.
- Malec J., *Szczególna ochrona więźniów*, [w:] *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, część III, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 1998.

- Malec N., *Rola Służby Więziennej w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku w jednostkach penitencjarnych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2018.
- Malewski M., *Teorie andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998.
- March J.G., Olsen J.P., *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
- Maslach Ch., *Wypalenie – w perspektywie wielowymiarowej*, [w:] Sęk H. (red.), *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Mazurek M., Zoń M. (red.), *Służba Więzienna. Komentarz*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Menard C., Shirley M.M., *Introduction*, [in:] Menard C., Shirley M.M. (red.), *Handbook of New Institutional Economics*, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg 2008.
- Merton R.K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Mica A., *Sociology as Analysis of the Unintended. From the Problem of Ignorance to the Discovery of the Possible*, Routledge Taylor & Francis Group, Abingdon 2018.
- Milewski S., *Ciemne sprawy dawnych warszawiaków*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982.
- Mills M., Drews S.K., Gassaway B.M., *Concluding Thoughts*, [w:] Mills M., Drews S.K., Gassaway B.M. (red.), *Dirty Work*, Baylor University Press Waco, Texas 2007.
- Misiuk A., *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.
- Misiuk A., Kalaman M. (red.), *Kierunki zmian organizacyjno-technicznych w Służbie Więziennej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.
- Moczydłowski P., *Drugie życie więzienia*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2002.
- Morawski Z., *Prawne determinanty pozycji, roli i statusu warstw dyspozycyjnych społeczeństwa Polski na przykładzie trzech organizacji formalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- Nawój J., *Niektóre zagadnienia doboru do roli zawodowej funkcjonariusza więziennego i kierowanie jego rozwojem*, [w:] *Nabór i szkolenie funkcjonariuszy Służby Więziennej w polskim systemie penitencjarnym. Diagnoza, ocena, prognoza*, Kalisz 1995.
- Niełacznna M., *Mechanizm nie – doskonały? Dobra administracja więzienna – ustalenia i konkluzje badawcze*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2017.

- Niewiadomska I., *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2007.
- Nowak S., *Metodologia badań socjologicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1970.
- Nowak S., *Metodologia badań społecznych.*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Nowakowski Z., Pomykała M., Rajchel J., Rajchel K., Tokarski H., *Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Wydawnictwo TNP, Warszawa 2009.
- Nowicka B., *Determinanty zaangażowania skazanych młodocianych w podkulturę przestępczą*, [w:] Lubicki L. (red.), *Młodociani więźniowie. Problemy współczesnej rzeczywistości penitencjarnej*, Zakład Karny we Włocławku, Włocławek 2001.
- Offe C., *Projektowanie instytucji w krajach Europy wschodniej w okresie przemian*, [w:] Hausner J. (red.), *Narodziny demokratycznych instytucji. Studia nad systemem reprezentacji interesów*. Tom 3, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1995.
- Ohlin L.E., *Sociology and the Field of Corrections*, Russell Sage Foundations, New York 1956.
- Oniszczenko W., *Stres to brzmi groźnie*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993.
- Oppenheim A.N., *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2004.
- Paździor M., Szmulik B. (red.), *Instytucje bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2012.
- Peters B.G., *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*, Continuum, London, New York 1999.
- Petruk E., *Drugie życie wśród skazanych recydywistów w ocenie wychowawców i oddziałowych – na przykładzie Zakładu Karnego w Chełmie*, [w:] Materiały (referaty, sprawozdania) z Konferencji nt. Podkultura więzienna w aresztach śledczych i zakładach karnych, COSSW w Kaliszu, Kalisz 1994.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010.
- Pilecki G., *Wybrane problemy etyki zawodowej funkcjonariuszy służby więziennej*, [w:] Chmielewska H., Grabowski A., Jędrzejak K., Pilecki G., Wesołowska-Krzysztofek

- I., Żywicka D. (red.), *Wybrane zagadnienia psychospołeczne instytucji penitencjarnych*, COSSW w Kaliszu, Kalisz 1996.
- Piotrowski A., *Stres i wypalenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.
- Pomiankiewicz J., *Miejsce i rola Służby Więziennej w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego oraz obronnego Rzeczypospolitej*, [w:] Piędel A., Pomiankiewicz J., Żebrowski A. (red.), *Państwo, prawo, bezpieczeństwo, ekonomia i edukacja w obliczu zagrożeń XXI wieku*, t. 1 *Państwo – Bezpieczeństwo*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, Nisko 2014.
- Pomiankiewicz J., *Więziennictwo w systemie bezpieczeństwa państwa – doświadczenia polskie od 1918 roku do dziś*, [w:] Pięta J., Purski B. (red.), *Współczesne dylematy bezpieczeństwa – teoria i praktyka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, Warszawa 2009.
- Pomiankiewicz J., *Więziennictwo w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa – zarys problematyki*, [w:] Piędel A., Pomiankiewicz J., Powęska M., Żebrowski A. (red.), *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Wybrane aspekty*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, Nisko 2018.
- Porowski M., *Funkcje administracji penitencjarnej*, [w:] Hołyst B. (red.), *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1984.
- Porowski M., Rzepliński A., *O granicach reformy więziennictwa*, Warszawa 1984.
- Przesławski T., *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- Przybyliński S., *Podkultura więzienna. Wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2010.
- Pytkowski W., *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.
- Rejman J., *Zmiana w polskim systemie penitencjarnym. Ograniczenia i możliwości*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.
- Sienkiewicz P., *Teoria efektywności systemów kierowania*, Wydawnictwo Akademii Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, Warszawa 1979.
- Silverman D., *Prowadzenie badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

- Snopek M., *Sens i nonsens roszczeniowości skazanych. Pedagogiczne i prawne aspekty funkcjonowania instytucji skargowości w realiach polskich więzień*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2020.
- Stańczyk J., *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, FNCE Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2017.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996.
- Stochmal M. (red.), *Socjologia grup dyspozycyjnych. Pomiędzy teorią nauk społecznych a praktyką*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2019.
- Stoner F., Wankl Ch., *Kierowanie*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 1992.
- Swoboda P., *Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego w systemie bezpieczeństwa państwa*, [w:] Śliwa M., Żebrowski A., Kłaczyński R. (red.), *Bezpieczeństwo RP. Wczoraj i dziś. Studia z zakresu bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2014.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2008.
- Szałański J., *Zadania diagnozy i psychokorekty w procesie optymalnej readaptacji psychospołecznej więźniów*, [w:] Machel H., Paliwoda M., Spryszyńska M. (red.) *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Gdańsk 2006.
- Szatkowska A., *Czynniki osobowościowe i etyka zawodowa funkcjonariuszy Służby Więziennej a efektywność wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] Randalaska D., Kalaman M., *Konteksty kreowania przestrzeni polskiego więzienia*, COSSW w Kaliszu, Kalisz 2014.
- Szczepanik R., *Prowadzenie badań naukowych w warunkach izolacji więziennej*, [w:] Kuźma I.B. (red.), *Tematy trudne. Sytuacje badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
- Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2010.
- Szymanowski T., *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Świniarski J., *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Departament Społeczno-Wychowawczy Ministerstwa Obrony Narodowej, Agencja Wydawnicza Egros, Warszawa 1999.

- Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Ulmak, Warszawa - Pruszków 1997.
- Urbanowicz L., *Wizerunek służby więziennej w środkach masowego przekazu*, [w:] Ambrozik W., Stępnia P. (red.), *Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej*, COSSW w Kaliszu, Poznań – Warszawa – Kalisz 2004.
- Wagner J., *Border Management in Transformation. Transnational Threats and Security Policies of European States*, Springer Publishing, Cham 2021.
- Warylewski J., *O wybranych funkcjach i celach kary pozbawienia wolności*, [w:] Machel H., Paliwoda M., Spryszyńska M. (red.), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce - w poszukiwaniu skuteczności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.
- Wawrzusiszyn A., *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*, Centrum Szkolenia Straży Granicznej w Kętrzynie, Kętrzyn 2010.
- Wentland T., *Niektóre problemy zawodowe wychowawców służby więziennej*, [w:] Machel H. (red.), *Problem podmiotowości człowieka w pedagogice specjalnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1997.
- Wiśniewski B., *System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2013.
- Witek-Malicka W., *Dzieci z Auschwitz – Birkenau. Socjalizacja w obozie koncentracyjnym na przykładzie Dzieci Oświęcimia*, Wydawnictwo Nomos, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice-Kraków 2013.
- Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.
- Wójcik K., *Nieformalne podziały osadzonych i ich wpływ na funkcjonowanie jednostek penitencjarnych*, [w:] Kozaczuk F. (red.), *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009.
- Ziemiński S., *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973.
- Zięba R., *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] Bobrow D.B., Haliżak E., Zięba R. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1997.
- Zimny Z.M., *Zarys metodologii badań społecznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 2001.
- Żywucka-Kozłowska E., *Podkultura więzienna*, Print Group Daniel Krzanowski, Szczecin 2007.

Akty normatywne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. z 2021 r. poz. 478).

Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. *o zmianie ustawy o Służbie Więziennej* (Dz.U. z 2016 r. poz. 2149).

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. *o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej* (Dz.U. z 2019 r. poz. 2418).

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. *o ochronie informacji niejawnych* (Dz.U. z 2019 r. poz. 742).

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. *o Służbie Więziennej* (Dz.U. z 2021 r. poz. 1064, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 30 maja 2008 r. *o zmianie ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego* (Dz.U. z 2008 r. poz. 719).

Ustawa z dnia 7 września 2007 r. *o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego* (Dz.U. z 2007 r. poz. 1366).

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. *o zarządzaniu kryzysowym* (Dz.U. z 2020 r. poz. 1856).

Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. *o stanie wyjątkowym* (Dz.U. z 2017 r. poz. 1928).

Ustawa z dnia 10 września 1999 r. - *Kodeks karny skarbowy* (Dz.U. z 2021 r. poz. 408).

Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. *o świadku koronnym* (Dz.U. z 2016 r. poz. 1197).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny* (Dz.U. z 2021 r. poz. 2345).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks karny wykonawczy* (Dz.U. z 2021 r. poz. 53, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - *Kodeks postępowania karnego* (Dz.U. z 2021 r. poz. 534).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. *o Policji* (Dz.U. z 2021 r. poz. 1882).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2019 r. *w sprawie szczegółowego trybu działań funkcjonariuszy Służby Więziennej podczas wykonywania czynności służbowych* (Dz.U. z 2019 r. poz. 2518).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2003 r. *w sprawie obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa oraz ich szczególnej ochrony* (Dz.U. Nr 116, poz. 1090).

Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 2021 r. *w sprawie psów służbowych w Służbie Więziennej* (Dz.U. z 2021 r. poz. 2360).

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 października 2020 r. w sprawie *stanowisk służbowych, na których funkcjonariusze Służby Więziennej nie mają obowiązku noszenia umundurowania i wyposażenia polowego* (Dz.U. z 2020 r. poz. 1855).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 listopada 2018 r. w sprawie *uposażenia zasadniczego funkcjonariuszy Służby Więziennej* (Dz.U. z 2021 r. poz. 1456).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 lipca 2018 r. w sprawie *utworzenia Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie* (Dz.U. z 2018 r. poz. 1461).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 2018 r. w sprawie *umundurowania i wyposażenia polowego funkcjonariuszy Służby Więziennej* (Dz.U. z 2018 r. poz. 1391).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie *regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania* (Dz.U. 2016 poz. 2290).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie *regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności* (Dz.U. z 2016 r. poz. 2231).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie *sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej* (Dz.U. z 2016 r. poz. 1804).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie *wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych* (Dz.U. z 2016 r. poz. 302).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie *czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności* (Dz.U. z 2020 r. poz. 869).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 lutego 2011 r. w sprawie *trybu współdziałania Służby Więziennej z Policją w przypadku zagrożenia lub naruszenia bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej Służby Więziennej lub konwoju* (Dz.U. Nr 31, poz. 154).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie *określenia stanowisk w Służbie Więziennej, na których służbę mogą pełnić wyłącznie funkcjonariusze* (Dz.U. z 2020 r. poz. 1946).

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 listopada 2010 r. w sprawie uzbrojenia Służby Więziennej oraz rodzajów broni i środków ochrony stosowanych przez jej funkcjonariuszy w czasie pełnienia obowiązków służbowych (Dz.U. z 2021 r. poz. 1450).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2013 r. poz. 1067).
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie siedzib, terytorialnego zasięgu i szczegółowego zakresu działania dyrektorów okręgowych Służby Więziennej oraz struktury organizacyjnej okręgowych inspektoratów Służby Więziennej (Dz.U. MS, poz. 320).
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 listopada 2018 roku w sprawie nadania statutu Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lutego 2017 r. w sprawie określenia zakresu zapewniania przez Służbę Więzienną porządku i bezpieczeństwa w Ministerstwie Sprawiedliwości oraz Prokuraturze Krajowej.
- Zarządzenie nr 41/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 7 września 2018 r. w sprawie powołania zespołu do spraw aktualizacji i nadzoru nad planem ochrony infrastruktury krytycznej obejmującej system informatyczny Centralna Baza Danych Osób Pozbawionych Wolności Noe.NET.
- Zarządzenie nr 23/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 kwietnia 2018 r. w sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych.
- Zarządzenie Nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.
- Zarządzenie nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych.
- Zarządzenie nr 32/15 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Centralnemu Zarządowi Służby Więziennej.

Zarządzenie nr 24/2014 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 10 lipca 2014 roku w sprawie przeciwdziałania przedostawaniu się substancji odurzających i ich obrotowi na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych.

Zarządzenie nr 38/2012 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 maja 2012 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykorzystania psów do realizacji zadań Służby Więziennej.

Zarządzenie nr 3/2011 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 11 stycznia 2011 r. w sprawie zasad organizacji i zakresu działania etatowych Grup Interwencyjnych Służby Więziennej.

Zarządzenie nr 43/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 13 sierpnia 2010 r. w sprawie ustalania metod i form działalności w zakresie ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej.

Regulamin Nr 1/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 października 2010 r. w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.

Regulamin nr 2/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 18 października 2010 r. w sprawie sposobu pełnienia służby przez funkcjonariuszy Służby Więziennej.

Dekret 202 Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych (Dz. Pr. P. P. 1919 nr 15 poz. 202).

Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013.

Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022 przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r.

Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli), Nowy Jork 1984.

Artykuły naukowe:

Allonneau A., Mercier S., Maurin O., Robardet F., Menguy-Fleuriot A., Luu S.C., Louyot C., Jacques N., Jouffroy R., Śliwka B., *Lead contamination among Paris Fire Brigade firefighters who fought the Notre Dame Cathedral fire in Paris*, „International Journal of Hygiene and Environmental Health” 2021, no. 233.

Berent M., *Z rozważań nad wydolnością polskiego więziennictwa przez pryzmat kary bezwzględnej pozbawienia wolności*, „Wiedza Prawnicza” 2012, nr 4.

- Bernaś M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi w jednostce penitencjarnej*, „Acta Universitas Wratislavenensis Socjologia” 2008, XLIV.
- Bielecki M., *Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, nr 1(241).
- Bonini Campos J.A.D. et al., *Burnout Syndrome and alcohol consumption in prison employees*, „Revista Brasileira de Epidemiologia” 2016, no 1(10).
- Borowski A., *Służba Więzienna a współdziałanie w systemie bezpieczeństwa*, „International Letters of Social and Humanistic Sciences” 2014, nr 2.
- Bowden C., Tellier C., *Predicting work-related stress among correctional officers. A metaanalysis*, „Journal of Criminal Justice” 2004, no. 32.
- Brzezińska M., Tarnowska D., *Ochrona życia i zdrowia oskarżonego w związku z tymczasowym aresztowaniem*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2013, nr 13.
- Chmielewski P., *Nowa analiza instytucjonalna. Logika i podstawowe zasady*, „Studia Socjologiczne” 1994, nr 3-4(134-135).
- Ciszek M., *Teoretyczne podstawy bezpieczeństwa państwa*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2012, nr 9.
- Cylkowski T., *Rola Policji w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” 2015, nr 20.
- Czekaj K., *Wypalenie zawodowe personelu więziennego jako efekt dyspozycyjnej i sytuacyjnej oceny stresu*, „Państwo i społeczeństwo”, nr 2(15).
- Ellis L., *Religiosity and Criminality from the Perspective of Arousal Theory*, „Journal of Research in Crime and Delinquency” 1987, no 3(24).
- Finn P., *Correctional officer stress: A cause for concern and additional help*, „Federal Probation” 1998, no 2(62).
- Grier T., Dinkeloo E., Reynolds M., Jones B.H., *Sleep duration and musculoskeletal injury incidence in physically active men and women: A study of U.S. Army Special Operation Forces soldiers*” 2020, no 3(6).
- Haftendorf H., *The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security*, „International Studies Quarterly” 1991, no 1(35).
- Jewkes Y., *Autoethnography and emotion as intellectual resources: Doing prison research differently*, „Qualitative Inquiry” 2012, no. 18.
- Kaczmarek M., *Zakład karny jako system społeczny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67–68.

- Kirson Weinberg S., *Aspects of the Prison's Social Structure*, „American Journal of Sociology” 1942, XLVII.
- Kitler W., *System bezpieczeństwa narodowego RP – aspekty prawno-organizacyjne*, „Wiedza Obronna” 2019, nr 3(268).
- Kołodziejczyk A., *Bezpieczeństwo jako fenomen społeczny. Pojęcie bezpieczeństwa, jego interpretacje i odmiany*, „Seculum Christianum: pismo historyczno-społeczne” 2007, nr 1(14).
- Konecki K.T., *Jażń w totalnej instytucji obozu koncentracyjnego*, „Kultura i społeczeństwo” 1985, nr. 3.
- Koziej S., *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Kwartalnik Biura Bezpieczeństwa Narodowego” 2011.
- Kukułka J., *Nowe uwarunkowania i wymiary bezpieczeństwa narodowego Polski*, „Więś i Państwo” 1995, nr 1.
- Lambert E.G, Hogan N.L., Barton S.M., *Satisfied correctional staff: A review of literature on the correlates of correctional staff job satisfaction*, „Criminal Justice and Behavior” 2002, no. 29.
- Lambert E.G., Hogan N.L., Jiang S., Elechi O., Benjamin B., Morris A., Laux J.M., Dupuy P., *The relationship among distributive and procedural justice and correctional life satisfaction, burnout, and turnover Intent: An Exploratory study*, „Journal of Criminal Justice” 2010, no. 38.
- Lambert E.G., Kim B., Keen L.D., Cheeseman K., *Testing a gendered models of job satisfaction and work stress among correctional officers*, „Journal of Crime and Justice” 2015, no 4(28).
- Lewandowski M., Kołodziejczyk A., *Śłużba Więzienna w systemie bezpieczeństwa narodowego RP. Wnioski z badań systemowych*, „The Prison Systems Review” 2021, nr 4(113).
- Lewandowski M., *Zadania Śłużby Więziennej na rzecz bezpieczeństwa państwa – kierunki zmian*, „Wiedza Obronna” 2019, nr 1-2(266-267).
- Lisiecki M., *Okoliczności utworzenia Straży Granicznej. Miejsce i rola Straży Granicznej w systemie bezpieczeństwa narodowego po zmianach ustrojowych w Polsce*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2012-2013, nr 1(8-9).
- March J.G., Olsen J.P., *The new institutionalism: organizational factors in political life*, „American Political Science Review” 1984, no. 3(78).

- Maslow A.H., *A Theory of Human Motivation*, „Originally Published in Psychological Review” 1943, no 4(50).
- Maycock M., McGuckin K., Morrison K., *‘We are “free range” prison officers’, the experiences of Scottish Prison Service throughcare support officers working in custody and the community*, „Probation Journal” 2020, no 4(67).
- Miszewski K., *Socjolog w kryminale: więzienie jako nieprzyjazny teren badań*, „Przegląd Socjologiczny” 2005, nr 3.
- Nawój J., *Osobowościowe uwarunkowania wypalenia zawodowego funkcjonariuszy więziennych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2000, nr 28–29.
- Ostrom E., *An agenda for the study of institutions*, „Public Choice” 1986, no. 48.
- Pane M., *Factor Influencing Depersonalization on Prison Employees*, „European Journal of Social Sciences Education and Research” 2016, no. 3(3).
- Piotrowski A., *Medialny wizerunek Służby Więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 67-68.
- Pływaczewski E., Pomiankiewicz J., *Więziennictwo jako element systemu bezpieczeństwa wewnętrznego państwa - wariant polski i aspekty międzynarodowe*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 82, s. 95.
- Podyma M., *Służba Więzienna w systemie bezpieczeństwa państwa w kontekście zarządzania kryzysowego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Agrobiznesu” 2012, nr 48.
- Polcikiewicz Z., *Wojska Obrony Terytorialnej w systemie bezpieczeństwa narodowego Polski*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki humanistyczne, społeczne i techniczne” 2016, nr 1(7).
- Pomiankiewicz J., *Stres i wypalenie zawodowe funkcjonariuszy Służby Więziennej – uwarunkowania, przejawy, konsekwencje – zarys problemu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010.
- Posłuszny Ł., *Instytucje totalne dzisiaj: stan badań, krytyka, rekonfiguracje*, „Studia Socjologiczne” 2017, nr 4(227).
- Quirk A., Lelliott P., Seale C., *The Permeable Institution: An Ethnographic Study of Three Acute Psychiatric Wards in London*, „Social Science & Medicine” 2016, no 63.
- Reiter K., *Making windows in walls: Strategies for prison research*, „Qualitative Inquiry” 2014, no. 4(20).
- Ręclawowicz S., Wrześciński J.A., *Krajowy system ratowniczo-gaśniczy w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2016, nr 106.

Sekułowicz M., *Pracownicy zakładów karnych wobec zagrożenia wypaleniem zawodowym.*

Diagnoza zjawiska, „Resocjalizacja Polska” 2019, nr 18.

Stańczyk J., *Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2010/2011, nr 5.

Stogner J., Miller B.L., McLean K., *Police Stress, Mental Health, and Resiliency during the COVID-19 Pandemic*, „American Journal of Criminal Justice” 2020, no 4(45).

Stojkovic S., *Social Base of Power and Control Mechanisms among Conventional Administrations in a Prison Organization*, „Journal of Criminal Justice” 1985, no 2(14).

Witkowska-Grabias E., Wierzbicki K., *Bezpieczeństwo personelu jednostek penitencjarnych – napaści na funkcjonariuszy Służby Więziennej w latach 2009-2020*, „The Prison Systems Review” 2021, nr 2(111).

Artykułu popularno-naukowe:

Linder G., *System Dozoru Elektronicznego*, „Forum Służby Więziennej” 2018, nr 245.

Nasiłowski P., *System dozoru elektronicznego w praktyce*, „Na wokandzie” 2018, nr 29.

A. Pilarska-Jakubczak, *Ta praca to wyróżnienie*, „Forum Penitencjarne” 2018, nr 1 (236).

Źródła internetowe:

Kołodziński E., *Wprowadzenie do zarządzania bezpieczeństwem*,

<http://uwm.edu.pl/mkzk/download/wprowadzenie.pdf> (dostęp 27.05.2020).

Słojewska A., *Więzenia: Polska w europejskiej czołówce pod względem liczby*

osadzonych, „Rzeczpospolita” 03.04.2019 r., <https://www.rp.pl/Prawo-karne/304039909-Wiezienia-Polska-w-europejskiej-czolowce-pod-wzglem-liczby-osadzonych.html> (dostęp 1.05.2020).

Zarzycka R., *Teoria i piramida potrzeb ludzkich według Masłowa*,

http://zarzyccy.pl/p_piramida-potrzeb-maslowa.html (dostęp 14.03.2020).

Apolityczność, <https://sjp.pl/apolityczny> (dostęp 4.07.2020).

Białoleka. Narkotyki w areszcie, 500 zł za paczkę. "Słowik" wśród oskarżonych,

<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-07-26/slowik-grypsowal/> (dostęp 4.06.2022).

Humanitaryzm, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/humanitaryzm.html> (dostęp 7.06.2020).

Informacja o zaludnieniu jednostek penitencjarnych, CZSW, Warszawa 2021,

<https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--komunikat> (dostęp 31.12.2021).

- Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 grudnia 2021 r.*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as> (dostęp 31.12.2021).
- Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 1 stycznia 2022 r.*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as> (dostęp 26.01.2022).
- Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 18 października 2021 r.*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as> (dostęp 31.10.2021).
- Statystyka miesięczna za styczeń 2022 r.*, <https://sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna> (dostęp 17.02.2022).
- Statystyka roczna za 2020 rok*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp 8.01.2022).
- Środki zapobiegawcze*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/srodki-zapobiegawcze;3984274.html> (dostęp 13.06.2020).
- <https://serwisy.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/1235661,stryjk-wloski-w-sluzbie-wiezionej.html> (dostęp 3.01.2019).
- <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/wymiar-sprawiedliwosci/wymiar-sprawiedliwosci/osadzeni-w-zakladach-karnych-i-aresztach-sledczych,2,1.html> (dostęp 10.03.2021).
- <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-potulicach-zagladamy-za-wiezienny-murdzial-ochrony-w-strukturze-jednostki-penitencjarnej> (dostęp 8.02.2021).
- <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/departament-wykonania-orzeczen-i-probacji> (dostęp 5.07.2020).
- <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/podstawowe-informacje> (dostęp 17.07.2020).
- <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/areszt-sledczy-w-bydgoszczy-testujemy-nowa-centralna-baze-danych-osob-pozbawionych-wolnosc> (dostęp 6.07.2020).
- <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-nr-2-w-lodzi-wiezienna-sluzba-zdrowia> (dostęp 8.02.2021).
- <https://sw.gov.pl/jednostka/biuro-dozoru-elektronicznego> (dostęp 28.05.2020).
- <https://www.sw.gov.pl/okreg/centralny-Zarzad-Sluzby-Wiezionej> (dostęp 7.07.2020).
- <https://www.sw.gov.pl/strona/centralny-zarzad-sluzby-wiezionej-nauczanie-skazanych-w-zakladach-karnych-i-aresztach-sledczych> (dostęp 16.08.2021).
- <https://www.sw.gov.pl/strona/ministerialny-program-pracy-wiezniow> (dostęp 16.07.2020).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-lublinie> (dostęp 12.01.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-olsztynie> (dostęp 12.01.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-opolu> (dostęp 5.11.2021).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-slupsku> (dostęp 5.11.2021).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-zielonej-gorze> (dostęp 10.01.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-osrodek-szkolenia-sluzby-wiezionej-w-kulach> (dostęp 4.02.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-osrodek-szkolenia-sluzby-wiezionej-w-sucej> (dostęp 4.02.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-bialystok> (dostęp 5.11.2021).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-we-wroclawiu> (dostęp 12.01.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-2-w-grudziadzu> (dostęp 12.01.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-raciborz> (dostęp 5.11.2021).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-gdansku-przerobce> (dostęp 12.01.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-plocku> (dostęp 31.10.2021).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-przemyslu> (dostęp 12.01.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-sieradzu> (dostęp 5.11.2021).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-stargardzie> (dostęp 12.01.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-trzebini#prettyPhoto> (dostęp 5.11.2021).

<https://www.sw.gov.pl/strona/struktura-sw> (dostęp 12.01.2022).

<https://www.sw.gov.pl/strona/wspolpraca-miedzynarodowa> (dostęp 4.05.2020).

<https://wskip.edu.pl/podstawowe-informacje-o-uczelni/> (dostęp 5.07.2020).

WYKAZ TABEL

Tabela 3.1. Wykaz jednostek penitencjarnych uwzględnionych w przeprowadzonych badaniach (opracowanie własne)	117
Tabela 5.1. Ocena skuteczności wykonywania kar i środków izolacyjnych w jednostkach penitencjarnych	185
Tabela 5.2. Ocena wykonywania tymczasowego aresztowania.....	185
Tabela 5.3. Humanitarność traktowania osób pozbawionych wolności w opinii personelu Służby Więziennej.....	186
Tabela 5.4. Skuteczność zapewniania ochrony społeczeństwa przed sprawcami przestępstw w opinii personelu Służby Więziennej.....	187
Tabela 5.5. Zapewnianie porządku i bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych w opinii personelu Służby Więziennej.....	187
Tabela 5.6. Ocena jakości realizacji czynności profilaktycznych w jednostkach penitencjarnych	188
Tabela 5.7. Ocena odpowiedniego przygotowania personelu Służby Więziennej do wykonywania zadań związanych z funkcją izolacyjną więziennictwa.....	190
Tabela 5.8. Ocena jakości prowadzonych oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osadzonych w jednostkach penitencjarnych	190
Tabela 5.9. Ocena odpowiedniego przygotowania personelu Służby Więziennej do wykonywania zadań związanych z funkcją poprawczą więziennictwa.....	192
Tabela 5.10. Opinie na temat występowania konfliktu pomiędzy realizacją zadań w ramach funkcji poprawczej i izolacyjnej	193
Tabela 5.11. Ocena możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją socjalno-bytową Służby Więziennej w jednostkach penitencjarnych.....	194
Tabela 5.12. Ocena sposobu realizacji ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów”	195
Tabela 5.13. Ocena możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej w jednostkach penitencjarnych	196
Tabela 5.14. Opinie na temat zmian jakie należałoby wprowadzić, aby lepiej wykonywać zadania w ramach poszczególnych funkcji więziennictwa	197
Tabela 5.15. Opinie na temat ważności funkcji izolacyjnej Służby Więziennej a płeć respondentów	204

Tabela 5.16. Opinie na temat ważności funkcji izolacyjnej Służby Więziennej a wiek respondentów.....	204
Tabela 5.17. Opinie na temat ważności funkcji izolacyjnej Służby Więziennej a stanowisko służbowe.....	205
Tabela 5.18. Opinie na temat ważności funkcji poprawczej Służby Więziennej a płeć respondentów.....	205
Tabela 5.19. Opinie na temat ważności funkcji poprawczej Służby Więziennej a korpus osobowy.....	206
Tabela 5.20. Opinie na temat ważności funkcji poprawczej Służby Więziennej a stanowisko służbowe.....	206
Tabela 5.21. Opinie na temat ważności funkcji socjalno-bytowej Służby Więziennej a płeć respondentów.....	207
Tabela 5.22. Opinie na temat ważności funkcji socjalno-bytowej Służby Więziennej a przynależność do korpusu osobowego.....	207
Tabela 5.23. Opinie na temat ważności funkcji gospodarczej Służby Więziennej a wiek respondentów.....	208
Tabela 5.24. Opinie na temat ważności funkcji prewencyjnej Służby Więziennej a płeć respondentów.....	208
Tabela 5.25. Opinie na temat ważności funkcji prewencyjnej Służby Więziennej a przynależność do korpusu osobowego.....	209
Tabela 5.26. Ocena wyznaczania stanowisk oraz ustalania liczby personelu wykonującego zadania ochronne a zajmowane stanowisko służbowe.....	209
Tabela 5.27. Ocena organizacji ruchu a stanowisko służbowe.....	210
Tabela 5.28. Ocena stosowania psów a stanowisko służbowe.....	210
Tabela 5.29. Ocena organizowania pościgów a stanowisko służbowe.....	211
Tabela 5.30. Ocena nauczania osadzonych a stanowisko służbowe respondentów....	211
Tabela 5.31. Ocena nagradzania i karania dyscyplinarnego osadzonych a stanowisko służbowe respondentów.....	212
Tabela 5.32. Ocena programów resocjalizacyjnych w zakresie przeciwdziałania agresji i przemocy a stanowisko służbowe respondentów.....	212
Tabela 5.33. Ocena programów resocjalizacyjnych w zakresie przeciwdziałania uzależnieniom a stanowisko służbowe respondentów.....	213
Tabela 5.34. Ocena programów resocjalizacyjnych w zakresie przeciwdziałania prokryminalnym postawom a stanowisko służbowe respondentów.....	213

Tabela 5.35. Ocena programów resocjalizacyjnych w zakresie aktywizacji zawodowej i promocji zatrudnienia a stanowisko służbowe badanych	214
Tabela 5.36. Ocena programów w zakresie kształtowania umiejętności społecznych i poznawczych a stanowisko służbowe respondentów.....	214
Tabela 5.37. Ocena polityki inwestycyjnej jednostek penitencjarnych a stanowisko służbowe respondentów	215
Tabela 5.38. Ocena polityki remontowej jednostek penitencjarnych a stanowisko służbowe badanych.....	215
Tabela 5.39. Ocena polityki zaopatrzeniowej jednostek penitencjarnych a stanowisko służbowe respondentów	216
Tabela 5.40. Ocena jakości realizacji prewencji szczególnej w jednostkach penitencjarnych a stanowisko służbowe badanych.....	216
Tabela 5.41. Opinie na temat ważności funkcji izolacyjnej Służby Więziennej a rodzaj jednostki penitencjarnej.....	217
Tabela 5.42. Opinie na temat ważności funkcji poprawczej Służby Więziennej a rodzaj jednostki penitencjarnej.....	218
Tabela 5.43. Ocena wykonywania tymczasowego aresztowania a kategoria jednostki penitencjarnej	218
Tabela 5.44. Opinie na temat przestrzegania prawa osób pozbawionych wolności do aktywności a typ jednostki penitencjarnej	219
Tabela 5.45. Opinie na temat przestrzegania prawa osób pozbawionych wolności do aktywności a rodzaj jednostki penitencjarnej.....	219
Tabela 5.46. Opinie na temat przestrzegania prawa osób pozbawionych wolności do aktywności a kategoria jednostki penitencjarnej.....	220
Tabela 5.47. Opinie na temat zapewniania porządku i bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych a kategoria jednostki penitencjarnej	220
Tabela 5.48. Ocena wyznaczania stanowisk oraz ustalania liczby personelu wykonującego zadania ochronne a rodzaj jednostki penitencjarnej.....	221
Tabela 5.49. Ocena wyznaczania stanowisk oraz ustalania liczby personelu wykonującego zadania ochronne a kategoria jednostki penitencjarnej.....	221
Tabela 5.50. Ocena organizacji ruchu a kategoria jednostki penitencjarnej	222
Tabela 5.51. Ocena przeprowadzania apeli, kontroli, inspekcji i przeglądów a kategoria jednostki penitencjarnej.....	222

Tabela 5.52. Ocena stosowania zabezpieczeń techniczno-ochronnych a kategoria jednostki penitencjarnej.....	223
Tabela 5.53. Ocena stosowania psów a typ jednostki penitencjarnej.....	223
Tabela 5.54. Ocena stosowania psów a rodzaj jednostki penitencjarnej.....	224
Tabela 5.55. Ocena stosowania uzbrojenia a kategoria jednostki penitencjarnej	224
Tabela 5.56. Ocena jakości realizacji czynności profilaktycznych a kategoria jednostki penitencjarnej.....	224
Tabela 5.57. Ocena stosowania środków przymusu bezpośredniego a typ jednostki penitencjarnej.....	225
Tabela 5.58. Ocena jakości organizowania pościgów a rodzaj jednostki penitencjarnej	225
Tabela 5.59. Ocena jakości organizowania pościgów a kategoria jednostki penitencjarnej	226
Tabela 5.60. Ocena jakości wzmacniania sposobu ochrony a rodzaj jednostki penitencjarnej	226
Tabela 5.61. Ocena jakości wzmacniania sposobu ochrony a kategoria jednostki penitencjarnej.....	227
Tabela 5.62. Opinie na temat przygotowania personelu do realizacji zadań w ramach funkcji izolacyjnej więziennictwa a kategoria jednostki penitencjarnej.....	227
Tabela 5.63. Ocena jakości oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osadzonych a kategoria jednostki penitencjarnej	228
Tabela 5.64. Ocena sposobu wykorzystywania pracy jako środka oddziaływania na skazanych a kategoria jednostki penitencjarnej.....	228
Tabela 5.65. Ocena sposobu wykorzystania nauczania jako środka oddziaływania na skazanych a rodzaj jednostki penitencjarnej	229
Tabela 5.66. Ocena sposobu wykorzystania nauczania jako środka oddziaływania na skazanych a kategoria jednostki penitencjarnej.....	229
Tabela 5.67. Ocena sposobu wykorzystania działalności kulturalno-oświatowej jako środka oddziaływania na skazanych a rodzaj jednostki penitencjarnej	230
Tabela 5.68. Ocena sposobu wykorzystywania działalności społecznej jako środka oddziaływania na skazanych a kategoria jednostki penitencjarnej	230
Tabela 5.69. Ocena sposobu wykorzystania zajęć sportowych jako środka oddziaływania na skazanych a rodzaj jednostki penitencjarnej	231
Tabela 5.70. Ocena sposobu wykorzystywania zajęć sportowych jako środka oddziaływania na skazanych a kategoria jednostki penitencjarnej.....	231

Tabela 5.71. Ocena sposobu wykorzystania nagradzania i karania dyscyplinarnego jako środka oddziaływania na skazanych a rodzaj jednostki penitencjarnej	232
Tabela 5.72. Ocena sposobu wykorzystania nagród i kar dyscyplinarnych jako środka oddziaływania na skazanych a kategoria jednostki penitencjarnej	232
Tabela 5.73. Opinia na temat przygotowania personelu do wykonywania zadań związanych z funkcją poprawczą a rodzaj jednostki penitencjarnej.....	233
Tabela 5.74. Opinia na temat przygotowania personelu do wykonywania zadań związanych z funkcją poprawczą a kategoria jednostki penitencjarnej.....	233
Tabela 5.75. Opinie na temat występowania konfliktu pomiędzy realizacją zadań w ramach funkcji poprawczej i izolacyjnej a typ jednostki penitencjarnej	234
Tabela 5.76. Opinie na temat istnienia konfliktu pomiędzy realizacją zadań w ramach funkcji poprawczej i izolacyjnej a rodzaj jednostki penitencjarnej	234
Tabela 5.77. Ocena jakości warunków bytowych pomieszczeń a kategoria jednostki penitencjarnej	235
Tabela 5.78. Ocena jakości świadczeń zdrowotnych a typ jednostki penitencjarnej...	235
Tabela 5.79. Ocena jakości świadczeń zdrowotnych a kategoria jednostki penitencjarnej	236
Tabela 5.80. Ocena jakości warunków higieny a kategoria jednostki penitencjarnej..	236
Tabela 5.81. Opinia na temat przygotowania personelu do realizacji zadań związanych z funkcją socjalno-bytową a kategoria jednostki penitencjarnej.....	236
Tabela 5.82. Ocena jakości polityki finansowej a rodzaj jednostki penitencjarnej	237
Tabela 5.83. Ocena jakości polityki finansowej a kategoria jednostki penitencjarnej.	237
Tabela 5.84. Ocena jakości polityki inwestycyjnej a typ jednostki penitencjarnej.....	238
Tabela 5.85. Ocena jakości polityki inwestycyjnej a kategoria jednostki penitencjarnej	238
Tabela 5.86. Ocena jakości polityki remontowej a kategoria jednostki penitencjarnej	238
Tabela 5.87. Ocena jakości polityki zaopatrzeniowej a kategoria jednostki penitencjarnej	239
Tabela 5.88. Ocena sposobu realizacji ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów” a rodzaj jednostki penitencjarnej.....	239
Tabela 5.89. Ocena sposobu realizacji ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów” a kategoria jednostki penitencjarnej.....	240
Tabela 5.90. Ocena możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą SW a rodzaj jednostki penitencjarnej.....	240

Tabela 5.91. Ocena możliwości (warunków) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą SW a kategoria jednostki penitencjarnej	241
Tabela 5.92. Ocena jakości realizacji prewencji szczególnej a kategoria jednostki penitencjarnej.....	241
Tabela 5.93. Ocena jakości realizacji prewencji ogólnej a rodzaj jednostki penitencjarnej	242
Tabela 5.94. Ocena jakości realizacji prewencji ogólnej a kategoria jednostki penitencjarnej	242
Tabela 5.95. Opinie na temat ważności funkcji socjalno-bytowej Służby Więziennej a częstotliwość kontaktu z osadzonymi.....	243
Tabela 5.96. Ocena wyznaczania stanowisk i ustalania liczby personelu wykonującego zadania ochronne a częstotliwość kontaktu z osadzonymi.....	243
Tabela 5.97. Ocena organizacji ruchu a częstotliwość kontaktu z osadzonymi.....	244
Tabela 5.98. Ocena otwierania i zamykania wejść oraz przejść a częstotliwość kontaktu z osadzonymi	244
Tabela 5.99. Ocena stosowania zabezpieczeń techniczno-ochronnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi	245
Tabela 5.100. Ocena stosowania psów a częstotliwość kontaktu z osadzonymi	245
Tabela 5.101. Ocena stosowania uzbrojenia a częstotliwość kontaktu z osadzonymi	246
Tabela 5.102. Ocena użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego a częstotliwość kontaktu z osadzonymi.....	246
Tabela 5.103. Ocena ogłaszania alarmów a częstotliwość kontaktu z osadzonymi....	246
Tabela 5.104. Ocena wzmocnienia sposobu ochrony a częstotliwość kontaktu z osadzonymi	247
Tabela 5.105. Ocena właściwego doboru grup wychowawczych do organizowanych zajęć a częstotliwość kontaktu z osadzonymi.....	247
Tabela 5.106. Ocena programów w zakresie kształtowania umiejętności społecznych i poznawczych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi.....	248
Tabela 5.107. Jakość realizacji funkcji socjalno-bytowej w zakresie wyżywienia osadzonych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi.....	248
Tabela 5.108. Ocena polityki finansowej jednostek penitencjarnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi	249
Tabela 5.109. Ocena polityki inwestycyjnej jednostek penitencjarnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi	249

Tabela 5.110. Polityka remontowa jednostek penitencjarnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi.....	250
Tabela 5.111. Polityka zaopatrzeniowa jednostek penitencjarnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi.....	250
Tabela 5.112. Ocena możliwości realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą jednostek penitencjarnych a częstotliwość kontaktu z osadzonymi.....	251

WYKAZ WYKRESÓW

Wykres 3.1. Typ jednostek penitencjarnych.....	131
Wykres 3.2. Rodzaj jednostek penitencjarnych.....	131
Wykres 3.3. Wiek respondentów.....	133
Wykres 3.4. Wykształcenie respondentów	133
Wykres 3.5. Staż służby respondentów	134
Wykres 3.6. Przynależność respondentów do korpusu osobowego	135
Wykres 3.7. Stanowiska służbowe respondentów	135
Wykres 3.8. Częstotliwość kontaktu respondentów z osadzonymi.....	136
Wykres 5.1. Ważność funkcji więziennictwa realizowanych w jednostkach penitencjarnych w opinii personelu Służby Więziennej	184
Wykres 5.2. Przestrzeganie praw osób pozbawionych wolności w opinii personelu Służby Więziennej.....	186
Wykres 5.3. Ocena jakości realizacji przedsięwzięć ochronnych w jednostkach penitencjarnych.....	188
Wykres 5.4. Ocena jakości realizacji działań ochronnych w jednostkach penitencjarnych	189
Wykres 5.5. Ocena sposobu wykorzystania środków oddziaływania na skazanych...	191
Wykres 5.6. Ocena jakości programów resocjalizacyjnych	192
Wykres 5.7. Ocena jakości realizacji zadań w poszczególnych obszarach funkcji socjalno-bytowej w jednostkach penitencjarnych.....	193
Wykres 5.8. Ocena jakości wykonywania zadań związanych z funkcją gospodarczą Służby Więziennej w jednostkach penitencjarnych	195
Wykres 5.9. Ocena jakości realizacji funkcji prewencyjnej Służby Więziennej w jednostkach penitencjarnych.....	196
Wykres 5.10. Wpływ pandemii COVID-19 na realizację zadań Służby Więziennej .	251

WYKAZ RYSUNKÓW

Rysunek 1.1. Dwa poziomy badań w naukach społecznych według Adama Kołodziejczyka (opracowanie własne).....	21
Rysunek 1.2. Piramida potrzeb według Abrahama Masłowa (M. Czerska, Motywacja, [w:] A. Czermiński, M. Czerska, D. Nogalski, R. Rutka (red.), Organizacja i zarządzanie, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994, s. 96.).....	22
Rysunek 1.3. Ogólna typologia pojęcia bezpieczeństwo (R. Jakubczak, J. Marczak, K. Gąsiorek, W. Jakubczak, Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 244.)...23	23
Rysunek 1.4. Dwa kluczowe podmioty bezpieczeństwa narodowego i ich wzajemnie powiązane, często współzależne wartości (W. Kitler, Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 28.).....	31
Rysunek 1.5. Bezpieczeństwo narodowe a tradycyjne pojmowanie bezpieczeństwa państwa (W. Kitler, Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 29.)	32
Rysunek 1.6. Uniwersalny model systemu bezpieczeństwa narodowego (Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013, s. 36.).....	35
Rysunek 1.7. Model strukturalny Służby Więziennej (opracowanie własne).....	47
Rysunek 1.8. Okręgowe Inspektoraty Służby Więziennej (https://www.sw.gov.pl/ - dostęp 6.01.2021).....	50
Rysunek 1.9. Jednostki organizacyjne Służby Więziennej (Centralny Zarząd Służby Więziennej)	55
Rysunek 3.1. Model badań nad sposobem realizacji funkcji i zadań w jednostkach penitencjarnych (opracowanie własne)	127
Rysunek 3.2. Model organizacji i przebiegu badań (opracowanie własne)	130
Rysunek 4.1. Uproszczony model organizacyjny polskiej jednostki penitencjarnej (opracowanie własne).....	140
Rysunek 4.2. Uproszczony model organizacji oddziału penitencjarnego (opracowanie własne)	141

Załącznik nr 1. Kwestionariusz ankiety

--	--	--

KWESTIONARIUSZ

Szanowni Państwo,

w jednostkach penitencjarnych Służby Więziennej prowadzone są obecnie badania na temat „Rola Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP”. Badania mają przysłużyć się poprawie stanu bezpieczeństwa aresztów śledczych i zakładów karnych, ale również życia zbiorowego w kraju. Dlatego zwracam się do Państwa z serdeczną prośbą o dobrowolny udział w badaniu oraz udzielenie szczerych i rzetelnych odpowiedzi na wszystkie pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety. Dzięki Państwa życzliwości uzyskam unikalny materiał empiryczny niezbędny do wykonania tego nader ważnego projektu badawczego. Moje badania mają charakter poufny i anonimowy. Żadne informacje uzyskane w wyniku badań nie zostaną powiązane z Państwa danymi osobowymi a posłużą wyłącznie celom naukowym.

Z góry dziękuję za udział w badaniu i poświęcony czas!

Mateusz Lewandowski

I. ZNACZENIE FUNKCJI PRZYPISANYCH DO REALIZACJI SŁUŻBIE WIĘZIENNEJ NA POZIOMIE JEDNOSTKI PENITENCJARNEJ

P1.	Jak ważne są według Pani/Pana niżej wymienione funkcje SW realizowane w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdej funkcji na skali obok]	1. Bardzo ważna 2. Raczej ważna 3. Raczej nieważna 4. Zdecydowanie nieważna 5. Trudno powiedzieć				
	1. Funkcja izolacyjna	1	2	3	4	5
	2. Funkcja poprawcza	1	2	3	4	5
	3. Funkcja socjalno-bytowa	1	2	3	4	5
	4. Funkcja gospodarcza	1	2	3	4	5
	5. Funkcja prewencyjna	1	2	3	4	5

II. OCENA REALIZACJI ZADAŃ W JEDNOSTCE PENITENCJARNEJ ZWIĄZANYCH Z FUNKCJĄ IZOLACYJĄ SŁUŻBY WIĘZIENNEJ

P2.	Jak Pani/Pan ocenia skuteczność wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar pozbawienia wolności i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć				
------------	--	--	--	--	--	--

P3.	Jak Pani/Pan ocenia wykonywanie tymczasowego aresztowania pod kątem zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć				
------------	---	--	--	--	--	--

P4.	Czy według Pani/Pana w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę osoby pozbawione wolności są traktowane w sposób humanitarny? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Tak 2. Raczej tak 3. Raczej nie 4. Nie 5. Trudno powiedzieć				
------------	--	--	--	--	--	--

P5.	Czy w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę są przestrzegane prawa osób pozbawionych wolności w odniesieniu do wymienionych obszarów? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdego obszaru praw na skali obok]	1. Tak 2. Raczej tak 3. Raczej nie 4. Nie 5. Trudno powiedzieć				
	1) Prawo do właściwych warunków socjalno-bytowych	1	2	3	4	5
	2) Prawo do łączności ze światem zewnętrznym	1	2	3	4	5
	3) Prawo do praworządnego wykonywania wyroku	1	2	3	4	5
	4) Prawo do wolności religijnej	1	2	3	4	5
	5) Prawo do aktywności	1	2	3	4	5

P6.	Czy według Pani/Pana jednostka penitencjarna, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę w sposób	1. Tak 2. Raczej tak 3. Raczej nie				
------------	--	--	--	--	--	--

	skuteczny zapewnia ochronę społeczeństwa przed sprawcami przestępstw lub przestępstw skarbowych? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	4. Nie 5. Trudno powiedzieć
--	---	--------------------------------

P7.	Czy Pani/Pana zdaniem w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę zapewnia się porządek i bezpieczeństwo na właściwym poziomie? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Tak 2. Raczej tak 3. Raczej nie 4. Nie 5. Trudno powiedzieć
------------	---	--

P8.	Jak ocenia Pani/Pan jakość realizacji przedsięwzięć ochronnych, określonych w § 22 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdego przedsięwzięcia ochronnego na skali obok]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć
	1) Wyznaczanie stanowisk oraz ustalenie liczby funkcjonariuszy i pracowników wykonujących zadania ochronne	1 2 3 4 5
	2) Organizacja ruchu	1 2 3 4 5
	3) Otwieranie i zamykanie wejść oraz przejść	1 2 3 4 5
	4) Postępowanie z kluczami	1 2 3 4 5
	5) Sposób użytkowania przedmiotów niedozwolonych	1 2 3 4 5
	6) Przeprowadzanie apeli, kontroli, inspekcji i przeglądów	1 2 3 4 5
	7) Zasady wstępu funkcjonariuszy i pracowników do jednostki organizacyjnej	1 2 3 4 5
	8) Stosowanie zabezpieczeń techniczno-ochronnych	1 2 3 4 5
	9) Stosowanie psów	1 2 3 4 5
	10) Stosowanie uzbrojenia	1 2 3 4 5

P9.	Jak Pani/Pan ocenia jakość realizacji czynności profilaktycznych (zmierzające do rozpoznania środowiska osadzonych oraz ich zamiarów godzących w porządek i bezpieczeństwo), określonych w § 33 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć
------------	---	--

P10.	Jak Pani/Pan ocenia jakość realizacji działań ochronnych, określonych w § 34 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle
-------------	---	--

organizacyjnych Służby Więziennej w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pelni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdego działania ochronnego na skali obok]	5. Trudno powiedzieć					
	1) Użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego	1	2	3	4	5
	2) Ogłoszenie alarmu	1	2	3	4	5
	3) Zorganizowanie pościgu	1	2	3	4	5
	4) Wykorzystanie grup interwencyjnych	1	2	3	4	5
	5) Wzmocnienie sposobu ochrony	1	2	3	4	5

P11.	Czy według Pani/Pana personel jednostki penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pelni służbę jest odpowiednio przygotowany (wyszkolony) do wykonywania zadań związanych z funkcją izolacyjną więziennictwa? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Tak 2. Raczej tak 3. Raczej nie 4. Nie 5. Trudno powiedzieć
-------------	--	--

P12.	Jakie zmiany Pani/Pana zdaniem należałoby wprowadzić w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pelni służbę, aby lepiej wykonywać zadania związane z funkcją izolacyjną więziennictwa? [Proszę wpisać krótką odpowiedź tekstową]	

III. OCENA REALIZACJI ZADAŃ W JEDNOSTCE PENITENCJARNEJ ZWIĄZANYCH Z FUNKCJĄ POPRAWCZĄ SŁUŻBY WIĘZIENNEJ

P13.	Jak Pani/Pan ocenia jakość prowadzonych oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pelni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć
-------------	---	--

P14.	Jak Pani/Pan ocenia sposób wykorzystywania środków oddziaływania na skazanych, określonych w § 40 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pelni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdego ze środków oddziaływania na skali obok]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć				
	1) Praca	1	2	3	4	5
	2) Nauczanie	1	2	3	4	5

3) Działalność kulturalno-oświatowa	1	2	3	4	5
4) Działalność społeczna	1	2	3	4	5
5) Zajęcia sportowe	1	2	3	4	5
6) Nagradzanie i karanie dyscyplinarne	1	2	3	4	5

P15. Jak Pani/Pan ocenia jakość oddziaływań penitencjarnych, określonych w § 7 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdego z rodzajów oddziaływań penitencjarnych na skali obok]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć					
	1) Kierowanie skazanych do właściwego systemu wykonywania kary	1	2	3	4	5
	2) Kierowanie skazanych do właściwych zakładów, a także do odpowiednich oddziałów w zakładach	1	2	3	4	5
	3) Odpowiednie rozmieszczenie skazanych w miejscach zakwaterowania, pracy i nauki	1	2	3	4	5
	4) Organizowanie grup wychowawczych	1	2	3	4	5
	5) Właściwy dobór grup wychowawczych do organizowanych zajęć	1	2	3	4	5
	6) Umożliwianie tworzenia zespołów skazanych	1	2	3	4	5
	7) Wizytacja cel mieszkalnych, miejsc pracy i nauki skazanych	1	2	3	4	5
	8) Egzekwowanie realizacji przez skazanych obowiązków, wynikających z Kodeksu Karnego Wykonawczego	1	2	3	4	5
	9) Utrzymywanie ze skazanymi stałych kontaktów wychowawczych i motywowanie ich do realizacji zadań określonych w indywidualnym programie oddziaływania lub w indywidualnym programie terapeutycznym	1	2	3	4	5
	10) Organizowanie zajęć wzbudzających pożądaną aktywność skazanych	1	2	3	4	5
	11) Wdrażanie skazanych do kształtowania poczucia odpowiedzialności, samokontroli i samodyscypliny	1	2	3	4	5
	12) Inspirowanie kontaktów skazanych z osobami najbliższymi	1	2	3	4	5
	13) Podawanie, w uzasadnionych przypadkach, do wiadomości innych skazanych, decyzji dyrektora lub decyzji albo opinii komisji penitencjarnej, w szczególności, gdy są one wynikiem szczególnych osiągnięć i społecznie pożądanym postaw lub rażąco negatywnych zachowań	1	2	3	4	5

14) Stwarzanie warunków sprzyjających utrzymywaniu pozytywnych stosunków międzyludzkich	1	2	3	4	5
15) Stwarzanie warunków sprzyjających zwracaniu się skazanych do przedstawicieli administracji zakładu z osobistymi prośbami, skargami, wnioskami i problemami	1	2	3	4	5
16) Wskazywanie społecznie akceptowanych sposobów rozwiązywania sytuacji konfliktowych	1	2	3	4	5
17) Udzielanie pomocy skazanym w sytuacjach konfliktowych	1	2	3	4	5
18) Łagodzenie antagonizmów i zapobieganiu występowaniu wzajemnych szykan w środowisku skazanych	1	2	3	4	5

P16. Jak Pani/Pan ocenia jakość programów resocjalizacyjnych, w zakresach określonych w § 4 ust. 1 ZARZĄDZENIA nr 19/16 DYREKTORA GENERALNEGO SŁUŻBY WIĘZIENNEJ z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych realizowanych w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdego zakresu programów na skali obok]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć					
	1) Przeciwdziałanie agresji i przemocy	1	2	3	4	5
	2) Przeciwdziałanie uzależnieniom oraz nadużywaniu alkoholu lub używaniu narkotyków	1	2	3	4	5
	3) Przeciwdziałanie prokryminalnym postawom	1	2	3	4	5
	4) Aktywizacja zawodowa i promocja zatrudnienia	1	2	3	4	5
	5) Kształtowanie umiejętności społecznych i poznawczych	1	2	3	4	5
	6) Integracja rodzin	1	2	3	4	5
	7) Zapobieganie negatywnym skutkom izolacji, zwłaszcza wobec skazanych odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności	1	2	3	4	5

P17. Czy według Pani/Pana personel jednostki penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę jest odpowiednio przygotowany (wyszkolony) do wykonywania zadań związanych z funkcją poprawczą więziennictwa? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Tak 2. Raczej tak 3. Raczej nie 4. Nie 5. Trudno powiedzieć				
--	--	--	--	--	--

P18. Czy według Pani/Pana realizacja zadań związanych z funkcją izolacyjną więziennictwa w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę ogranicza możliwość realizacji zadań związanych z funkcją poprawczą SW? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Tak 2. Raczej tak 3. Raczej nie 4. Nie 5. Trudno powiedzieć				
--	--	--	--	--	--

P19.	Jakie zmiany Pani/Pana zdaniem należałoby wprowadzić w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę, aby lepiej wykonywać zadania związane z funkcją poprawczą więziennictwa? [Proszę wpisać krótką odpowiedź tekstową]

IV. OCENA REALIZACJI ZADAŃ W JEDNOSTCE PENITENCJARNEJ ZWIĄZANYCH Z FUNKCJĄ SOCJALNO-BYTOWĄ SŁUŻBY WIĘZIENNEJ

P20.	Jak Pani/Pan ocenia jakość realizacji funkcji socjalno-bytowej w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę w poszczególnych jej obszarach? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdego obszaru na skali obok]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć				
	1) Wyżywienie	1	2	3	4	5
	2) Odzież	1	2	3	4	5
	3) Warunki bytowe pomieszczeń	1	2	3	4	5
	4) Świadczenia zdrowotne	1	2	3	4	5
	5) Warunki higieny	1	2	3	4	5

P21.	Jak Pani/Pan ocenia możliwości (warunki) realizacji zadań związanych z funkcją socjalno-bytową SW w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć				
------	--	--	--	--	--	--

P22.	Jakie zmiany Pani/Pana zdaniem należałoby wprowadzić w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę, aby lepiej wykonywać zadania związane z funkcją socjalno-bytową więziennictwa? [Proszę wpisać krótką odpowiedź tekstową]

V. OCENA REALIZACJI ZADAŃ W JEDNOSTCE PENITENCJARNEJ ZWIĄZANYCH Z FUNKCJĄ GOSPODARCZĄ SŁUŻBY WIĘZIENNEJ

P23.	Jak Pani/Pan ocenia jakość wykonywania zadań związanych funkcją gospodarczą SW w jednostce	1. Dobrze 2. Raczej dobrze				
------	---	-------------------------------	--	--	--	--

	penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę w odniesieniu do poszczególnych jej obszarów? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdego obszaru na skali obok]	3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć				
	1) Polityka finansowa	1	2	3	4	5
	2) Polityka inwestycyjna	1	2	3	4	5
	3) Polityka remontowa	1	2	3	4	5
	4) Polityka zaopatrzeniowa	1	2	3	4	5

P24.	Jak Pani/Pan ocenia sposób realizacji ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów” w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć				
-------------	--	--	--	--	--	--

P25.	Jak Pani/Pan ocenia możliwości (warunki) realizacji zadań związanych z funkcją gospodarczą SW w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć				
-------------	--	--	--	--	--	--

P26.	Jakie zmiany Pani/Pana zdaniem należałoby wprowadzić w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę, aby lepiej wykonywać zadania związane z funkcją gospodarczą więziennictwa? [Proszę wpisać krótką odpowiedź tekstową]					
-------------	---	--	--	--	--	--

VI. OCENA REALIZACJI ZADAŃ W JEDNOSTCE PENITENCJARNEJ ZWIĄZANYCH Z FUNKCJĄ PREWENCYJNĄ SŁUŻBY WIĘZIENNEJ

P27.	Jak Pani/Pan ocenia jakość realizacji funkcji prewencyjnej przez jednostkę penitencjarną, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę w odniesieniu do jej dwojakiego charakteru? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdego rodzaju prewencji na skali obok]	1. Dobrze 2. Raczej dobrze 3. Raczej źle 4. Źle 5. Trudno powiedzieć				
	1. Prewencja szczególna (przebywanie w izolacji penitencjarnej uniemożliwia przestępcy popełnienie kolejnych przestępstw)	1	2	3	4	5
	2. Prewencja ogólna (odstraszanie osób, które nie przebywają w jednostkach penitencjarnych, ale są potencjalnymi przestępcami)	1	2	3	4	5

P28.	Jakie zmiany Pani/Pana zdaniem należałoby wprowadzić w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę, aby lepiej wykonywać zadania związane z funkcją prewencyjną więziennictwa?					
-------------	--	--	--	--	--	--

	[Proszę wpisać krótką odpowiedź tekstową]

VII. WPLYW PANDEMII COVID-19 NA REALIZACJĘ FUNKCJI I ZADAŃ SŁUŻBY WIEZIENNEJ

P29.	Czy pandemia COVID-19 według Pani/Pana wpływa na realizację zadań związanych z niżej wymienionymi funkcjami SW w jednostce penitencjarnej, w której Pani/Pan pracuje/pełni służbę? [Proszę zaznaczyć kółkiem jedną odpowiedź w odniesieniu do każdej funkcji na skali obok]	1. Tak				
		2. Raczej tak				
		3. Raczej nie				
		4. Nie				
		5. Trudno powiedzieć				
	1) Funkcja izolacyjna	1	2	3	4	5
	2) Funkcja poprawcza	1	2	3	4	5
	3) Funkcja socjalno-bytowa	1	2	3	4	5
	4) Funkcja gospodarcza	1	2	3	4	5
	5) Funkcja prewencyjna	1	2	3	4	5

P30.	Jeżeli uważa Pani/Pan, że pandemia COVID 19 ma wpływ na realizację zadań związanych z którąkolwiek z wymienionych w poprzednim pytaniu funkcji to proszę to uzasadnić. [Proszę wpisać krótką odpowiedź tekstową]

PYTANIA METRYCZKOWE

M1.	Płeć	1) Kobieta
		2) Mężczyzna

M2.	Wiek	1) Do 25 lat
		2) 26 – 30 lat
		3) 31 – 35 lat
		4) 36 – 40 lat
		5) 41 – 50 lat
		6) 51 i więcej

M3.	Wykształcenie	1) Średnie
		2) Wyższe zawodowe
		3) Wyższe magisterskie
M4.	Staż służby	1) 0 – 2 lata (służba przygotowawcza)
		2) 3 – 5 lat
		3) 6 – 10 lat
		4) 11 – 15 lat
		5) 16 – 20 lat
		6) Powyżej 21 lat
M5.	Korpus osobowy	1) Szeregowy
		2) Podoficer
		3) Chorąży
		4) Oficer
		5) Pracownik cywilny
M6.	Stanowisko służbowe	1) Stanowiska kierownicze (dyrektor/kierownik)
		2) Stanowiska w dziale penitencjarnym i terapeutycznym
		3) Stanowiska w dziale ochrony
		4) Stanowiska w służbie zdrowia
		5) Stanowiska w pozostałych działach
M7.	Typ jednostki penitencjarnej	1) Areszt śledczy
		2) Zakład karny typu zamkniętego
		3) Zakład karny typu półotwartego i otwartego
M8.	Rodzaj jednostki penitencjarnej	1) Dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy
		2) Dla recydywistów penitencjarnych
		3) Dla młodocianych
M9.	Pojemność jednostki penitencjarnej	1) Do 200 osadzonych
		2) Od 201 do 600 osadzonych
		3) Powyżej 600 osadzonych
M10.	Kontakt z osadzonymi	1) Stały
		2) Częsty
		3) Raczej częsty
		4) Raczej rzadki
		5) Rzadki
		6) Brak

Załącznik nr 2. Scenariusz wywiadu**PYTANIA DO WYWIADU EKSPERCKIEGO**

Szanowna Pani/Szanowny Panie

w jednostkach penitencjarnych Służby Więziennej prowadzone są obecnie badania na temat **„Rola Służby Więziennej w realizacji zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego RP”**. Badania mają przysłużyć się poprawie stanu bezpieczeństwa aresztów śledczych i zakładów karnych, ale również bezpieczeństwa życia zbiorowego w kraju. Dlatego zwracam się do Pani/Pana z serdeczną prośbą o dobrowolny udział w badaniu oraz udzielenie szczerych i rzetelnych odpowiedzi na wszystkie pytania. Dzięki Pani/Pana życzliwości uzyskam unikalny materiał empiryczny niezbędny do wykonania tego nader ważnego projektu badawczego. Informacje uzyskane w wyniku badań posłużą wyłącznie celom naukowym. **Z góry dziękuję za udział w badaniu i poświęcony czas!**

Mateusz Lewandowski

1. Służba Więzienna realizuje wiele zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego. Proszę wskazać, które z zadań Pani/Pana zdaniem mają priorytetowe, a które drugorzędne znaczenie? Jakie zadania powinny mieć priorytet i dlaczego?
2. Czy, Pani/Pana zdaniem, ustawowo określone zadania odpowiadają potrzebom i wyzwaniom, przed którymi stoi Służba Więzienna w Polsce? Jakie rozwiązania

normatywne są, Pani/Pana zdaniem, dysfunkcjonalne i powinny być zmienione, a jakie są szczególnie trafne i użyteczne?

3. Jakie są, Pani/Pana zdaniem, największe problemy/wyzwania w zakresie ochrony praw człowieka w aresztach śledczych i zakładach karnych? Jak sobie z nim radzi personel tych jednostek i od czego to zależy?
4. Czy, według Pani/Pana, w aresztach śledczych i zakładach karnych zapewnia się porządek i bezpieczeństwo na właściwym poziomie? W jakich typach jednostek penitencjarnych realizacja tego zadania jest zadawalająca a w jakich utrudniona i dlaczego?
5. Jak Pani/Pan ocenia jakość przedsięwzięć i działań ochronnych stosowanych w aresztach śledczych i zakładach karnych? Czy w kontekście realizacji zadań ochronnych ma znaczenie wyszkolenie oraz doświadczenie zawodowe personelu? Co należałoby zrobić, aby poprawić poziom realizacji przedsięwzięć i działań ochronnych w aresztach śledczych i zakładach karnych?
6. Jak Pani/Pan ocenia realizację czynności profilaktycznych realizowanych w aresztach śledczych i zakładach karnych? Czy są one zróżnicowane ze względu na typ, rodzaj i kategorię tych jednostek organizacyjnych? Czy na poziom ich realizacji mają wpływ wyszkolenie oraz doświadczenie zawodowe personelu?
7. Co uważa Pani/Pan za największy problem/wyzwanie w kontekście prowadzenia oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec skazanych w jednostkach penitencjarnych? Co determinuje skuteczność oddziaływań penitencjarnych i resocjalizacyjnych?
8. Jak ocenia Pani/Pan warunki socjalno-bytowe w jednostkach penitencjarnych? Czy są one, według Pani/Pana, na właściwym poziomie? Co jest największym problemem/wyzwaniem dla aresztów śledczych i zakładów karnych w zakresie zapewnienia odpowiednich warunków socjalno-bytowych?
9. Jak ocenia Pani/Pan realizację ogólnopolskiego programu „Praca dla więźniów”? Jakie czynniki Pani/Pana zdaniem mogą wpływać na lepszą realizację programu w jednostkach penitencjarnych?
10. Czy Pani/Pana zdaniem areszty śledcze i zakłady karne skutecznie odstraszą potencjalnych sprawców przed popełnianiem przestępstw? Co decyduje o skuteczności działania zakładów karnych? Co mogłoby poprawić tę skuteczność?
11. Jakie są, Pani/Pana zdaniem, największe niedomagania w zakresie wyszkolenia personelu więziennego? Czy funkcjonariusze i pracownicy jednostek penitencjarnych

mają dostęp do studiów, kursów i szkoleń prowadzonych w Szkole Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości oraz ośrodkach szkolenia Służby Więziennej?

12. Co, uważa Pani/Pan, za największy problem/wyzwanie w realizacji zadań Służby Więziennej podczas pandemii COVID-19? Jakie jednostki penitencjarne najlepiej radzą sobie z tego typu problemem a jakie sobie nie radzą i dlaczego?